ANUAR DE LINGVISTICĂ ȘI ISTORIE LITERARĂ

TOMUL XXIV · 1973

F.J. 17491

IAȘI

EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA

Scanned with OKEN Scanner

COMITETUL DE REDACȚIE

Redactor responsabil :

Prof. univ. N. I. POPA

Redactor responsabil adjunct :

N. A. URSU

Membri :

G. IVĂNESCU, membru corespondent al Academiei R. S. România
G. ISTRATE
V. ARVINTE
AL. TEODORESCU
D. MĂNUCĂ

Secretari științifici de redacție :

STELIAN DUMISTRĂCEL
REMUS ZĂSTROIU

Adresa redacției : *Centrul de lingvistică, istorie literară și folclor al Filialei Iași a Academiei Republicii Socialiste România, Iași, Aleea Mihail Sadoveanu, nr. 12*

ACADEMIA
Republicii Socialiste România
FILIALA IAȘI

ACADEMIA
REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA
FILIALA IAȘI

ANUAR
DE LINGVISTICĂ ȘI ISTORIE
LITERARĂ

Tomul XXIV, 1973

18 ort / 1973
2024

SUMAR

STUDII

CONSTANTIN FRÎNCU, *Complementele circumstanțiale de excepție și cumulativ în limba română din secolul al XVI-lea* 5

KLAUS STEINKE, *Problema modelelor gramaticii lui Ienăchiță Văcărescu* . . . 17

ION NUȚĂ, *Denumiri pentru soiuri de struguri în Moldova. Împrumuturile* 35

D. IRIMIA, *Aspecte stilistice ale articulării substantivului în poezia lui Mihai Eminescu* 63

FLORIN FAIFER, *Ștefan Vellescu sau nostalgia clasicismului* 75

NOTE ȘI DOCUMENTE

IORGU IORDAN, *Lucrări românești recente de lingvistică. Observații critice* . . 81

LUMINIȚA și HORST-HELGE FASSEL, *Observații privitoare la limba română în memorialistica lui Johann Kaspar Steube (1747—1795)* 85

MARIA CARPOV, *Modalitatea și substanța ca noțiuni sistematice ale discursului* . . . 89

LUIZA SECHE, *Observații asupra Dicționarului limbii române (litera M)* 93

ȘTEFAN GOROVEI, *Înrudirile cronicarului Grigore Ureche* 109

LAURENȚIU FAIFER, *Primele amintiri în literatura română* (Teodor Vârnav, *Istoria vieții mele*, 1845) 127

TRAIAN DIACONESCU, *George Coșbuc și anacreontica elină* 135

DAN MANUCĂ, *Câteva precizări în legătură cu Ioan Popovici-Bănățeanul și Junimea* 141

EUGEN D. NECULAU, *Contribuția lui D. Furtună la cunoașterea lui Ion Creangă* 151

I. H. CIUBOTARU, *Din corespondența lui G. T. Kirileanu cu Mihai Lupescu. Contribuții la cunoașterea revistelor „Șezătoarea" și „Ion Creangă"* 159

FLORIN BUCESCU și VIOREL BÎRLEANU, *Un tip de doină specific Moldovei de nord. Contribuții la cunoașterea cîntecului popular românesc* 175

DIMITRIE COSTEA, *Două imagini ale esteticii românești contemporane* 185

F. J. 17. 491

CRITICĂ ŞI BIBLIOGRAFIE

PILAR VÁZQUEZ CUESTA y MARIA ALBERTINA MENDEZ DA LUZ, *Gramática portuguesa*, I—II, Madrid, 1971, 403 + 413 p. *(Iorgu Iordan)* . . 193

LADISLAV ZGUSTA, *Manual of Lexicography*, Praha, Publishing House of the Czechoslovak Academy of Sciences, 1971, 358 p. *(Ioan Oprea)* 194

I. RIZESCU, *H. Tiktin. Omul şi opera*, Bucureşti, Editura ştiinţifică, 1971, 188 p. *(Victoria Zăstroiu)* 197

VALERIA GUŢU ROMALO, *Corectitudine şi greşeală*, Bucureşti, Editura ştiinţifică, 1972, 285 p. *(Maria Vişoianu)* 199

*** *Dicţionar de sinonime*, Bucureşti, Editura Albatros, 1972, 488 p. *(Doina Cobeţ)* 203

MIHAI DRĂGAN, *B. P. Hasdeu*, Iaşi, Editura Junimea, 1972, 307 p. *(Dan Mănucă)* 207

DAN MANUCĂ, *Scriitori junimişti*, Iaşi, Editura Junimea, 1971, 272 p. *(Remus Zăstroiu)* 208

ADRIANA ILIESCU, *Reviste literare din ultimul deceniu al secolului al 19-lea*, Bucureşti, Minerva 1972, 320 p. *(Remus Zăstroiu)* 209

M. BUCUR, B. CAPESIUS, G. DAVID, AL. DIMA, K. ENGEL, RODICA FLOREA, E. MANU, I. OPRIŞAN, O. PAPADIMA, *Istoria şi teoria comparatismului în România*, sub îngrijirea ştiinţifică a prof. Al. Dima şi Ovidiu Papadima, Bucureşti, Editura Academiei R. S. România, 1972, 360 p. *(N. I. Popa)* 211

VASILE OARCEA, *Poezii populare din Ţara Zarandului*, Bucureşti, Minerva, 1972, 525 p. *(Lucia Cireş)* 214

JEAN PIERRE RICHARD, *Études sur le romantisme*, Paris, Editions du Seuil, 1970, 420 p. *(Anca Măgureanu)* 217

GEORGES POULET, *La conscience critique*, Paris, Librairie José Corti, 1971, 314 p. *(Petruţa Spînu)* 218

„Manuscriptum", Revistă trimestrială editată de Muzeul literaturii române, III, 1972, nr. 2 (7) — 4 (9) *(Rodica Şuiu)* 220

CRONICĂ

119819

Activitatea Centrului de lingvistică, istorie literară şi folclor în anul 1973 . . . 223

Scanned with OKEN Scanner

ACADÉMIE
DE LA RÉPUBLIQUE SOCIALISTE
DE ROUMANIE
FILIALE de IASSY

ANNUAIRE
DE LINGUISTIQUE ET D'HISTOIRE
LITTÉRAIRE

Tome XXIV, 1973

SOMMAIRE

ÉTUDES

CONSTANTIN FRÎNCU, *Les compléments circonstanciels de l'exception et cumulatif dans la langue roumaine du XVI-ème siècle* 5

KLAUS STEINKE, *Le problème des modèles de la grammaire de Ienăchiță Văcărescu* 17

ION NUȚĂ, *Dénominations pour les variétés de raisins en Moldavie. Les emprunts* 35

D. IRIMIA, *Aspects stylistiques de l'articulation du nom dans la poésie d'Eminescu* 63

FLORIN FAIFER, *Ștefan Vellescu ou la nostalgie du classicisme* 75

NOTES ET DOCUMENTS

IORGU IORDAN, *Travaux roumains récents de linguistique. Quelques observations critiques* 81

LUMINIȚA et HORST-HELGE FASSEL, *Remarques concernant la langue roumaine dans les Mémoires de Johann Kaspar Steube (1747—1795)* 85

MARIA CARPOV, *La modalité et la substance comme notions systématiques du discours* 89

LUIZA SECHE, *Observations sur le Dictionnaire de la langue roumaine (la lettre M)* 93

ȘTEFAN GOROVEI, *Les liens de parenté de Grigore Ureche* 109

LAURENȚIU FAIFER, *Les premiers souvenirs dans la littérature roumaine* (Teodor Vârnav, *L'Histoire de ma vie*, 1845) 127

TRAIAN DIACONESCU, *George Coșbuc et l'anacréontique hellénique*. 135

DAN MĂNUCĂ, *Quelques précisions sur Ioan Popovici-Bănățeanu et la société „Junimea"* 141

EUGEN D. NECULAU, *La contribution de D. Furtună à la connaissance de Ion Creangă* 151

I. H. CIUBOTARU, *Aspects de la correspondance entre G. T. Kirileanu et Mihai Lupescu. Contributions à la connaissance des revues „Șezătoarea" (La Veillée) et „Ion Creangă"* 159

Scanned with OKEN Scanner

FLORIN BUCESCU et VIOREL BÎRLEANU, *Un type de doina spécifique à la Moldavie du Nord. Contributions à la connaissance de la chanson populaire roumaine* 175

DIMITRIE COSTEA, *Deux images de l'esthétique roumaine contemporaine* . . 185

CRITIQUE ET BIBLIOGRAPHIE

PILAR VÁZQUEZ CUESTA y MARIA ALBERTINA MENDEZ DA LUZ, *Gramática portuguesa*, I—II, Madrid, 1971, 403 + 413 p. *(Iorgu Iordan)* . . 193

LADISLAV ZGUSTA, *Manual of Lexicography*, Praha, Publishing House of the Czechoslovak Academy of Sciences, 1971, 358 p. *(Ioan Oprea)* 194

I. RIZESCU, *H. Tiktin, omul și opera* (H. Tiktin, l'homme et son oeuvre), București, Editura științifică, 1971, 188 p. *(Victoria Zăstroiu)* 197

VALERIA GUȚU ROMALO, *Corectitudine și greșeală* (Correctitude et erreur), București, Editura științifică, 1972, 285 p. *(Maria Vișoianu)* 199

* * * *Dicționar de sinonime* (Dictionnaire des synonymes), București, Editura Albatros, 1972, 488 p. *(Doina Cobeț)* 203

MIHAI DRĂGAN, *B. P. Hasdeu*, Iași, Editura Junimea, 1972, 307 p. *(Dan Mănucă)* 207

DAN MĂNUCĂ, *Scriitori junimiști* (Écrivains junimistes), Iași, Editura Junimea, 1972, 272 p. *(Remus Zăstroiu)* 208

ADRIANA ILIESCU, *Reviste literare din ultimul deceniu al secolului al XIX-lea* (Revues littéraires de la dernière décennie du XIX-e siècle), București, Editura Minerva, 1972, 320 p. *(Remus Zăstroiu)* 209

M. BUCUR, B. CAPESIUS, G. DAVID, AL. DIMA, K. ENGEL, RODICA FLOREA, E. MANU, I. OPRIȘAN, O. PAPADIMA, *Istoria și teoria comparatismului în România* (Histoire et théorie du comparatisme en Roumanie), sub îngrijirea științifică a prof. Al. Dima și Ovidiu Papadima, București, Editura Academiei R. S. România, 1972, 360 p. *(N. I. Popa)* 210

VASILE OARCEA, *Poezii populare din Țara Zarandului* (Poésies populaires de la région de Zarand), București, Minerva, 1972, 525 p. *(Lucia Cireș)* . . 214

JEAN-PIERRE RICHARD, *Études sur le romantisme*, Paris, Éditions du Seuil, 1970, 420 p. *(Anca Măgureanu)* 217

GEORGES POULET, *La conscience critique*, Paris, Librairie José Corti, 1971, 314 p. *(Petruța Spinu)* 218

„Manuscriptum", Revistă trimestrială editată de Muzeul literaturii române, III, 1972, nr. 2 (7) — 4 (9) *(Rodica Șuiu)* 220

CHRONIQUE

L'activité du Centre de linguistique, d'histoire littéraire et de folklore en 1973 . 223

Scanned with OKEN Scanner

COMPLEMENTELE CIRCUMSTANȚIALE DE EXCEPȚIE ȘI CUMULATIV ÎN LIMBA ROMÂNĂ DIN SECOLUL AL XVI-LEA

DE

CONSTANTIN FRÎNCU

0. Raportul de excepție și, în mai mică măsură, cel cumulativ din limba română contemporană au reținut în ultimul timp atenția cercetătorilor[1]. Lipsește, în schimb, un studiu privind diacronia acestor raporturi la nivel homonex, căci lucrarea Mioarei Avram *Evoluția subordonării circumstanțiale cu elemente conjuncționale în limba română*, București, 1960 (care este singura lucrare de sintaxă istorică care ia în discuție evoluția unuia din cele două raporturi — a celui cumulativ[2]), se oprește, cum o arată și titlul cărții, la nivelul heteronex. Din păcate, cercetările de sintaxă istorică a limbii române sînt încă sporadice și lipsite de perspectivă, datorită faptului că, în afară de lucrarea citată, aproape toate pornesc de la un „corpus" de date extrem de redus amestecînd sincronia cu diacronia. O sintaxă istorică a limbii române rămîne de realizat, iar pentru aceasta sînt necesare studii de detaliu ca cel pe care ni-l propunem în rîndurile de față.

0.1. Sistematica construcțiilor cumulative și de excepție din limba română contemporană este succesoarea sistematicilor anterioare, pe care trebuie să le descriem începînd cu primele texte românești. De asemenea, pentru realizarea *diasistemului* dintr-o epocă anterioară primelor texte românești și din româna comună trebuie raportată situația din secolul al

---

[1] Cf. Fulvia Ciobanu, *Cu privire la construcțiile care exprimă cumulul și excepția*, LR XI, nr. 4, 1962 p. 375—386; *Gramatica limbii române*, II, București, 1963, p. 201—206, 335—330: D. Crașoveanu, *Observații asupra complementului de excepție și a subordonatei corespunzătoare*, LR XX, nr. 2, 1971, p. 151—158: Ecat. Teodorescu, *Pe marginea raportului de excepție* LR XX 1971, nr. 5 p. 473—478.

[2] Autoarea nu vorbește de propoziții circumstanțiale de excepție.

XVI-lea la situaţia din dialectele din sudul Dunării. În măsura posibilităţilor, vom raporta situaţia din română la cea din latină şi din limbile romanice apusene în faza lor veche[3].

Prin urmare, cercetarea construcţiilor de excepţie şi cumulative din limba română o facem din cele două perspective ale lingvisticii diacronice: 1) *prospectivă*, care „urmăreşte cursul timpului şi care corespunde evoluţiei faptelor"[4], 2) *retrospectivă*, care cere o metodă de reconstrucţie.

Pentru a evita unele neajunsuri care rezidă în amestecarea sincroniei cu diacronia am efectuat un mare număr de secţiuni sincronice pornind de la un „corpus" bine determinat pentru fiecare epocă. Pentru secolul al XVI-lea am avut în vedere un corpus format din *întreaga literatură bisericească* şi din *toate documentele particulare* cunoscute pînă în prezent. Unele ediţii de texte vechi care prezintă *indici* completi (care înregistrează toate ocurenţele ne-au permis luarea în consideraţie a factorului „frecvenţă". Factorul „frecvenţă" are mare importanţă, aşa cum arată într-o comunicare recentă F. R. Adrados[5], în cercetările de sintaxă diacronică.

Am încercat să răspundem cît mai exact la întrebările *cînd*, *cum*, *unde* şi *de ce* au apărut sau au dispărut anumite construcţii de excepţie sau cumulative. Pentru aceasta, alături de metodele gramaticii tradiţionale, am aplicat criterii distribuţionale, de opoziţii, de neutralizare şi de transformare, care sînt „esenţiale pentru orice studiu de sintaxă"[6]. Fără îndoială, aceste criterii sînt aplicate în parte şi în descrierile sintactice tradiţionale, dar ele trebuie sistematizate mai cu rigoare în faza actuală a cercetărilor. Utilitatea criteriilor transformaţionale rezidă în aceea că unele construcţii din limba veche au origine transformaţională care trebuie precizată.

0.2. Înainte de a trece la prezentarea sincroniilor succesive, vom face cîteva precizări asupra categoriilor logice şi lingvistice de excepţie şi de cumul şi asupra situării excepţiei şi cumulului în raport cu noţiunile vecine (raportul adversativ şi cel de restricţie). Aşa cum arată G. Moignet, „excepţia apare ca o opoziţie între un element particular şi un element mai general şi ea se distinge de simplul raport adversativ care opune noţiunile sau judecăţile fără a lua în consideraţie gradul lor de generalitate"[7]. După cum se va vedea însă, această distincţie între raportul de excepţie şi cel adversativ, care pare destul de clară la prima vedere, este destul de greu de

---

[3] Pentru unele limbi romanice există studii speciale privind evoluţia raporturilor în discuţie. De pildă, pentru franceză, există lucrarea lui G. Moignet, *Les signes de l'exception dans l'histoire du français*, Paris, 1959, şi lucrarea mai veche a lui E. Brall, *Latin* **foris, foras** *im Galloromanischen besonders im Französischen*, Berlin, 1918. Pentru spaniolă, unele date în legătură cu construcţiile în discuţie găsim la M. Alonso, *Evolution sintactica del español. Sintaxis histórica del español desde el iberorromano hasta nuestras dias*, Madrid, 1964.

[4] Cf. F. de Saussure, *Cours de linguistique générale*, Paris, 1971, p. 291.

[5] Cf. F. R. Adrados, *Problèmes et méthodes de la description syntactique*, „Actes du XIe Congrès International des Linguistes", Bologna, 1972, p. 1086–1088.

[6] *Ibidem*, p. 1086.

[7] Cf. G. Moignet, *op. cit.*, p. 11.

făcut la o dată mai veche din istoria limbii române în unele realizări sintactice, întrucît unele locuțiuni (ca, de pildă, locuțiunea *fără numai*) sînt capabile de a exprima ambele raporturi. O apropiere între prepoziții și locuțiuni prepoziționale și conjuncții copulative sau adversative s-a semnalat și în alte limbi romanice[8]. Această apropiere duce uneori la suspendarea opoziției dintre coordonare și subordonare, la acea „iluzie sintactică" de care vorbește G. Antoine (*op. cit.*, p. 694). În cazuri de acestea, a trebuit să apelăm la comutări, la substituiri și chiar la transformări, pentru a stabili felul raportului gramatical. De asemenea, în cazul unor neutralizări, al unor enunțuri ambigue, pentru înlăturarea ambiguităților am procedat la analize contextuale mai largi[9].

În ceea ce privește distincția dintre excepție și restricție, ea trebuie făcută după criteriul prezenței sau absenței în expresie a categoriei generale din care elementul este izolat[10]. Vorbim de excepție în enunțuri de tipul „Nu are nici o armă, *decît (în afară de) o spadă*", în care obiectul *spadă* este izolat dintr-o categorie mai largă *(armă)*, dar vorbim de restricție în enunțuri de tipul „Nu are *decît o armă*", în care noțiunea generală „armă", mai mult sau mai puțin implicită, este neexprimată[11]. Prin urmare, enunțurile vor fi analizate din punctul de vedere al *semnificației*[12] și nu din punctul de vedere al *desemnației*, cum procedează unii adepți ai transformaționalismului contemporan.

1.0. *Complementele de excepție și cumulative în limba din secolul al XVI-lea* :

A face istoria complementelor de excepție și cumulative înseamnă a acorda un loc preponderent elementelor de relație cu care acestea se construiesc.

Prima constatare care se impune cercetînd textele din secolul al XVI-lea este aceea că elementele de relație cu care se introduc complementele de excepție și cumulative sînt în marea lor majoritate diferite de cele din limba română contemporană. Există în secolul al XVI-lea elemente de relație (adverbe și locuțiuni prepoziționale) care au dispărut ulterior total din limbă sau au căpătat alte funcțiuni. Iată inventarul acestor elemente de relație :

1) Locuțiunea prepozițională *alegînd de* „cu excepția", „în afară de" : „Nemică mai mult nu punem voao greime, *alegînd de* nevoile acestea" (CPr, p. 72/10—11) ; „Vedeți, vedeți, că eu săntu și nu e Dumnedzeu *alegăndu de* mene" (PS, 317/17) ; „Și nu e sfintu *alegăndu de* tire" (PV, 245/9).

---

[8] Cf. G. Antoine, *La coordination en français*, vol. I, Paris, 1959, p. 694.

[9] Pentru utilitatea analizelor contextuale mai largi în gramatica transformațională, vezi H. Weydt, *L'interdependence entre le contexte et le sens d'une syntagme*, „Actes du XIe Congrès International des Linguistes", Bologna, 1972, p. 385—389.

[10] Cf. G. Moignet, *op. cit.*, p. 11.

[11] *Ibidem*, p. 11—12.

[12] Cf. Ecat. Teodorescu, *op. cit.*, p. 473—478 ; H. Weydt, *op. cit.*, p. 389.

Locuţiunea *alegînd de* cu sens exceptiv s-a format de la gerunziul verbului *a alege* cu sensul de „a despărţi", „a da la o parte", ajungîndu-se apoi la sensul de „în afară de", „exceptînd cazul" (cf. DA, s. v. *alegînd*). Există texte care reflectă starea de formare a acestei locuţiuni. De pildă, în CT, locuţiunea *alegînd de* apare de două ori, dar în amîndouă cazurile raportul de excepţie nu este clar, locuţiunea exprimînd mai degrabă exterioritatea, punerea la o parte: „Grăesc voao că cela ce-ş va lăsa muiarea lui *alegăndь de* cuvăntul de preaiubire face şi însurîndu-se cu lăsat, preaiubire face" (CT, 40^{r}/23); „Eu grăesc voao că tot de-ş va lăsa muiarea lui *alegăndь de* cuvînt de curvie şi face-va ia preaiubire să facă" (CT, 8^{v}/6).

Dar mult mai clară este trecerea de la sensul de „a alege, a pune de o parte" la sensul de „exceptînd", în construcţiile introduse cu adverbul *alegînd* format din gerunziul verbului *a alege*: „Nu se cade în postul mare să facă pamentea morţilor *alegăndu* sîmbăta şi dumeneca" (PL, f. 207^{v}/5; P, p. 15/16—18); „Cine se spurcă în postul mare cu carne sau cu brîndză, el să postească din Dumeneca Tomeei până în Rusalii, *alegăndu* sîmbăta şi dumeneca" (PL, 209^{r}/8; P, 15/16—18).

În CC², *alegînd* are valoare cumulativă, echivalînd cu locuţiunea modernă „pe lîngă aceasta": „Derept aceia să nu zică cineva că are folosu de la avuţie, nici să se laude cu ea. *Alegîndŭ*, folos va avea cela ce-şu va da avuţie în mîna săracilor" (CC², 53/21—23).

O construcţie ambiguă este şi cea introdusă prin locuţiunea *alegînd întru*, atestată în PS: „Că pre Dumnedzeu tatăl nime nu l-au fapt, nece zidit, nece născut, fiiul eşi de la însuşi tatăl nefaptu, neziditu, numai născut, duhul sfăntu deîn tatăl şi fiiul nezidit, nefaptu, nenăscut, *alegîndu întru* eşit" (PS, 337/13—16).

Complementelor introduse prin *alegînd* şi *alegînd de* le corespund propoziţiile introduse prin *alegînd să, alegînd cine(ce)*: „De nemică alt nu se deşerta, *alegînd să* graiască ceva sau să auză" (CPr, 82/1—2); „Nu scriu voao că nu ştiţi adevărul, ce că ştiţi el că tot mincinosul den adevăr nu e, de cine iaste mincinosul *alegînd cine* se leapădă ca Isus nu e Isus, acela iaste antihrist" (CPr, 194/4—8).

În documentele particulare din secolul al XVI-lea (din CB,- I, SB, DR, IB) nu am întîlnit nici o construcţie exceptivă sau cumulativă introdusă prin *alegînd, alegînd de, alegînd întru, alegînd să, alegînd cine*. De fapt, în documentele particulare din secolul al XVI-lea ca şi în textele dialectale actuale construcţiile exceptive şi cumulative sînt extrem de rare.

Întrucît construcţiile discutate mai sus apar numai în literatura bisericească din secolul al XVI-lea, se pune problema dacă nu cumva ele sînt calcuri lingvistice. Răspunsul este uşor de dat dacă se urmăresc textele slavone corespunzătoare: construcţiilor *alegînd(de)* le corespunde în mod invariabil în textul slavon construcţia cu развъ: „Şi nu e sfintu *alegăndu de* tire" (PV, 245/9 = „ и нѣс(ть) развѣ тебе ", PV, 244/9) etc.

Prin urmare, construcţiile exceptive care cuprind gerunziul verbului *a alege (alegînd (de), alegînd să)* nu sînt calcuri după slavă, ci reprezintă

inovaţii ale limbii române vechi, inovaţii care se explică prin aceea că de la sensul de „a pune la o parte", „a izola", pe care-l are verbul *a alege*, s-a putut uşor ajunge la sensul de „a excepta". Orice excepţie presupune o izolare, dar nu orice izolare presupune o excepţie.

Cînd s-au format construcţiile cu *alegînd (de), alegînd (întru), alegînd să, alegînd cine*? Un răspuns sigur nu se poate da, întrucît nu avem texte mai vechi de secolul al XVI-lea. Dar ţinînd seama de faptul că aceste construcţii nu se întîlnesc decît în dacoromână şi nu şi în dialectele din sudul Dunării, credem că ele au apărut după despărţirea dialectelor, numai în dialectul dacoromân. În tot cazul, judecînd după texte, construcţiile în discuţie erau cele mai frecvente construcţii exceptive în limba bisericească din secolul al XVI-lea, întîlnindu-se atît în textele rotacizante, cît şi în tipăriturile lui Coresi. De pildă, în PS *alegînd de* apare de două ori, în PV tot de două ori, în CPr. de două ori, în CT de 2 ori. Adverbul *alegînd* apare de două ori în P şi PL, dar o singură dată în CC². Locuţiunea conjuncţională *alegînd să* „în afară că" apare o dată în ES 5r/11 (în care valoarea exceptivă este destul de neclară) şi o dată în CPr (82/1—2, unde valoarea exceptivă este clară). Fireşte, există şi texte bisericeşti care nu înregistrează nici o dată construcţiile care au la bază adverbul *alegînd*. De pildă, în CL, PO, CV, CM, TC, CP, CB—II, astfel de construcţii nu sînt atestate.

2) O altă construcţie exceptivă specifică limbii secolului al XVI-lea este *trecînd de* „în afară de"[13], formată din gerunziul verbului *a trece* şi prepoziţia *de*: „Doamne, *trecîndu de* tine altul nu ştim" (CP, 427/21—22; Doamne, *trecăndu de* tire, altul nu ştimu" (PV, 253/21); „Şi nu e dumnedzău altu *tricăndu de* mere" (PV, 243/6); „Şi nu e sfăntu zeulu nostru *trecăndu de tine*" (CP, 419/23—24); „Vedeţi, vedeţi, că eu săntu şi nu e dumnezeu *trecăndu de* mine" (CP, 417/20—21). Valoarea exceptivă a construcţiilor cu *trecînd de* este evidentă în toate exemplele date. Construcţia a apărut pornindu-se tot de la ideea de „a izola", „a trece peste", „a pune la o parte", deci de la un sens similar cu cel de la care s-a format construcţia *alegînd de*, discutată mai sus.

Ca şi în cazul lui *alegînd*, gerunziul *trecînd* se foloseşte şi singur introducînd un complement de excepţie şi avînd sensul de „exceptînd", „în afară de":

„Că cire e Dumnedzeu *trecăndu* Domnul? sau cire e Dumnedzeu *trecăndu* zeulu nostru?" (PS, 28/3—4). Enunţul la prima vedere pare ambiguu, *trecînd* putînd fi reinterpretat: „cine e dumnezeu cînd trece domnul? sau cine e dumnezeu dacă trece domnul? „Spre sensul exceptiv ne conduce nu numai contextul mai larg, pe care din motive de economie nu-l mai dăm, ci şi textul corespunzător slav (în care lui *trecînd* îi corespunde развѣ, precum şi alte texte cu psaltiri din secolul al XVI-lea şi al XVII-lea apărute în limba română. Astfel, lui *trecînd* îi corespunde în CP prepoziţia *fără* „în afară de": Că cine e Dumnezeu *fără* Domnulu? sau cine e Dumnezeu

[13] Ov. Densusianu, *Istoria limbii române*, II, Bucureşti, 1961, nu menţionează locuţiunea prepoziţională *trecînd de*, ci numai adverbul *trecînd* (p. 176).

fără Dumnezeulu nostru ? (CP, 40/22—23), iar în PH și în DP îi corespunde prepoziția compusă *fără de* (cf. ediția I. A. Candrea, *Psaltirea scheiană*, București, 1916, p. 324, aparatul critic).

Ca și construcția *alegînd (de)*, construcția *trecînd (de)* apare numai în textele bisericești, lipsind cu desăvîrșire din documentele particulare. În textele bisericești ea se întîlnește mai frecvent în textele rotacizante, în special în psaltiri (în PS = de trei ori, în PV : de două ori, în PH : de două ori) și, sub influența acestora, și în *Psaltirea* lui Coresi (1577). În tot cazul, construcția cu *trecînd (de)* trebuie să fi avut o răspîndire teritorială mai restrînsă ca cea cu *alegînd (de)*, căci ea lipsește din foarte multe texte (CC[1], CT, CL, RL, CC[2], ES, PO, CM, TC).

Nici construcția *trecînd (de)* cu valoare exceptivă nu reprezintă un calc după slavă, căci în textele slave corespunzătoare întîlnim ca echivalent, ca și în cazul construcției cu *alegînd (de)*, construcția cu рдзрѣ : *trecînd de* tire, altul nu știm" (PV, 253/21) = рдзрѣ тебе не вѣмы (PV, 252/20) etc. Construcția cu *trecînd (de)* este o inovație sporadică proprie numai literaturii bisericești din secolul al XVI-lea, căci după secolul al XVI-lea ea nu se mai întîlnește în nici un text, spre deosebire de construcția cu *alegînd (de)*, care mai persistă în literatura bisericească, în cronici și în textele juridice pînă pe la începutul secolului al XVIII-lea. Construcția cu *trecînd (de)* nu se întîlnește nici în dialectele din sudul Dunării.

3) O construcție exceptivă mai rară ca cele discutate mai sus este cea cu prepoziția *fără* : „Nu lăsa nece unul după-nsul să margă *fără* Pătru și Iacov" (El, 7, 21 ; apud Ov. Densusianu, *op. cit.*, p. 179) ; „Nu-i altu Domnezeu mai mare, *fără* Domnezeul Sfentei Veneri" (TM, 148, CB—II, 148/17—18) ; „Cine e Dumnezeu *fără* Domnulu ? sau cine e Dumnezeu *fără* Dumnezeulu nostru" (CP, 40/22—23).

În documentele particulare apare *fără* combinat cu adverbul *numai* formînd locuțiunea prepozițională exceptivă *fără numai* : „ ... nime treabă să nu aibă de în neamul acestor oameni, ce sînt mai sus scrișĭ, *fără numai* Stănil vornic și frate-său Cărste" (1575, Gorj, DR, p. 1/14—15). Această construcție este extrem de rară în secolul al XVI-lea (am întîlnit-o o singură dată), spre deosebire de secolele al XVII-lea și al XVIII-lea, cînd ea este cea mai frecventă construcție exceptivă.

4) Locuțiunea prepozițională *afară de* apare în secolul al XVI-lea o singură dată cu sens exceptiv, în CV : „Și nemică *afară* nu grăiesc *de* celia ce prorocii dziseră" (CV, 79/13). Dislocarea lui *de* face ca sensul exceptiv să fie ambiguu, de aceea în NT fraza este mult mai clară („Nemică zicînd *fără* ceale ce au prorocit prorocii" (CV, 80)) prin înlocuirea lui *afară ... de* cu prepoziția *fără*. În BB, apare *afară ... dentru* cu valoare exceptivă ambiguă : „Nemică *afară* grăind *dentru* carele prorocii au grăit" (= Nimic n-au grăit, în afară de ceea ce au grăit prorocii).

Locuțiunea *afară de* apare în secolul al XVI-lea și cu valoare *cumulativă* : „Această cântare în lature scrisă e de David și *afară de* (= pe lîngă) sama de 15 de cântece" (PS, 309/15). Dar și această valoare este foarte rar întîlnită în textele din secolul al XVI-lea (apare numai de trei ori).

Scanned with OKEN Scanner

Din punctul de vedere al originii, construcțiile *fără, afară de* cu sens cumulativ și exceptiv se explică printr-o alunecare de sens : de la ideea de exterioritate *(a) fară* < lat. *(ad) foras*) au ajuns să însemne „excepțînd", „cu excepția". Alunecarea de sens nu este atestată în latină, nici măcar în latina tîrzie[14], dar ea este postulată de situația din limbile romanice (cf. rom. *fără (de), afară (de)* ; v. fr. *hors, fors* (cf. G. Moignet, *op. cit.*, p. 213 ; span. *fuera de* etc.).

5) Cu valoare cumulativă, dar nu și exceptivă, apare în secolul al XVI-lea adverbul *rutes(u)* : „*rutesu aceia* (= în afară de aceia) ce vor asculta eu le voiu dulceața raiului în vecie de veac" (TM, CB—II p. 53—54). În comentariile la textul din CB—II, Hasdeu se întreabă !" „... *rute* sau *rutesu* sau *rutesuvo* ce să fie ? sens probabil : „ferice de..." (CB, II, p. 62).Densusianu, *op. cit.*, p. 175, contestă această interpretare și arată că *rutesu(vo)* din acest context „pare să însemne «în afară de», «în plus»". Credem că această interpretare este mai apropiată de adevăr, pentru că și în alte locuri din PS, PV, CP, *rutesu* are sensul de „pe lîngă", „în plus" : „... veselește-te *rutesu* pelița mea întru upovăință" (PS, XV/9 ; cf. Densușianu, *op. cit.*, p. 175). Fără îndoială *rutes(u)* are în secolul al XVI-lea și alte sensuri : „mai", „mai mult", „din nou", „încă o dată", „mai mult timp" (cf. Densusianu, *op. cit.*, p. 175).

În ceea ce privește etimologia acestui adverb, în literatura de specialitate nu există o părere unanimă. G. Giuglea („Dacoromania", I 250) îl considera de origine latină, din *rursum item*, Densusianu, *op. cit.*, p. 175, îl consideră cu etimologie nesigură, „un cuvînt enigmatic", iar V. Bogrea, „Dacoromania", III, 736, îl credea succesorul lat. *retroversum*. Proveniența latină a cuvîntului este puțin probabilă, date fiind legile fonetice ale limbii române.

Dar indiferent de etimologie, întrebuințarea adverbului *rutes(u)* cu valoare cumulativă este o inovație specifică numai dacoromânei din secolul al XVI-lea (sau mai precis o inovație specifică literaturii bisericești din secolul al XVI-lea), neexistînd în dialectele din sudul Dunării și nici în textele dacoromâne din secolele ulterioare.

6) O construcție *cumulativă*, dar nu și *exceptivă*, destul de frecventă în unele texte din secolul al XVI-lea, este cea formată din *asupră* + *de* + pronumele demonstrativ *aceasta (acestea, acea)* care echivalează cu locuțiunea adverbială cumulativă din limba română modernă *pe lîngă acestea*. În PO, apare de 15 ori în exemple ca : „*Asupră de aceasta* (=pe lîngă aceasta) Iosif văzu un vis" (PO, 127/7—8) ; „*Asupră de acestea* tipăritu-se-au ceastea doo cărți" (PO, 4/3) ; „*Asupră de acea* feceră acestuia patru stîlpi" (PO, 308/28) etc. O singură dată în PO construcția *asupră de* se combină cu un

[14] Adverbul de loc *foris* a putut să fie întrebuințat încă din latină, prin lărgire de sens, ca prepoziție cu sensul lui *praeter*, care n-a lăsat urme în limbile romanice. De fapt, din cele trei prepoziții latinești cu valoare exceptiv-cumulativă *extra, praeter* și *absque* nici una nu s-a păstrat cu această valoare în limba română.

substantiv precedat de adjectiv nehotărît : „.... eu şi nărodul tău să te lăudăm *asupră de toate năroadele* cine-s pre faţa cestui pămînt“ (PO, 292/17).

În afară de PO construcţia *asupră de aceia* se mai întîlneşte într-un document oltenesc din CB—I : „.... *asupră de aceia* (= pe lîngă aceea), voiu întoarce faţa mea în aleanul vostru“ (CB—I, p. 8). Toate celelalte texte din secolul al XVI-lea nu atestă niciodată construcţia în discuţie.

7) În PO apare şi prepoziţia *desupra* cu valoare cumulativă : „Merse la Izmail şi *desupra* muierile lui luo şi pre Mahala“ (PO, 94/21), „Fă *desupra* acestui coperămînt în cort şi alt coperămînt den piei roşite de areate“ (PO, 265/11). Al doilea exemplu este ambiguu, valoarea cumulativă *(pe lîngă acest coperămînt)* putînd fi confundată cu valoarea locală *(deasupra acestui coperămînt)*. Analiza contextului şi comparaţia cu textul maghiar al lui Heltay arată că avem de a face cu un complement cumulativ.

De fapt, atît construcţia *asupră de acestea (aceea)* cît şi cea cu prepoziţia *desupra* reprezintă calcuri după maghiară (magh. *fölötte* „deasupra“ are în textul lui Heltay şi sensul de „pe lîngă“). Spre ideea că ambele construcţii sînt calcuri după maghiară ne conduce nu numai identitatea construcţiilor din PO şi textul lui Heltay, ci şi prezenţa construcţiilor numai în textul tradus din maghiară (PO) şi într-un document din Gorj, al cărui autor cunoştea, probabil, maghiara[15]. În tot cazul, construcţiile acestea nu se mai întîlnesc în nici un text din secolele următoare.

8) Cu valoare cumulativă se foloseşte şi locuţiunea *lîngă acestea* : „*Lîngă acestea*, iară prorociia lui Varlaam prorocul“ (PO, 5/13). Dar construcţia este atestată o singură dată în secolul al XVI-lea, deşi judecînd după textele din secolele ulterioare ea era destul de răspîndită în limba veche.

Prepoziţia compusă *pe lîngă* cu valoare cumulativă nu este atestată niciodată în textele din secolul al XVI-lea. Prepoziţia simplă *lîngă* şi prepoziţia compusă *pe lîngă* au în textele din secolul al XVI-lea numai valoare locală. Numai în CT am întîlnit un exemplu cu *pre lîngă* local cu o vagă nuanţă cumulativă : „Ca un tălhariu aţi eşit cu arme şi cu pari a mă prinde în toate zilele *pre lîngă voi* şedea în beserecă, învăţa şi nu prinset mine“ (CT, 60^{v}). Ideea de alăturare exprimată aici pregăteşte ideea de cumul pe care o exprimă mai tîrziu prepoziţia compusă *pe lîngă*.

Acesta este inventarul elementelor de relaţie care introduc complemente de excepţie şi cumulative în limba din secolul al XVI-lea. Dintre acestea, majoritatea sînt inovaţii proprii dacoromânei *alegînd (de), trecînd (de), rutesu, desupra, asupra de*, întrucît nu se întîlnesc în dialectele din sudul Dunării. Unele dintre acestea au o circulaţie mai largă, fiind întîlnite în texte provenind din regiuni diferite *(alegînd de)*, altele sînt restrînse, caracterizînd un text sau cel mult două *(deasupra, asupra de)*.

---

[15] Remarcăm faptul că în PO construcţia *asupră de acestea* „pe lîngă acestea“, se întîlneşte nu numai în textul biblic tradus din maghiară, ci şi în *prefaţă* (cf. PO, 4/3), ceea ce însemnă că această construcţie era uzuală în vorbirea bilingvilor.

Toate elementele de relație discutate, în afară de *fără (de), afară de,* nu și-au moștenit valoarea exceptivă sau cumulativă din latină, ci și-au dobîndit această valoare într-o epocă relativ tîrzie, în special după despărțirea dialectelor. Într-adevăr, dacă se compară situația din dacoromâna secolului al XVI-lea cu situația din celelalte dialecte, este ușor de văzut că numai *(a)fară de* poate fi socotit ca datînd din româna comună (cf. ar. *ahorea, ahorva* „în afară de" : *Ahorea di* amirălu, virnu altu om tu hoară lor nu purta al tari stran'e (Papahagi, BA, p. 141/11—12 = În afară de împărat, nici un alt om în satul lor nu purta astfel de straie) etc. Prepoziția compusă cu valoare cumulativă *p(r)e lîngă,* deși se întîlnește și în meglenoromână („ și *pri lăngă* tots ra și fitšoru") (Capidan, MR, II, p. 56/10—11), credem că nu datează din româna comună, întrucît în dacoromâna din secolul al XVI-lea ea avea valoare locală și nu valoare cumulativă clară. Valoarea cumulativă s-a putut dezvolta paralel și independent în cele două dialecte într-o epocă mai tîrzie, datorită faptului că din sensul de alăturare, pe care-l avea inițial, se poate naște oricînd sensul de cumul.

Și comparația limbilor romanice postulează păstrarea din latină a lui *foris (foras)* și a compuselor lui cu sens de excepție și de cumul, chiar dacă acest sens nu este atestat în nici un text latinesc[16]. Elementele de relație cu valoare exceptivă și cumulativă latinești *extra, praeter* și *absque* nu și-au păstrat semnificația *(extra)* sau nici semnificatul și nici semnificantul *(praeter, absque)* în limba română. *Praeter* nu s-a păstrat în nici o limbă romanică ; *extra,* care era exceptiv încă din latină, s-a păstrat în vechea franceză, (*estre*) ,dar era foarte puțin întrebuințat (cf. G. Moignet, *op. cit.,* p. 60), iar *absque* s-a păstrat numai într-o singură limbă romanică apuseană[17].

1.1. *Distribuția complementelor de excepție și cumulative în limba din secolul al XVI-lea* :

A) Contextele distribuționale ale circumstanțialului de excepție sînt următoarele :

(1) # Neg. + G Pred + — # : Nu e Dumnezeu *alegînd de (trecînd de, fără) mine*

(2) # Interog. + GPred. + — # Cine e Dumnezeu *trecînd (fără, fără de) domnul*

(3) # — + GN_2 + Neg + G. Pred # (vezi mai sus p. 9 : *Trecînd de tine* altul nu știm).

(4) # GN + Neg + GPred + — # (vezi p. 9, § 3).

O primă constatare care se impune este aceea că grupul circumstanțial de excepție apare numai în enunțuri negative sau interogative ce pre-

[16] Vezi mai sus p. 11.
[17] Cf. *Istoria limbii române,* vol. I, București, 1965, p. 206.

supun un răspuns negativ. Locul acestui grup este de obicei după grupul predicativ, deşi în rare cazuri poate sta şi la începutul enunţului.

În ceea ce priveşte *structura* acestui grup, el este format dintr-un grup prepoziţional (vezi mai sus p. 7—12) sau dintr-un adverb cu valoare de prepoziţie şi un grup nominal, care nu este omogen putînd fi format dintr-un substantiv în acuzativ sau dintr-un substitut al substantivului (de obicei pronume personal).

B) Contextele distribuţionale ale circumstanţialului cumulativ sînt următoarele :

(1) # — G. Pred. + (şi) + GN # : *Desupra muerile lui* luo şi pre Mahala (PO, 94/21).

(2) # GN + GPred. + — # : Această cântare în lature scrisă de David *afară de sama de 15 de cântece* (PS, 309/15).

Primul tip contextual este cel mai răspîndit, al doilea se întîlneşte o singură dată în textele din secolul al XVI-lea. În primul tip, adverbul *şi* este facultativ, deşi în cele mai multe contexte el este singurul element al structurii capabil să dezambiguizeze construcţia, să releve dacă avem de-a face cu un circumstanţial de cumul sau cu un circumstanţial de loc.

Structura grupului circumstanţial cumulativ este asemănătoare cu cea a grupului circumstanţial de excepţie : grup prepoziţional *(afară de, asupră de, desupra (de))* sau adverb *(alegînd, rutesu)* + grup nominal (substantiv în acuzativ sau genitiv sau pronume).

Opoziţia *exceptiv — cumulativ* la nivelul enunţului se reduce la opoziţia enunţ *negativ (interogativ) — enunţ afirmativ*. Excepţia, ca şi restricţia, este strîns legată de negaţie.

2.1. *Neutralizări şi transformări* : Multe din construcţiile analizate mai sus sînt ambigue. Ambiguitatea lor rezidă în aceea că aceeaşi structură de suprafaţă poate fi derivată din două sau chiar mai multe structuri de adîncime. De pildă în enunţul „Fă *desupra acestui copermănănt* în cort şi alt coperămănt din piei roşite de areate“ (PO, 265/11), grupul circumstanţial *desupra acestui coperămănt* are două structuri de adîncime : una care ne duce la ideea de loc şi alta la ideea de cumul. Că avem de-a face cu un complement de cumul, ne-o spune numai o analiză contextuală mai largă sau luarea în consideraţie a textului maghiar corespunzător, al lui Heltay, în care lui *desupra* îi corespunde mag. *fölötte*. Multe din construcţiile cu *alegînd (de), trecînd (de), rutesu, asupra* nu puteau fi folosite din cauza ambiguităţii lor. Numai aşa se poate explica de ce ele au fost treptat eliminate din scrieri posterioare secolului al XVI-lea şi înlocuite cu construcţii mai clare, nepasibile de reinterpretări.

Structura profundă a unora dintre construcţiile analizate mai sus conţine, prin urmare, elemente care nu apar în structura de suprafaţă sau

apar sub formă transformată. De fapt, construcțiile cu *alegînd (de), trecînd (de)* au o origine transformațională : avînd inițial sens condițional sau ipotetic ele au ajuns prin „filtrări" succesive și prin convertiri succesive să capete sens exceptiv sau cumulativ. Cazul nu este singular. Și în istoria altor limbi romanice, de pildă în vechea franceză, unele construcții ipotetice au primit sens exceptiv (cf. G. Moignet, *op. cit.*,p. 213—221). Origine transformațională au și construcțiile cu *afară de, fără de, pre lîngă*, care s-au menținut și în limba română modernă, datorită faptului că numai în rare cazuri ele puteau să fie ambigue. Structura de adîncime a acestora a fost ideea de separație, de punere la o parte *(afară de, fără de)*, sau de loc *(pre lîngă)*. În structura de suprafață însă acestea au „filtrat" elemente care dezambiguizează expresia : pronume sau adjective negative *(nimeni, nimic, niciun(ul)*, adverbe negative *(nu)*, pentru exceptive, adverbul *și*, pentru cumulative.

LISTA ABREVIERILOR

BA — Pericle Papahagi, *Basme aromâne*, București, 1905.
CB — *Cuvente den bătrâni* (publicate de B.P.Hasdeu), vol. I—II, București, 1878—1879.
CC[1] — Coresi, *Cazanie* (1564), copia de la Biblioteca Academiei.
CC[2] — Coresi, *Evanghelie cu învățătură (1580—1581)*, ediția Al. Procopovici — S. Pușcariu, București, 1914.
CL — Coresi, *Liturghierul*, ediția Al. Mareș, București, 1969.
CP — Coresi, *Psaltirea slavo-română*, ediția B.P. Hasdeu, București, 1881.
CM — *Codicele Marțian*, (în) N. Drăganu, *Două manuscrise vechi : Codicele Todorescu și Codicele Marțian*, București, 1914.
CT — Coresi, *Tetraevanghelul*, ediția Florica Dimitrescu, București, 1963.
CV — *Codicele voronețean*, ediția I. G. Sbiera, Cernăuți, 1885.
DP — Dosoftei, *Psaltirea în versuri*, Iași, 1673.
DR — *Documente românești* (publicate de I. Bianu), București, 1906.
ES — *Evangheliarul slavo-român de la Sibiu (1551—1553)*, ediția E. Petrovici, București, 1971.
P — *Pravila sfinților apostoli*, (în) I. Bianu, *Texte de limbă din secolul al XVI-lea*, III, București, 1925.
CPr. — Coresi, *Lucrul apostolesc*, ediția I. Bianu, București, 1930.
PH — *Psaltirea Hurmuzachi* (fotocopie de pe manuscrisul de la Biblioteca Academiei).
PO — *Palia de la Orăștie*, ediția Viorica Pamfil, București, 1968.
PS — *Psaltirea scheiană*, (în) I. A. Candrea *Psaltirea scheiană comparată cu celelalte psaltiri din secolul al XVI-lea și al XVII-lea*, vol. II, București, 1916.
PV — *Psaltirea voronețeană*, (în) I. Gălușcă, *Slavisch-rumänisches Psalterbruchstück*, Halle, 1913.
RL — *Pravila ritorului Lucaci*, ediția I. Rizescu, București, 1971.
TC — *Codicele Todorescu*, (în) N. Drăganu, *Două manuscrise vechi : Codicele Todorescu și Codicele Marțian*, București, 1914.

Scanned with OKEN Scanner

LES COMPLÉMENTS CIRCONSTANCIELS DE L'EXCEPTION ET CUMULATIFS DANS LA LANGUE ROUMAINE DU XV-ème SIÈCLE

RÉSUMÉ

L'auteur se propose d'illustrer la différence entre la syntaxe du roumain ancien et la syntaxe du roumain moderne, en examinant la situation du complément d'exception et cumulatif. En partant d'un riche matériel, très peu étudié du point de vue syntaxique, l'auteur étudie les anciens signes de l'exception et du cumul *(alegînd de, trecînd de, rutesŭ, fără numai, afară de, asupră de, desupra de)* du point de vue de l'origine, de la fréquence, de la place et de la valeur dans le système de l'ancien roumain. L'auteur présente, à l'aide de nombreux exemples et situations spécifiques, la non-vitalité de la plupart des ces signes *(alegînd de, trecînd de, rutesŭ, asupră de, desupra de)* dans le roumain ancien et expose les causes qui expliquent leur disparition.

PROBLEMA MODELELOR GRAMATICII LUI IENĂCHIȚĂ VĂCĂRESCU

DE

KLAUS STEINKE

Observațiile[1] lui Ienăchiță Văcărescu din anul 1787 sînt, cronologic privind, doar a treia gramatică tipărită a limbii române, dar, după *Elementa*[2] (1780) ale lui S. Micu, scrise în limba latină, și *Tractat*[3] (1781) al lui F. J. Sulzer, în limba germană, prima operă dc acest fel în limba română. Totuși, această lucrare a lui I. Văcărescu nu a fost luată în considerație, în mod deosebit, pînă acum, și, după părerea noastră, evaluată pe nedrept superficial, ceea ce este strîns legat cu marea însemnătate cultural-politică a *Elementelor*, prin care sînt umbrite, în conștiința filologilor, celelalte contribuții la interpretarea științifică a limbii române din acel timp. Singurul interes, strict lingvistic, pentru gramatica lui a fost stîrnit de modelul ei. Pe baza terminologiei italiene folosite de el, s-a urmărit mai ales un model italian. În timp ce modelul grec a fost cunoscut deja dintr-un citat din opera în discuție, a apărut aici, în fața cercetătorului, o problemă deosebit

[1] Ienăchiță Văcărescu, *Observații sau băgări dă seamă asupra regulelor și orînduelelor grammaticii rumânești*, Rîmnicu-Vîlcea, 1787. De regulă, noi trimitem, ca și P. V. Haneș ș. a., la ediția a doua, care a apărut cu același titlu, în anul 1787, la Viena.

[2] S. Klein, *Elementa linguae Daco-Romanae sive Valachicae*, Vindobonae, 1780. Ediția a doua a apărut în 1805, la Buda. Despre diferențele între cele două ediții vezi articolul nostru în AUI XVII, 1971, p. 109—120. Vezi și N. A. Ursu, *Modelul gramaticii lui Samuil Micu și Gheorghe Șincai*, în LR XX, 1971, p. 259—272.

[3] Fr. J. Sulzer, *Grammatikalische Abhandlung von der walachischen Sprache*, în *Geschichte des transalpinischen Daciens*, vol. 2, Wien, 1781, p. 151—269. Vezi studiul nostru în „Anuar de lingvistică și istorie literară" XXII, 1971, p. 93—111.

de grea, deoarece nu există în acest caz date sau referiri cu privire la izvoare. Vrem să ne ocupăm, în studiul de faţă, încă o dată de problema modelelor, deşi ea părea a fi definitiv rezolvată în articolul lui D. Găzdaru[4], ceea ce noi socotim îndoielnic, deoarece multe chestiuni rămîn fără răspuns, în orice caz unele din argumentele oferite nu ni se par suficient de fondate. În afară de aceasta, în intenţia noastră este să precizăm, în continuare, locul şi valoarea acestei gramatici în dezvoltarea filologiei române, deoarece sîntem de părere că aici apare o clară greşeală de apreciere, şi anume, o subapreciere nedreaptă a realizării primului poliglot şi filolog muntean.

În căutarea modelelor, a fost accentuată mereu foarte puternic influenţa italiană, deşi nimeni nu a reuşit pînă în prezent să identifice modelul în mod concludent. Noi considerăm aici ca inacceptabilă şi încercarea lui D. Găzdaru de a fixa drept model gramatica italianului G. Gigli[5], deoarece argumentele invocate de el nu sînt prea convingătoare. Prima încercare de a descoperi în italiană un prototip corespunzător a făcut-o G. Pascu[6], care a pornit de la următoarea notă marginală din introducerea la ediţia din Rîmnic: GRAMM: GEOGRAF, FAŢEA TYP. 1760 VINEŢ TOM: 2:[7] şi a interpretat aceasta ca o referire la o gramatică italiană, ceea ce, după cum a dovedit N. Camarino[8], este greşit. Îndoieli cu privire la teza amintită a exprimat în acelaşi timp şi D. Găzdaru[9]. Dovezi acceptabile pentru una sau alta din gramaticile italiene nu au fost aduse de nimeni; toate aceste teze, nu prea numeroase, trebuie considerate cel puţin ca discutabile. Greşit este, desigur, şi punctul de plecare al argumentării lui D. Găzdaru, care, bizuindu-se pe asemănările dintre tablele de materie ale celor două scrieri, acceptă aceasta drept o indicaţie că gramatica lui G. Gigli a constituit modelul celei a lui I. Văcărescu[10]. Dar, mai întîi, trebuie spus că similitudinea nu este desăvîrşită: la G. Gigli primul capitol se numeşte *Delle lettere*, iar la I. Văcărescu *Ce iasle gramatica?* şi ultimul *Della più esatta e moderna ortografia*, iar la cărturarul român *Păntru pronunţie şi ortografie*[11]. În afară de aceasta, lipseşte, în lista lui G. Gigli,

---

[4] D. Găzdaru, *Modelul italian al gramaticii lui Văcărescu*, în „Arhiva" XLIII, 1936, p. 3—11.

[5] D. Găzdaru, *op. cit.*, p. 11, „... că gramatica lui Văcărescu numai cu gramatica lui Gigli aseamănă ...".

[6] G. Pascu, *Gramatica lui Văcărescu*, în „Convorbiri literare" LVI, 1924, p. 437—445.

[7] Această menţiune apare numai în prima ediţie, p. 3, de unde reiese, dealtfel, clar din context că nu este vorba de o gramatică a unei limbi.

[8] N. Camarino, *Modelele gramaticii lui Văcărescu*, în „Studii italiene" III, 1936, p. 185—191.

[9] D. Găzdaru, *op. cit.*, p. 6. El constată că din cauza contextului trebuie să fie vorba de o operă geografică. Nu înţelegem în ce măsură o asemenea lucrare poate să fi fost folosită ca model pentru opera lui I. Văcărescu, cum afirmă Al. Rosetti, B. Cazacu şi L. Onu în *Istoria limbii române literare*, vol. I, ed. a II-a, Bucureşti, 1971, p. 508.

[10] D. Găzdaru, *op. cit.*, p. 11. Această teză a fost reluată în ultimul timp de autorii *Istoriei limbii române literare*.

[11] Am preluat aceste pasaje de la D. Găzdaru, *op. cit.*, p. 11.

Scanned with OKEN Scanner

un capitol *Păntru părtășire și gherundii*. Succesiunea capitolelor respective este, dealtfel, tradițională și nu neapărat convingătoare. Ar putea fi aduse aici spre comparație gramaticile lui A. Catifor[12], M. Smotrițki[13] și chiar a lui S. Micu[14], pentru a recunoaște concordanța, în fond aproape deplină, în ordonarea materialului: articol, nume, pronume, verb, prepoziție, adverb, conjuncție și interjecție. De aceea, se impune concluzia că acest argument nu pare suficient, dacă nu se găsesc și alte referiri de bază pentru susținerea tezei. Observația că I. Văcărescu folosește, în partea a doua a gramaticii sale, la exemplele pentru poetică, poezii proprii, ca și G. Gigli, este numai în parte utilizabilă, deoarece tocmai în poetica sa el îl citează pe A. Catifor și-l traduce, astfel încît o orientare concomitentă după gramatica lui G. Gigli apare cel puțin ca îndoielnică[15]. Mai mult decît atît, pentru autorul *Observațiilor* nu ar fi fost simplu să recurgă la alte poezii decît cele personale, în condițiile unor posibilități de alegere reduse din timpul său. Referirea din introducerea amplului și mai puțin obișnuitului titlu *Observații sau băgări dă seamă asupra reguleloru gramaticii rumânești* la gramaticile italiene poate fi acceptată[16]. Numai că gramatica lui G. Gigli are titlul *Lezioni di lingua toscana*[17], iar în demonstrațiile sale D. Găzdaru nu a remarcat această contradicție evindentă. Din păcate, el a omis să-și susțină afirmația prin dovezi probante, astfel încît referirile în cauză sînt insuficiente. Noi vom reveni asupra problemei modelului italian, după cercetarea mai amănunțită a gramaticii lui I. Văcărescu și după amplificarea materialului necesar pentru a susține una sau alta din teze. Dar aici ar fi de formulat întrebarea, cu care de fapt ar fi trebuit să ne ocupăm și care ar putea oferi eventual o cheie a întregii probleme, și anume, de ce el nu amintește tocmai modelul italian, dar, în schimb, dă izvorul grec, iar în prefața ediției din Rîmnic, cînd face diverse mențiuni cu caracter istoric, citează, chiar pentru lucruri mult mai mărunte, numeroși autori[18]. La această problemă vom mai reveni. Un răspuns posibil, care, mai întîi, poate să pară oarecum arbitrar, este presupunerea că I. Văcărescu ar fi folosit o gramatică școlară anonimă și că, în consecință, nu a putut indica autorul.

Modelul grec era relativ simplu de determinat și N. Camarino, care are, dealtfel, meritul de a fi realizat o contribuție importantă în expli-

---

[12] Αντωνίος Κατηφόρος, Γραμματική ἑλληνικὴ ακριβεστάτη Veneția 1784. Există mai multe ediții. Prima ediție pare să fie din anul 1734. (Vezi și N. Camarino, *op. cit.*, p. 191).

[13] М. Смотрицкии, Славянская Грамматика, Moscova, 1648.

[14] Vezi nota 2.

[15] În acest punct vedem chiar, cel puțin parțial, o contradicție în argumentarea lui D. Găzdaru.

[16] N. Iorga, *De unde a învățat italienește Ienăchiță Văcărescu*, în *Omagiu lui Ramiro Ortiz*, București, 1929, p. 101—105. Vezi p. 104: „E foarte posibil că titlul... să fie împrumutat de la «Osservazioni» ale lui Ignațiu Ștefan Raicevich".

[17] Vezi nota bibliografică a lui D. Găzdaru, *op. cit.*, p. 11, Girolamo Gigli, *Lezioni di lingua toscana*, Quinta edizione, Venezia, 1761.

[18] Ca, de pildă, Büsching, Voltaire ș. a.

carea misteriosului FAŢEA[19], dovedeşte chiar o preluare directă a textului în partea a doua a gramaticii, adică în definirea noţiunii metrice *picioru*[20]. În acest loc I. Văcărescu aminteşte pe *prea învăţatul Antonie Califoru* şi *cartea sa*[21], aşa încît aici nu poate exista nici o îndoială. Şi la ceilalţi termeni din domeniul poeticii găsim, în multe pasaje, corespondenţe exacte; pe de altă parte, întîlnim şi abateri, prescurtări şi comentarii suplimentare care arată că I. Văcărescu nu rămîne sclav faţă de modelul său[22]. Dar şi în alte părţi ale celor două gramatici dăm adeseori peste corespondenţe de text, astfel încît se poate formula şi chiar documenta ipoteza potrivit căreia I. Văcărescu s-a orientat în cea mai mare parte după A. Catifor. Totuşi o atare teză abia ar fi de reţinut, deoarece la multe definiţii este vorba de un bun general al lingvisticii din acel timp care apare, de exemplu, la M. Smotriţki, dar şi la alţi autori. În plus nu se poate nega că avem, la gramaticul muntean, şi termeni care derivă în mod sigur din italiană[23]. Aceasta înseamnă că problema modelelor la I. Văcărescu este foarte complexă, ceea ce nu trebuie să mire, dacă ne gîndim la formaţia filologică serioasă a autorului nostru[24].

Un compromis, pe care noi îl considerăm îndoielnic, pentru că nu este suficient de documentat, se bazează pe concluzia că prima parte a gramaticii porneşte de la un model italian, iar a doua de la unul grec[25]. D. Găzdaru încearcă chiar să subîmpartă cartea a doua şi este de părere că spre sfîrşit se schimbă, o dată cu termenii italieni, şi modelul[26]. O împărţire a influenţelor o regăsim şi în recenta ediţie a *Istoriei limbii române literare*, ceea ce nu schimbă faptul că nu putem fi de acord cu explicaţia potrivit căreia I. Văcărescu, după folosirea gramaticii italiene în prima parte, a omis-o pur şi simplu, iar în partea a doua a luat una greacă[27]. Afirmaţia ar fi mai convingătoare, dacă s-ar putea explica şi afla motivul schimbării. În momentul de faţă, după părerea noastră, faptul este conceput mecanic, deoarece I. Văcărescu în fonetică şi morfologie nu a putut copia fără a modifica, ci a trebuit să ia în consideraţie particularităţile limbii române, care nu au paralele nici în italiană, nici în greacă, operaţie pe care el o

---

[19] Vezi N. Camarino, *op. cit.*, p. 191: „Aşadar, din cele spuse mai sus reiese clar că *Gramatica* lui *Faţea*, citată de Văcărescu în prefaţa sa, nu este o gramatică a limbii italiene, ci o *Geografie*, scrisă în limba greacă ...".

[20] Vezi confruntarea celor două pasaje făcută de N. Camarino, *op. cit.*, p. 191, care este preluată şi de P. V. Haneş, *Gramatica lui Ienăchiţă Văcărescu*, în *Studii de istorie literară*, Bucureşti, 1970, p. 149—171 (articolul a fost publicat anterior în LL IV, 1960, p. 75—91); vezi, îndeosebi, p. 156 (ediţia 1970).

[21] I. Văcărescu, p. 172 (ed. a II-a) şi p. 140 (prima ediţie).

[22] Dacă se continuă comparaţia făcută de N. Camarino, se constată lesne că I. Văcărescu prelucrează suveran modelul grec şi în poetica lui.

[23] Vezi G. Pascu, *op. cit.*, p. 438 ş. u., şi P. V. Haneş, *op. cit.*, p. 157—158.

[24] La aceasta se referă şi P. V. Haneş, *op. cit.*, p. 171.

[25] Vezi G. Pascu, *op. cit.*, p. 444.

[26] D. Găzdaru, *op. cit.*, p. 3.

[27] Al. Rosetti, B. Cazacu, L. Onu, *op. cit.*, p. 508.

Scanned with OKEN Scanner

face în multe locuri mai bine decît S. Micu[28]. Este posibil ca I. Văcărescu să fi compilat din mai multe gramatici în același timp, ceea ce nu înseamnă că el, în anumite părți, nu s-a sprijinit pe unul sau altul din izvoarele folosite. Nu are însă puțin sens să punem o afirmație în fața alteia. O condiție pentru rezolvarea definitivă a problemei este stabilirea, prin comparația exactă a diferitelor gramatici cu *Observațiile*, a contribuției lor de fapt. De aceea, trebuie pornit nu numai de la notarea termenilor străini, ci și de la determinarea derivărilor în text, fapt ce nu întotdeauna este prea ușor de realizat, deoarece multe definiții au devenit un bun general al filologiei de atunci și se găsesc în cele mai diferite opere. Noi nu putem, în consecință, să ne limităm de la început la un anumit autor sau la o singură gramatică, ci este necesar să constatăm orientarea ei de ansamblu.

O problemă care în acest context ni se pare încă demnă de discutat este întrebarea de ce sînt folosiți termenii italieni și I. Văcărescu nu se limitează la un model grec sau slav. Credem a fi descoperit aici un indiciu clar pentru simțul filologic al acestuia, care evidențiază preocuparea temeinică a lui I. Văcărescu de problematica lucrării sale. Deoarece nu avea nici o bază în limba română[29], a fost nevoit să-și creeze el însuși o terminologie lingvistică. În prefață, el se referă la aceasta cînd pomenește de greutatea românilor de a vorbi, de a se exprima științific în limba lor, pentru că lipseau în acel timp termenii respectivi : „*din a lipsi dîn limba noastră toți termenii științii*". Mai departe el amintește de înrudirea strînsă dintre română și italiană și de punctul lor comun de plecare, limba latină, „*căci* — spune el —, *de ar fi fostu măcaru un dascalu dă gramatică, astăzi amu grăi toți limba latinească sau talienească, cu carele au venitu acei stăpînitori de atuncea aicea*"[30]. I. Văcărescu era convins de necesitatea de a găsi o terminologie românească pentru gramatica sa. Aceasta constituia o dificultate ce nu s-a pus pentru S. Micu, respectiv el a *ocolit*-o, concepînd *Elementa* în latină[31]. I. Văcărescu a făcut încercarea, la fel ca Staicu din Tîrgoviște[32], Macarie[33] și D. Eustatievici[34] înaintea lui, de a crea termeni autohtoni și de

---

[28] În acest sens s-a exprimat și P. V. Haneș, *op. cit.*, p. 164.

[29] Alte încercări de formare a unei terminologii românești nu au fost cunoscute sub formă tipărită și nici răspîndite în acel timp. Bineînțeles trebuie să ținem seama de situația din școlile Țării Românești, unde au fost folosiți desigur și termenii autohtoni, pe care nu este exclus ca I. Văcărescu să-i fi preluat parțial.

[30] Din prefața ediției de la Rîmnicu-Vîlcea, p. 5. Vezi și W. Bahner, *Das Sprach- und Geschichtsbewusstsein in der rumänischen Literatur von 1780—1880*, Berlin, 1967, p. 59 ș. u.

[31] Noi sîntem aici de altă părere decît L. Șăineanu în *Istoria filologiei române*, ed. a II-a, București, 1892, p. 113.

[32] Despre Staicu cîteva observații face N. A. Ursu în studiul introductiv al ediției sale la *Gramatica rumânească* a lui D. Eustatievici, București 1969, p. V.

[33] *Gramatica* lui Macarie există numai sub forma unui manuscris în Biblioteca Academiei R. S. România, cu signatura *ms. 102*.

[34] Gramatica lui D. Eustatievici este citată de noi după ediția lui N. A. Ursu ; vezi și nota 32.

a-i traduce pe cei străini. Ei ar putea să apară astăzi parţial „ridiculi“[35], dar numai de aceea pentru că nu au fost confirmaţi de dezvoltarea ulterioară a filologiei româneşti. Străduinţa manifestată aici pentru desăvîrşirea şi creşterea limbii proprii nu ar trebui în nici un caz trecută cu vederea sau subapreciată, căci aceasta este o preocupare care lipseşte în gramatica lui S. Micu şi G. Şincai[36]. Indirect, I. Văcărescu motivează faptul că introduce termeni italieni prin referirea la înrudirea apropiată a limbii române cu italiana şi la originea comună a celor două limbi[37]. Aici vede el o posibilitate de a prelua terminologia care lipseşte în română prin împrumut dintr-o limbă îndeaproape înrudită, în cazul cînd propunerile sale de traducere a termenilor nu s-ar fi impus. Un procedeu care, dealtfel, nu este neobişnuit. Utilizarea termenilor greceşti se înţelege de la sine pentru el, deoarece greaca este *izvorul cel mai desăvîrşitu*[38] şi, putem adăuga acum, pentru că fuseseră cunoscuţi din şcoală în cercurile oamenilor culţi din Ţara Românească. Folosirea termenilor italieni trebuie considerată ca o încercare de a lărgi baza lingvistică românească, ceea ce nu este mai puţin de apreciat, deoarece ea nu a rezistat pînă la urmă în faţa termenilor latineşti.

Lucrarea noastră, care, în esenţă, porneşte de la o comparaţie a gramaticii lui I. Văcărescu cu cele ale lui A. Catifor, M. Smotriţki, D. Eustatievici, Macarie, S. Micu, precum şi cu o gramatică în limba italiană[39], al cărei autor nu este menţionat, cu text paralel greco-italian, începe cu consideraţii asupra problemelor introductive şi a definiţiilor primei părţi din cartea întîi şi a foneticii, care parţial este tratată şi în acest capitol la paginile 2—5 (13—16)[40], dar şi în prima parte a cărţii a doua a gramaticii la paginile 109—119 (95—101). Împărţirea foneticii în această operă, cu repetiţiile de text mai ample, este ceva neobişnuit şi ar putea fi interpretată ca o lipsă de sistematizare în concepţia gramaticii lui I. Văcărescu. Totuşi nu s-ar putea spune că acest fenomen ar fi fost determinat de o schimbare a modelelor folosite, deoarece I. Văcărescu însuşi se referă în prima parte la expunerile sale cuprinzătoare de mai tîrziu : „*Ci păntru acestea toate vom arăta pre largu la partea dintîiu a cărţii a doao, unde avem să*

---

[35] N. Iorga, *Istoria literaturii române în secolul al XVIII-lea*, vol. II, Bucureşti, 1969, p. 228. De fapt, aici spune N. Iorga că termenii „nu sînt ridiculi, ca în cea mai mare parte din lucrările analizate pînă aici“. Totuşi, nu credem că diferenţa dintre aceste gramatici (Macarie, D. Eustatievici şi I. Văcărescu) este chiar aşa de mare, cum afirmă N. Iorga.

[36] Realizarea lui I. Văcărescu în această privinţă a fost relevată de mai mulţi autori. Cf. N. Mihăescu, *Carte despre limba românească*, Bucureşti, p. 7 ş. u., şi, mai cu seamă, P. V. Haneş, *op. cit.*, p. 164.

[37] La originea limbii române din latină I. Văcărescu se referă adeseori ; p. 53, p. 166 ş. a.

[38] În prefaţă, p. 5 (ediţia de la Rîmnicu-Vîlcea).

[39] Noi dăm aici titlul numai în limba italiană *Grammatica italiana. Osia Melodo breve, e facilissimo per bene apprendere la Lingua Italiana, con l'esatta esposizione delle nove Parti del Discorso. Opera utilissima a chi desidera d'esercitarsi nella detta Lingua, recentemente stampata, a Commun vantaggio della Nazione Greca*, Veneţia, 1778 (la tipograful Nicolaos Glikis).

[40] Indicaţiile din paranteze se referă la prima ediţie.

Scanned with OKEN Scanner

scriemu păntru pronunția slovelor și păntru ortografie" (p. 4). În prima carte fonetica, puțin extinsă, este plasată aproape automat după diviziunea succesivă în elemente mai mici și clase : de la *cuvîntu* la *zicere, slomnire* pînă la *slovă*[41]. După clasificarea elementară a sunetelor, sînt enumerate și definite părțile de vorbire, astfel încît în această primă parte a cărții I avem aproape o tablă de materie a gramaticii, care indică și titlul capitolului : *Ce iaste gramatica ? Și pentru împărțeala slovelor, și păntru părțile cuvîntului* (p. 1). Dacă pornim de la considerația generală a lui G. Pascu și D. Găzdaru, atunci am avea, în prima carte, la tratarea foneticii, o orientare către gramatica italiană, iar în a doua către gramatica greacă. Deoarece însă datele asupra termenilor fonetici din ambele părți sînt identice, ar trebui să părăsim această ipoteză. Definițiile noțiunilor gramaticale din primele pagini ale operei cercetate : *cuvîntu, zicere, slomnire, diftong, glasnică* și *neglasnică* sînt de cele mai multe ori la fel cu cele din gramaticile folosite de noi pentru comparație, așa încît ne aflăm de la început, căutînd modelul lui I. Văcărescu, într-un adevărat impas. Această dificultate se poate învinge dacă se cercetează mai atent principiul pe care se bazează tratarea foneticii în *Observații*. I. Văcărescu pleacă, ca și Macarie și D. Eustatievici, de la limba română vorbită, cum a fost ea redată cu literele din alfabetul chirilic, și nu ca S. Micu de la o ficțiune lingvistică[42], reconstruită cu alfabetul latin. Utilizarea celui latin în Țara Românească a fost evitată din motive religioase, deoarece aparținea catolicismului și pentru că un asemenea act ar fi fost considerat drept erezie[43]. Urmările acestei constatări sînt importante pentru determinarea modelului în fonetica lui Văcărescu, căci devine clar că o orientare a autorului muntean, aici, spre o gramatică italiană este de la început puțin probabilă, în timp ce lucrările slave și grecești se prezintă tocmai ca punct de plecare. Din cauza utilizării alfabetului chirilic, în primul rînd intră în discuție numai opere slave, deși nu putem exclude pe cele grecești, deoarece ele constituie modelul pentru gramaticile slave și concordă în compoziție în punctele lor esențiale.

La începutul gramaticii sale I. Văcărescu dă următoarea definiție, care, dealtfel, apare și la M. Smotrițki[44], la întrebarea *Ce iaste gramatica ?* :, *Gramatica iaste meșteșugul cuvîntului, care arată construcțiul, sau sindaksis adică alcătuirea părților cuvîntului, și ortografia, cu care să poată neștine a scriere bine și meșteșugește*" (p. 1). Anumite asemănări cu definițiile lui M. Smotrițki, A. Catifor sînt prezente și în alte gramatici românești, dar noi considerăm, totuși, formularea acestui pasaj ca originală și nu preluată,

[41] Lor le corespunde astăzi : *cuvîntare, cuvînt, silabă* și *sunet*.

[42] G. Istrate, *Limba română literară. Studii și articole*, București, 1970, p. 46. Vezi și P. V. Haneș, *op. cit.*, p. 165.

[43] L. Șăineanu, *op. cit.*, p. 90 : „... în Țara Românească o asemenea tentativă ar fi fost pe atuncea calificată de eresie religioasă, slovele fiind nedespărțite de tradițiunea ortodoxă".

[44] M. Smotrițki, *op. cit.*, p. 45.

pentru că termenul italian *construcţiul*[45] se leagă de grecescul *sindaksis*[46] şi este însoţit de traducerea echivalentului românesc. Este, aşadar, probabil că această problemă fundamentală a fost tratată eclectic, fără a fi reprodusă după o singură gramatică străină.

Urmează definiţia sunetului sau a literei — amîndouă categoriile nu se puteau în acel timp separa fără a comite greşeli, chiar dacă tocmai în *Observaţii* sînt vizibile unele încercări de interpretare a diferitelor semne grafice pentru *o* şi *i* (p. 112) — în aceste texte:

Văcărescu, p. 2: *Slova iaste o parte mică a glasului, şi nu să împarte,*
Macarie, p. 3: *Slova iaste o parte mai mică a glasului nedespărţită ...*
Eustatievici, p. 3: *Ce este slovă? Este o parte mai mică nedespărţitoare a zicerii ...*
Smotriţki, p. 36: что есть писмѧ есть реченıа частъ нераздѣлнаѧ...
Catifor, p. 1: Γράμμα ἐστὶ τὸ τῆς φωνῆς ἐλαχιστον καὶ ἀδιαίρετον μέροσ

Atrage atenţia mai întîi asemănarea mare în formulare la I. Văcărescu şi Macarie, de unde comparaţia cu A. Catifor lasă puţin loc presupunerii că ar exista o legătură directă între gramaticile româneşti. Foarte probabil, primele două gramatici româneşti citate şi M. Smotriţki, de care se apropie în acest loc din nou D. Eustatievici[47], s-au orientat către gramaticile greceşti, ceea ce nu înseamnă că opera lui A. Catifor ar fi putut servi ca model, din cauza cronologiei, pentru toate gramaticile amintite. În sfîrşit, definiţiile la A. Catifor nu sînt noi, ci aparţin tradiţiei şcolii gramaticale greceşti.

Abia partea a doua, necitată mai sus, a definiţiei este din nou lămuritoare pentru operele menţionate, deoarece aici devin evidente diferenţele mari în ceea ce priveşte numărul semnelor grafice. I. Văcărescu spune: „*... şi la noi sîntu slove treizeci şi trei*", dar Macarie vorbeşte de *41*, D. Eustatievici de *45*, A. Catifor de *24* şi M. Smotriţki de *40* de litere, care ar trebui să aparţină alfabetului lor respectiv. Ordinea literelor, fiind stabilită prin tradiţie, este, cu puţine excepţii, identică. Încercările reformatoare ale lui I. Văcărescu, scoase adeseori în evidenţă, în legătură cu ortografia chirilică, devin aici clare numai în limitarea teoretică a semnelor la *33*, pentru că, de fapt, în cartea sa el utilizează *38*[48]. Faptul că numărul literelor diferă face loc presupunerii că gramaticii români folosesc observaţii proprii.

---

[45] C. Pascu, *op. cit.*, p. 438 ş. u.

[46] Interesantă este grafia acestui cuvînt, care este influenţată de pronunţarea din neogreacă, unde combinaţia de sunete *n* şi *t* se articulează ca *nd* sau numai *d*. Scrierea corectă ar fi fost „sintaksis".

[47] În cele două gramatici, cu un caracter mai mult didactic, definiţia urmează de obicei unei întrebări „Ce este... ?" Vezi şi articolul lui D. Strungaru, *Gramatica lui Smotriţki şi prima gramatică românească*, în RS IV, 1960, p. 289—307.

[48] N. A. Ursu, *Problema interpretării grafiei chirilice româneşti din jurul anului 1800*, în LR IX, nr. 3, 1960, p. 33—46. Vezi îndeosebi p. 35, unde N. A. Ursu arată contradicţia dintre afirmaţia lui I. Văcărescu şi ortografia folosită de el.

Împărțirea sunetelor în consoane și vocale, ca și definițiile ce li se dau, prezintă deosebiri în gramaticile menționate, astfel încît pentru noi nu este evident dacă I. Văcărescu s-a orientat spre o operă greacă sau slavă. Cu toată concordanța textelor, există la I. Văcărescu un pasaj interesant pentru determinarea modelului : „ ... *glăsuește pronunția sa : a. e. i. nemaifiind trebuință a zice alfa. Sau azu și est, și ijă*“ (p. 3). Denumirile precitate pentru sunete sînt utilizate numai în greacă (alfa), respectiv în slavă (azu, est, ijă), de unde rezultă că un prototip italian este din nou exclus[49]. Aceasta constituie, pe lîngă identitatea mare a textului definițiilor, o dovadă mai directă în favoarea unui model grec sau slav în fonetică, fapt ce este subliniat în cele ce urmează.

Ne vom opri, mai întîi, la definirea și clasificarea vocalelor. La I. Văcărescu citim : „*Dintr-acestea sînt glasnice noao. ... Și să numescu glasnice, căci fieșteșcare singură îș glăsuește pronunția sa ...*“ (p. 3)[50]. Această definiție este formulată identic la A. Catifor, M. Smotrițki și D. Eustatievici, dar lipsește la Macarie. Numai numărul diferă din nou în mare măsură : Macarie numește *15* vocale, Eustatievici *18*, A. Catifor *7*, M. Smotrițki *8*[51] și I. Văcărescu, cum spuneam și mai sus, *9*. Dintre români el se află cel mai aproape de realitatea lingvistică, deși și numărul său este încă exagerat. De fapt, din punct de vedere strict fonetic la I. Văcărescu găsim numai 6 vocale, deoarece el consideră pe и, ї, ѵ̈ (p. 112) ca variante grafice ale lui *i*, iar pe *o* și ѡ (p. 113) ca variante ale lui *o*. (Vocala *u* este pusă de el, nu corect, ci în virtutea tradiției, în categoria diftongilor (p. 116), Aceste vocale sînt împărțite în *lungi*, *scurte* și *obște* (p. 3 și p. 109), care traduc noțiunile grecești : μακρὰ, βραχέα, διχρονα[52]. Această clasificare exclude din nou un model italian, pentru că acolo nu este cunoscută o atare împărțire[53]. Trebuie să existe influența unui model grec sau slav, deoarece clasificarea nu concordă cu sistemul sunetelor din română — dealtfel, nici cu cel din slavă sau neogreacă[54] —, ci a fost preluată pur și simplu dintr-o gramatică străină, fără a se ține seama de firea limbii proprii. Acești termeni îi găsim la Macarie, la D. Eustatievici, la M. Smotrițki, ca și în gramaticile mai vechi ale limbii latine[55]. I. Văcărescu pare să fi ales intenționat cifra *9* pentru vocale, pentru a avea cîte 3 vocale pentru fiecare grupă și a obține o imagine simetrică. Cît de artificială și nelogică este

[49] **Dar** nu putem trece cu vederea că rămîne de explicat de ce el renunță la denumirile pentru litere. Explicația o poate da un model grec sau italian, unde nu se folosesc acești termeni.

[50] Definiția este parțial repetată la p. 109.

[51] Macarie, p. 3 ; D. Eustatievici, p. 3/11 ; A. Catifor, p. 1 ; M. Smotrițki, p. 46.

[52] Găsim la I. Văcărescu și termenii „mici“ și „mari“ (p. 3).

[53] Cf. *Gramatica italiana*, p. 5 : „... le vocali sono cinque ...“.

[54] Accentul muzical din greaca veche s-a transformat într-un accent dinamic, și sistemul vocalelor s-a simplificat ; așadar avem astăzi numai cinci vocale. Vezi Νεοελληνικὴ γραμματικὴ (τῆς δημοτικῆς), Atena, 1941, p. 13.

[55] De pildă C. Cellarius, *Grammatica latina*, Debrecen, 1781, p. 264, tratează cantitatea vocalelor la prozodie, și nu propriu-zis la fonetică.

o atare clasificare devine clar ulterior, la discutarea semnelor individuale (o parte din ele sînt recunoscute pur şi simplu ca variante grafice), care se opune acestei scheme preluate şi ajunge de fapt la elementele sistemului fonologic, valabil şi astăzi[56].

La definiţia diftongului găsim încă o referire directă la greacă : *„Diftongul iaste o unire de doao slove glasnice într-o pronunţie, şi să numeşte de greci aşa. — Şi la noi sîntu diftonghi optu ...“* (p. 3). Definiţia însăşi prezintă în formulare uşoare deosebiri faţă de alte gramatici, ceea ce reiese în mod evident din pasajul următor : *să numeşte de greci aşa.* În afară de aceasta, asemănarea cu A. Catifor este suficient de mare. De fapt, lista diftongilor este şi mai amplă şi mai corectă decît la S. Micu.

În tratarea consoanelor apar noi caracteristici în gramatica lui I. Văcărescu. Definiţia consoanei coincide în linii generale cu cea a lui A. Catifor şi M. Smotriţki : *„Iar ceale neglasnice să numesc aşa, căci nu poate o slovă singură să-ş glăsuiască pronunţia sa ...“* (p. 3). I. Văcărescu numeşte, din diferitele feluri de consoane, numai *îndoite* (διπλᾶ), *schimbătoare* (μετάβολα) şi *neschimbătoare* (ἀμετάβολα), în timp ce Macarie[57] traduce încă *jumătate glăsuitoare* (ἡμίφωνα), *neglasnice* (ἄφωνα), *supţire* (ψιλά), *groase* (δασέα) şi *mijlocioanice* (μέσα). Explicaţiile din paranteză arată că este vorba de o imitare a categoriilor greceşti. Dacă se privesc atent numai grupele respective la I. Văcărescu, se va face, la *îndoite*, o constatare curioasă, căci aici sînt grupate **Б, з, ѱ, ѯ, ѱ** (p. 4). Considerarea lui *b* drept *îndoit* este greşită, nu însă cu totul de neînţeles sau o simplă scăpare a lui I. Văcărescu, deoarece este adesea citat[58] şi necorectat în ediţia din Viena. Explicaţia că *b* se compune din *m* şi *p* arată originea greşelii în cauză. I. Văcărescu avusese în faţă sistemul sunetelor din neogreacă, în care *beta* a devenit de mult *vita* şi sunetul *b* este redat în cuvinte străine prin combinaţia literelor *m* şi *p*[59]. Acest mic exemplu dovedeşte cît de familiară i-a fost lui I. Văcărescu limba greacă ; aşadar, concluzia că el ar fi folosit pentru fonetică în mare măsură un model grec nu mai este neverosimilă.

În prima carte urmează definiţiile silabei, vorbirii şi a părţilor de vorbire, care coincid din nou cu cele din gramaticile citate. Originea propriu-zisă a tuturor acestor defiţii să găseşte deci fără îndoială în şcoala gramaticală greacă, unde, dealtfel, nu întotdeauna se poate descoperi cu siguranţă izvorul direct pentru cazuri singulare. La I. Văcărescu este de presupus că el se bazează pe A. Catifor nu numai în poetică, dar că preia anumite formulări şi pentru fonetică.

Pentru aprecierea contribuţiei lui I. Văcărescu în cadrul foneticii limbii române este interesant de urmărit observaţiile pentru sunetele singulare,

---

[56] Noi ne referim aici la explicaţiile lui I. Văcărescu de la p. 112 şi 113, din care reiese clar că există numai un sunet *i* şi unul *o*.

[57] Macarie, p. 3 .

[58] Vezi, I. Văcărescu, p. 4 şi p. 111 (la fel în prima ediţie, p. 15 şi p. 96). Citit greşit P. V. Haneş, *op. cit.*, p. 151 ca *T*.

[59] Vezi Νεοελληνικὴ γραμματιυὴ, citată mai sus, p. 15.

deoarece ele prezintă avantaje deosebite în comparație cu S. Micu[60]. El constată că *e* inițial primește un *i* (p. 112), ceea ce S. Micu nu consemnează. Dar *u* final este în mod obișnuit mut, ș. a. m. d. Indicațiile asupra pronunției sunetelor românești sînt prevăzute cu comparații explicative din latină, greacă, italiană, franceză, slavă, persană și turcă și sînt o dovadă clară a formației vaste a lui I. Văcărescu și a independenței sale față de modele.

O orientare a lui I. Văcărescu către o gramatică italiană este, așadar, nu numai foarte puțin probabilă, ci chiar exclusă, dar, pentru a susține această afirmație, noi nu dispunem decît de argumente indirecte. Este vorba, înainte de toate, de folosirea alfabetului chirilic în operă, ceea ce prin tradiție se înțelege de la sine, dar care determină, în același timp, și direcția în căutarea modelului. Sînt apoi clasificările pentru consoane și vocale — ele contravin în multe cazuri naturii limbii române —, care însă trebuie explicate în primul rînd prin utilizarea unui model grec sau slav. Pentru fonetică și, îndeosebi, pentru prima ei parte din cartea I, excludem posibilitatea vreunui model italian. Rămîne de cercetat acum ce influențe se pot recunoaște în alcătuirea morfologiei, unde, după părerea dominantă a cercetătorilor, I. Văcărescu a prelucrat o gramatică italiană.

Morfologia limbii române este descrisă în prima carte, în *părțile* sau capitolele 2—10[61]. Părțile de vorbire sînt definite pe scurt deja mai înainte, în capitolul introductiv, la paginile 6—9. În cadrul acestei părți a gramaticii, care este mult mai detaliată și descrie formele părților de vorbire mult mai substanțial și mai amănunțit decît S. Micu, trebuie să ne concentrăm, în cercetarea influențelor străine, mai ales asupra definițiilor privitoare la noțiunile gramaticale și asupra împărțirii materialului. În același timp observăm că, în multe locuri, I. Văcărescu nu a rămas întotdeauna credincios modelelor, în măsura în care aceasta se poate constata, ci, unde i-a părut necesar, s-a referit la trăsăturile specifice ale limbii române în opoziție cu alte limbi. În morfologie apar, de aceea, foarte adesea expresii ca *la noi*, *în limba noastră* și altele asemănătoare, care introduc observații proprii despre trăsăturile caracteristice ale limbii române.

Ordinea în tratarea părților de vorbire: articol, nume, verb, participiu (gerunziu), prepoziție, adverb, conjuncție și interjecție este identică cu cea de la G. Gigli, dar se găsește și în alte gramatici, deoarece această dispunere a materialului era ceva general[62]. Chiar asemănările în definițiile singulare nu apar dinainte drept dovezi, constituind, în multe cazuri, după cum am văzut deja la fonetică, un bun comun al lingvisticii contemporane lui I. Văcărescu. Totuși, noi credem a fi găsit, cu mare doză de probabilitate, în gramatica greco-italiană, citată mai sus, modelul pentru cîteva părți din morfologie, fiindcă exemplele date pentru ilustrarea termeni-

[60] În *Elementa* nu se fac deosebiri suficient de clare între vocalele *a*, *â (î)* și *ă*. Referirile la diftongi sînt foarte sărace ș. a. m. d.

[61] La paginile 9—108.

[62] Vezi nota 10.

lor și definițiile sînt foarte înrudite nu numai în ceea ce privește sensul, amploarea, ci și, în multe locuri, chiar în topica propozițiilor. În același timp trebuie spus, încă o dată, că I. Văcărescu vine adeseori cu cîteva observații proprii, care uneori sînt cam de neînțeles din pricina formulării lor.

Ca exemplu de contribuție relativ de sine stătătoare putem invoca organizarea capitolului despre articol, unde deja izvorul definiției lui nu este clar, în orice caz, nu intră în discuție vreuna din gramaticile cercetate de noi. Independent de modele este formulată constatarea lui I. Văcărescu că în limba română există în mod obișnuit numai articol postpus, pe care el îl consideră drept „*idiotizmu*“ : „*Articolii cu toate că la alcătuirea lor ar trebui dă apururea să să pue înaintea numelui, și și pronumelui ; dar la limba noastră nu să urmează așa* ... (p. 12).“ Ceva mai departe în același paragraf I. Văcărescu se referă la formarea analitică a cazurilor în română, cel puțin așa interpretăm noi pasajul următor : „... *căderea vocativă* ω *să pune dă apururea înaintea tuturor numelor și pronumelor, cum și căderea ablativă, iarăș înainte, căci această cădere vine dă la propoziționе, iar căderea nominativă totdeauna să pune în urma numelui și pronumelui* (p. 12)“. Lista formelor articolului și descrierea întrebuințării lui sînt mai cuprinzătoare și mai bine formulate ca la S. Micu. I. Văcărescu indică, în continuare, și neutrul ca gen aparte, în opoziție cu S. Micu, care menționează numai masculinul și femininul, și îl descrie într-o formă care, fără a fi completă, pare, totuși, suficient de clară : „*Articolii neutri urmează a să alcătui cu numele, ca și cei bărbătești ai aceii înduplecări dîntîiu. Precum să va arăta la nume, și la înduplecările sale. Avînd dăosebire numai la numărul înmulțitu*“ (p. 14). Dealtfel, trebuie observat că autorul *Observațiilor* face aici unele confuzii, deoarece dă ca număr general al genurilor gramaticale *5*, introducînd genurile *o bștescu* și *confuzu*, ceea ce nu se obișnuiește în gramatica tradițională. Avem aici o confuzie a criteriului formal, privind categoria gramaticală a genului, și a celui semantic, privind genul natural. Asupra acestei clasificări vom reveni la nume, unde vom face apel, în vederea comparației, și la o gramatică mai veche a limbii latine.

Definiția numelui la I. Văcărescu : „*Nome sau nume iaste parte a cuvîntului, care să înduplecă prin căderi* ...“ (p. 16) prezintă mai întîi anumite asemănări cu formularea lui A. Catifor :“ Ὄνομα ἐστὶ μέρος λόγοι κλιτὸν κατὰ πτῶσεις ...“ (p. 34), fără ca între ele să existe o legătură directă. În precitata gramatică greco-italiană se spune însă : *Il nome è la seconda parte del discorso, con cui si nominano le cose* ...“ (p. 11).

Redarea neobișnuită a numărului genurilor prin cinci, pe care am amintit-o deja mai sus la „articol“, se găsește, dealtfel, și în gramatica lui D. Eustatievici, unde de asemenea sînt introduse cinci *neamuri* : din care corespund lui *obștescu — de tot*, iar lui *confuzu — amestecat*[63]. Pentru originea acestor denumiri, la A. Catifor găsim termenii ἐπίκοινον și ἀμφίβολον, iar

[63] D. Eustatievici, p. 42/30 .

în gramaticile latinești *comune* și *omne*[64], care au fost greșit înțeleși de gramaticienii români, fiindcă este vorba aici de cazuri speciale, unde genul oscilează și un cuvînt poate avea diferite genuri gramaticale sau naturale.

Un indiciu sigur asupra modelului italian sau latin vedem în apariția cazului *ablativ*, care la I. Văcărescu este tradus greșit cu *aducătoare* (p. 18), deoarece acest caz nu este cunoscut nici în gramaticile grecești, nici în cele slave[65].

Analogii de text clare cu gramatica greco-italiană putem observa acum, în continuarea paradigmelor, la descrierea diferitelor feluri de nume: *păntru chipurile numelui* (p. 24). Aceasta se referă, în primul rînd, la diferențierea dintre substantiv și adjectiv:

Sostantivu Nume iaste acela ce însemnează o ființă sau vreun lucru care să coprinză ființa... (p. 25)

Nome Sostantivo è quello che significa l'essenza della cosa... (p. 11)

Spre deosebire de gramatica greco-italiană, în *Observații* urmează, imediat, definiția adjectivului:

Iar adietivu iaste acela ce însemnează mijlocul, sau felurimea lucrului, și nu să obicinuește la alcătuiri fără dă a nu să uni cu un nume ființal, sau zicîndu-se, sau gîndindu-se; și zicîndu-se, cum: omul înțeleptu; iar gîndindu-se, cum: înțeleptul. (p. 25)

Il Nome Aggettivo è quello che accenna la qualità etc. il modo della cosa, come v. g. Dio Omnipotente, Angelo Celeste, Uomo Sapiente etc. e non può sussistere nel discorso senza il concorso di qualche Sostantivo. (p. 12).

Aici este posibil un împrumut direct, fiindcă la A. Catifor locurile corespunzătoare sînt puțin altfel formulate, mai ales dacă se ia în considerație alegerea exemplelor *Uomo sapiente — omul înțeleptu*. Și formulările *Nome sostantivo — sostantivu nume* ne dau o indicație în acest sens.

Împărțirea substantivelor în *apelative* și *proprii* este plasată, în gramatica anonimă, în continuarea definiției substantivului, dar înaintea celei a adjectivului, în timp ce în *Observații* ea urmează adjectivului:

Mai sînt doao chipuri dă nume, adică propriu, sau însuș, și apelativu, sau adus, și propriu iaste acel ce să înparte la vreun lucru sau față ca aceasta, Pătru, Ștefan, București, Tîrgoviștea.

Iar cel apelativu iaste acela cu care să numescu multe lucruri și multe perzone, ce sîntu totu întru acel chip cu o numire, însă dă săvîrșitu, cum ar fi omu, în care să coprinde Pătru și Ștefan, și piolitie, întru care să coprinde Bucureștii și Tîrgoviștea. (p. 26)

Egli é di due sorti. Proprio e Appellativo. Nome Sostantivo Proprio é quello che accenna l'essenza particolare d'una persona, ò cosa, come verb. gr. Dio, Maria, Pietro, Giacomo, Venezia, Padova, etc. Nome Sostantivo Appellativo è quello che accenna l'essenza commune a molte cose infinte di genere, come. v. g. Uomo, Donna, Città... (p. 11)

Și în acest caz este posibil să existe o legătură directă între cele două formulări, deoarece modificările neînsemnate au fost introduse de I. Văcă-

[64] A. Catifor, p. 27; C. Cellarius, p. 11.
[65] Cf. și studiul nostru în AUI XIX, 1973, p.

rescu în mod intenţionat, cînd acesta înlocuieşte numele de oraşe şi persoane italiene prin cele româneşti, mai cunoscute deci. Şi încheierea explicaţiilor la termenul *apelativu* cu un tabel anexat poate fi considerată ca originală. Comparaţia adjectivului nu poate proveni din gramatica anonimă la care ne-am referit, fiindcă ea lipseşte acolo.

Pentru diferitele categorii de pronume se găsesc, în gramatica lui I. Văcărescu, termeni italieni care pot fi întîlniţi, pînă la cele mai mici excepţii, şi în gramatica italiană citată. Preluările de texte care se remarcă sînt, totuşi, destul de nesigure, astfel încît aici trebuie să admitem şi alte modele sau să presupunem că ele au fost formulate chiar de I. Văcărescu.

Abia la definirea verbului apar din nou numeroase concordanţe de formualre ; în acelaşi timp, există şi referiri clare asupra unei prelucrări independente a materialului la care se referă observaţiile *limba românească, nu are limba noastră* şi altele. Deci, mai întîi de toate, despre concordanţele din text :

Graiul iaste o parte a cuvîntului care să furmează, şi să împarte mai dăsăvîrşit în doao: în perzonalu şi fără perzonă.

Perzonalu iaste acel ce să schimbă prin trei dăosibite perzone cum: eu iubescu, tu iubeşti şi clu iubeşte. Fără perzonă, iaste acel ce nu are mai multu, dă cît perzona a treia, şi aceştia să dăoscbescu în trei... (p. 47).

Il verbo è la quarta parte del Discorso, che accena ...

Il verbo è di due sorti

Personale, ed Impersonale. Verbo personale é quello che ha tre distincte Persone in tutti due i Numeri, come. v. g. io amo ... Verbo Impersonale é quello che non hà più, che la sola terza Persona del Numero Singolare ... (p. 50)

Asemănările în formulare sînt evidente, dar nici deosebirile nu pot fi trecute cu vederea. I. Văcărescu sintetizează, de altfel, ceea ce în gramatica greco-italiană se află în diferite locuri. Termenul *rigorozi* apare numai la I. Văcărescu, în timp ce pentru *în jumătate de fără perzonă* (p. 47) se găseşte un pasaj *altri sono mezzi impersonale* (p. 120). În ambele gramatici avem şi menţiuni privind folosirea pasivă a unor verbe impersonale. În gramatica italiană avută în vedere aici lipsesc, în schimb, referirile la verbe personale.

În paragraful despre verbul personal, dar cu şi mai multă tărie, în continuare, I. Văcărescu pare a fi comparat materialul din diferite gramatici şi a fi scos în evidenţă trăsăturile proprii limbii române. Se înmulţesc acum referirile asupra deosebirilor dintre limba română şi celelalte limbi romanice şi comparaţiile cu greaca, aşa încît ipoteza noastră, potrivit căreia I. Văcărescu însuşi ar fi formulat aici textul, este susţinută cu argumente în plus. Sînt introduşi termeni italieni şi greci : „ ... *iar nu lucrarea sojelului, adică a ipochimenului cum zicu grecii* ....“ (p. 49). În continuare, este indicată lipsa dualului în română, ceea ce se bazează pe comparaţie cu gramatica greacă[66]. Enumerarea diferitelor feluri de verbe începe : „*Deci limba*

[66] Noi ne referim la pasajul de la p. 50 din opera lui I. Văcărescu Vezi şi P. V. Haneş, *op. cit.*, p. 161.

rumânească ..." (p. 50). Constatarea că în română nu există o formă deosebită pentru pasiv : "*Nu are limba noastră în vreun graiu dă glasu pătimitoriu, dă osebitu ...*" (p. 51) poate fi înțeleasă numai dintr-o comparație cu greaca sau latina, unde există pentru aceasta forme sintetice. I. Văcărescu menționează, dealtfel, formarea analitică a pasivului.

Referirile la moduri și timpuri din textul *Observațiilor* prezintă numeroase concordanțe cu gramatica greco-italiană. Interesant este pasajul despre indicativ (p. 53). Dacă sensul în acest loc este neclar, devine totuși limpede faptul că I. Văcărescu aici, unde el constată și ulterior că româna provine din latină, a comparat mai multe limbi.

Denumirile italiene pentru diferitele timpuri din *Observații* sînt cu siguranță împrumutate ; le găsim, în aceeași ordine ca și în gramatica anonimă, unde, dealtfel, sînt numai cinci. În lipsa din gramatica greco-italiană a unui „*preteritu indeterminatu, cel trecut ne hotăritoriu*" (p. 53), Văcărescu a putut apela la o traducere a noțiunii grecești *aorist*, cu care coincide ca sens.

Tratarea conjugărilor arată din nou o concordanță clară între *Observații* și gramatica anonimă, concordanță care merge pînă în amănuntele textului și ale împărțirii în clase, unde, dealtfel, se află numai o mică abatere la punctele *3* și *4*, care la I. Văcărescu apar într-o ordine inversă. Asemănările rămîn izbitoare :

Patru sîntu la noi furmările graiurilor, care să cunoscu și-ș iau regula dă la timpul cel dă acum a modei infinitive, și să numescu înjugări. (p. 56)

Quattro sono le Conjugazioni de' Verbi, le quali fi conoscono dal Presente dell Infinito. (p. 54)

La descrierea verbelor neregulate I. Văcărescu indică particularitățile pe care ele le au în dialectele românești : „*Aceste doao* [a vrere și a putere] *în Prințipatul Moldoviei să pronunție cu regulă, și nu sînt anomale*" și „*La multe graiuri păzescu și rumânii ardeleni gramaticești, cum* a lucrare, lucru *zicu, nu* lucrezu, *și altele*" (p. 94—95). În afara acestor observații, și pasajul reprodus prezintă trăsături originale, de exemplu în explicarea *asupra graiurilor anomale* : „ ... *cîți știu și-m vor da dreptate după ce vor cunoaște limba noastră*" (p. 93). Nu avem baza pentru căutarea unui model în aceste locuri.

Capitolele despre participiu și gerunziu, prepoziție, adverb, conjuncție și interjecție sînt comparabile cu paragrafele corespunzătoare din gramaticile menționate de noi, unde, dealtfel, deosebirile în ordonarea materialului și expunerile, uneori dificil de înțeles, ale lui I. Văcărescu îngreuiază susținerea uneia sau alteia dintre teze.

În general, se pot descoperi, așadar, în tratarea morfologiei din *Observații*, pe lîngă numeroase locuri originale, care provin din observațiile și meditațiile lui I. Văcărescu însuși, și multe concordanțe în text cu gramatica anonimă a limbii italiene și din cînd în cînd cu opera lui A. Catifor, care trebuie luate în considerație pentru determinarea unui model în acest domeniu. Centrul de greutate se află, înainte de toate, în analogiile din text cu gramatica italiană, la care nu este dat autorul, pentru că ele

Scanned with OKEN Scanner

sînt numeric şi proporţional cele mai însemnate. Anonimitatea autorului poate fi folosită pentru a răspunde la întrebarea de ce I. Văcărescu nu a citat nici un model italian. El nu a putut indica nici un autor, fiindcă menţiunea corespunzătoare lipsea în opera anonimă şi, de aceea, a omis să se mai refere la această gramatică. Cu aceasta problema s-ar rezolva foarte simplu, şi procedeul lui I. Văcărescu ar fi înţeles. Că modelul presupus de noi a fost adesea schimbat şi adecvat necesităţilor descrierii limbii române nu poate fi folosit ca argument împotriva tezei noastre, deoarece şi în cartea a doua, mai ales la poetică, unde, după convingerea generală, gramatica lui A. Catifor a servit drept model, se recunosc schimbări considerabile, care arată simţul treaz al lui I. Văcărescu pentru trăsăturile limbii române.

Din cercetarea noastră rezultă că ipoteza după care prima parte din *Observaţii* porneşte de la un model italian nu este acceptabilă în această formulare exclusivistă. Se pune chiar întrebarea dacă a fost folosită o gramatică pur italiană. Gramatica limbii italiene citată de noi, cu un text paralel în greacă şi italiană, poate să fi servit drept model în unele locuri. În acest sens vorbesc: 1) asemănările din text citate mai sus, 2) folosirea, adeseori paralelă, a termenilor din greacă şi italiană în textul românesc, 3) anonimitatea gramaticii şi 4) presupunerea că lui I. Văcărescu i-a venit uşor să studieze textul paralel, datorită bunelor sale cunoştinţe de greacă. Trecerea de la un model italian în pasaje mai ample, în prima carte, la o gramatică greacă, în cartea a doua, ar fi explicabilă după această teorie, pentru că în gramatica anonimă lipsesc sintaxa şi poetica, de unde rezultă că a fost necesar un alt model. În orice caz, trebuie subliniat că acest text nu a fost pur şi simplu copiat, ci, după cum arată multiplele observaţii asupra dezvoltărilor specifice limbii române, la el s-a recurs numai parţial. Putem constata, în acest context, că filologul muntean este în multe locuri superior lui S. Micu. Cu această referire am creat, într-o oarecare măsură, şi un punct de plecare pentru încadrarea lui I. Văcărescu în istoria filologiei române şi, în special, în istoria gramaticii româneşti.

S-a afirmat, adeseori, că, în cazul *Observaţiilor*, nu este vorba de o gramatică completă, ci numai de cîteva observaţii asupra limbii române, fără o elaborare temeinică[67]. Această apreciere se bazează, înainte de toate, pe formularea modestă a lui I. Văcărescu din titlu şi prefaţa operei sale, ceea ce duce, dealtfel, la o subapreciere nejustificată. Chiar numărul paginilor acestei gramatici demonstrează că ea este, în comparaţie cu cea a lui S. Micu, mai voluminoasă[68] şi, probabil, şi mai temeinică şi, deci, cu acelaşi drept, o gramatică, ca şi *Elementa*, scrise în latină. Prefaţa lipseşte, în afară de aceasta, la ediţia din Viena a operei, şi aceasta mai puţin pentru că I. Văcărescu se simţea inferior faţă de Şcoala ardeleană ca patriot

[67] Vezi O. Densusianu, *Literatura română modernă*, vol. I, Bucureşti, 1920, p. 96; D. Popovici, *Studii literare*, vol. I, Cluj, 1972, p. 170.

[68] Gramatica lui I. Văcărescu are 187; în schimb, cea a lui S. Micu numai X + 100 de pagini.

și filolog sau ca istoric[69], ci dintr-un motiv mult mai puternic, și anume fiindcă prefața din ediția de la Rîmnic fusese dedicată personal nu împăratului austriac, Joseph al II-lea, ci mitropolitului Filaret. În consecință, I. Văcărescu ar fi fost nevoit să prelucreze neapărat prefața înaintea publicării în Austria, ceea ce nu a făcut, probabil din lipsă de timp sau din alte cauze. Celelalte interpretări ale acestei circumstanțe nu ni se par a fi esențiale. Cu aceasta am atins o altă problemă, care apare mereu: este sau nu gramatica lui S. Micu mai valoroasă decît cea a lui I. Văcărescu? Întrebarea este în sine inutilă, deoarece este vorba de lucruri diferite, ce nu au nimic comun unul cu altul. Evident că *Elementa* au fost importante pentru dezvoltarea conștiinței naționale a românilor din Transilvania, ceea ce nu înseamnă însă că ele au fost și lingvistic ireproșabile. Problema originii naționale a românilor nu s-a pus în Țara Românească cu aceeași acuitate și nu a stat, deci, în prim plan, ceea ce nu este tot una cu a spune că ea a fost neglijată, după cum arată și exemplele din gramatica lui I. Văcărescu pentru care originea limbii române din latină nu reprezenta o problemă. În ceea ce privește contribuția lingvistică a celor doi gramaticieni în descrierea limbii române, I. Văcărescu îi este lui S. Micu cel puțin egal, dacă nu chiar superior în multe cazuri. Comparațiile făcute mai sus vin în sprijinul acestei ultime afirmații. Cu aceasta ajungem din nou la concluzia din cercetarea lui P. V. Haneș, unde se spune: „*Rolul său ca gramatic a fost umbrit de* Elementele *lui Samuel Micu, care au triumfat un moment ca noutate, dar timpul va scoate la suprafață adevărată valoare a gramaticii lui Ienăchiță Văcărescu*“ (p. 171). Noi credem a fi adus aici oarecare contribuție pe care vrem să o sintetizăm în următoarele constatări:

1. I. Văcărescu a publicat, primul, o gramatică românească în limba română și chiar de două ori, fapt prin care meritul său pentru limba română se înscrie în mai multe planuri. El o cuprinde nu numai în reguli, ci se străduiește să creeze o terminologie lingvistică corespunzătoare. O strădanie ce nu trebuie considerată neînsemnată, fiindcă se recunoștea necesitatea dezvoltării limbii în acest domeniu.

2. El pornește de la limba populară și nu încearcă, ca S. Micu, o arhaizare artificială, care este, în parte, chiar din punctul de vedere al istoriei limbii, lipsită de sens, ci descrie starea de fapt și anticipă, dealtfel, în esență, direcția ulterioară din dezvoltarea limbii române literare.

3. În sfîrșit, elaborarea din *Observații* este, în multe locuri, mai completă, mai îngrijită și, de cele mai multe ori, mai corectă. Ne referim nu numai la exemplele citate mai sus.

---

[69] Redăm afirmația lui D. Popovici, *op. cit.*, p. 170 ș. u.

[70] De pildă în cartea lui D. Macrea, *Lingviști și filologi români*, București, 1959, lipsește un capitol despre I. Văcărescu; tot astfel, la Iorgu Iordan, *Scurt istoric al principalelor lucrări de gramatică românească*, în LL II, 1956, p. 163–196.

Aşadar, problema valorii şi locului acestei gramatici din Ţara Românească în istoria filologiei române ar fi rezolvată. În nici un caz, nu este permisă omiterea lui I. Văcărescu dintr-o istorie temeinică a filologiei române[70]. Problema modelelor nu a fost, probabil, nici de noi rezolvată definitiv, deoarece, pentru comparaţie, am avut acces la puţine gramatici italiene. Este însă adevărat că I. Văcărescu nu a rămas sclav unei surse şi că în multe locuri este exclus un model italian, pentru că contextul indică clar o gramatică greacă, respectiv slavă.

DAS PROBLEM DER MODELLE FÜR IENĂCHIŢĂ VĂCĂRESCUS GRAMMATIK

ZUSAMMENFASSUNG

Von I. Văcărescu stammt zwar nicht die erste Grammatik der rumänischen Sprache, aber doch immerhin das erste gedruckte Werk dieser Art in rumänischer Sprache, woraus die Bedeutung dieser Grammatik für die Geschichte der rumänischen Sprachwissenschaft ersichtlich wird.

Das einzige sprachwissenschaftliche Interesse an I. Văcărescus Grammatik wurde im Hinblick auf die Modelle für seine Arbeit wach, wobei aufgrund der in ihr anzutreffenden italienischen Termini nach einer entsprechenden Vorlage gesucht wurde. Während ein griechisches Modell schon aus einem Zitat im zweiten Teil der Grammatik bekannt war, ergab sich hinsichtlich der anderen Quelle für die Forschung ein überaus schwieriges Problem, da kein italienisches Werk zitiert wird.

Im Gegensatz zu D. Găzdaru, der eine Grammatik von G. Gigli für die Vorlage von I. Văcărescu hält, sind wir der Meinung, dass es sich bei der Quellekaum um ein nur in italienischer Sprache verfasstes Werk handelt, sondern um eine anonyme Grammatik der italienischen Sprache mit einem Paralleltext in italienischer und griechischer Sprache, die im 18. Jahrhundert in Venedig für Griechen zur Erlernung des Italienischen gedruckt wurde. Zugunsten dieser Theorie sprechen u. a. die zahlreichen in unserer Arbeit angeführten Übereinstimmungen im Text zwischen der anonymen und der Grammatik von I. Văcărescu. Im allgemeinen ist jedoch zu erkennen, dass I. Văcărescu in vielen Fällen von den Vorlagen abweicht und eigene Beobachtungen und Feststellungen über die rumänische Sprache verzeichnet.

Sein Verdienst um die Entwicklung der rumänischen Grammatik und der rumänischen Literatursprache, das sich in diesem Werk deutlich erkennen lässt, ist daher dem von S. Klein zumindest ebenbürtig, ja, wie wir meinen, sogar grösser.

Scanned with OKEN Scanner

DENUMIRI PENTRU SOIURI DE STRUGURI ÎN MOLDOVA
ÎMPRUMUTURILE

DE

ION NUȚĂ

Lucrarea de față este un capitol dintr-un studiu consacrat terminologiei viticole în graiurile populare din Moldova, din care am publicat un articol[1], unde ne-am ocupat de unele cuvinte moștenite (foarte puține la număr), de creații pe terenul limbii române din cuvinte de diferite origini (prin compunere, derivare cu sufixe) și de creații semantice de la neologisme, creații care au apărut în vorbire, o parte impunîndu-se și în limba literară. Aici ne vom ocupa de problema împrumuturilor, a acelor cuvinte care au apărut în limba română odată cu varietățile de viță importate, au suferit o serie de transformări fonetice, morfologice și semantice, dar și-au păstrat în mare măsură forma lor din limba de origine.

Termenii străini din terminologia viticolă au pătruns în limba română în două perioade. În prima perioadă, aproximativ pînă în jurul anului 1880, apar, în special, denumiri împrumutate din limba turcă (*ceaúș, mischét, razachíe*). Sînt termeni vechi aduși odată cu soiurile de viță, fie direct, mai ales de către turci, fie datorită negustorilor români sau străini care făceau comerț continuu peste Dunăre. În a doua perioadă, de după 1880, apar în limba română termeni francezi, maghiari, germani etc., cuvinte care denumesc varietăți introduse în țară după apariția filoxerei. Acestora li se adaugă cîteva cuvinte împrumutate din limbile slave moderne și unii termeni de origine turcă, apăruți în ultimul timp.

---

[1] Ion Nuță, *Denumiri pentru soiuri de struguri în Moldova*, în „Anuar de lingvistică și istorie literară", tomul XXII, 1971, p. 49—91.

Etimologiile au fost stabilite pe baza dicționarelor citate (în cazul cuvintelor atestate de către acestea : *ceauș, razachie, mischel, slăviță, gămză, muscal*) sau a lucrărilor de viticultură și ampelografie, cînd termenii nu figurează în lucrări de lexicografie *(chișmiș, afuzali* și toți termenii de origine franceză). Pentru alte cuvinte (de origine ucraineană, germană sau maghiară) au fost consultate dicționare explicative ale limbilor respective.

Materialul care stă la baza lucrării este cules din 818 localități din toate județele Moldovei. S-au făcut anchete directe cu un chestionar special pentru viticultură[2] în 506 localități, 312 însumînd răspunsuri la o anchetă indirectă. O listă de 531 de localități (371 anchete directe + 160 anchete indirecte) a fost publicată[3], restul localităților, 287 (135 anchete directe[4] + 152 anchete indirecte), apărînd în *Lista localităților anchetate* de la sfîrșitul acestui articol. Tot aici vom da și un supliment de *Sigle și abrevieri*, restul putînd fi consultate tot în articolul anterior (p. 83—84).

1. *CUVINTE DE PROVENIENȚĂ TURCĂ*

Cuvintele turcești care denumesc soiuri de struguri sînt puține și au apărut în limba română în două perioade : în a doua jumătate a secolului al XIX-lea *(ceaúș, mischét* sau *mișchét, razachíe)* și după anul 1900 *(chișmiș afúzali*. Cele mai răspîndite sînt *ceaúș* și *razachíe*, celelalte apărînd cu totul izolat.

Cuvîntul *ceaúș*[5] (cf. tc. *čauš üzümü* „varietate de struguri"), care denumește o varietate de struguri proprie Dobrogei și Transilvaniei, e întîlnit în Moldova, mai ales în zona Bucium—Uricani—Cotnari.

Ceaúș (scris uneori în lucrările de specialitate *ciaúș*[6]), introdus inițial în limba română ca substantiv masculin, prin derivare moțională devine substantiv feminin (*ceaúșă*; Mov., Os), iar prin acordul de gen cu substantivul generic *poamă* capătă funcție de adjectiv : *poamă ceaúșă*[7] (A, Or, C). Într-o singură localitate (Ho) este atestată forma *struguri ceaúși*[8], în care acordul se face cu substantivul generic *strugure*. În cîteva cazuri, datorită monoftongării, apar formele *ceúș* (Bî, F), *ceúșă* (Coz, Gn), *poamă ceúș* (Uc)

---

[2] S-a publicat în *Chestionar dialectal (nume de locuri și de persoane, terminologia meseriilor, a viticulturii și pomiculturii etc.)*, Academia R. S. România, Filiala Iași, Centrul de lingvistică, istorie literară și folclor, Iași, 1969.

[3] Vezi Ion Nuță, *art. cit.*, p. 86—90.

[4] Aici intră și localitățile anchetate pentru *Noul Atlas lingvistic român pe regiuni. Moldova și Bucovina.*

[5] BL, 94 ; DDRF ; DAMÉ ; NI, 63 ; ȘI, II_1, 126 ; BT, 400 ; DA ; DU ; RVV, 126 ; TS, 16 ; BBH, 126 ; FME, II, 61 ; SCRIBAN, D ; AFP ; CA, 208—211 ; Amp. II, 291 ; DSM, 10—11 ; GO, 100 ; CVS, 215.

[6] ȘI, I, CCXXXV ; ȘI, II_1, 126 ; B, 547 ; BBH, 216 ; FME, II, 56.

[7] H, III, 95,208 ; DA ; SCRIBAN, D.

[8] SCRIBAN, D.

Scanned with OKEN Scanner

și *poamă ceúșă* (G, SN). Mult mai des se întîlnesc însă unele derivate independente[9] sau precedate de determinantul *poamă*.

Uneori, varietatea *ceaúș* este numită printr-o serie de sinonime : *turceáscă*[10] (Iași, Tecuci, Vaslui), *poamă turceáscă*[11] (Iași, Tecuci, Vaslui), *struguri turcéști*[12] (Zl), *poama túrcului* și *poamă túrcă* (Odobești, Panciu și, rar, spre Bacău). De asemenea, s-au răspîndit denumiri în care un adjectiv urmează numele de bază : *ceaúșă mare* (Măd, TF), *ceaúș mare*[13] (Ct), *ceaúșă ovală* (R, Td), *ceaúș negru*[14] (Cj, Zb), *ceaúș alb*[15] (Zl), *ceaúș roz*[16] (Ct, Tom.), *turceáscă mare* (Bd, Cut.), *turceáscă albă* (Cm, IN). Într-un singur caz adjectivul precedă substantivul (*albă ceaúșă*, Mg.), iar la Cotnari e răspîndită forma *ceaúș turcesc*.

Cuvîntul *razachie*[17] (< tc. *razakij*) denumește o varietate de struguri cu ciorchinii cilindrici, încărcați cu boabe lunguiețe, albe sau roșii, mari și foarte cărnoase. Termenul este răspîndit și cunoscut în toată Moldova. În cîteva localități apar denumirile *razáchie* (Dc), *razalíe* (MnS), *răzăchie*[18] (Cj), *razuchíe* (Ht, Mih), *razăchie* (Mg, Pe). Rar, termenul este urmat de un adjectiv, pentru a se stabili exact varietatea : *razachie albă*[19] (Ct, Mj, Ph) *razachie roșie*[20] (Ba, Mil), *razachie neagră*[21] (Mg, Sh), *razachie roză*[22] (Hs, Lg).

Tot din limba turcă s-a răspîndit în Moldova cuvîntul *mischét*[23] sau *mișchét*[24] (< tc. *miskel*), care denumește o varietate de struguri de masă cu boabele de mărime mijlocie, miezul zemos și miros de busuioc. În regiunea viticolă Cotnari se întîlnesc formele *mischét* și *poamă mischétă* (Ct, Cj, Ha), *mișchét* și *poamă mișchétă* (Ct), *mișél* și *poamă mișétă* (Ct, Lz, Zb), iar în jurul

---

[9] Cf. *ceauşlúc* (Amp. II, 291.)

[10] JO. 53 ; H, VIII$_2$, 89v, 137, 152, 250, IX ,230 ; XI$_1$, 311, XIII, 324, 387v, 468v, 508, XVI, 271, 395, DV, 10 ; DS, 38 ; NI, 63 ; PI, 218 ; DU ; BBH, 216 ; FME, II, 61 ; Amp. II, 291 ; BD 182.

[11] H, VI 112, 133; XIII, 216, 324 ; BD, 182.

[12] H, XIII, 216.

[13] BL, 94 ; ŞI, II$_1$, 126 ; DA.

[14] BL, 94 ; ŞI, II$_1$, 126 ; DA ; DU ; CJ, 48.

[15] FME, II, 56 ; CA, 208 ; Amp. II, 291 ; DSM, 10 ; MCS, 50 ; CJ, 47 ; DGS, 22.

[16] FME, II, 61 ; CA, 211 ; Amp. II, 307 ; DSM, 18 ; CJ, 47.

[17] IP, 264 ; BLB, 94 ; GA, 119 ; HEM ; CN ; LE ; DV, 10 ; DDRF ; DS, 44 ; NI ; ŞI, II$_1$, 300 ; VIN, 170 ; PS ; TDRG ; ALEXI, W ; BT, 413 ; B, 600 ; GLB ; DU ; RVV, 222 ; PP, 339 ; TS, 13 ; CADE ; SCRIBAN, D ; BBH, 222 ; FME, V ; ER, III, 407 ; DL ; DM ; CA, 237—238 ; GO, 95 ; CVS, 224. vezi H, I—XVI.

[18] BD, 182.

[19] B, 565 ; CA, 237 ; Amp. III, 379 ; DSM, 18 ; MCS, 56 ; DER, IV, 44 ; CJ, 49 ; CtAx, 197. H, IV 83, X IV 395, 21

[20] B, 565 ; CNS, 581 ; CA, 238 ; Amp. III, 391 ; DSM, 18 ; DER, IV, 44 ; CJ, 49 ; CtAx, 202 ; DGS, 44.

[21] Amp. IV, 290 ; CSN, 290.

[22] MCS, 56.

[23] MM ; LE ; NI, 78 ; VIN, 157 ; TDRG ; BT, 411 ; B, 564 ; GLB ; LU ; RVV, 122; TS, 14—15 ; TA, 156 ; CADE; SCRIBAN, D; DL; DM; TeS, 1050; DLR ; H,XIV, 21, 358

[24] AT, 132 ; JO, 54 ; BLB, 94 ; NI ; VIN, 130 ; ŞI, I, CCXXXV ; TDRG ; DA ; TS, 16 ; CADE ; SCRIBAN, D ; DLR.

Iașului *mischétă* (G, Mg), *mișétă* (Dț, Ic, St), *mișchétă* (Cor, So), *miscál*[25] (Cst, Mi) și compusele *mischél alb*[26] (Gi, PL) și *mischél roz*[27] (Go, Sb). La Huși varietatea aceasta este denumită *móscă*, *poamă móscă* (< *mosc*, datorită mirosului tămîios al strugurilor), *moscál*, *moscálă*[28], *poamă moscálă* (cu miros de *mosc*), dar și *moscă busuioacă* (Cr, Dd), *mósca ca busuiocul* (Ph), făcîndu-se astfel confuzie cu varietatea *busuioacă*.

Recent, după 1900, a pătruns din limba turcă cuvîntul *chișmiș*[29] (cf. tc. *Kiș-Miș* „stafide roșii ce se pun în pilaf") pentru a numi o varietate de struguri în special roșii, cu boabele mici (Cț, CV). Izolat apar formele compuse *chișmiș alb*[30] (Lsa, Ti), *chișmíș negru*[31] (Cj), *chișmíș roz*[32] (Man), *chișmíș violet*[33] (CC), *chișmíș oval*[34] (Bg), *chișmíș rotund*[35] (St). În unele cazuri au fost înregistrate sinonimele *sultanină*[36] (Pe, PM), *(poamă) sultanie*[37] (Mov), *sultanină albă*[38] (Ct) și *sultanină neagră*[39] (Pș, Sd).

Tot din această perioadă datează și unele cuvinte pentru varietatea turcească *Afúz Ali*[40] (< tc. *havuz Ali* „cișmeaua lui Ali"), un soi de struguri cu boabe mari, albe și rare. În Moldova sînt răspîndite formele : *afuzalí* (Boh, Cer, Cîr, Cmă, Coș, Ctr, Er, Izv, J, Md, Ms, Tăl, Șt, Uni), *afúzalí* (Ren, Rti, Su, Voi), *afusalí* (Frm), *afuzalén* (Er), *afuzalie* (Bol, Bdr, Hîr, LD, Sur), *afuzalin* (Fm), *afuzaléná* (H), *fuzalie*[41] (Ct, Mg), *fusalín*[42] (Ms). Ca urmare a sincopei, aferezei și protezei au fost înregistrate formele : *afuzlí* (Cg), *fuzali* (Isa, Vut), *hafuzalí*[43] (Ctr) și *hafizalí*[44] (Su). Uneori, cuvîntul este urmat de un adjectiv calificativ : *afuzalí alb*[45] (Si, Su), *afuzalí roz*[46] (In).

Pe lîngă aceste cuvinte care au suferit substanțiale transformări fonetice (substituirea unor sunete din silaba inițială sau finală a cuvîntului), se întîlnesc o serie de denumiri ca rezultat al omiterii părții finale a compusului :

---

[25] NI, 78.
[26] TeS, 1052.
[27] *Ibidem.*
[28] SCRIBAN, D.
[29] ȘI, II_1, 396 ; FME, II, 56 ; DER, III, 28 ; BD, 182 ; CVS, 231—232.
[30] FME, III, 418 ; Amp. III, 41 ; CJ, 47 ; DGS, 58.
[31] CSN, 384 ; CA, 376 ; Amp. III, 53 ; DSM, 19 ; CJ, 47 ; DGS, 60.
[32] Amp. VII, 499.
[33] FME, III, 418.
[34] *Ibidem.*
[35] Amp. VI, 397.
[36] VVA, II, 67 ; FME, III, 418 ; CA, 377 ; Amp. III, 41 ; DSM, 19.
[37] Amp. III, 41.
[38] *Ibidem.*
[39] Amp. III, 53.
[40] TS, 16 ; TV, 37 ; BBA, 91 ; BBH, 223 ; BDV, 80 ; BIV, 275 ; LTR, I ; CA, 224—228 ; Amp. II, 33 ; DER, I, 491 ; DSM, 14—15 ; MCS, 52 ; DGS, 34 ; GO, 96, 100 ; HUȘI, 40 ; CVS, 223—224.
[41] CV, I, 7, octombrie 1949, p. 32.
[42] BD, 182.
[43] Amp. II, 33.
[44] *Ibidem.*
[45] Amp. II, 33 ; CJ, 49.
[46] Amp. II, 59 ; CJ, 49.

Scanned with OKEN Scanner

a) partea inițială rămasă (*afúz* sau, prin derivare moțională, *afúză*) apare independent : *afúz* (Ho), *afúză* (Ct), iar datorită aferezei se întîlnesc formele *fuz* (Ct) și *fúză* (Cj) ;

b) partea inițială este urmată de un adjectiv calificativ : *afúz alb* (Bța), *afúz roz*[47] (In), *afúză mare* (Md).

c) partea inițială precedată de numele generic *poamă* îndeplinește funcția de adjectiv : *poamă afúz* (En), *poamă afúză* (Cj, En), *poamă fúză* (Cj).

În fine, trebuie să mai amintim aici și unele cuvinte de origine turcă dispărute sau folosite sporadic în limba comună, care, prin extinderea sensului, numesc și soiuri de struguri : *poamă abráșă* (< tc. *abraš* „cu pielița albă-gălbuie" ; Băi, TF), *poamă aláce* (< tc. *alača* „pestriț, bălțat" ; Pun), *poamă cicică* (< tc. *čičec* „roșu deschis" ; Cir), *poamă cimșíră* (< tc. *čimșir* „merișor" ; CV).

II, *CUVINTE DE PROVENIENȚĂ SLAVĂ MODERNĂ*

Din limba sîrbă avem termenul *slăviță*[48] (comp. srb. *slavina* „soi de struguri". Cf. CADE[49]), întîlnit la Odobești și Huși ca sinonim al lui *băsicală*[50], din bulgară, cuvîntul *bolgár*[51] (IN, Sî, TF, Tg ; denumirea varietății afuzali) și o serie de forme provenite din *gămză* („soi de struguri") : *gímză*[52] (A, Bec, Fl, Pc, Tom), *gamíză* (Er), *gámză*[53] (Ct, Dd), *gínză*[54] (Is), *gámză neagră*[55] (Ct, Mg), *gámză roșie*[56] (Mg), *gámză de Varna*[57] (Hcl, Stî), iar din limba rusă cuvintele *alépo* (Gj, Mg) și *alepó* (Bm, Cm, Frm, Mc, Md ;< *aleppo*[58], denumirea rusească a varietății Afuz-Ali).

Mai trebuie, poate, să amintim aici și cîteva cuvinte de origine ucraineană[59], unele dintre ele nume de fructe, care denumesc în graiurile din Moldova (în special în jud. Botoșani) numai soiuri de struguri. Ele au alt sens în limba de origine, se întîlnesc într-o zonă restrînsă și, de cele mai multe ori, apar în compuse cu determinantul *poamă* : *poamă aivá* (< ucr. *aiva* „gutuie" ; Hli, Mih), *poamă crăscă* (< *kraska* „culoare" ; Ci, Cșt, Mc), *poamă*

---

[47] Amp. II, 59.

[48] JO, 54 ; DV, 10 ; DS, 43 ; NI ; VIN, 146 ; MC, 7 ; VG ; DU ; RVV, 122 ; TS, 13 ; CADE ; TeS, 1060, H IX, 446, 472, XVI, 30, 41.

[49] S-ar putea ca termenul, schimbîndu-și sensul, să fi venit din Oltenia sau Banat, unde se întîlnește forma *slăvină* cu înțelesul de „canea", „cep" (cf. SCRIBAN, D ; CADE).

[50] Vezi Ion Nuță, *art. cit.*, p. 57.

[51] BIV, 275 ; CSN, 27 ; CA, 224 ; Amp. II, 33 ; VB, 93 ; ÎV, 159 ; DGS, 34.

[52] BL ; JO, 54 ; H, XIV, 150, 159, 199 ; DA ; DU ; CADE ; SCRIBAN, D ; CNS, 334 ; CA, 307 ; Amp. II, 273 ; CIAx 47 ; BD, 182.

[53] H, XIV, 21, 103, 186 ; DA ; BD, 182.

[54] GLB.

[55] H, XIV, 103, 186 ; DA ; BD, 182.

[56] *Ibidem.*

[57] CNS, 338 ; Amp. IV, 553.

[58] BBH, 223 ; MV, 107 ; BIV, 275 ; CA, 225 ; Amp. II, 33 ; DGS, 34.

[59] Vezi Ion Nuță, *art. cit.*

lóză(< ucr. *loza* „viță de vie, viță" ; Ce), *poamă sílvă* (< ucr. *sliva* „prună" ; Mih), *poamă șipșină* (< ucr. *șipșina* „măceș" ; Hli), *poamă velícă* (< ucr. *velika* „mare" ; Hli).

De asemenea, au mai fost înregistrați și termenii *(poamă) rújă*[60] (Bd, Bț), *rújiță*[61] (< srb. *ruja* „trandafir" ; Ce, Of) și *șipón* (comp. slovac. *šip*, bg. *șipec* „măceș" ; Ce).

III. CUVINTE DE PROVENIENȚĂ FRANCEZĂ

La sfîrșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea, datorită apariției filoxerei, soiurile de viță autohtone dispar, locul lor fiind luat de varietăți aduse în special din Franța. Pătrund acum în viticultura românească varietăți de viță nobilă franceze de mare productivitate și varietăți hibride americane (prin intermediu francez) și franco-americane. În limbă apar cuvinte noi care denumesc la început soiul de viță, apoi varietatea respectivă de struguri. Acești termeni s-au impus treptat în limbă și au pătruns în graiurile populare datorită tratatelor de viticultură și ampelografie, unor reviste de specialitate și agronomilor din centrele mari viticole ale țării.

A. DENUMIRI PENTRU SOIURI NOBILE FRANCEZE

Aproape toate varietățile de viță nobilă franceze au fost importate în România la începutul secolului al XX-lea. Astfel, începînd cu această dată, apar în limba română tot mai multe denumiri franțuzești, care, din vorbirea specialiștilor (ingineri, tehnicieni), pătrund în graiurile populare.

Alicante Bouschet[62] sau *Alicante Bouchet*[63] (< *Alicante*, numele unui vin obținut din struguri cultivați în Alicante și în sudul Franței[64] + *Bouschet* sau *Bouchet*, numele creatorului acestui soi[65]) este răspîndită în Moldova sub diverse nume. Din acest compus s-au format pe terenul limbii române cuvinte care au la bază primul sau al doilea element, de cele mai multe ori transformat fonetic : *alicánt*[66] (Cv, Gg, Fe, Pă , Str), *alicántă* (Cib, Mr), *alicánte*[67] și *alicánti* (jud. Vaslui, Gș), *alecánt* (Cti, P), *alecántă* (Cut, Gj, Hr), *aliclánt* (Căt, Sti), *aliclántă* (Cu, Dța), *alicantínă* (Mă, S, N), *bușél*,

[60] BD, 182 înregistrează forma *ruje*.
[61] PS.
[62] BT, 424—425 ; B, 579 ; PV, 10 ; TS, 15 ; FME, I, 143 ; GN, 51 ; CA, 300—303 ; Amp. II, 69 ; HUȘI, 95 ; CVS, 260.
[63] AP, 23 ; RVV, 124 ; CA, 300.
[64] Vezi Paul Robert, *Dictionnaire alphabétique et analogique de la langue française*, Paris, 1955.
[65] Cf. CVS, 260.
[66] PSS, 123.
[67] PSS, 123 ; Amp. II, 69 ; GO, 97.

(Ep), *buşétă* (Cg), *buschét* (Sşt), *bouschét* (Sbî). Uneori, cuvîntul nou format este urmat de un adjectiv calificativ sau este precedat de substantivul *poamă*: *alicánt roş* (Pun, Tp), *alicántă bună* (Cz), *poamă alecánt* (Cti), *poamă de Alicántia* (Băd). În cîteva cazuri, cel de-al doilea element al compusului este o etimologie populară: *poamă buchét* (Ar, Lc, Us), *poamă buchétă* (Cg, O), *buchét* (Cf, I). Alteori, denumirea conţine ambii termeni adaptaţi fonetic: *alicántă buşét* (Dţ, Ep), *alicántă buchét* (Gc). În fine, alte denumiri apar ca urmare a unei aglutinări: *alibúş* (Bei), *alibúşă* (Red, Tom), *alicanbúş* (Coţ), *alincanbúşă* (Hăl, Pl).

Termenul *aligoté*[58] (cf. fr. *aligoté*) este cunoscut în majoritatea localităţilor anchetate (Ax, Bă, Bs, Bîz, Boc, Bos, Bsa, Bţa, Bv, Cer, Cl, Cm, Cru, Ct, Cuc, Dm, Fru, Gîl, Ig, J, Lţ, Mc, Md, Mic, Ms, MS, O, Oc, Păş, Pun, Re, Rţi, Sm, Tb, Vc, Vş). De cele mai multe ori cuvîntul a suferit o serie de „accidente" fonetice datorate unor asimilări vocalice sau consonantice (*eligoté*, Re; *alegoté*, Ig; *aligolé*, Lţ), unor diferenţieri (*arligoté*, Ct, Il; *aligolté*, Cj) sau aferezei (*ligoté*, Dm), apocopei (*aligót*, Bos), epitezei (*aligotéi*, Cp, Ni, Mş, Stă; *ăligotéü*, Bc, Db) sau protezei (*haligotéi*, Bh; *haligoté*, So). Izolat au fost înregistrate şi alte forme ale cuvîntului: *alicoté* (Mş), *alicotéi* (Gj, Sl), *arigoté* (Mg), *eligotéi* (V), *ligotéi* (Mg). La Poiana Mărului (jud. Iaşi) i se zice *trei struguri*[69].

Cuvintele *bicán*[70] (Ct, Fm), *bicám* (Mc), *(poamă) bicánă* (Cj, Gj) sau *bicánda* (Ct) denumesc soiul franţuzesc *bicane*[71]. Rar apar şi formele *biclánă* (Ft), *poamă bicámă* (Cut), *poamă bicanie* (Gj, Mg), *bicán roz*[72] (Ct).

În Moldova se întîlnesc însă mai des sinonimele, tot de origine franceză, *ceasla napoleon* (cf. fr. *chasselas Napoléon*[73], (Bi, C, GB, SM), *şaslá napoleón*[74] (Bv, Os), *napoleón*[75] (cf. fr. *Napoléon*; Bci, Boh, Bos, Căt, Cer, Cîr, Cuc, Hj, Izv, Mz, Run, Sc, Tr, Uni, Vj, Zb) şi *napolión* (Bi, Bş, J, Mc, Şl). În cîteva localităţi apar denumirile *napolión de Hámburg* (Ig) şi *napolitánă* (Fam, Md).

---

[68] VVA, II, 51; BT, 428; B, 584; DAl, 242; PV, 10, RVV, 125; TS, 14; TV, 37; BV, 47—50; FME, I, 144; BBH, 179; ER, III, 407; AFP; BIV, 280; CNS, 55; LTR, I; CA, 278—281; PSS, 123; Amp. II, 83; OV, 236; CJ, 49; HUŞI, 39, 65; GO, 97; CVS, 248—249.

[69] Aligotéul este cunoscut în Franţa şi sub numele de *plant de trois*, pentru că fiecare lăstar produce cîte trei struguri (cf. Amp. II 83; DPA, 99).

[70] Amp. II, 195; CJ, 49.

[71] VVA, II, 102; TS, 16; TV, 37; BBH, 220; FME, 43; BDV, 82; BIV, 279; CN, 350; CA, 250—252; Amp. II, 195; OV, 234; DSM, 18; MC, 54; DGS, 46; BD, 182; CVS, 228.

[72] Amp. VII, 561; CJ, 48.

[73] GV, 46; B, 600; AP, 25; RVV, 126; TS, 13—14; TV, 37; BBH, 220; FME, II, 43; ER, III, 407; BDV, 82; CNS, 110; CA, 251; Amp. II, 195; DSM, 18; DER, I, 595; MC, 54; DGS, 46; CVS, 228.

[74] Amp. II, 195.

[75] FME, IV, 134; CA, 250; Amp. II, 195; DLR.

Pentru varietatea *chasselas*[76], introdusă la noi în țară în timpul filoxerei, se întîlnesc următoarele denumiri: *ceaslá*[77] (Bi, Bg, Boc, Bol, Boh, Bos, Bș, Cm, Cozia, Cti, Cuc, De, Dbr, Fa, Fs, Ghi, Hi, Hs, Ic, IC, Izv, Mc, MD, Pt, Pun, Ra, Sus, Tța, Zr), *ciaslă*[78] (Mc, Mg, PI), *caslá*[79] (Cp, O), *ceslá* (Be, Bos, Cos, Cuț, Har, LD, Lu, Ml, O, Sil, Sî, Ve, Zăi), *ceazlá* (Cti, Fa), *cezlá* (Tv), *cesláie* (Hi, Ru), *șaslá*[80] (Bîz, Brd, Bv, Căl, Cru, Er, Hîr, Ig, J, Os, Sch, Sn, Sș, Su, Șl), *șașlá* (Ds), *șaslá* (Ma, Sm, VJ), *șajlá* (Hi), *șășlă* (O).

Izolat, în întreaga Moldovă, se găsesc nume pentru fiecare din cele trei varietăți mai importante de *chasselas*:

a. *Chasselas doré*[81] e răspîndită sub numele de: *ceaslá doré* (Cm, Dbr, Vc), *șaslá doré*[82] (Căl, Eu, Dd, Lu, Mz, To), *șașlá doré* (Sm, Td), *ceaslá-dóră* (A, I), *ceaslá dorói* (Eu), *ceaslá de masă* (Cs, Mn), *ceaslá rară* (Dd, V), *ceaslá aurie*[83] (Am, Lț), *ceaslá pătrunjél*[84] (Cm, Dd, Străi), *ceaslá albă* (Bc, Bol, Ci, Cmă, Rd, Sur), *ceslá albă* (Bot, Cuț), *ceaslá blanc* (< *chasselas blanc*[85]; Dbr), *șașlá albă*[86] (Mc), *șaslá aurie*[87] (Zr).

b. *Chasselas musqué*[88] este numită: *ceaslá musché* (Cm), *ceaslá muscat*[89] (C, PL), *ceaslá muscată* (CM), *șaslá muscată*[90] (Lv), *ciaslă muscată*[91] (Boh), *ceaslá muscátă albă* (Mg), *ceaslá bătută* (Bj, Cm), *ceaslá tămîioasă* (Ct, Lr), *ceasláie tămîios*[92].

c. Mai puțin răspîndite sînt denumirile pentru soiul *chasselas rose*[93]; *ceaslá roz*[94] (PM), *ceaslá rozá* (Cep, Cmă. Sur), *ceslá rozá* (Bh), *ceslá rară rozá*

---

[76] NI; BT, 434; GV, 46; RVV, 126; TS, 12; TV, 37; ER, III, 407; CA, 196—201; Amp. II, 337; DSM, 11; MC, 60; DGS, 20; GO, 97; HUȘI, 39; CVS, 212—215.

[77] Termenul apare transcris în unele lucrări de specialitate *ciasla* (Amp. II, 337; BD, 182). La fel a fost întîlnit în unele răspunsuri din anchetele indirecte.

[78] IV, 154.

[79] Amp. II, 337.

[80] GV, 46; Amp. II, 337.

[81] TS, 12; TV, 37; BBH, 211; FME, II, 42; ER, III, 407; MV, 106; BDV, 76; BIV, 271; CNS, 153; CA, 196—201; Amp. II, 337; OV, 233; DSM, 11; DER, I, 595; IV, 154; MC, 49; CJ, 47; DGS, 20; HUȘI, 65, 79; GO, 97; CVS, 212.

[82] Amp. II, 337.

[83] CNS, 153; CA, 196; IV, 154; DGS, 20.

[84] CNS, 182; Amp. IV, 225.

[85] AP, 19; CNS, 157; Amp. IV, 211.

[86] GV.

[87] Amp. II, 337.

[88] B, 600; AP, 25; RVV, 126; ER, III, 407; BBH, 220; FME, II, 43; BDV, 82; CNS, 110; CA, 201—202; Amp. II, 195; DSM, 18; DER, I, 595; IV, 162; MC, 54; DGS, 46; CVS, 212.

[89] Amp. II, 399.

[90] Amp. II, 369.

[91] IV, 155.

[92] CA, 202.

[93] GV, 46; NI, 85; BDV, 79; CSN, 185; CA, 203—205; Amp. II, 383; IV, 156; CJ, 47; GO, 97; CVS, 212.

[94] DSM, 18.

Scanned with OKEN Scanner

(Bo, Mg), *ceaslá rozie* (Bol), *ceaslá roșie*[95] (Boh), *șaslá rozã*[96] (Păș) *șaslă roșie*[97] (Ci).

S-au întîlnit denumirile *ceaslá neagră* (Bot, Cuț) și *ceasla olonel* (Ra), folosite ca o denumire generică.

Vorbind despre adaptarea termenului *chasselas* trebuie observat faptul că, în cele mai multe cazuri, s-a respectat grafia aproximativă a cuvîntului, *ch* fiind simțit *ce* sau *ci* (uneori *c*) și numai în rare cazuri s-a avut în vedere pronunția (*ch* = *ș*). De aceea, varietatea *chasselas* este cunoscută în Moldova mai ales sub denumirea *ceaslá* (adesea, în pronunție moldovenească, *șaslá*); mult mai rar apare forma *șaslá*, etimologică.

Numele *merlót*[98] (cf. fr. *merlot*) a fost înregistrat în zonele de șes ale Moldovei (Eu, Oc) cu variantele: *merlótă* (Lc, Tru), *poamă merlótă* (Do, Ho), *poama merlótului* (Ha), *merloteáscă* (Fî), *merloteáscă* (Bec), *merlán*[99] (Tăl), *merló*[100] (Tp), *merlón* (Co), *marlín* (Tam), *marlină* (Tam), *mirlán* (F), *merlotică* (Ct, Md), *merlótă mărunțică* (CM, Pp). Unele forme sînt urmarea unor asimilări vocalice (*merlét*, Cj, Mg; *marlótă*, Ct) sau a anaptixei (*merilót*, Eu; *merulót*, Eu).

Pentru *cabernet sauvignon*[101] în Moldova se întîlnesc următorii termeni: *cabernét*[102] (Boc, C, Coziu, Dbr, Fa, J, Pun, Sm), *caberné*[103] (Bc, O, Su), *carbenét* (Td), *cabîrnét* (Eu), *carbinét* (Br), *cavernét* (Vș), *cabernétă* și *poamă cabernétă* (Ci, Li), *cabernét roș* (Pun), *savinón* (Cop, Lp), *savigón* (B), *sovinón* Ep), *savinión* (Bos, Cm), *caberné savinón* (Eu, St), *savinión mare*[104] (Mc), *savinión mic*[105] (C, Fa), *savinión verde*[106] (Cu).

Cuvintele înregistrate sînt variante fonetice ale formelor *cabernet*[107] și *sauvignon*[108], două denumiri deosebite pentru două varietăți aparte. Literatura de specialitate consideră, de fapt, *cabernetul* și *sauvignonul* ca subvarietăți ale soiului *cabernet sauvignon*.

---

[95] IV, 156.
[96] Amp. II, 383.
[97] GV.
[98] VVA, VI, 16; BT, 423; GV, 40—45; B, 582; AP, 23; RVV, 124; TS, 13; FME, III, 771; CNS, 434; CA, 362—364; Amp. IV, 77; CJ, 52; BD, 182; CVS, 276.
[99] Amp. IV, 77.
[100] *Ibidem.*
[101] VVA, II, 285; VIN, 158; BT, 422; B, 579; AP, 23; RVV, 122; TS, 12; TV, 37; BV, 70—74; BBH, 158; FME, V, 312; ER, III, 407; CD, 4c, MV, 127; BDV, 101; BIV, 307; CNS, 134; LTR, II; CA 358—360; Amp. II, 245; DER, I, 461; OV, 241; CJ, 51; HUȘI, 39, 83; CVS, 273—276.
[102] RVV, 122; CNS, 134.
[103] Amp. II, 245.
[104] BDV, 90; DER, IV, 311.
[105] *Ibidem.*
[106] CD, 55; CS, 120; BIV, 302; Amp. III, 509.
[107] NI; MC, 7; GV; 45; PV, 10; BV, 64—67; BD, 182.
[108] VVA, II, 230; GV, 44; PV, 10; TV, 37; TS, 12; BV, 64; BBH, 193; FME, V; ER, III, 407; CD, 55; MV, 122; BDV, 302; BIV, 302; Amp. III, 509; LTR, XV; DPA, 119; CJ, 51; GO, 97.

Scanned with OKEN Scanner

Mai răspîndite sînt însă sinonimele provenite de la fr. *bordeaux*[109]: *bordó* (Bîz, Bm, Ct, St, Vî), *bórdo* (Bî, Ci, Str), *bordóu* (Bc), *poamă bórdă* (Mg), *bordeáncă*[110] (Ci).

Izolat, *cabernéta francă* (Bun), *caberfránca* (Eu), *fránca* (St) și *poama fráncă* (Eu) numesc soiul francez *cabernet franc*[111], o varietate asemănătoare cu *cabernet sauvignon*, dar cu ciorchinele mai mic și boabele mai dese.

Chardonnay[112] — *pinot Chardonnay* este răspîndit mai ales în regiunile viticole ale Moldovei, fiind cunoscut sub numele de *șardonét* (Fs), *șardoné*[113] (Ct), *șardoneáncă* (Ct, Lv, Pp), *șardónă* (H, Ha), *cardonái* (Cl), *poamă de Șardónia* (Ct, Md), *pinoșárdă* (Le, St), *poamă șardónă* (Ip, Mx, SN).

Muscadélul[114] (cf. fr. *muscadelle*) apare mai ales în zonele viticole sub forma *muscádă* (Bl, Hv), *muscadél* (Bîrn), *muscadélă* (Tru), *poamă muscadélă* (Hs, Tr), *muscadélă* (Na), *muscadé*[115] (PM).

Dintre soiurile de masă franceze foarte răspîndit este în Moldova *muscatul*[116] (cf. fr. *muscat*; Bsa, Cos, Ctr, Er, H, Ic, Lț, Os, Td, To, V), numit și *mușcát*[117] (J, Ln, Ru), *musăcát* (Ht, Sî), *musăcátă* (Ht) Mov), *mustcát* (Ct).

De cele mai multe ori cuvîntul este precedat de determinantul *strugure* sau *poamă* și își păstrează astfel rolul de adjectiv variabil[118]: *strugure muscát* (Ds, Cn, Cț, Mt, Ru, Sn), *struguri muscáți* (Ml, TF), *poamă muscátă* (Ep, Ll, Mn, Of, Per). Alteori, însă, își pierde această funcție și se substantivează:

a) cînd este urmat de un adjectiv calificativ: *muscát alb* (Ct, Fs, SP), *muscátă albă* (Cg, G, Mov, NB), *muscát negru* (Ct, Cuț, Fî, Gr), *muscátă neagră* (Cj, Fl), *muscát bun* (Cp), *muscátă bună* (Db, Dd).

b) cînd este urmat de determinări care arată varietatea: *muscát hambúrg*[119] (Ap, Ben, Căl, Cl, Cș, Fa, Gîl, Hi, Hs, Izv, Md, NB, Pun, Run, Tța, Șl, Șș, Ue), *muscát de Hámburg* (Ax, Bîz, Fs, Gc, Lț, Sil, Vc, Voi, Vș), *muscát de Hambúrg* (Czg, TF), *muscát hambúrg negru* (Sch), *muscát hambúrc* (Bc, Hs), *muscátă hambúrg* (MD), *muscát otonél* (Ax, Ben, Boh, Căl, Cl, Cmă, Ctr, Cuc, Ds, Mic, Mz, O, Oc, On, Ru, SP, Sch, Ue), *muscát de otonél* (Ce).

---

[109] DV, 11; DS, 49; VIN, 158; NI; RVV, 122; BIV, 307; CNS, 134; CA, 359; Amp. II, 245; GO, 97; CVS, 273.

[110] GO, 99.

[111] B, 580; BT, 422; AP, 23; TV, 37; RVV, 123; CNS, 130; Amp. IV, 107.

[112] VVA, IV, 6; TV, 37; BV, 58; BBH, 188; FME, II, 41; ER, III, 407; CNS, 149; CA, 337; Amp. II, 321; CJ, 51; CVS, 265.

[113] Amp. II, 321.

[114] BT; 427; GV, 46; B, 586; RVV, 125; TS, 14; TV, 37; BV, 67; BBH, 196; FME, IV; ER, III, 407; CNS, 455; CA, 345; Amp. V, 191; CVS, 270. LM, 93 înregistrează și forma *muscatél*.

[115] CA, 345; Amp. V, 191.

[116] COSTINESCU: AFP; DL; DM. Cuvîntul, cu funcție adjectivală (= cu miros de tămîios), pare a fi cea mai veche denumire franceză apărută în limba română pentru a denumi o varietate de struguri.

[117] Cf. DLR.

[118] DLR îl atestă ca invariabil (!).

[119] HUȘI, 79 înregistrează cuvîntul fără accent.

Pentru varietatea *muscat de Hamburg*[120] au mai fost înregistrate și denumirile : *hambúrg* (Bgi, Cer, Cti, Cuc, Czi, Ic, J, LD), *hánburg* (Ml), *hámburg*[121] (Hl, Mih, PL, St), *ambúrg* (Ln) și *hambúrb* (Boc), iar pentru *muscat Ottonel*[121] : *otonél*[123] (în toate zonele viticole ale Moldovei), *otonél alb* (Bah, Cu), *otonélă albă* (ȚD), *otonél tămîios* (To), *motonél* (< fr. *mottc-nel*[124] „nume dat pentru *muscat Ottonel*" ; Ct). Izolat a fost întîlnit cuvîntul *muscánă* (de la *muscánă* „nucșoară, fructul aromat al nucșorului" ; Mg), care denumește în general varietatea *muscat*.

Uneori se fac confuzii între denumirea de *muscál, -ă* („tămîios") și *mușcálă* („plantă decorativă") și apar denumri ca : *mușcálă* (Cț, Mt), *muș-cál* (Bc, Hs), *mușcálă de Hambúrg* (Bu, Sm), *mușcát hambúrg* (Fa), *mușcát hambúrc* (Tî, Vî), *mușcát otonél* (Cn, Lț), *mușcáta lui Otonél* (Mt, Sm)[125].

Pinotul[126] (cf. fr. *pinot*) este un termen general care numește cele trei varietăți ale soiului francez. Mai frecvent apar forme de tipul : *pinót* (Cozia, Coș, Mc), *pinó* (Fs), *penóu* (O, Ve), *pinóu* (Cț), *pinótă* (Ci, Hu), *pinlótă* (H).

În multe localități însă există denumiri speciale pentru fiecare soi de *pinot* : *pinot noire*[127] > *pinóu negru* (B, Cz), *pinót negru*[128] (Cozia, Vl), *pinó negru* (Su), *pinóu nuár* (Cț), *pinó noár* (Cmă), *pinót nuár* (Ue), *pinó roș* (*Pun*) *pinár* (Cț, Hu) ; *pinot gris*[129] > *pinó gri*[130] (Bîrn, Bîz, Boh, Cer, Cl, Cmă, Fa, J, Ru), *pinót cenușiu*[131] (Cma), *pinót gri*[132] (Boc, Cîg, Lț, Vl), *pinó griu* (Si), *pinót vînăt*[133] (Cl), *pinó grí* (Str), *pinóu alb* (M, VG), *fráncă pinó* (Eu, Dd), *poamă fráncă* (Ce, Ct), *poamă gri* (Boc, Fo) ; *pinot blanc*[134] > *pinó blanc* (Bîz), *pinót blanc* (Ct), *pinó alb* (Su) și *pinót alb*[135] (Fo).

---

[120] VVA, III, 105 ; RVV, 126 ; TS, 14 ; TV, 37 ; NV, 304 ; FME, IV, 102 ; ER, III, 407 ; LTR, XI ; CA, 217 ; Amp. III, 95 ; OV, 233 ; DSM, 13 ; DPA, 76 ; MC, 51 ; DER, III, 454 ; DLR ; CJ, 48 ; DGS, 24 ; HUȘI, 39 ; GO, 97 ; CVS, 216.

[121] BD, 182 înregistrează cuvîntul fără accent.

[122] BT, 432 ; GV, 40 ; B, 594 ; AP, 22 ; TS, 14 ; TV, 37 ; NV, 302 ; FME, IV, 102, 337 ; ER, III, 407 ; AFP ; CD, 49 ; CS, 104 ; BDV, 94 ; MV, 122 ; BlV, 311 ; CNS, 472 ; CA, 369 ; Amp. III, 145 ; OV, 242 ; DPA, 126 ; DSM, 14 ; DER, III, 454 ; DLR ; CJ, 33 ; HUȘI, 83 ; CVS, 279.

[123] FME, IV, 337 ; CD, 49 ; CS, 104 ; CNS, 472 ; CA, 369 ; DPA, 126 ; BD, 182.

[124] CN, 472 ; CA, 369 ; Amp. III, 145 ; CVS, 279.

[125] S-ar putea presupune, cel puțin pentru *mușcat, -ă*, că sînt și formele învechite ale lui *muscat* (vezi DLR).

[126] NI ; PV, 10 ; FME, IV ; LTR, XII.

[127] BT, 423 ; B, 582 ; AP, 23 ; TS, 12 ; TV, 37 ; BV, 50 ; BBH, 182 ; FME, IV, 622 ; CD, 52 ; MV, 126 ; BDV, 101 ; BlV, 309 ; CNS, 554 ; CA, 364 ; Amp. III, 329 ; DPA, 125 ; OV, 240 ; DER, IV ; 754 ; CJ, 52 ; HUȘI, 98 ; CVS, 276.

[128] RVV, 123 ; CD, 52 ; BlV, 309 ; CNS, 554 ; Amp. III, 329 ; GO, 79 ; LTR, XII ; BD, 182.

[129] AP, 21 ; RVV, 124 ; TS, 12 ; TV, 37 ; BV, 53 ; BBH, 184 ; FME, IV, 623 ; ER, III, 407 ; CD, 50; CS, 100 ; MV, 118 ; BDV, 96 ; BlV, 298 ; CA, 339 ; Amp. III, 297 ; OV, 238 ; DPA, 118 ; DER, III, 754 ; CJ, 51 ; HUȘI, 96 ; GO, 97 ; CVS, 267.

[130] Amp. III, 297 .

[131] LTR, XII.

[132] AFP.

[133] RVV, 124.

[134] AP, 21 ; RVV, 124 ; TS, 13 ; TV, 37 ; BV, 56 ; BBH, 187 ; FME, IV ; BlV, 297 ; MV, 119.

[135] RVV, 124 ; LTR, XII.

Selection carrière[136] e numit : *selecțión*[137] (Boh), *selecțón* (Bg, Sf), *selecsión* (Bîrn, Cc, Cm, H), *silicsón* (Mg, Vu), *selecsión cariér* (H), *selecsón* (Mg, Mx), *silicțión* (Mv), *selectión* (Run, Td), *selectión cariére* (Ge, Oc), *celecsión* (Gj), *selecslión* (Cl).

Acești termeni au apărut în limba română după anul 1930, dată la care soiul de struguri *selection carrière* a început să se impună în cultură în Moldova și Muntenia[138].

Mai rar se întîlnesc în Moldova unele cuvinte care numesc varietățile *cinsaut*, *oporto* și *castel* : *cinsaut*[139] > *poamă cinsátă* (Cj), *cinsanét*[140] (Bm, Dl), *poamă cinsanétă* (Bn), *samsón*[141] (Cș, Gn, IN, Sn), *samusó* (Bu), *sansón*(Ct), *sensón*[142] (Bol), *sensó*[143] (Cozia), *șensó* (Su); *oporto*[144] > *opórto* (Ber, D), *apórto* (LC, Tr) ; *castel* > *castét*[145] (Cș, Td), *castétă* (Bm, Uc).

B. DENUMIRI PENRRU SOIURI HIBRIDE AMERICANE ȘI FRANCO-AMERICANE

Tot la sfîrșitul secolului al XIX-lea și tot prin intermediu francez pătrund în limba română denumiri pentru hibrizii producători direcți americani și franco-americani[146]. În general cuvintele și-au păstrat forma de bază din limba de origine, adaptîndu-se numai sistemului fonetic al limbii române, și doar în cîteva cazuri, pentru cuvîntul străin au fost create sinonime.

a. DENUMIRI PENTRU HIBRIZI AMERICANI

Delaware[147] a fost introdus în România după 1880. Strugurii sînt albi, uneori rozii, cu boabele foarte mărunte. Datorită faptului că se coace de-

---

[136] B, 588 ; RVV, 125 ; TS, 14 ; CSN, 621 ; CA, 286 ; Amp. III, 535 ; DPA,102 ; GO, 97 ; CVS, 250 .

[137] Amp. III, 535 ; BD, 182.

[138] Cf. CVS, 250.

[139] BT, 425 ; B, 581 ; GV, 40 ; PV, 10 ; RVV, 124 ; TS, 12 ; BBH, 216; FME, II, 71 ; PSS, 123 ; BI, 149 ; CA, 221 ; Amp. II, 403 ; DSM, 14 ; MC, 52 ; CJ, 48; DGS, 26 ; HUȘI, 65 ; GO, 97.

[140] Amp. II, 403.

[141] CV, I, 7 octombrie 1949, p. 32 ; Amp. II, 403 ; BD, 182.

[142] BD, 182.

[143] Amp. II, 403.

[144] PS ; B, 590 ; GV, 45 ; AP, 23 ; RVV, 124 ; TS, 12 ; BBH, 172 ; BIV, 311 ; CNS, 517 ; CA, 319 ; Amp. III, 277 ; DPA, 110 ; CJ, 51 ; HUȘI, 39, 65, 83 ; CVS, 259. Este un soi de origine portugheză venit la noi prin intermediu francez.

[145] BT, 425.

[146] Hibrizii producători direcți „au luat naștere după apariția filoxerei în Europa ca o încercare de a reface viile distruse ; au fost aduși din America (hibrizi producători direcți vechi sau americani) sau au fost creați în Franța, prin altoirea speciei europene, nerezistentă la filoxeră, pe viță de origine americană" (TS, 3), căpătînd numele de hibrizi producători direcți noi sau franco-americani.

[147] VVA, VI, 186—189 ; LC ; TS, 12 ; CH, 20 ; FME, III ; GH, 8.

Scanned with OKEN Scanner

vreme, în Moldova e răspîndită cu numele de : *poamă de vară* (Gîg, Red), *poama din vară* (Ar), *poama de la vară* (Ct, L), etimologii populare pornind de la numele străin *Delaware*, apreciat ca motivat, prin coacerea, vara, a strugurilor, deşi iniţial el s-a răspîndit în toată Europa cu numele localităţii americane *Delaware*, unde a fost creat[148].

I se mai spune : *delvár* (Nz), *delavár* (Be, But, Cer, Cv, Cbî, Gc, Frm, Mic, Rch, SN, Su), *delevár* (Boh, Cti, Hţ, ŞM), *delivár* (Bru, Gj, Pun, Su, Td, Zăi), *dilavár* (O), *delváră* (Ar, Eu, Mg), *delaváră* (Boh, Bg, Ghi), *deleváră* (Sţ), *deleváre*[149] (Pa), *deliváră* (Bez, Bgd, CV, Ld, Ll, M, Pa, Ra, Ve), *dilaváră* (Stu), *delivárd* (Ar), *delivárcă*[150] (Mg), *delivárdă* (Ep), *delivárt* (Eu), *delivór* (Cp), *delvár roz* (Fa), *delavár roz* (Ghe), *delavár albă* (Co), *delivár alb* (Mg), *delivár negru* (Mj), *delivár roz* (H), *delivór alb* (Birz). Într-o singură localitate este numit *tămîios di la vară* (Li).

Noah[151] este un producător direct american cu strugurii albi-verzui, introdus la noi în 1889[152]. Formele *noáh*[153] (Căz, M) sau *nóah* (Cmă, RV) sînt puţin răspîndite în Moldova. În schimb, apar cuvintele *noh* (Ig, Zr), *nóha* (DM, In, J, Mu, Răz) şi *nohá* (GV, Sţ, Tt), ca urmare a unei contrageri, iar de la acestea, prin epiteză, s-a ajuns la formele *nohán* (Bsa, Căz, Cer, Co, Corn, M, Pţ, Rch, Rz, Sto, Tt, Tz, Vu şi în toate localităţile din judeţele Bacău şi Neamţ), *nóhan* (AV, Buş, Lip), *nohánă* (Ceş, Cie, Gj, Har, Pal, Sţ), *nohám* (Coş, Gg, Hîr, Izv, Me, Ppo, Sch, SP, Ue), *nuhámă Sch)*, *nóhac* (Căt, Dţa, Lca, Pj).

Uneori, circulă cuvintele *novác*[154] (jud. Botoşani), *novácă* şi *poamă novácă* (Li), prin schimbarea fricativei laringale surde în fricativă labiodentală sonoră.

Izolat la Iaşi (Bta) şi mult mai frecvent în judeţele Botoşani (Cz, Dţa, Hş, In Lm, Of, Pă, Sah, Sza) şi Neamţ (Bah, Bat, De, Ir, Ll, Poi, ŢD), este răspîndit termenul *nóva*[155]. Deşi DLR propune o etimologie maghiară, credem că *nóva*, cel puţin în nordul şi nord-estul Moldovei, provine, prin apocopa lui *c*, din *novác*.

Alteori termenului de bază îi urmează un adjectiv calificativ : *nohán alb* (Fa, Gl, M, Md), *nohán negru* (MC, Sch), *nohán galben* (M), *nohánă neagră*, (B), *noh negru* (Ig), *nóhă albă* (Ii, Vţc), *nóhă neagră* (Vţc), *núhă albă* (Ct,

---

148 *The Encyclopaedia Britannica*, Fourteenth edition, volume 7, London—New York, 1929, p. 151.

149 BD, 182.

150 *Ibidem.*

151 Numele vine de la *Noah*, un personaj al *Vechiului Testament*, căruia îi sînt atribuite „descoperirea culturii viţei de vie" (*The Encyclopaedia Britannica*, volume 16, p. 476) şi „invenţia vinului" (*Grolier Encyclopedia*, New York — Toronto, volume 15, p. 69).

152 CH, 19.

153 NV, 23 ; BVV, 48 ; VVA, V, 171—179 ; LC ; DPD, 68 ; TS, 12—14 ; CH, 19 ; FME, III ; LTR, IX ; GH, 8.

154 Forma apare şi în R.S.S. Moldovenească.

155 TS, 12 ; GH, 8 (trecută în paranteze pe lîngă *noah*) ; atestat la Caracal (LR IX, 2, p. 19) şi în general în Oltenia (GLOSAR, OL, 73) ; BD, 182.

Mă), *núhă neagră* (Pă), *nóvă albă*[156] (Fr, TF), *nóvă neagră*[157] (Bo), *nóvă italiană*[158] (Of), *novác alb* (Lm).

Mai puțin răspîndite sînt însă denumirile altor specii de hibrizi:

Clintón[159] (Ct, MgS, SH), *lintón* (Bce), *lintónă* (Bce, Ip), *glintón* (Pg), *poamă clintón* și *poamă clintonă* (în jud. Botoșani) < fr. *Clinton*); *otélo*[160] (Pă), *otél*[161] (Lam), *otélă* și *poamă otélă* (Buș), *hotélă* (Băh), *otélă albă*[163] (Dd) și *otélă neagră*[164] (H), pentru varietatea *Othello*[165]; *jachél*[166] (Do), *jaghél*[167] (Fs), *jichél*[168] (Bț), *jachélă* și *poamă jachélă* (Ct, Fl), pentru hibridul *Jacquez*[169]; *blánc*[170] (In, J), *bláncă* (In), *blanb* (Bo), *bland negru* (Hă) pentru *Blanc*. În județul Botoșani e întîlnită destul de des varietatea *isabelle*[171] sub numele de *izabélă* (Cș, Gri, Mh, Mnd, Suh), *poamă izabélă* (Ag, Ib, MR) și *zabélă* (Cș, MR, Sor).

b. DENUMIRI PENTRU HIBRIZI FRANCO-AMERICANI

În jurul anului 1900, odată cu introducerea producătorilor direcți americani *isabelle, taylor, noah, clinton, blanc-définance, delaware etc.*[172] *au* apărut în podgoriile românești „forme noi ale acestor specii obținute în Franța, hibrizi denumiți franco-americani“[173]. Dintr-un număr destul de mare[174], mai răspîndiți în Moldova sînt: *terras, seibel, couderc, gaillard, castel* și *Ferdinand de Lesseps (fraga)*. În limba română cuvintele respective reproduc denumirea franceză a soiului de struguri. În Franța, acești termeni provin de la numele hibridatorilor care le-au creat[175].

---

[156] BD, 182.
[157] *Ibidem.*
[158] *Ibidem.*
[159] NV, 21; VVA, VII, 91; DPD, 68; TS, 16; CH, 19; LTR, IX.
[160] BD, 182.
[161] GLOSAR, OL, 76.
[162] *Ibidem.*
[163] BD, 182.
[164] *Ibidem.*
[165] BVV, 26; VIN, 129; VVA, V, 160—170; DPD, 68; BH, 80; TS, 12—14; CH, 20; FME, III; GH, 9.
[166] GLOSAR, OL, 56.
[167] BD, 182.
[168] GLOSAR, OL, 57.
[169] NV, 18; BVV, 48; NP, 6; BT, 428; VIN, 128; TS, 14; CH, 21; FME, III, LTR, IX; BD, 182. Este un hibrid cu bobul negru-violet, introdus la noi în 1889.
[170] NV, 21; TS, 13; CH, 19; GLOSAR, OL, 7; BD, 182.
[171] BVV, 48; VIN, 157; VVA, V, 203—210; TS, 16; CH, 18; FME, III; GH, 9; BD, 182.
[172] CH, 18—21, dă o listă de 13 soiuri de hibrizi producători direcți vechi (americani) răspîndiți în podgoriile românești.
[173] TS, 11.
[174] CH, 22—48 dă un număr de 13 hibrizi franco-americani, cu foarte multe varietăți.
[175] Cf. VVA, VII; DPD, 6—9; FME, III.

Scanned with OKEN Scanner

Terásul[176] sau *terázul*[177] (cf. fr. *Terras*) este un hibrid cu boabele mici, negre, cu miezul incolor și moale, introdus la noi „în 1895 de d-na O. Bengescu în viile sale de la Sărata—Monteoru, județul Buzău"[178]. S-a răspîndit repede în toate regiunile de la șes, și astăzi se întîlnește în toată Moldova cu numele de *terás*[179] (Bgd, Co, Pa, Ru, Sîr, Tn, Vu), *terásă*[180] (Ag, Be, Bci, Boz, Cti, CV, De, DM, Frm, Ghi, Gș, Ir, Ll, MC, Mic, Mu, Plu, Poi, Ra, Sp, Te, Ve), *tereásă* (Cm, D, Ms, Pn, Rd, Tb), *terésă* (Bi), *teráz* (Dri, Ml, Rch, Sbo, ȘM, Zn), *terázǎ* (Er, J, Ld, Lm, Sa, Su, Tt, Urs), *tereázǎ* (Băd, Boh, Corn, GR, Gdi, In, Izv, MC, Pl, Sil, Uch), *terezói* (Hș), *tirás* (Ar, Bl, Cmă), *tirásă* (D, Sp, Vî), *tiriásă* (Cie), *tiráz* (Ts), *tirázǎ* (Bh, Bz, Hîr, Sto, T), *tireáz* (Bgi), *tireázǎ*[181] (Bda, But, Dra, Har, Ig, Lo, MD, O, Pă, Pîr, Pni, Răz, Sh, Stu, Șt, VT), *tireázǎ*[182] (De, Ra). Cîteodată, aceste forme sînt precedate de substantivul generic *poamă*.

De cele mai multe ori cuvîntului de bază i se adaugă un adjectiv calificativ pentru precizarea culorii, mărimii sau a perioadei de coacere: *terás negru* (Bah, Sîr), *terásă neagră* (Bh, ȚD), *terásă albă* (ȚD), *teráz negru* (Sch), *terázǎ neagră* (Fa, Ue), *tereázǎ neagră* (Ha, Pd, Să), *tereázǎ albă* (Ha,) *tirás alb* (LD), *tirásă neagră* (Bh, LD), *tiráz alb* (Tș), *tiráz negru* (Tș), *tirázǎ albă* (Mg), *tirázǎ neagră* (Bud), *terás varátic* (Fr, Hu), *tirás nohán* (Li, Pu), *tirásă măruntă* (To).

Coudérca[183] (cf. fr. *Couderc*) este un hibrid cu boabele roșii, negre, ovale, cu pielița tare.

E întîlnită sub numele de: *cudércă*[184] (jud. Iași, Ben, Cș, Cl, Co, Coș, Gdi, Ig, Lh), *codércă* (Băd, Rch,) *codírcă* (J), *cudérc* (Cmă, Ru, Sch), *cudírc* (Bo), *cudír* (Bn), *cudíră* (Mg, PL), *cúdric* și *cúdrică* (Co), *gudércă* (Vj, Vțc), *gutércă* (Vș), *gudérc* (Dri), *cudércă albă* (Gș), *cudércă neagră* (Gș), *cudérc alb* (Sch), *cudérc roz* (Sch), *cudér* (Gi, Is, Su), *cudercúță* (Gn, Il, Rz), *cudérgă* (Cl, Cu, Su).

Gaiárda (cf. fr. *Gaillard*) este atestată în lucrări de specialitate numai cu numele franțuzesc[185]. În graiurile din Moldova i se zice: *gaiárdă* sau *poamă gaiárdă* (Bs, Cș, Fn, Frm, Fs, Izv, Pt, Rm, Su, Vu), *gaiárd* (Bv, Cmă, Coș, Cv, Gc, Md, Ppo, Vc), *gaiérdă* (CV), *gaiérd* (Ic), *găiárdă*[186] sau *poamă găiárdă* (Cie, Cu, Rd, Vî, Vo), *găiárd* (Corn, Răz), *gaiárdă rară* (Coz), *struguri gaiárzi* (So), *gaiádră* (Bl), *gaiardúță* (Ht, Pîr).

---

[176] LC; BS, 53; BH, 73; TS, 13—16; CH, 11; FME III; GH, 10.
[177] DL; DM.
[178] CH, 11.
[179] BD, 182.
[180] DL; DM; BD, 182.
[181] BD, 182.
[182] *Ibidem.*
[183] VVA, VII, 158—167; DPD, 10—26; BS, 52; BH, 9—26; TS, 13—16; CH, 42—44; FME, III; GH, 12; LTR, IX.
[184] BF.
[185] VVA, VII, 167; DPD, 10—26; BH, 74; TS, 13, 15; CH, 46; FRE, III; LTR, IX.
[186] GLOSAR, REG.

Scanned with OKEN Scanner

Pentru varietatea *Seibel*[187] (cf. fr. *Seibel*), în Moldova se întîlnesc următorii termeni : *síbel* (Vn), *sébel* (Vc), *síber* (In), *séber*[188] (Cer, Coș), *séibel* (Co, J), *séibăr* (Ră), *síberă* (Cie), *séberă* (Izv), *séveră*[189] (Cv), *seibereá* (Ig), *sáibăr* (Vl), *séiberă neagră* (Sch) și *scíbel negru* (Ru).

Cel mai adesea se întîlnesc însă formele *záibăr*[190] (Cl, Cti, De, Dri, Fe, Gș, Hîr, Hș, M, Rz, Su, Șș) și *záibără* (Bez, Boh, Cz, Dra, LD, MC, Răz, Ve).

Uneori apar și variante fonetice de tipul : *záibir* (GBi), *záibor* (Ppo), *záibur* (St), *záidor* (Vș), *záibră* (St), *záibru* (Nz), *zéiber* (Zr), *záibăl*[191] (M) și *jaibăr*[192] (Ct).

Rar apar și denumiri pentru alte varietăți hibride cum ar fi : *castél*[193] (Bah, Bda, Brt, Co, Cti, Er, Fl, J, Ll, Sil), *castélă* (Co, J), *poamă castélă* (Dă, Pc), *castelúș* (Cș) și *casteláș* (MD) pentru francezul *Castel* ; *gámă*[194] (Ct), *poamă gámă* (CJ), denumirea pentru varietatea *gamy*[195] ; *concord*[196] (Bec, Ha), *concórdie* F(s), *concórdă* (G), *concúrd* (Si), *conucórd* (SP, Tom ; cf, fr. *Concord*).

Pentru varietatea *ananas*[197] (cf. fr. *ananas* ; Ag, Bi, Bn, Cl, Cz, Di, In, MD, NZ, Pni, Plu, Suh, Tp, Vă, Vd, Ză) au fost înregistrate variante formate prin : disimilări vocalice (*anănós*, Bez ; *anonás* ; Bd ; *anunás*, Ft, Gr), diferențieri (*arnanás*, Oț, Pop ; *anlanás*, Și), afereză (*nanás* și *nanásă*, Ct, In), haplologie (*anás* și *anásă*, PM, SM). Rar apar formele : *ananós* (Te, Ur), *ananásă* (Ll), *ananoásă* (Ur), *anaás* (Ct), În cîteva cazuri cuvîntul de bază este urmat de un adjectiv : *ananás roș* (Ghe), *ananás negru* (IC), *ananásă neagră*[198] (Di).

Pentru *aramón*[199] (cf. fr. *aramon* ; Ig, RN) s-au înregistrat forme datorate unor asimilări consonantice (*aramór*, In, Vd), disimilări vocalice *arămón*[200], Na ; *arumón* ; Db), propagări (*aramórn*, CM), metateze (*aranóm*; Tp) sau diferențieri (*arnamón* ; Sc ; *arlamón*, Oț).

Hibridul *Ferdinand de Lesseps*[201] e întîlnit cu numele de *feridinánt* (Cz, H), *ferdinándă* (Cj) și *poama lui Ferdinánd* (Mg). S-a impus însă o creație

[187] VVA, VII, 175—182 ; LC ; DPD, 10—26 ; BS, 49 ; BH, 9—26 ; TS, 13—16 ; CH, 23 ; FME III ; GH, 10 ; LTR, IX.
[188] BD, 183.
[189] *Ibidem.*
[190] Forma este atestată în Oltenia, la Caracal (LR IX, 2, 20) ; GLOSAR, OL, 126 ; BD, 183.
[191] BD, 183.
[192] BD, 182.
[193] VVA, VII, 154—158 ; LC ; DPD, 27—37 ; BH, 71 ; TS, 13, 15 ; FME, III.
[194] GLOSAR, OL, 81.
[195] BT, 424 ; PV, 10 ; TV, 37 ; BV, 82 ; CH, 22—23 ; FME, II.
[196] NV, 22 ; BVV, 48 ; VVA, VI, 178—182 ; TV, 13.
[197] DV, 10 ; DS, 38 ; VIN, 147 ; GLB, 14 ; CA, 402 ; GLOSAR, OL, 3.
[198] GLB.
[199] VVA, VI, 293—321 ; BT, 425 ; PV, 10 ; BV, 83 ; TS, 13 ; FME, I ; CA, 402.
[200] BD, 182.
[201] AP, 25 ; TS, 13 ; CH, 23 ; CNS, 279 ; Amp. IV, 477.

Scanned with OKEN Scanner

semantică pe teren românesc, *fragă*[202], datorită gustului pe care îl au acești struguri (Bdn, Boz, Bru, Nz, Pș, Răz, Să, Tp, Tre, Tș, Uch și în toate localitățile din județele Iași și Botoșani) și o serie de derivate și compuse de tipul : *frăghie* (Bgd, CV, Să, SM), *fragúică* (CM, Ms), *frăgulie* (Dă), *frághie* (Bud), *frăguşoáră* (Ms), *poama frágului* (Cm, Lr), *poamă frag* (Hn), *poamă fragă*[203] (Iași, Botoșani).

De multe ori cuvîntul este însoțit de un adjectiv : *fragă albă* (Ag, Bda, Cș, Cuc, F, Fs, MC, Păș, Pl, Sîr, Șc, Țn, Vc, VT), *fragă neagră* (Ag, Bda, Cș, F, Fs, MC, MD, O, Păș, Pl, Sch, Sîr, Șe, Țn, Vc, VT), *fragă galbenă* DM), *fragă verde* (DM), *fragă roșie* (Cuc, Țn).

În cîteva localități, datorită determinantului *strugure* apar denumirile : *frag* (Cga, Dri, Hi, Rn, Vic), *frag negru* (Dri, Gș, Pun, Rz) și *frag alb* (Cl, Gș, Pun).

IV. *CUVINTE DE PROVENIENȚĂ MAGHIARĂ*

Cadárca[204] (cf. magh. *Cadarca*) este întîlnită cu acest nume la Cotnari, Huși și în județul Iași (Frm, Md). I se mai zice *cadárgă*[205] (Crs, Pd), *gadárcă* (Dl, Pă) și *gudárcă* (Pb, Pe), *gadárgă* (Fl), *cardárcă* (Gj), *cadárcă neagră*[206] (Md).

Termenul *furmint*[207] (cf. magh. *furmint*) e răspîndit în centrul Transilvaniei și în zonele viticole ale Moldovei cu excepția Cotnariului. De cele mai multe ori, se confundă cu *grasa*. În Moldova i se zice *formét* (Mr, Vc), *furmínt* (Bi, Co, Cm, M, Oc), *formínt* (H), *furimínt* GB), *fortmínt* (Dș), *poamă formintă* (Mt), *furmíng* (Cl), dar și *șîpón* (Eu), *jîpón* (Dd), *șipón*[208] (Cm ; probabil o infleunță din Iugoslavia, unde *furmintului* i se zice *șîpón*), *tókay*[209] (Gîl) și *poamă de tokay*[210] (Coș).

Alături de aceste cuvinte împrumutate apar și denumiri care reprezintă traduceri ale numelor unor soiuri maghiare (*Regina viilor*, *Perla*).

Regina viilor[211] (soi de dată recentă creat în Ungaria în anul 1916) o găsim răspîndită în foarte puține localități. Datorită culorii boabelor și

[202] CH, 23. Termenul nu este răspîndit numai la Dealul Mare, așa cum afirmă autorul.

[203] NI, 56.

[204] BT, 428 ; GV, 44 ; KsC, 326 ; PV, 10 ; TS, 12 ; TV, 37 ; BBH, 170 ; BlV, 292 ; CNS, 138 ; CA, 307 ; Amp. II, 273 ; OV, 241 ; CJ, 50 ; CtAx, 47 ; BD, 182; CVS, 257.

[205] ȘV.

[206] FME III, 407 ; Amp. II, 273 ; CtAx, 47.

[207] BT, 428 ; GV, 44 ; AP, 21 ; RVV, 125 ; TS, 12 ; TV, 37 ; BBH, 171 ; FME, II, 627 ; ER, III, 407 ; LTR, VIII ; CA, 334 ; Amp. II, 605 ; DER, II, 482 ; HUȘI 95 ; BD, 182 ; CVS, 264.

[208] CA, 334 ; Amp. II, 605.

[209] CS, 108 ; CNS, 303 ; CA, 334 ; Amp. II, 605 ; DPA, 115.

[210] LM, 93.

[211] TV, 37 ; K ; BlV, 268 ; CNS, 581 ; CA, 186 ; Amp. III, 403 ; DSM, 8 ; OV, 233 ; MC, 49 ; CJ, 47 ; DGS, 12 ; HUȘI, 78 ; CVS, 208.

faptului că se coace devreme e numită *timpurie de aur*[212] (Av, Mă, Lj), *aurită* (Cn), *poamă de aur* (Corl, Tă), *timpurie* (Md), *vărătică mare* (Ci).

Se deosebește de celelalte varietăți prin forma aparte a strugurilor (mărime și culoare) și de aceea i se mai spune *poamă aleasă* (Ct, Ma), *aleasa viilor*[213] (Ct, Eu, Dd, H), *regină* (Gs, Mg), *poamă regină* (Bn), *regina viilor* (Ben, Cl, Cîr, Ct, De, Fs, Ic, Oc, Tăl, Vc), *regina vii* (Hîr).

Perla[214] (Bîz, L, St, Su, Tp), *perla de Csabá* (Ct, Dd, H), *poama perlă* (Co), *perla timpurie* (VI), *poama csabá* (Eu), *ciába*[215] (Ct) și *poama ciábă* (Dd) denumesc varietatea maghiară *(muscal) perla de Csaba*[216].

Prin anchetele indirecte s-au obținut următoarele denumiri: *perla de sabá* (Ig), *perla de sába* (De), *perla de șeába* (Cuc), *perla de csába* (Su), *perla de șavá* (Sn), *perla de csábo* (Bțș), *perlă csábă* (Lț, Oc), *perla de șába* (Căl, Cm).

Pentru maghiarul *honigler*[217] au fost înregistrate variantele: *ónigler* (Eu), *hónigler* (Dd), *onigler* (Ct).

V. *CUVINTE DE PROVENIENȚA GERMANĂ*

Varietatea de struguri *Riesling*[218] (cf. germ. *Riesling* „vin de Riesling") este răspîndită în toată Moldova cu acest nume și nu se face deosebire între *rieslingul de Rin*[219] (originar din Germania) și cel *italian*[220].

I se zice: *rísling* (Bă, Bău, Bîrn, Bol, Bș, Căl, Cl, Cmă, Cru, Cuț, De, Dbr, Ds, Fs, Gc, Her, Hs, IC, Ig, Mic, Ml, Mz, On, Os, Păș, Per, Prun, Sil, Sș, Vc, Vj, VMă, Vv, Ză, Zr), *rîslind* (Er), *răzlind* (Gc), *răslind* (Ml), *rízling*[221] (Ru), *résling*[222] (Bțș, Cga, Cm, Dm, Frm, J, LD, Md, Pni, Ra, Run, Rz, Sî, Sm, Tp, Ue, Vș), *rézling* (Ax, O), *résling* (Boh), *răzling* (Cg), *răsling* (Ci), *rísling italian* (Cer, Cmă, Fa, Lț, Oc), *rísling de Rin* (Oc), *résling de Rin* (Eu), *rísling nemțesc* (Ct), *rísling alb* (MnS, Sch), *răslind* (Cga), *răzlind* (Cm).

[212] CA, 186.
[213] CNS, 584; CA, 186; Amp. III, 403.
[214] CA, 182.
[215] BD, 182.
[216] AP, 26; RVV, 126; TS, 20; ER, III, 407; MV, 106; BDV, 75; BIV, 268; CA, 181; Amp. II, 183; DSM, 7; DPA, 62; MC, 48; DER, III, 717; CJ, 46; HUȘI 39; GO, 97; CVS, 204.
[217] TS; FME, III, 89; CNS, 370, CA, 282; Amp. II, 721; GO, 97; CVS, 250.
[218] PS; BT, 430; B, 590; NI; PV, 10; DRg; TS, 15; BV, 74—78; CD, 53; BIV, 299; CNS, 591; CA, 343.
[219] PS; GV, 44; ER, III, 407; RVV, 124; BIV, 301; CNS; 588; CA, 343; LTR, XV; Amp. III, 455; DER, IV, 148; GO, 97; CVS, 270.
[220] PS; GV, 44; BV, 78; ER, III, 407; CD, 53; MV, 119; BDV, 91; BIV, 55; CNS, 591; LTR, XV; CA, 341; Amp. III, 425; OV, 238; DER, IV, 148; CJ, 50; HUȘI, 39; GO, 97; CVS, 269.
[221] BM, 360.
[222] BM, 182.

Scanned with OKEN Scanner

Termenul *traminer*[223] (cf. germ. *Traminer*) se întîlnește numai în zonele viticole din județele Galați și Iași (Bîrn, Cga, Cm, Oc, On, Td). Uneori apar și formele *tramín*[224] (Bel, Ft, Rș), *trámner* (Ct), *tramím*[225] (BD), *traminer roz*[226] (Băd), *traminer roș*[227] (Boj), *traminer alb*[228] (Cșt), *tramín roșu*[229] (Hs).

*

Imediat după apariția filoxerei, soiurile nobile de struguri și hibrizii au căpătat denumiri create numai pe terenul limbii române, în special formații adjectivale sau substantivale (nume de arbori, plante, diverse obiecte). Cu timpul, în zonele viticole și rar în alte zone, s-a impus numele aproximativ științific, care a suferit pe terenul limbii române transformări de natură fonetică, morfologică și semantică.

Majoritatea neologismelor din terminologia viticolă, pentru că au apărut recent, păstrează încă aspectul grafic al limbii din care provin, dovedind că nu au putut intra în limba română decît prin scrieri, prin tratate de viticultură și ampelografie. Ele sînt reproduse exact, fără modificări fonetice, citindu-se așa cum se scriu : *alicánte, ananás, aramón, bicáne, castét, cabernét, merlót, pinót, riesling, séibel, selectión* ș. a.

Altele redau exact (sau aproximativ exact) pronunția din limba de origine și se datoresc, în bună parte, specialiștilor din centrele viticole, care pronunțau corect cuvîntul nou : *alicánt, ananá, aramó, bicán, bordó, caberné, cudér, merló, muscadél, risling, savinión, selecsión, șardoné* ș. a.

Cîteva neologisme s-au adaptat potrivit unor schimbări fonetice generale (condiționate și necondiționate), cu caracter sistematic, unor norme specifice limbii române ; în mod normal sînt prezente fonetisme moldovenești : închiderea vocalelor finale *(alicántâ, muscâtâ, merlâtâ)*, fricativele *ŝ, ẑ* (*ŝaúș*) etc.

În fine, datorită faptului că neologismele au suferit o serie de *accidente fonetice*, modificări de sunete „în condiții speciale, sub influența altor sunete apropiate sau depărtate", fără „caracter sistematic", schimbări „care afectează" *sunetele și fonemele*"[230], se petrec frecvente asimilări vocalice (*merlét* față de *merlot, alegoté* < *aligoté*), asimilări consonantice *(clintól* < < *clinton, carernét* < *cabernet)*, disimilări vocalice *(anonás* și *anunás* < < *ananas)*, disimilări consonantice *(clintór* < *clintón)*, propagări *(aliclántă* < *alicante, razarchie* < *razachie)*, diferențieri[231] *(arnamón* < *aramon)*, la

[223] LM, 93 ; AFP ; AP, 22 ; TS ; TV ; BV, 79 ; BBH, 177 ; FME, V, 687 ; ER, III, 407 ; PSS, 123 ; CS, 123 ; MV, 120 ; CA, 352 ; Amp. III, 641 ; DPA, 120 ; DER, IV, 699 ; HUȘI, 90—95 ; CVS, 272—273.

[224] BD, 182.

[225] CS, 123 ; CA, 352 ; Amp. III, 641.

[226] BDV, 96 ; CNS, 661 ; CA, 352 ; Amp. III, 641 ; OV, 239 ; CJ, 51.

[227] BIV, 304.

[228] BDV, 96.

[229] Amp. III, 641.

[230] Florica Dumitrescu, *Introducere în fonetica istorică a limbii române*, București, Editura științifică, 1967, p. 29.

[231] Se întîlnește mult mai des tipul de diferențiere numit de Sextil Pușcariu *despicare* (cf. *Limba română*, II, *Rostirea*, București, 1959, p. 119—126).

care se asociază adesea etimologii populare *(poama de la vară, mușcăta lui Otonel, (poamă) buchét < bouschet, hotélă < Othello, jachétă < Jacquez ș.a.*

Prin alte accidente, cum ar fi afereza *(ligoté < aligoté, lintón* și *lintónă < clinton)*[232], anaptixa[233] *(conucórd < concord, furimínt < furmint, gamíză < gamză)*, apocopa *(tramín < traminer)*, epenteza *(mustcát < muscat, fortmint < furmint)*, metateza *(carbenét < cabernét)*, formele înregistrate în graiuri se îndepărtează din punctul de vedere al aspectului fonetic de cuvintele din care provin.

În ceea ce privește morfologia, semnalăm trei cazuri mai importante de adaptare a neologismelor: adaptările de gen (prin moțiune și sufixe), aglutinarea și elipsa.

Moțiunea apare datorită acordului de gen al substantivului determinat (care reprezintă un adjectiv al substantivului de bază) cu substantivul generic *poamă*: *afúză (< afuz), alicántă (< alicant), ananásă (< ananas), aramónă (aramon <), bicánă (< bicán), cabernétă (< cabernet), castélă (< < castel), castétă (< castet), ceaúșă (< ceauș), clintónă (< clinton), concórdă (< concord), merlótă (< merlot), fráncă (< franc), mischétă (< mischet), mișchétă (< mișchet), muscátă (< muscat), noáhă (< noah), nohánă (< nohan), novácă (< novac), pinótă (< pinot), terásă (< teras)*.

Sufixe. Majoritatea sufixelor sînt diminutive feminine și ele se adaugă unui termen adaptat fonetic, trecut în categoria substantivelor feminine (de ex., *merlót* a trecut prin faza *merlótă* pentru a ajunge la *merloțícă*). Cele masculine s-au adăugat direct termenului adaptat, simțit ca substantiv masculin în funcție de terminație.

Iată, în ordine alfabetică, lista celor mai întrebuințate sufixe:

-aș: castelás (< castél)

-(e)ancă: aligoteáncă (< aligoté), ceasláncă (< ceaslá), șardománcă (< < șardónă),

-easă: merloteásă (< merlótă)

-ească: merloteáscă (< merlótă), ceaușeáscă (< ceaúșă)

-(u)ică: merloțícă (< merlótă), ceaușícă (< ceaúșă), ceoșícă (< ceúșă), terăsúică (< terásă)

-ină: alicantína (< alicántă), muscatína (< muscátă)

-iță: rújiță (< rújă)

-uc: ceaușlúc (< ceaúș)

-uță: cudercúță (< cudércă), gaiardúță (< gaiárdă)

-uș(ă): castelúș (< castél), castelúșă (< castélă)

Aglutinarea[234] apare cu totul întîmplător și e întîlnită numai în cazul

[232] Afereza nu este numai pierderea unei vocale inițiale, ci, în general, pierderea unui sunet sau a unui grup de sunete.

[233] Anaptixa se produce, de obicei, prin dezvoltarea unei vocale între laterală sau nazală și consoană (sau grup de consoane) și laterală sau nazală.

[234] Fenomenul, aproape inexisistent în limba română, are drept rezultat obținerea unui nou termen din două sau mai multe cuvinte distincte la origine (cf. Fernando Lazaro Carreter, *Diccionario de términos filológicos*, Madrid, 1968).

unor termeni care în limba franceză formează compuse ce denumesc o singură varietate de struguri. În limba română părţile compusului au fost simţite ca termeni de sine stătători ; datorită şi neînţelegerii sensului cuvintelor s-a ajuns la forme ca : *alibúş* şi *alicanbúş* < *alicante* + *bouschet (bouchet)*, *pinár* < *pinot* + *noir*, *cabernfránc* < *cabernet* + *franc*, *pinoşárd* < *pinot* + *chardonnay*.

În sfîrşit, elipsa se realizează prin omiterea primului element al compusului (*buşét* şi *buschét* < *alicante Bouschet (Bouchet)*, *franc*> *cabernet franc*, *savinión*<*cabernet sauvignon)* sau celui de-al doilea (*afúz*, *-ă* <*afuzali*, *alicánt -ă* < *alicante bouschet (bouchet)*, *cabernét*, *-ă* < *cabernet sauvignon)*.

Apreciind frecvenţa cuvintelor de diferite origini trebuie consemnat faptul că, în special, cuvintele vechi turceşti se întîlnesc în zone mari (*razachie)* sau pe arii compacte mai restrînse (*ceauş* în regiunea Iaşi — Cotnari), că denumirile pentru varietăţile *delaware*, *terras*, *couderc*, *gaillard* şi *seibel* sînt răspîndite în majoritatea localităţilor din Moldova, iar altele, cum ar fi *noah* (cu variantele *nohan* şi *nova*) şi *castel*, apar mai des în judeţele Bacău, Neamţ şi respectiv Botoşani.

Pentru unele cuvinte străine semnalăm apariţia unui termen generic aparţinînd limbii comune, care înlocuieşte un termen special (*turcească* pentru *ceauş*).

Folosite ca denumiri pentru soiuri de struguri au căpătat sensuri noi o serie de împrumuturi mai vechi turceşti (*abráş*, *cicică*, *cimşir*). Tot aici trebuie amintite şi cîteva cuvinte ucrainene care numesc (în unele localităţi din jud. Botoşani) numai soiuri de struguri şi nu circulă cu sensul pe care-l au în limba de origine (poamă *silvă* < ucr. *sliva* „prună“, *poamă aivá* < ucr. *aiva* „gutuie“ etc.).

Cuvintele intrate în limba română prin contactul direct cu vorbitorii din ţările vecine sînt rare. Ele, în special cele de origine maghiară, sînt rezultatul unor relaţii de natură economică şi au pătruns în limba noastră, într-o perioadă mai veche, ca sinonime ale unor cuvinte existente deja în limbă (*furmintul* denumeşte *grasa)* sau, într-o fază mai recentă, ca termeni care denumesc noţiuni noi (ex. : *honigler*).

Analiza întregului material luat în discuţie duce la concluzia generală că influenţa cea mai bine reprezentată este cea franceză. Ea cuprinde o arie vastă în subdialectul moldovenesc şi numai denumirile pentru varietăţile *alicante bouschet*, *bicane*, *chardonnay*, *muscadelle*, *selection*, *carrière* se întîlnesc izolat. Celelalte cuvinte (numirile pentru varietăţile *aligoté*, *cabernet*, *chasselas*, *couderc*, *delaware*, *gaillard*, *muscat*, *noah*, *ottonel*, *pinot*, *seibel*) au o circulaţie mult mai mare şi sînt cunoscute aproape în toată Moldova (excepţie fac regiunile neviticole).

Celelalte influenţe străine (turcă, slavă modernă, germană, sau maghiară) rămîn periferice. Dintre acestea, cîteva cuvinte formează zone compacte numai în anumite regiuni (ex. : *ceaúş*), iar cele mai multe se întîlnesc izolat *(cadárcă, furmint, traminer)*. Excepţie face doar cuvîntul *razachie*.

În fine, trebuie subliniat faptul că o bună parte din materialul lexical al acestei lucrări nu este înregistrat de nici un dicţionar al limbii române,

Scanned with OKEN Scanner

deși multe cuvinte sînt cunoscute de marea majoritate a vorbitorilor (variantele pentru *aligoté, chasselas, merlot, cabernet, pinot, delaware, gaillard, furmint, cadarcă, riesling* ș. a.).

SIGLE ȘI ABREVIERI[235]

ACP = D. Andronicescu, V. Cociu, I. Poenaru, *Soiuri noi de viță de vie, în Soiuri noi de legume, pomi și viță de vie introduse în cultură*, București, Editura agrosilvică, 1965.

AFP = Ambrosi și Fischer, *Catalogul pepinierilor*, Aiud, f. a.

Amp, I—VIII = Gh. Constantinescu și colab., *Ampelografia Republicii Socialiste România*, vol. I—VIII, București, Editura Academiei, 1959—1970.

AP = M. Ambrosi, *Podgoreanul priceput*, Craiova, 1913.

AV = Dumitru N. Atanasiu, *Durabilitatea viilor americane altoite. Tratat practic de viticultură*, Tîrgu Jiu, 1913.

B = V. Brezeanu, *Tratat de viticultură*, ediție a 3-a, București, 1912.

BAA = D. Bernaz, *Afuz Ali, strugure de masă*, în „Viața agricolă", 1934, nr. 2.

BBH = D. Bernaz, A. Billeau, C. Hogaș, *Tratat de viticultură*, vol. I, Huși, 1937.

BCF = Al. Borza, *Contribuții la flora și vegetația din răsăritul României. Contribuții botanice, Grădina botanică*, Cluj, 1958.

BD = Al. Borza, *Dicționar etnobotanic*, București, Editura Academiei R. S. România, 1968.

BDV = Th. Bejan, V. Dvornic, *Viticultura*, București, Editura agrosilvică, 1954.

BH = Iosif Bahtalovschi, *Cultura hibrizilor producători direcți...*, 1920.

BI = Gh. Bălțatu, *Indicele local de producție la vița de vie (criterii în aprecierea soiurilor de viță)*, Institutul agronomic „Ion Ionescu de la Brad", Iași, în „Analele lucrărilor științifice", București, 1957.

BlV = A. Bulencea, *Viticultura*, București, Editura agrosilvică de stat, 1955.

BS = Iosif Bahtalovschi, *O mică schiță ampelografică*, 1919.

BVV = Petre Balaceanu, *Viile vechi și viile noi*, București, Tipografia „Dreptatea", 1899.

CD. = Gh. Constantinescu, *Soiurile de viță roditoare cultivate în podgoria Drăgășani*, în *Podgoria Drăgășani*, București, 1943.

CJ = Gh. Constantinescu, V. Juncu, *Viticultură și vinificație*, București, Editura didactică și pedagogică, 1967.

CN = G. Crăiniceanu, *Nomenclatura româno-latină din istoria naturală*, II. *Nomenclatura botanică*, în „Convorbiri literare", 1889—1890, vol. XXIII.

CNS = Gh. Constantinescu, El. Negreanu, *Studiul însușirilor tehnologice ale soiurilor de viță roditoare (Vitis vinifera sativa)*, București, Editura Academiei R. P. R., 1957.

Ct. Ax. = Gh. Constantinescu, Olga Alexei, *Les cépages roumains — Rumânskie sorta vinograda*, Redacția revistei agricole, București, 1967.

CS = Gh. Constantinescu, *Soiurile de viță roditoare întîlnite în podgoria Alba Iulia*, în *Podgoria Alba Iulia (Țara vinului)*, București, 1946.

CVS = Acad. Gherasim Constantinescu, *Viticultură specială*, București, Editura didactică și pedagogică, 1971.

D Al = R. Delașorogari, *Aligoté*, în „Progresul viticol" 1912, Nr. 8.

[235] Pentru alte sigle și abrevieri, vezi Ion Nuță, *art. cit.*, p. 83—84.

DER = *Dicționar enciclopedic român*, vol. I—IV, București, Editura politică, 1962—1966.
DGS = V. Dvornic, L. Gheorghiu, *Soiuri pentru struguri de masă*, București, Editura agrosilvică, 1968.
DL = *Dicționarul limbii române literare contemporane*, vol. I—IV, București, Editura Academiei R. P. R., 1955—1958.
DPA = V. Dvornic, St. Popescu, *Ampelografia și selecția viței de vie*, București, Editura agrosilvică, 1962.
DPO = Am. Desmoulins, *Les producteurs directs*, Paris, [1916].
DRg = R. Delașorogari, *Riesling*, în „Progresul viticol", 1912, nr. 9—10.
ER = *Enciclopedia României*, vol. III, București, 1939.
FME = C. Filipescu, *Marea enciclopedie agricolă*, vol. I—V, București, 1937—1943.
GH = Ing. Grigore Gorodea, *Viile hibrizi producători direcți și agrotehnica lor*, București, Editura agrosilvică de stat, 1955.
GLB = A. Gorovei și M. Lupescu, *Botanica poporului român*, Fălticeni, 1915.
H I—XVIII = B. P. Hasdeu, *Răspunsuri la chestionarul lingvistic*, vol. I—XVIII, 1884, mss. rom. 3 418—3 436.
HUȘI = Ing. Ion Neamțu, ing. V. Maleavin, ing. A. D. Tudosie, *Monografia podgoriei Huși, Aspecte din viticultura plaiurilor moldovene*, Direcția agricolă județeană Vaslui, 1969.
IV = Al. P. Ionescu, *Viticultura practică*, București, 1934.
ÎV = Gh. Constantinescu și colab., *Îndrumătorul viticultorului*, București, Editura agrosilvică, 1963.
K = A. Kaufman, *Regina viilor*, în „România viticolă", 1940, nr. 4.
KsC = V. Kosinski, *Coderca*, în „Progresul viticol", 1912, nr. 12—13.
LE = D. Theophil Löbel, *Elemente turcești, arăbești și persane în limba română*, Constantinopole — Lipsca, 1894.
LTR = *Lexiconul tehnic român*, vol. 1—18, București, Editura tehnică, 1957—1966.
MCS = T. Martin, *Cultura soiurilor de struguri pentru masă*, București, Editura agrosilvică, 1964.
MM = V. S. Moga, *Manual practic de cultură a viei și fabricației vinului*, București, 1885.
MV = T. Martin, *Viticultura*, București, Editura agrosilvică de stat, 1953.
NP = G. Nicoleanu, *Cum reconstituim viile? Principii elementare pentru reconstituirea cu vițe americane*, București, 1899.
NV = George N. Nicoleanu, *Principii generale pentru cultura viților americane în România*, partea I, București, 1892.
NVS = Elena Negreanu, *Varietățile de struguri cu gust tămîios (muscat) întîlnite mai des în România*, în „România viticolă", 1941, nr. 10.
OV = D. D. Oprea, *Viticultura*, București, Editura agrosilvică, 1962.
PS = Nicolae Pop. *Sădirea și cultivarea viei*, Blaj, 1904.
PSS = I. Potec și colab., *Comportarea cîtorva soiuri de struguri în condițiile nefavorabile de vegetație ale anului 1955*, Institutul agronomic „Ion Ionescu de la Brad", Iași, în „Analele lucrărilor științifice", București, 1957.
RP = D. Rădulescu, *Principalele soiuri de viță. Vițele românești*, în „Universul", 1936, nr. 286, 314.
RVV = D. Rădulescu, *Viticultură și vinificație*, ediția a II-a, Craiova, 1928.
TA = Dimitrie Hagi Theodoraky, *Amintiri din trecutul negustoresc, industrial al profesiunilor libere și meseriilor din România de dincoace de Milcov*, Editura ziarului „Viața economică", București, f. a.
TeS = I. C. Teodorescu, *Soiuri rare de vițe în podgoriile românești. Contribuție la ampelografia Republicii Populare Române*, în *Comunicările Academiei Republicii Populare Române*, 1959.

Scanned with OKEN Scanner

TR = I. C. Teodorescu, *Soiuri de vițe cultivate în România*, București, Cartea românească, 1926.
VB = L. Văleanu, *Bolgar (Afuz Ali)*, în „Grădina ,via și livada", 1960, nr. 6.
VVA = P. Viala et V. Vermorel, *Traité général de viticulture Ampélographie*, tome I—VII, Paris, 1901—1910.

LISTA LOCALITĂȚILOR ANCHETATE[236]

Aa = Adam, Drăgușeni, Galați
Ac = Adîncata, Suceava
Aă = Agăș, Bacău
Bah = Bahna, Neamț
Băc = Băcioiu, Corbasca, Bacău*
Băh = Băhăceni, Trușești, Botoșani
Băr = Bărăști, Boroaia, Suceava*
Băt = Bănceşti, Mușeniţa Suceava
Bb = Bărboasa, Onceşti, Bacău*
BC = Bicaz-Chei, Neamț
Bce = Bucecea, Botoșani
Bci = Buhoci, Bacău*
Bcn = Băcani, Vaslui
Bco = Boscoteni, Frumușica, Botoșani
Bda = Buda, Copălău, Botoșani*
Bdă = Bogdăneşti, Vaslui
Bds = Burdusaci, Răchitoasa, Bacău
Bdu = Buda, Răchitoasa, Bacău
Bea = Braniștea, Galați
Bei = Boureni, Moțca, Iași*
Ben = Beneşti, Tanacu, Vaslui*
Bet = Bereşt, Adîncata, Suceava*
Bgh = Bijghir, Buhoci, Bacău*
Bgz = Bogzeşti, Secuieni, Neamț*
Bib = Bibireşti, Ungureni, Bacău*
Bis = Bistricioara, Ceahlău, Neamț*
Blă = Blăgeşti, Bacău
Bnă = Bodnăreşti, Arbore, Suceava*
Bne = Bănești, Fîntînele, Suceava*
Boi = Boiștea, Petricani, Neamț*
Boș = Broșteni, Drăgușeni, Suceava*
Bra = Boroaia, Suceava*
Bro = Broscăuți, Botoșani
Bru = Brusturi, Brusturi—Drăgăneşti, Neamț
B Su = Bozienii de Sus. Dulceşti. Neamț*
Bșa = Borșani, Coțofăneşti, Bacău
Bșt = Boteşti, Ungureni, Bacău*
Btă = Bolotău, Zemeș, Bacău
Bte = Boteşti, Neamț*
Bti = Brăeşti, Botoșani
Btn = Broșteni, Bahna, Neamț*
Bts = Baloteşti, Stănișeşti, Bacău*
Bus = Buscata, Ivăneşti, Vaslui*
Buș = Bălușeni, Botoșani
Bvi = Bivolari, Dobîrceni, Botoșani*
CăM = Călugăra Mare, Măgura, oraș Bacău
Căt = Cătămărăşti, M, Eminescu. Botoșani
Cb = Corbasca*
Cca = Cuca, Galați
Cci = Cotîrgaci, Roma, Botoșani
Ceh = Ceahlău, Neamț
Cer = Cerțeşti. Galați*
Ceș = Cepeşti, Bogdăniţa, Vaslui*
Cev = Cerviceşti, M. Eminescu, Botoșani
Cia = Cireșoaia, Slănic—Moldova, Bacău*
Cie = Coroieşti, Bogdăniţa, Vaslui*
Ciu = Coroiu, Tutova, Vaslui*
Cîr = Cîrlomăneşti—Cerțeşti, Galați*
Cja = Cîrja, Murgeni, Vaslui
Cli = Clit, Arbore, Suceava*
Clu = Calu, Poiana Teiului, Neamț
Cmă = Călimăneşti, Puieşti, Vaslui*
CN = Costache Negri, Galați
Cna = Costîna, Todireşti, Suceava*
Cnă = Cornățel, Urecheşti, Bacău*
Cne = Călineşti, Bucecea, Botoșani
Cni = Coteni, Buhoci, Bacău*
Coc = Cocorăni, M. Eminescu, Botoșani
Cod = Corod, Galați
Con = Conceşti, Botoșani
Corn = Corni, Galați*

[236] După fiecare abreviere urmează localitatea (cînd sînt două nume, primul reprezintă satul, al doilea comuna; cînd este un singur, nume, el reprezintă comuna) și județul. În localitățile însemnate cu * au fost făcute anchete indirecte.

Corni = Corni, Liteni, Suceava*
CoS = Cornii de Sus, Tătărăşti, Bacău*
Coş = Coşeşti, Ivăneşti, Vaslui*
Col = Colușca, Botoşani
Cră = Crăcăoani, Neamţ*
Crn = Călugăreni, Dămienești, Bacău*
CrN = Cracău, Negru, Crăcăoani, Neamţ
Cte = Cucuteni, Iaşi
Ctr = Cotoroaia, Cerţeşti, Galaţi*
CuV = Cuza-Vodă. Slobozia, Conachi, Galaţi*
CVş = Cotu-Vameş, Horia, Neamţ*
Cvs = Criveşti, Tudova, Vaslui*
Czi = Cozia, Costuleni, Iaşi
Dha = Dolhasca, Suceava
Di = David, Boteşti, Neamţ*
Dn = Dorobanţi, Nicşeni, Botoşani*
Dni = Deleni, Ion Creangă. Neamţ*
Doc = Dochia, Girov, Neamţ
Dof = Dofteana, Bacău
Dol = Dolheşti, Suceava
Dp = Dospineşti, Buhoci, Bacău*
Drg = Drăgăneşti, Brusturi-Drăgăneşti, Neamţ*
Dt = Dămienești, Bacău*
Dti = Drăgeşti, Dămienești, Bacău*
Dţa = Dumbrăviţa, Ibăneşti, Botoşani
Dur = Durneşti, Botoşani
Dx = Draxini, Bălușeni, Botoşani
Ec = Eşanca, Drubani, Botoşani*
Fa = Faraoani, Bacău*
Făl = Fălciu, Vaslui
Fc = Farcaşa, Neamţ
Fd = Fundoaia, Huruieşti, Bacău*
Fi = Frumuşica, Botoşani
Frm = Frumuşica, Mădirjac, Iaşi
Fţ = Firţăneşti, Galaţi
Gd = Gherdana, Tătărăşti, Bacău*
Gdi = Ghidion, Stăniţa, Neamţ*
Ge = Găiceana, Bacău*
GE = George Enescu, Botoşani
Gg = Gogoiu, Răcoasa, Vrancea*
Ghe = Gheräeşti, Neamţ*
Ghi = Ghindăoani, Bălţăteşti, Neamţ*
Gid = Gîdinţi, Sagna, Neamţ
Gil = Gîlţeşti, Puieşti, Vaslui*
Gm = Ghermăneşti, Drînceni, Vaslui
God = Godineşti, Bacău
Gor = Gorovei, Vîrfu Cîmpului, Botoşani
G S = Gîrlenii de Sus, Gîrleni, Bacău*
Gu V = Gura Văii, Racova, Bacău*
Gzo = Grumezoaia, Hurdugi, Vaslui

Har = Haret, Mărăşeşti, Vrancea*
Hăl = Hălăuceşti, Iaşi
He = Hăneşti, Botoşani
Hel = Heleşteni, Iaşi
Heş = Horleşti, Iaşi
Hlh = Hălmăcioaia, Racova, Bacău*
HH = Hilişeu—Horia, Botoşani
Hia = Horia, Roman, Neamţ*
Hîr = Hîrşoveni, Ivăneşti, Vaslui*
Hom = Homocea, Vrancea
Hor = Horia, Mitoc, Botoşani*
Hpe = Hlăpeşti, Dragomireşti, Neamţ
Hşt = Hănţeşti, Adîncata, Suceava*
Hti = Hîrţeşti, Mărgineni, Neamţ*
Hvî = Havîrna, Botoşani
Hz = Huisurez, Dămuc, Neamţ
IC = Ion Creangă, Neamţ
Ie = Ilieşi, Racova, Bacău*
Ii = Igeşti, Blăgeşti, Vaslui*
Ii = Itrineşti, Mărgineni, Neamţ*
Ior = Izvoru, Ion Creangă, Neamţ,
Ir = Izvoare, Bahna, Neamţ*
Isa = Ibăneasa, Ştiubieni. Botoşani
Işe = Ionăşeni, Vîrfu Cîmpului, Botoşani
It = Ionăşeşti, Nicoreşti, Galaţi
Iu = Icuşeni, Vorona, Botoşani
Ivă = Ivăneşti, Vaslui
Izv = Izvoarele, Slobozia—Conachi, Galaţi*
Lca = Lunca, Botoşani
Lip = Lipovăţ, Vaslui
Ll = Liliac, Bahna, Neamţ*
Ln = Lunca, Vînători—Neamţ, Neamţ*
Lpz = Lespezi, Iaşi
Luc = Luceni, Victoria, Iaşi
Lup = Lupeşti, Mănăstirea Caşin, Bacău*
Lzi = Livezi, Bacău
Man = Manoleasa, Botoşani
Măş = Măcişeni, Corni, Galaţi*
MăV = Mărăşti-Vale, Filipeni, Bacău
MC = Mănăstirea Caşin, Bacău
Mcl = Micleşti, Vaslui
MCs = Miron Costin, Trifeşti, Neamţ
Mgi = Mărgineni, Neamţ*
MgS = Mogoşeşti—Siret, Iaşi
Mgz = Magazia, Crăcăoani, Neamţ*
Mle = Miletin. Prăjeni. Botoşani
Mor = Moreni, Boteşti, Neamţ*
M P = Manoleasa—Prut, Manoleasa, Botoşani
Mu = Muncelu, Glăvăneşti, Bacău
Mvi = Marvila, Corbasca, Bacău*
Ne = Negrileşti, Bîrseşti, Vrancea
Ng = Negreni, Ştiubieni, Botoşani

Ni = Nisiporeşti, Boteşti, Neamţ*
Nj = Nereju, Vrancea
Nr = Neagra, Taşca, Neamţ*
Ns = Nistoreşti, Vrancea
Nt = Negreşti, Vaslui
Nţ = Nemţişor, Vînători — Neamţ, Neamţ*
Nz = Netezi, Grumăzeşti, Neamţ*
Ol = Olteneşti, Vaslui
Ot = Odobeşti, Secuieni, Bacău
Pal = Palanca, Bacău
Păd = Pădureni, Dobîrceni, Botoşani*
Păs = Păsăteni, Truşeşti, Botoşani*
Pch = Pechea, Galaţi
Pde = Putredeni, Glăvăneşti, Bacău*
Pdl = Podoleni, Borcea, Galaţi*
Pdu = Pădureni, Dămieneşti, Bacău*
Pei = Podei, Comăneşti, Bacău*
Pge = Pungeşti. Vaslui
PI = Podul Iloaiei, Iaşi
Pie = Puieşti, Vaslui
Pil = Pildeşti, Cordun, (Roman), Neamţ*
Pj = Prăjeni, Botoşani
Plu = Preluca, Pîngăraţi, Neamţ*
Pmî = Pomîrla, Botoşani
Pna = Poiana, Grinţieş, Neamţ
Pnc = Panciu, Vrancea
Pni = Poieni, Piatra Şoimului, Neamţ*
Ppe = Popeni, Zorleni, Vaslui*
Ppo = Plopoasa, Todireşti, Vaslui*
Pri = Priponeşti, Galaţi
Pro = Probota, Dolhasca, Suceava*
Ra = Răşcani, Dăneşti. Vaslui
Răz = Răzeşi, Puieşti, Vaslui*
Rch = Răchiteni, Mircești, Iași*
Rde = Rădeni. Frumuşica. Botoşani
Rdş = Rădăşani, Suceava
Rea = Rădeana, Ştefan cel Mare, (Gh. Dej), Bacău*
Rec = Recea, Ion Creangă, Neamţ*
Rî = Rîşca, Ripiceni, Botoşani
RM = Rotileştii Mici, Cîmpuri, Vrancea
Rmâ = Romăneşti, Iaşi
Rom = Roma, Botoşani
Rti = Rădăeşti, Bogdăniţa, Vaslui
Rt = Rotoponeşti, Horodniceni, Suceava*
Rţ = Racovăţ, Pomîrla, Botoşani
Run = Runcu, Buhuşi, Bacău*
Rv = Racova, Girceni, Vaslui*
RV = Ripicenii Vechi, Ripiceni, Botoşani
Săc = Săcăleni, Poienari, Neamţ*
Sbî = Scobîlţeni, Podul Iloaiei, Iaşi
Sbo = Slobozia, Urecheşti, Bacău*
Scc = Stănceni, Botoşani*
Sch = Schit, Ceahlău, Neamţ*
Scn = Sauceniţa, Văculeşti, Botoşani
S D = Schitu-Duca, Iaşi
Sc = Săveni, Botoşani
SH = Schitu Hadîmbului, Mironeasa, Iaşi
Sil = Silişlea, Stăuceni, Botoşani*
Sim = Simieneşti, Cordun, (Roman), Neamţ*
Sja = Straja, Suceava*
Sjr = Stejaru, Ion Creangă, Neamţ*
Spe = Sipeni, Blăgeşti, Vaslui
Srd = Smîrdan, Suharău, Botoşani*
Sşe = Stoişeşti, Banca, Vaslui
Şo = Scărişoara, Corbasca, Bacău*
Şşt = Storneşti, Sineşti, Iaşi
Ste = Străteni, Dersca, Botoşani*
Sti = Stroieşti, Tătărani, Vaslui
Stî = Stînceşti, M. Eminescu, Botoşani
Stu = Siretu, Letea Veche, Bacău*
Şta = Stăniţa, Neamţ
Suc = Suceveni, Galaţi
Szi = Slobozia, Sireţel, Iaşi
Şc = Şendriceni, Botoşani
Şi = Ştiubieni, Botoşani
Taş = Taşca, Neamţ*
Te = Teţcani, Gherăeşti, Neamţ*
T Fl = Ticoş-Floarea, Taşca, Neamţ*
Ti = Todireşti, Iaşi
Tlp = Talpa, Mihăileni, Botoşani*
Tre = Todireni, Stăniţa, Neamţ*
Trf = Trifeşti, Neamţ*
Tţa = Tişiţa, Mărăşeşti, Vrancea*
Tv = Tăvădăreşti, Dealu Morii, Bacău*
ŢD = Ţuţcanii din Deal, Bahna, Neamţ*
Ţl = Ţolici, Petricani, Neamţ*
ŢM = Ţarna Mare, Fălticeni, Suceava
Ţş = Ţibăneşti, Iaşi
Ua = Ursoaia, Ivăneşti. Vaslui*
Uch = Urecheni, Neamţ*
Ue = Ungureni, Bacău
Ui = Urşiţa, Mironeasa, Iaşi
Urs = Ursăreşti, Mircești, Iași
Ut = Udeşti, Suceava
Uş = Urleşti, Corni, Galaţi
Văc = Văculeşti, Botoşani
Vcl = Vîlcele, Tg. Ocna, Bacău*
Ve = Vîlcelele, Brăeşti, Botcşani
Vet = Vetrişoaia, Vaslui
Vf = Viforeni, Ungureni, Bacău*
VfC = Vîrfu Cîmpului, Botoşani
Vii = Viişoara, Todireşti, Vaslui*
Voi = Voineşti, Vulturești, Vaslui*
Vor = Vorona, Botoşani

Vs = Vascani, Ruginoasa, Iaşi
Vş = Vereşti, Suceava
VT = Vorona—Teodru, Vorona, Botoşani*
Vţc = Viţcani, Mihăileni, Botoşani*
Vut = Vutcani, Vaslui
Vz = Vîrlezi, Galaţi,
Zc = Zăiceşti, Bălueşeni, Botoşani
Zh = Zahoreni, Manoleasa, Botoşani,
Zt = Zlătunoaia, Lunca, Botoşani,
Zş = Zăneşti, Neamţ*

DÉNOMINATIONS POUR LES VARIÉTÉS DE RAISINS EN MODAVIE LES EMPRUNTS

RÉSUMÉ

Fondé sur des matériaux en partie inédits, provenant d'enquêtes directes et indirectes (818 localités), l'auteur met en discussion le problème des emprunts dans la terminologie viticole, des mots qui ont apparu dans la langue roumaine en même temps que les variétés de vigne importées et ont subi une série de transformations phonétiques, morphologiques et sémantiques.

Dès l'apparition du phylloxéra, les variétés nobles de raisins et les hybrides ont pris des dénominations créées seulement sur le territoire de la langue roumaine, en spécial des formations adjectivales ou substantivales (noms d'arbres, de plantes ou de divers objets). A la longue, dans les zones viticoles, et rarement dans d'autres zones, le nom approximativement scientifique a fini par s'imposer.

Les termes étrangers de la terminologie viticole ont pénétré dans la langue roumaine au cours de deux périodes. Avant la première période jusqu'aux environs de l'année 1880, apparaissent, en particulier, des dénominations empruntées à la langue turque *(ccaús, mischél, razachie)*. Ce sont de vieux termes importés en même temps que les variétés de vigne, soit directement surtout par les turcs, soit par l'intermédiaire des négociants roumains ou étrangers qui pratiquaient un commerce continuel au nord du Danube.

Dans la deuxième période, après 1880, apparaissent dans la langue roumaine des termes d'origine magyare *(cadárcă, furmint)*, allemande *(riesling, traminer)* et certains mots turcs *(afúz-Ali, kiş-mis)* ou provenant des langues slaves modernes *(gămză, slăvită)*.

L'influence la mieux représentée est marquée par le français. Au début du XIX-e siècle, apparaissaient dans la terminologie viticole des mots qui dénomment des variétés de vignes nobles françaises et de grande productivité *(alicante bouschel, aligoté, bican, chasselas, cabernet, merlot, pinot* et autres), des sortes hybrides américaines, pénétrées en rous main toujours par l'intermédiaire du français *(delaware, noah, clinton, othello)*, ou des hybrides franco-américains *(castel, coudere, gaillard, seibel, terras)*. Au début, ces termes nomment des variétés de vigne, ensuite la variété respective des raisins. Ils se sont imposés au fur et à mesure dans la langue et ont fini par pénétrer même dans les parlers populaires grâce aux traités de viticulture et d'ampélographie, à certaines revues de spécialité et aux agronomes des grands centres viticoles du pays.

Il importe de souligner le fait qu'une bonne partie du matériel lexical de ce travail n'est enregistré dans aucun dictionnaire de la langue roumaine, bien que beaucoup des mots appartenant à ce domaine soient connus et employés par la plupart des locuteurs (on ajoute ici les variantes pour *aligoté, chasselas, merlot, cabernet, delaware, furmint, cadarcă, riesling* et autres).

Scanned with OKEN Scanner

ASPECTE STILISTICE ALE ARTICULĂRII SUBSTANTIVULUI ÎN POEZIA LUI MIHAI EMINESCU

DE

D. IRIMIA

Consideram, cu alt prilej, că există, în dezvoltarea unei limbi literare, două mari etape, una, în care toate scrierile se îndreaptă, din punct de vedere lingvistic, spre cunoaşterea, recunoaşterea şi consolidarea normelor, spre constituirea, deci, a limbii literare, şi alta, în care creaţiile literare (şi mai cu seamă cele poetice) se îndepărtează, prin limbă, de norme, de limba literară, îndreptîndu-se spre constituirea limbajului poetic. Bineînţeles că între cele două etape există o zonă de interpătrundere şi că fenomene specifice unei direcţii sau alteia se manifestă şi dincolo de această zonă.

Din acest punct de vedere, poezia lui Eminescu se situează la hotarul dintre cele două mari etape, după cum se află tot la un hotar, la o răscruce, în evoluţia poeziei româneşti. De aceea, limba creaţiei sale trebuie privită, interpretată din două perspective, din cea a limbii literare comune şi din perspectiva limbajului poetic. Limba poetului este deopotrivă oglindă a stadiului contemporan lui al procesului de evoluţie a limbii române literare şi spaţiu de manifestare a procesului de constituire a limbajului poetic românesc.

Caracterul specific al limbajului poetic izvorăşte din cuprinderea lui, în acelaşi timp, în două sisteme, în sistemul limbii şi în sistemul artelor. El trebuie conceput, prin urmare, şi interpretat între două coordonate: una exterioară — *opoziţia cu limba literară* — şi alta interioară — transformarea în sursă de poezie a unor valenţe expresive ale limbii.

În cele ce urmează, vom încerca o interpretare a articulării substantivului în poezia antumă a lui Eminescu tocmai din aceste perspective.

I. FORME

Nici articolul hotărît propriu-zis și nici articolul nehotărît nu situează, din punctul de vedere al formelor, limbajul poetic eminescian într-o relație de opoziție cu limba literară.

Primele note specifice, prefigurînd această relație de opoziție, le introduce articolul adjectival. Așa, de exemplu, în întrebuințarea (foarte redusă, dealtfel) a genitiv-dativului, preponderență are forma veche de feminin *cei*: „ochiul lumii *cei* antice", „frumuseții *cei* eterne" (O. I, 162)[1], „Cu ochii serei *cei* de-ntîi" (O. I, 188) etc. Din totalul de 6 apariții, forma literară *celei* este întrebuințată o singură dată, într-un vers de o curgere domoală din *Luceafărul*: „E un adînc asemene/Uitării *celei* oarbe" (O. I, 176).

Frecvența ridicată a formei vechi, în raport cu cea literară, credem că trebuie pusă în legătură cu caracterul ei monosilabic. La fel trebuie să se explice absența totală a formei de masculin genitiv-dativ, și tot așa frecvența extrem de redusă a formei de plural feminin. În schimb, formele monosilabice (feminin și masculin singular nominativ, masculin plural nominativ) se constituie într-o notă specifică a limbajului poetic eminescian *tocmai prin deosebita lor frecvență*.

Articolul posesiv-genitival adîncește opoziția dintre limbajul poetic eminescian și limba literară, poetul apropiindu-se mai mult de limba vorbită.

Dar Eminescu se îndepărtează nu numai de limba literară, căreia îi este caracteristică întrebuințarea diferențiată (în funcție de gen și număr a articolului, ci și de limba vorbită, caracterizată prin forma lui invariabilă poetul întrebuințînd cînd forma invariabilă *a*, cînd formele literare. Poetul se îndepărtează și de limba scriitorilor înaintași și contemporani. Așa, de exemplu, la Alecsandri folosirea literară sau neliterară a articolului stă sub zodia întîmplării; la Eminescu, întîmplarea e, în general, exclusă. Fără să-și fi constituit în mod „programatic" un sistem, poetul folosește formele literare sau pe cele neliterare în strînsă legătură cu expresivitatea generală a versului, în funcție de proprietatea fundamentală a limbajului său poetic — muzicalitatea. La Eminescu expresia muzicală a versului este una din căile principale de constituire a semnificației lirice; în legătură cu acest principiu credem că trebuie explicată și eroarea de acord din *Egipetul*: „Ale piramidei visuri, ale Nilului reci unde, /*Ale trestiilor sunet* ..." (O. I, 44); aici expresia muzicală se sprijină pe simetria articolului de la început de emistih.

Stînd sub semnul armoniei versului, selectarea unei forme a articolului posesiv-genitival trebuie să fi fost în funcție de sintagma în care urma să se cuprindă; în limbajul poetic *selecția* este cu deosebire condiționată de

[1] Pentru exemplificări, folosim ediția Perpessicius, vol. I, 1939; vol. II, 1943; vol. III, 1944 (prescurtăm O.I, 162 pentru *Opere*, vol. I, p. 162), dar ținem seama și de corecturile introduse de *Dicționarul limbii poetice a lui Eminescu*, București, 1968.

combinație. Astfel, invariabilul *a* este întrebuințat ca atare pentru masculin mai ales cînd cuvîntul următor începe cu consoana *l-* : „Lună, Soare și Luceferi/El le poartă-n *a lui* herb" (O. I, 100), „Din *a lor* treacăt să apuc" (O. I, 188). Din 27 asemenea sintagme, în 18 articolul prezintă forme invariabile. Se creează în felul acesta un flux sonor continuu, specific versului eminescian. Articolul își pierde individualitatea, cuprinzîndu-se în structura cuvîntului următor, cu care, dealtfel, face corp comun (din punct de vedere fonetic). Pe de altă parte, se evită, în felul acesta, dublarea consoanei *l*, fenomen care, introducînd un plus de relief, ar deplasa locul accentului semnificativ, ar modifica cursul constituirii semnificației poetice, ar determina un alt contur ideii poetice.

Cînd, însă, constituirea semnificației este condiționată tocmai de o asemenea punere în relief, sintagma prezintă forma literară a articolului : „*Al lumii*-ntregul sîmbur, dorința-i și mărirea" (O. I, 44) etc.

Cînd armonia versului ar putea fi contrazisă de forma populară, Eminescu folosește masculinul literar *al* : „Prea ne pierdusem tu și eu/În *al ei* farmec poate" (O. I, 185), „Pe cînd inima ta bate ritmul sfînt *al unei* ode" O. I, 159), „Ca un memento mori pe *al istoriei* plan" (O. I, 60) etc. Din 24 asemenea sintagme, forma populară apare numai în 2.

Situații similare caracterizează și întrebuințarea formei invariabile pentru feminin plural : „Creșteau/În cer *a lui* aripe" (O. I, 176), „Pe-*a lui* buze de coral" (O. I, 236) etc. În cazul pluralului feminin, forma invariabilă prezenta și avantajul structurii monosilabice.

Ideea suveranității principiului muzical în procesul creativității eminesciene (în cazul de față, cu privire specială asupra articulării substantivelor)[2] se argumentează mai mult, dacă luăm în considerație, pe de o parte, limba articolelor sale, pe de alta, evoluția creațiilor eminesciene de la o variantă la alta.

În limba articolelor lui politice și despre artă și cultură, dominante sînt formele literare. Așa, în 200 de pagini din ediția lui I. Crețu (*Opere*, vol. III, p. 13—215), invariabilul *a* pentru masculin singular apare doar de 11 ori, *al*, în schimb, de 167 ori ; *a*, pentru *ale*, de 20 de ori, față de 114 ori *ale* ; *a*, pentru *ai*, de 2 ori ; *ai*, de 49 ori. În ultima ediție a articolelor lui Eminescu (*Despre cultură și artă*, Iași, 1970), aceeași situație : din 218 prezențe ale articolului masculin singular, 192 au forma literară *al* ; masculinul plural prezintă numai forma *ai*, iar la feminin plural raportul este de 110 *ale* față de 21 *a*.

Faptul că formele literare nu au, în articolele poetului, frecvență absolută se explică — firește — prin situația din epocă. De aceeași situație din epocă, oscilantă, a profitat Eminescu în poezie. Aici, însă, prezența formelor populare nu mai este un semn al presiunii limbii epocii asupra limbii

[2] În altă parte ne vom opri asupra foneticii versului eminescian, unde guvernează același principiu și asupra vocabularului unde principiul muzicalității se împletește cu cel al polisemantismului.

Scanned with OKEN Scanner

poetului, ci o subordonare a faptului lingvistic procesului de constituire a semnificației lirice.

Spre această concluzie, cum anticipam mai sus, duce și analiza situației din variante. Astfel, într-o primă variantă a *Scrisorii II* Eminescu încercase forma literară a masculinului singular, în sintagma *al lor*: „Tu le vezi primind elevii cei imberbi la *al lor* clas" (O. II, 265), pentru ca, în ultima variantă — manuscris, să se fixeze la forma, care va rămîne definitivă, cu articol invariabil: „Tu le vezi primind elevii cei imberbi în *a lor* clas" (O. II, 269). Într-o variantă a *Scrisorii III* poetul încearcă, de asemenea, mai întîi, forma literară: „ ... e Dariu *al lui* Istaspe" (O. II, 299); în varianta publicată însă, întrebuințează forma populară: „Ce din vechi se pomenește cu Dariu *a lui* Istaspe;" (O. I, 147). Se evită în felul acesta dublarea consoanei *l* și toate consecințele (negative) care ar decurge de aici pentru constituirea semnificației poetice.

Cînd cuvîntul următor începe cu vocală, sensul modificărilor este invers. Astfel, într-o variantă a poeziei *Kamadeva*, Eminescu încearcă mai întîi invariabilul *a*: „Ș-*a iluziei* deșerte" (O. III, 336). Forma este înlocuită cu cea literară chiar în variante: „Ș-*al iluziei* deșerte" (O. III, 336). Versul „El este-*a omenirii* izvor de mîntuire" (O. II, 75) devine, în cele din urmă, „El este-*al omenirii* izvor de mîntuire" (O. I, 115). Versul „*Al undelor* greu vuiet" (O. I, 61) a cunoscut mai întîi forma „*A undelor* lung vuiet" (O. II, 354) etc.

II. FUNCȚII

Ca și formele articolului, funcțiile sale conturează la Eminescu o zonă de suprapunere a limbajului său poetic peste limba literară (ca instrument morfologic, lexical, ca auxiliar al flexiunii) și o alta în care limbajul poetic eminescian se îndepărtează de limba literară, chiar opunîndu-i-se. Poetul „încalcă" norme și, mai ales, creează altele.

1. *Articolul hotărît*

Ca în limba vorbită, Eminescu acordă articol hotărît unor substantive precedate de prepoziția *la*: „Hai și noi *la craiul*, dragă," (O. I, 100). Realitățile exprimate astfel își accentuează nota de „bine-cunoscut", mergînd pînă la caracterul de *unicitate*. În *Împărat și proletar*, se dezvoltă pe această cale ideea de *tip*, de categorie socială bine determinată: „Ș-acele milioane, ce în grămezi luxoase/Sînt strînse la *bogatul*, pe cel sărac apasă" (O. I, 59). Procedeul, cu o frecvență redusă, rămîne nedefinitoriu pentru limbajul poetic eminescian. Definitorii se arată înainte de toate noile *norme*, dezvoltare a unor virtualități ale limbii rămase ascunse, nevalorificate de limba comună.

Astfel, prin articol hotărît, substantivele în formă de singular ajung să exprime ideea de plural. Față de pluralul corespunzător *(firesc)* singularul aduce cu sine un plus de expresivitate, care-și trage seva tot din limba vorbită: „Și de-aceea tot ce mișcă-n țara asta, *rîul, ramul*“ (O. I, 147), „Deasupră-mi teiul sfînt/Să-și scuture *creanga*“ (O. I, 216).

În legătură cu existența unei viziuni proprii asupra lumii, înălțată pe un filon folcloric românesc, Eminescu creează sau numai exprimă mituri. Așa, simbol al scurgerii nesfîrșite a timpului, simbol al timpului însuși, *rîul* primește statut de unicitate și rezonanțe mitice prin articolul hotărît: „Veșnic este numai *rîul*: *rîul* este Demiurg“ (O. I, 157).

Mituri sînt la Eminescu *codrul, izvorul, teiul*. Expresia lingvistică a caracterului lor mitic este singularul articulat, cu o frecvență maximă. Substantivul *codru*, de exemplu, din 25 de apariții la singular, doar în 7 este nearticulat. Dintre acestea apoi, în 3 se cuprinde într-o construcție de genitiv cu prepoziție: „La mijloc de *codru* des“ (O. I, 215) iar una dintre sintagme este articulată ca întreg: Ajuns-a el la *poala de codru*-n munții vechi “(O. I, 73).

Teiul, cel mai adesea în aproximativ aceeași sintagmă: „teiul sfînt“ sau „teiul vechi și sfînt“, cunoaște de fapt o singură situație în care primește articol nehotărît: „Ne-om culca lîngă izvorul/Ce răsare sub *un tei*“ (O. I, 101), dar, chiar aici, construcția e cel puțin ambiguă; pentru că, de fapt, se sugerează că este vorba de *un anumit tei*, de dinainte cunoscut. Sugestia e susținută și de articularea cu articol hotărît a substantivului *izvor*. În alte creații, substantivul nearticulat se cuprinde în sintagma *flori de tei* (sau *crengi de tei*).

2. *Articolul adjectival (demonstrativ)*

Consecința marii frecvențe a articolului adjectival este o puternică punere în relief. Sensul de reliefare îl determină, cel mai adesea, un adjectiv: „Și nu e blînd ca o poveste/Amorul meu *cel dureros*“ (O. I, 211), „Căci e vis al neființei universul *cel himeric*“ (O. I, 133), dar și un substantiv: „Murdară este raza-i ca globul *cel de tină*“ (O. I, 56), „Cununa *cea de paie* îi atîrna uscată“ (O. I, 63), sau, mai rar, un adverb: „Cînd la ziua *cea de mîne*“ (O. I, 130). Sintagmele, în întregul lor, sugerează, prin această structură, o depășire a stadiului comun al cunoașterii; semnificația creată, prin extindere, este de *unicitate*: „Ea, copila *cea de aur*, visul negurii eterne“ (O. I, 154), „Pîn'ce soarele s-o stinge în genunea *cea adîncă*“ (O. I, 157), „Vedea, ca-n ziua *cea de-ntîi*/Cum izvorau lumine“ (O. I, 176).

Un plus de relief și de expresivitate introduce desfacerea, prin articol, a unor sintagme de largă circulație, mai mult sau mai puțin fixe: „La pămînt dormea ținîndu-și căpătîi *mîna cea dreaptă*“ (O. I, 142), „Iar *steaua cea polară* i-arată a lui cale“ (O. I, 92), „*Cititorii cei de zodii*“ (O. I, 85). Și tot așa în cazul unor construcții echivalente cu sintagma genitivului: „*Respirarea cea de ape* îl îmbată“ (O. I, 152) etc.

3. *Articolul genitival*

Spre același rezultat — punere în relief — duce așa-numita întrebuințare pleonastică, cunoscută din textele vechi, a articolului genitival: „Inima-i creștea de *dorul/Al străinului* frumos“ (O. I, 66). În *Scrisoarea I* „pleonasmul“ este, concomitent, o cale pentru manifestarea ironiei poetului, disprețuitoare: „Astfel încăput pe *mîna a oricărui*“ (O. I, 134).

4. *Articolul nehotărît*

Eminescu — apropiindu-se încă o dată de limba vorbită — anulează incompatibilitatea dintre articolul nehotărît și substantivele care, în mod obișnuit, nu-l tolerează; e cazul substantivelor *singularia tantum*: „Pîn'ești clară ca *o rouă*, pîn'ești dulce ca o floare“ (O. I, 42), „Încărcată de *o bură*, de *un colb* de pietre scumpe“ (O. I, 76). În felul acesta și imaginile devin mai concrete, mai plastice, mai vii.

Mai mult ca oricare din celelalte articole, cel nehotărît introduce mai multă ambiguitate, iar ambiguitatea este sursă de poezie, mediu al poeziei Construcția poate ascunde un superlativ: „Căci era *un întuneric* ca o mare fără-o rază“, (O. I, 132), poate mărturisi o pendulare între cunoscut și necunoscut: „De-o durere, de-*o dulceață*“. Aceeași ambiguitate caracterizează chiar și substantive compatibile cu articolul nehotărît: „Și totu-atîrnă de-*un cuvînt*/Șoptit pe jumătate ... Te urmărește săptămîni/*Un pas* făcut alene, /*O dulce strîngere de mîni*,/*Un tremurat* de gene“ (O. I, 189).

Primesc apoi articol nehotărît substantive care la Eminescu și-au pierdut statutul de *singularia tantum*, precum *cer*: „Să am *un cer* senin pe-adîncile ape.“ (O. I, 223). În poemul *Luceafărul* (și în mai multe postume) soarele încetează a mai fi *unicul*; el este doar *unul* dintr-o infinitate de sori: „*Un soare* de s-ar stinge-n cer/S-aprinde iarăși *soare*“ (O. I, 178). În felul acesta universul își dezvăluie — prin sugestie — nemărginirea în timp și spațiu; mai ales că articulării cu articol nehotărît i s-a alăturat nearticularea substantivului *soare*.

5. *Lipsa articolului (sau determinarea zero)*

Străbătută de fiorul cosmogonic (cf. G. Călinescu), poezia eminesciană se caracterizează prin cuprinderea unor persective largi, aproape niciodată și niciunde închise. Nearticularea substantivelor se constituie, din acest punct de vedere, într-una din trăsăturile definitorii ale limbajului poetic eminescian. Este modalitatea cea mai proprie exprimării (sau sugerării) nesfîrșitului în spațiu și timp. Mai cu seamă cînd substantivul nearticulat este la plural.

Scanned with OKEN Scanner

Se sugerează așa — pe fondul unui context cu verbe la prezent — grandiosul cosmic, nemărginirea universului, permanența nașterii lumilor, începînd de atunci, din „ziua cea de-ntîi" : „De-atunci negura eternă se desface în *fășii*, /De atunci răsare lumea, *lună*, *soare* și *stihii* .../De atunci și pînă astăzi *colonii de lumi* pierdute/Vin din sure *văi* de chaos pe *cărări* necunoscute/Și în *roiuri* luminoase izvorînd din infinit,/Sînt atrase în viața de un dor nemărginit" (O. I, 132). În drumul său spre Demiurg, Hyperion este, de asemeni, martor al unei necontenite geneze : „Vedea, ca-n ziua cea de-ntîi, /Cum izvorau *lumine*" (O. I, 176).

Timpul, coordonată cosmică, formă de existență a universului, este veșnic. Nearticularea substantivului *vreme* (întrebuințat în mod obișnuit la Eminescu pentru exprimarea timpului concret), asociată repetiției și antitezei la nivelul verbului predicat, sustrage realitatea exprimată oricăror posibile limite. Nu există *înainte* ; nu există *după* : „Codrule cu rîuri line, /*Vreme* trece, *vreme* vine" (O. I, 123). În *Glossă*, inexorabilul scurgerii timpului se asociază cu scepticismul poetului, în fața caracterului neschimbător al lumii : „Toate-s vechi și nouă toate :/*Vreme* trece, *vreme* vine" (O. I, 198)

Prin nearticulare se adîncește sugestia grandiosului : — *terestru* : peisaje sălbatice, cu prăpăstii fără de număr și fără de sfîrșit, cu codri nesfîrșiți, ca în *Călin* : „De departe-n *văi* coboară tînguiosul glas de clopot ; Pe de-asupra de *prăpăstii* sînt *ziduri* de *cetățuie*" (O. I, 76) — cu rîuri și izvoare, — a nesfîrșitului întinderilor marine, spațiu deschis zborului unor aspirații fără de limite sau smulgîndu-se limitelor impuse de fire :„Privea în zare cum pe *mări*/Răsare și strălucе" (O. I, 167), — a grandiosului unor mișcări revoluționare, cum a fost Comuna franceză : „Se mișc' *batalioane* a plebei proletare/Cu *cușme* frigiene și *arme* lucitoare,/Și *clopote* de-alarmă răsună răgușit" ; „Prin aerul cel roșu, *femei* trec cu-*arme*-n braț", „Parisul arde-n valuri, furtuna-n el se scaldă,/*Turnuri* ca *facle* negre trăsnesc arzînd în vînt" (O. I, 62), — sau a grandiosului unor bătălii naționale, precum lupta lui Mircea cel Bătrîn cu turcii : „*Lănci* scînteie lungi în soare, *arcuri* se întind în vînt,/Și ca *nouri* de aramă și ca ropotul de grindeni,/Orizontu-ntunecîndu-l vin *săgeți* de pretutindeni" (O. I, 148), ș. a. m. d.

Semnificația unei creații literare se realizează pe deplin din sinteza a două relații : scriitor — operă și operă — cititor. Din punctul de vedere al timpului poeziei, între cele două relații la Eminescu se stabilește un raport de simultaneitate. Semnificația poetică eminesciană se compune, se recompune printr-o permanentă actualizare ; pentru că la Eminescu realitatea subiacentă poeziei se compune sau se recompune, se creează sau se recreează într-o nedepășită actualitate. Descoperirea lumii înseamnă crearea sau recrearea ei. Asemeni unui reflector uriaș, poet și cititor deopotrivă luminează și descoperă pe rînd, pe fragmente, părticică cu părticică, componente ale unei realități transfigurate : „Unde-ajung par văruite *zid*, *podele*, ca de cridă" (O. I, 76). Semnificația poetică se constituie prin surpriza unor descoperiri permanente și tulburătoare : „Luceferii de foc/Privi-vor din cetini/*Mormînt* făr-de noroc/Și fără prieteni" (O. I, 225). Valoarea poetică

deosebită a semnificației lirice izvorăște aici din conturarea — prin expresie — a unei perspective de distanțare între poet și eul liric.

Prin nearticulare (însoțită uneori de articularea nehotărîtă) se refuză orice *înainte*, chiar cînd o asemenea idee ar putea fi cel puțin bănuită în structura conținutului : „De-odat-aud foșnirea unei rochii,/Un moale pas abia atins de scînduri .../Iar *mîni* subțiri și reci mi-acopăr ochii“ (O. I, 119). Treapta maximă de distanțare, de „obiectivare“, pare s-o cuprindă versul din *Călin* în care fata de împărat, într-o ipostază de narcisism, se admiră pe sine cu detașare : „Singurică-n cămăruță *brațe* albe eu întinz“ (O. I, 80), prin nearticularea substantivului *brațe*.

6. *Relații între diferite grade de articulare*

Universul poeziei eminesciene este dinamic. Există cîteva axe în jurul cărora se mișcă totul. Această mișcare, interioară semnificației poetice și condiție a ei, trece, în mod firesc, și prin expresie. Timpul verbelor, repetiții și antiteze, articularea sau nearticularea se asociază în elemente constituitive.

În poemul *Călin*, de exemplu, mișcarea eroului capătă „materialitate“ prin convergența unei antiteze, a unei repetiții și a nearticulării substantivelor singulare *genunchi* și *mînă* : „Așezînd *genunchi* și *mînă* cînd pe-un colț, cînd pe alt colț“ (O. I, 76).

Mișcarea se constituie și devine „perceptibilă“ mai ales printr-o complexă rețea de relații care se stabilesc între diferite tipuri de articulare a substantivelor.

Haosul cosmic, anterior genezei, poate fi gîndit, intuit, dar intuiția primește puncte de sprijin, prin care poetul își reprezintă starea pregenetică : sînt elemente ale universului creat exprimate prin substantive negate și nearticulate : „Căci unde-ajunge nu-i *hotar*,/Nici *ochi* spre a cunoaște/Și vremea-ncearcă în zadar/Din *goluri* a se naște“ (O. I, 176). Negației i se alătură, în *Scrisoarea I*, antiteza : „La-nceput, pe cînd *ființă* nu era, nici *neființă*“ (O. I, 176).

Întîlnirea unor substantive articulate hotărît cu altele nearticulate fixează în planul (și prin planul) *expresiei* distincții în planul *substanței*, precum conflictul dintre *etern* și încă *necreat*, la nivel cosmic ; există, în poezia lui Eminescu, cîteva elemente date anterior, inexorabile și suverane, iar substantivele care le „numesc“ primesc în permanență articol hotărît : *eterna pace, negura eternă*. Sub semnul lor, universul își conturează componente concrete, inexistente bineînțeles înaintea genezei, dar exprimabile prin prisma universului creat. Modalitatea de anulare a caracterului de „creat“, cînd poetul gîndește și reprezintă perioada anterioară genezei, este nearticularea substantivelor : „N-a fost *lume* pricepută și nici *minte* s-o priceapă,/ .../Dar nici de văzut nu fuse și nici *ochi* care s-o vază/Umbra celor nefăcute nu-ncepuse-a se desface, /Și în sine împăcată stăpînea *eterna*

pace ! /... / De-atunci *negura eternă* se desface în *fășii*" (O. I.,132), pe fondul unor construcții negative.

Nașterea cosmică e un spectacol grandios, cu care, alături de poet, sîntem și noi contemporani. Ne introduc în această situație de contemporaneitate timpul verbelor — prezentul — și trecerea aceluiași substantiv de la articulare nehotărîtă la articulare hotărîtă : „Dar deodat-*un punct* se mișcă ... cel întîi și singur. Iată-l/Cum din chaos face mumă, iară el devine Tatăl .../*Punctu*-acela de mișcare, mult mai slab ca boaba spumii" (O. I, 132). Contemporaneitatea se consolidează apoi prin convertire la permanență ; substantivele următoare, exprimînd componente ale universului în permanentă mișcare sînt nearticulate : „De atun i răsare *lumea*, *lună*, *soare* și *stihii* .../De atunci și pînă astăzi *colonii* de *lumi* pierdute/Vin din sure *văi de chaos* pe *cărări* necunoscute" (O. I, 132). Articulat hotărît, substantivul *lume* desemnează universul, nearticulat, în același context, el desemnează sisteme cosmice.

Cînd, într-un spațiu restrîns, se întîlnesc toate gradele de determinare, mișcarea devine halucinantă, ca în *Strigoii* : „Arald pe *un cal* negru zbura, și *dealuri*, *vale*/În juru-i fug ca *visuri* — prin *nouri* joacă *lună* —/La pieptu-i *manta* neagră în *falduri* și-o adună,/*Movili* de *frunze*-n *drumu*-i le spulberă de sună,/Iar *steaua cea polară* i-arată a lui cale.

Schimbările de perspectivă trec, la nivelul expresiei, prin modificări ale gradului de determinare. Așa, în poemul *Călin* — care începe cu un tablou dinamic — prima mișcare este introdusă de articularea cu articol nehotărît a substantivului *voinic* : „Acățat de pietre sure, *un voinic* cu greu le suie" (O. I, 76) ; eroul vine de undeva din afara tabloului (în *Scrisoarea IV*, tabloul e static, „eroul" e dat anterior ; substantivul care-l exprimă este articulat hotărît de la început : „Singur numai *cavalerul* suspinînd privea balconul" (O. I, 152). Odată ce eroul din *Călin* a devenit cunoscut, substantivul primește articol hotărît : „Iar *voinicul* s-apropie și cu mîna sa el rumpe" (O. I, 79). Întrebuințarea din nou a articolului nehotărît, în partea a VII-a a poemului, creează și „semnalizează" introducerea unei noi perspective, a copilului : „Pe potica dinspre codri, cine oare se coboară ?/ *Un voinic* cu ochi de vultur lunga vale o măsoară" (O. I, 83).

Din perspectivă epică, Hyperion, cu numele său popular, își află expresia caracterului de *unicitate* în articularea hotărîtă a substantivului : „Lîngă fereastră, unde-n colț/*Luceafărul* așteaptă" (O. I, 167). Substantivul păstrează articolul hotărît, din această perspectivă, în tot poemul. Și-l păstrează din perspectiva fetei de împărat, într-o primă parte a prezenței sale ca personaj-simbol : etapa aspirației de depășire a propriei condiții : „O, de *luceafărul* din cer/M-a prins un dor de moarte" (O. I, 174). Într-un moment următor, însă, articolul hotărît este înlocuit cu cel nehotărît : „Dar *un luceafăr*, răsărit/Din liniștea uitării" (O. I, 175). Este momentul. în care condiția pămînteană a fetei de împărat începe să se impună, contrazicînd aspirațiile inițiale. În versurile imediat anterioare, fata de împărat își descoperă apartenența la lumea lui Cătălin : „Și guraliv și de nimic/Te-ai potrivi cu mine" (O. I, 175). Are loc acum o schimbare fundamentală de perspec-

tivă. În momentele următoare factorul central devine Cătălin, care ambiționează să cufunde în anonimat Luceafărul ; spre aceasta conduce întrebuințarea nearticulată a substantivului *luceafăr*, concomitent cu trecerea lui la plural : „Vei pierde dorul de părinți/Și visul de *luceferi*“ (O. I, 176).

Opoziții din interiorul categoriei determinării reprezintă manifestarea, în planul expresiei, a unui conflict de la nivel semantic, așa cum se întîmplă în *Luceafărul* unde, din solidaritatea celor două nivele, circumscrisă fenomenului articulării, se constituie semnificația dualistă a luceafărului : *esență* astrală „îmbrăcată“, în cîteva rînduri, în *aparență* pămînteană. Atributele lui Hyperion sînt unice și cunoscute, îi sînt imanente : *lumina*, *razele*, *coroana* ; substantivele primesc articol hotărît. Componentele aparenței pămîntești sînt „oarecare“ (într-un anumit sens) : *un* mîndru *tînăr un* tînăr *voievod*, el ține-n mînă *un toiag*, „*Un* vînăt *giulgi* se-ncheie nod/ Pe umerele goale “; substantivele au articol nehotărît.

Prin urmare, articularea substantivului conturează, pentru structura limbajului poetic eminescian, cîteva note definitorii.

1. Din punctul de vedere al formelor, articolul posesiv (prin forme populare) și articolul adjectival (prin forme arhaice) reprezintă manifestări ale suveranității principiului muzicalității, ca una din coordonatele esențiale ale limbajului poetic eminescian.

2. Întrebuințările particulare ale articolului conturează imaginea unor norme proprii de articulare, în funcție de transformarea limbii din mijloc de comunicare în mijloc de comunicare estetică :

— articolul hotărît, de exemp.lu, se constituie adesea în marcă (sau chiar instrument) a conturării unor mituri (*rîu*, *codru*, *tei* etc.).

— articularea nehotărîtă ascunde o stare de ambiguitate, între *cunoscut* și *necunoscut*, introduce — dinspre expresie — (sau reflectă) o mișcare în structura conținutului ;

— nearticularea este convertită în cale de realizare a unor sugestii (grandiosul terestru, nesfîrșitul întinderilor marine sau cosmice, amploarea unor mișcări social-revoluționare sau a unor bătălii naționale etc.) ;

— îmbinarea, în același context, a diferitelor grade de determinare, trecerea de la un tip de articulare la altul creează un sistem de relații foarte complexe, pe temeiul cărora se constituie — în convergență, bineînțeles, cu alte elemente de expresie — semnificația poetică.

Tabloul de ansamblu al articulării substantivului în poezia lui Eminescu conturează foarte limpede raportul în care se află limbajul poetic eminescian cu limba literară. Cele două realități sînt ca două cercuri care se întretaie. Zona de suprapunere este cea a formelor (la articolul hotărît și nehotărît) și, parțial, a funcțiilor (ca instrument morfologic, lexical, auxiliar al flexiunii). Formele articolului genitival, unele funcții și, mai ales, întrebuințările stilistice originale îi constituie zona manifestării caracterului său specific.

Scanned with OKEN Scanner

ASPECTS STYLISTIQUES DE L'ARTICULATION DU NOM DANS LA POÉSIE D'EMINESCU

RÉSUMÉ

Dans l'espace de l'articulation du nom, le travail distingue des aspects de caractère spécifique du langage poétique d'Eminescu, qui se constitue, d'une part, par l'entrée en relations d'opposition avec la langue littéraire; d'autre part, par le développement de certaines valeurs esthétiques de la langue, inexplorées ou insuffisamment mises en valeur jusqu'à Eminescu.

Le langage poétique d'Eminescu entre en opposition avec la langue littéraire par la fréquence élevée — mais non absolue — de la forme invariable *a* de l'article possessif pronominal. L'alternance des formes invariables populaires avec les formes littéraires démontre, une fois de plus, la souveraineté du principe de la musicalité du vers, axe central définissant le langage poétique d'Eminescu.

Le langage poétique d'Eminescu a un profil à part par sa propre grammaire, à finalité esthétique, de l'emploi des différents types d'articulation, par la réalisation d'une synthèse parfaite entre le développement de l'idée poétique et la rencontre dans le même contexte des divers degrés de détermination ; du passage d'un degré de détermination à un autre, etc. L'interprétation de la poésie d'Eminescu de la perspective de l'expression retrace plus clairement la valeur particulière de cette poésie, où fond et forme sont parfaitement „jumeaux".

Scanned with OKEN Scanner

ȘTEFAN VELLESCU SAU NOSTALGIA CLASICISMULUI

DE

FLORIN FAIFER

În istoria teatrului românesc, nici actorul Ștefan Vellescu* și nici, cu atît mai puțin, autorul dramatic nu se bucură de prestigiul pe care, în epocă, și-l cîștigase *profesorul*. „Le beau vieux", cum i s-a spus, a fost, într-adevăr, un profesor cu mari merite, prin clasa lui perindîndu-se o pleiadă întreagă de viitori mari actori, printre care Gr. Manolescu, M. Mateescu, I. Brezeanu, V. Toneanu, C. I. Nottara, I. Livescu. Adept consecvent al realismului, segregat de naturalism, pe care îl repudia, și degajat de orice emfază și retorism, maestrul nu pregeta să recomande cu fiece prilej neîndepărtarea de la „adevăr și firesc". În afară de talent, condiție indispensabilă, elevilor săi el le cerea cultură și, mai ales, un studiu perseverent („studiul clasicului", îndeosebi). Vellescu însuși era un actor cultivat — singurul, pe vremea

* *Ștefan Vellescu* (1838, Craiova — 1.X.1899, București). Era fiul unui avocat craiovean, om cu stare. Ispitit de teatru încă de timpuriu, Șt. Vellescu, renunțînd la școală, se atașează trupei craiovene a lui C. Mihăilcanu. În decursul carierei sale actoricești, va mai juca la București (în trupa lui M. Millo, mai tîrziu în aceea a lui C. Dimitriade), Craiova (în formația lui Theodorini), Iași (între anii 1861—1864). El însuși avea mai tîrziu să încerce să-și înjghebeze o trupă — „Asociațiunea dramatică". Repurtînd cîteva succese, între care crearea personajului titular din piesa *Vornicul Bucioc* a lui V. A. Urechia, Ștefan Vellescu obține o bursă pentru studii teatrale în capitala Franței. La Paris, ucenic, la Conservator, al lui Fr. Régnier, el debutează probabil pe scena teatrului Odéon. După trei ani, din nou în țară, Vellescu este numit, în urma unui concurs, profesor la catedra de declamație a Conservatorului bucureștean. În stagiunea 1883—1884 i s-a încredințat direcția de scenă la Teatrul Național din București. Între 1890 și 1895, face parte din Consiliul comunal al Capitalei, fiind totodată delegat ca ofițer al stării civile. În ultimii ani de viață se retrage din teatru, deschizînd, în 1871, un institut particular, numit mai întîi „Institutul Heliade", apoi „Liceul Alecsandri". Totuși, în 1899 este numit subdirector al Teatrului Național, dar nu mult după deschiderea stagiunii contractează o pneumonie, care îi este fatală.

aceea, cu studii speciale în străinătate — înrîurit de stilul clasic, impecabil, al societarilor Comediei franceze, dar cu o preferință statornică pentru repertoriul de melodramă în care se ilustrase un Frédéric Lemaître. Impresia pe care o lăsau interpretările sale era de prestanță și eleganță — o manieră sobră, aproape austeră, dar totdeauna impunătoare.

Om de teatru distins, Vellescu a fost un asiduu publicist. A scris, firește, cronicidramatice (în „Țara", Timpul" ș. a.), unele semnate cu pseudonime: Kent (la „Revista românească"), De la Craiova (în „Revista literară"), Eu („Românul" ș. a.), a produs cîteva piese, mai ales comedii, a elaborat studii și articole de istorie și teorie a literaturii. Prin revistele și ziarele vremii („Literatorul", „Revista literară", „Atheneul român", „Columna lui Traian", „Satyrul", „Românul", „Informațiunile" etc.) a mai publicat schițe și nuvele, monoloage satirice, poezii și cronici literare. Timp aproape de un an a dirijat „Revista literară", în 1888 conduce „Revista românească", iar între 1893 și 1894 a redactat publicația „Albine și viespi"[1]. Scrisă aproape numai de Vellescu, revista are o alcătuire cam pestriță, găzduind, cu aceeași îngăduință, tot felul de glume, epigrame, proverbe și anecdote, „altițe și bibiluri" (unde se ironizează versurile unor așa-zise poetese — „amazoane literare"), ca și pagini de proză și teatru, acestea datorate în exclusivitate directorului revistei. „Albine și viespi" urma să colecteze, ca într-un „fagure", lucrări prețioase, mai vechi îndeosebi, dar și mai noi, și totodată să se folosească (precum o „viespe") de înțepătura satirei. O satiră, în intenția lui Vellescu, epurată de vulgaritate și de grosolănie, cuviincioasă și decentă. În ce privește critica, aceasta este o artă. Inspirată de frumosul din opera de artă, ea nu se mărginește să judece și să dea verdicte, ci devine, la rîndul său, creatoare. Vellescu dezavuează critica arogantă, judecătorească, la fel ca și pe aceea pedantă ori părtinitoare. În revistă, spiritul critic urma să fie aplicat nu numai manifestărilor poetice, ci și patimilor și „gogomăniilor" omenești. Un articol de opinii politico-sociale *(Graba strică treaba)* incriminează reformele pripite, nechibzuite, răspunzătoare de multe din relele care bîntuie societatea românească a vremii, și recomandă, pe un ton așezat, gospodărește, un progres radical, temeinic, dar înfăptuit cu răbdare, în numele unor principii statornice și sănătoase.

Despre teatru, atît în „Albine și viespi" (*Teatru Național*), cît și în „Literatorul" (*Despre declamațiune*)[2], „Atheneul român" (*Despre teatru*)[3], în conferințele de la Ateneu, Ștefan Vellescu are o concepție fermă și unitară. Teatrul fiind antrenat într-un proces de decadență, regenerarea lui ar trebui să înceapă cu primenirea repertoriului. Este necesar să fie stăvilită invazia dramaturgiei frivole, a piesei comerciale, de ieftin divertisment. E o adevărată inflație de farse și melodrame, de localizări promovate fără discernămînt și scrupul estetic de către artiști ca M. Millo și M. Pascaly. Mai mult încă, sînt vizați chiar Alecsandri cu vodevilurile lui, precum și I. L.

[1] „Albine și viespi", București, Tip. Modernă, 1893—1894.
[2] *Despre declamațiune*, în „Literatorul", II, 1881, nr. 1—10.
[3] *Despre teatru*, în „Atheneul român", I, 1867, nr. 12, 13, 14.

Scanned with OKEN Scanner

Caragiale (între „farsele pipărate", de un gust îndoielnic, e semnalată și comedia *D-ale carnavalului*, dar se simte în argumentarea autorului nu știu ce ranchiună!). Pledoaria lui Vellescu ar fi, deci, pentru o dramaturgie realistă, subordonată unor scopuri morale și unor interese sociale. Arta fiind chemată să înfrumusețeze natura, iar nu să o denatureze, ea trebuie să se ferească de „a poetisa viciul" — e un oarecare puritanism, totuși, în argumentarea lui — de a exploata fapte nesemnificative, excepții triviale, născocite fără doar și poate de o „imaginațiune bolnavă". Sau, cum se spune în străvezia, naivă, parabolă, *Iusuf Abdulah Hilmi*, „producțiuni bolnave și ignobile", care desfid și batjocoresc „arta clasică"[4]. Realism nu înseamnă „imitația servilă a tristei realități", deci naturalism. Opțiunea lui Vellescu este în favoarea acelor scrieri sănătoase și demne din patrimoniul clasicismului, a tragediei îndeosebi, considerată ca o culme a artei dramatice. Teatrul național e păgubit de pe urma sărăciei de lucrări originale, „producțiuni naționale", cu subiecte din realitatea românească. Multe dintre aceste idei (preferința pentru tragedia clasică, refuzul melodramei, interesul pentru un teatru de artă, neaservit unor scopuri comerciale, recomandarea actualității ca sursă de inspirație și altele) se regăsesc și în caietele de *Memorii*, cele dintîi ale unui actor român, consemnate în intervalul dintre 1861 și 1865. Prețioase sub raport documentar, chiar dacă adesea minate de subiectivism, însemnările lui Vellescu conțin interesante mărturii despre teatrul vremii (repertoriu, public, viața de culise etc.), reflecții cu privire la meșteșugul actoricesc și la statutul profesional și social al artistului dramatic, precum și considerații despre rosturile morale și sociale ale teatrului. O înclinație pentru memorialistică e sesizabilă la Șt. Vellescu, a cărui calitate dominantă pare a fi, de altfel, în paginile sale de literatură, aceea de moralist. În coloanele „Revistei literare" (1897—1899), la solicitarea lui Th. M. Stoenescu, care intenționa să scoată o istorie a teatrului nostru, el publică un lung ciclu de articole sub titlul de *Pagini pentru istoria teatrului român* (Scrisori adresate d-lui Th. M. Stoenescu)[5]. E un fel de compendiu al mișcării teatrale românești, de la cele dintîi manifestări (incluzînd și formele de teatru popular) pînă către 1848, urmărindu-se îndeosebi apariția și afirmarea ideii de teatru național. Expunerea, vie și atrăgătoare, vădind un oarecare talent epistolar, se constituie treptat în pură factologie, comentariul, din ce în ce mai discret, fiind înviorat de unele digresiuni mai spirituale. De altminteri, intenția autorului e de la început una modestă („Nu am gîndul trufaș de a face lucrare de erudit în aceste pagini, în cari reproducerile sînt cu atîta stăruință înjghebate"), el propunîndu-și să consemneze cu grijă acte și documente, scrisori și dări de seamă, referiri din presă sau orale (recepționate de la un Heliade, Iorgu Caragiali și alții), documente oricum grăitoare, cu ajutorul cărora se va putea reconstitui mai exact, fără denaturări, o epocă încă insuficient cunoscută. Lucrarea, utilă și onestă, a lui

[4] *Iusuf Abdulah Hilmi*, în „Revista literară", XVII, 1896, nr. 3.
[5] *Pagini pentru istoria teatrului român*, în „Revista literară", XVIII, 1897, nr. 19—33; XIX, 1898, nr. 4—32; XX, 1899, nr. 2—7.

Scanned with OKEN Scanner

Vellescu este și un omagiu adus străduinței, adeseori eroice, a acelor „înainte mergători ai reînvierei naționalității noastre“ („Scrisorile acestea aș dori ca într-o zi să slujască de icoană netăgăduită a preocupărilor acelora cari au îndemnat neamul românesc către ideia de artă și literatură“).

În critica dramatică, Ștefan Vellescu, autor și al unei istorii a artei dramatice, lucrare de compilație (*O privire asupra istoriei generale a artei teatrale*, în „Peleșul“ din 1887—1888), se străduiește îndeobște să dea aserțiunilor sale un suport teoretic. Astfel, luînd apărarea „poemei biblice“ *Saul* de Al. Macedonski și Cincinat Pavelescu[6], este adusă în discuție chestiunea libertății de invenție în raport cu canoanele clasice care, după credința sa, nu sînt imuabile. După o scurtă divagație pe tema „poeta nascitur“, comentînd, în „Literatorul“, poeziile lui Al. Macedonski[7], cu „o formă nouă și cutezătoare“, cronicarul elogiază emanciparea lor de vechile convenții. O critică impresionistă, exaltată și metaforică, în orice caz alături de obiect, practică Șt. Vellescu în considerațiile sale, encomiastice, asupra versurilor lui Carol Scrob („Scrob îmi pare o divinitate din nou intrată în olimpul cugetării“[8]). Despre Nicolae Nicoleanu, pe care îl cunoscuse personal, Vellescu, care își propusese să dea la iveală o ediție completă a scrierilor nefericitului poet, scrie (în „Albine și viespi“)[9] nu atît un studiu de istorie literară, cît o evocare, interesantă numai prin amănuntele biografice, critica propriu-zisă a versurilor fiind plină de truisme.

Cu toată ostilitatea sa, teoretică, față de localizări, Ștefan Vellescu, autor dramatic, a cochetat pe îndelete cu acest gen de scrieri (*Alababura*, *Hagi Bina* ș. a.), alegîndu-se chiar și cu o acuzație de plagiat, venită din partea lui Caragiale. *Ludovic al XI-lea* de Casimir Délavigne devine, în prelucrarea lui, *Moartea lui Lăpușneanu*. A tradus piese ca *Onoarea casei* de Léon Battu și Maurice Devignes, *Supliciul unei femei* de d-na de Girardin, *Lumea în care ți-e urît* de Pailleron. O „dramă națională“ este *Radu Basarab sau Banul Olteniei*, jucată în 1874. *Prea tîrziu* (scrisă în colaborare cu D. Zamfirescu), bazată pe tema clasică a conflictului dintre dragoste și datorie, nu excelează prin deosebite merite dramaturgice. Amuzantă dar facilă, *Mincinosul sau O căsătorie la Grand Hotel*[10] e o „comedie locală“, adică localizată după E. Scribe. Se remarcă virtuozitatea personajului Comicescu, un actor care se travestește, pe rînd, într-un zaraf evreu, un flegmatic dentist englez, un italian impetuos. Tipul nu este o raritate în comedia românească a secolului trecut. Comicul provine în bună parte din limbajul scîlciat, uneori în chip pitoresc, de către fiecare dintre aceste personaje. E o specialitate a autorului, care exploatează același procedeu în farsa *Blond sau brun*[11], trasă dintr-o nuveletă franțuzească și scrisă cu gîndul la Ștefan

---

[6] *Saul. Recensiune critică*, în „Albine și viespi“, I, 1894, nr. 11, 12.
[7] *Poezii de Alexandru A. Macedonski*, în „Literatorul“, III, 1882, nr. 2.
[8] *Poezii complecte de Carol Scrob*, în „Literatorul“, III, 1883, nr. 10.
[9] *Nicolae Nicoleanu*, în „Albine și viespi“, I, 1893, nr. 6.
[10] În „Literatorul“, III, 1882, nr. 5, 6, 7.
[11] *Blond sau brun*, în „Literatorul“, IV, 1883, nr. 5, 6.

Scanned with OKEN Scanner

Iulian, briant interpret al unor asemenea personaje. E o farsă de un comic frizînd absurdul. Eroii (Sevastița și Leonida Sitaridis, un soi de Crăcănel caragialian) se iau la harță dintr-o nimica toată (dacă Iulian e blond sau brun !), cearta se înfierbîntă, invocîndu-se chiar simțămintele de mîndrie și onoare națională, totul ajunge la paroxism, pentru ca, brusc, să survină împăcarea. Ceva din verva comediilor lui I. L. Caragiale e aici. Leonidas vorbește cam așa : „Lambropulos a făcut bine de-a dat o palmă femeii sale ! ... a făcut bine ! ... Imitează-l ! Cearcă de ? ... Nu cumva îți închipuiești că sunt o mortăciune ca Ariti ? Oh ! oh ! ... (lovind cu pumnul în birou). Dar cutează a mă amenința ! ... Cutează ... de ? ...". *O spaimă*[12] este o comedie de salon, o farsă frivolă în care cei doi soți își pun la încercare fidelitatea.

E curios, totuși, că Vellescu nu abordează comedia de caractere, pentru care, altfel, are un interes nedezmințit ! În proză, însă, înclinația sa de moralist se dă de îndată în vileag. Titlurile, chiar, pot fi elocvente : *Cămătarul* (Un profil din trecut)[13], *Profiluri*[14], *Tipuri de acum 20 de ani*[15] și altele. Sînt „fiziologii", schițe (*Schițe din viața contimporană*) comprimate, zugrăvind cu oarecare îndemînare și cu exactitate tipuri ale epocii, năravuri și patimi omenești (ambiția, egoismul, vanitatea, ipocrizia, cochetăria ș. a. m. d). Șarja nu e foarte intensă, dar incisivă și cu o anume pregnanță. O siluetă grotescă, expresivă, e aceea a cămătarului evreu, caracterizat prin gesturi, îmbrăcăminte, apucături și, bineînțeles, vorbire stropșită. Un „filosof", aspirant la deputăție, ține un logos incoerent, inept, leit aproape cu al lui Marius Chicoș Rostogan („... Căci prin idiaie, adică prin consunanța gîndirei, zîdim pre omul fiziologhic, cît și pre omul psichologhic și chiară pre cel patologhic"). Maniera nu e analitică, ci mai mult pitorească și spectaculară. În schița *Bucureștenii la masă*[16] intră în scenă, rînd pe rînd, un boier, un funcționar, un avocat etc., ultima secvență desfășurîndu-se, cu discrete accente melodramatice, într-o mahala. E un soi de cronică satirică, vădind un bun spirit de observație, dar umor mai puțin. Asemenea tipuri și schițe, „fiziologii", croite într-o modalitate predominant gazetărească, mai apar, sub pseudonimul Iao Tseu-ki, în „Satyrul"[17]. A încercat să scrie, dar fără izbîndă, și proză serioasă. *Nicolae și Spirea din Florești*[18] e o compunere tezistă, didacticistă, s-ar spune presămănătoristă, contrapunînd, într-o tranșantă antinomie morală, satul orașului și propovăduind, ca sursă a fericirii, munca. („Omul harnic și cinstit se procopsește din muncă" sau „Drumul cel mai priincios e drumul muncii, iar nu al cinurilor și al chiverniselilor"). *Moș Tudor*[19], scrisă îngrijit, cu o ușoară patină de vechime, na-

[12] *O spaimă*, în „Literatorul", IV, 1883, nr. 5, 6.
[13] *Cămătarul* (Un profil din trecut), în „Revista literară", XXIII, 1902, nr. 3.
[14] *Profiluri*, în „Albine și viespi", I, 1894, nr. 12.
[15] *Tipuri de acum 20 de ani*, în „Revista literară", VII, 1885, nr. 21, 22.
[16] *Bucureștenii la masă*, în „Columna lui Traian", III, 1872, nr. 20, 21.
[17] *Schițe satirice*, în „Satyrul", I, 1866, nr. 6.
[18] *Nicolae și Spirea din Florești*, în „Albine și viespi", I, 1893, nr. 1.
[19] *Moș Tudor*, în „Albine și viespi", I, 1893, nr. 1.

Scanned with OKEN Scanner

reză un episod din timpul domniei lui Matei Basarab. O nuvelă istorică este și *Feciorul banului Udrea*[20], cu o intrigă duioasă, romanțioasă și dulceagă. A scris și poezii, unele în franțuzește, precum și fabule în versuri. Contribuția lui Ștefan Vellescu este însă legată în special de teatru.

ȘTEFAN VELLESCU ON LA NOSTALGIE DU CLASSICISME

RÉSUMÉ

Professeur, acteur — influencé par le style classique des sociétaires de la Comédie française — publiciste assidu, prosateur et auteur dramatique, Ștefan Vellescu s'est guidé dans sa pratique et sa théorie artistiques d'après les principes de l'art classique. L'article analyse amplement ses opinions sur la littérature, le théâtre, la critique, de même que son activité proprement dite de critique dramatique. On révèle, chez Vellescu, un certain penchant vers la littérature de mémorialiste, une vocation de moraliste. Dans ses pièces on découvre des affinités surprenantes avec I. L. Caragiale ; il en est de même, dans ses „physiologies". Dans l'ensemble, on insiste davantage sur la contribution, non seulement théorique, de Ștefan Vellescu en tant qu'homme de théâtre.

[20] *Feciorul banului Udrea*, în „Revista literară", XXIII, 1902, nr. 1.

LUCRĂRI ROMÂNEȘTI RECENTE DE LINGVISTICĂ. OBSERVAȚII CRITICE

DE

IORGU IORDAN

În ultimii ani au apărut numeroase volume, independente, consacrate unor probleme de lingvistică. Cele mai multe se referă la limba noastră, dar nu sînt puține nici acelea care se ocupă de alte limbi sau chiar de aspectele teoretice ale limbajului uman. Îmbucurător este mai cu seamă faptul că printre ele se găsesc și teze de doctorat, elaborate de oameni tineri sau foarte tineri. Dacă la cărțile propriu-zise adăugăm studiile, articolele, notele, recenziile etc. publicate în reviste (nu numai românești), sîntem îndreptățiți să afirmăm, fără a putea fi acuzați de supraevaluare a propriilor noastre forțe, că lingvistica românească nu este prin nimic inferioară, cantitativ și, în special, calitativ vorbind, nici uneia dintre disciplinele științifice socotite, de obicei, ca stînd în fruntea tuturor celorlalte. Dar tocmai această dezvoltare mai mult decît satisfăcătoare a lingvisticii ne obligă la o sporire a exigenței, și mai ales, a spiritului critic, atunci cînd este cazul să apreciem, și în detaliu, lucrările, atît înainte de apariția lor, cît și după aceea, indiferent de autorii lor, adică de poziția lor să-i zic ierarhică (sau, mai bine, cronologică) în disciplina noastră. De la astfel de gînduri pornesc observațiile care urmează și așa trebuie să fie ele înțelese.

1. *Introducere în lingvistică.* Elaborată de un colectiv sub conducerea acad. prof. Al. Graur, București, Editura științifică, 1972; 379 (+ 2) p.

La baza acestei ediții (a III-a) stă cea imediat precedentă (1965), diferită mult de prima (1958), dar și de prezenta, în sensul că aceasta conține unele capitole noi (despre ramuri ale lingvisticii dezvoltate cu deosebire în vremea din urmă), adaosuri bibliografice și unele îmbunătățiri.

Observațiile mele, care au de scop să ajute pe autori la întocmirea unei viitoare ediții, în sensul înlăturării unor lipsuri, urmează ordinea alfabetică din Indicele de materii.

A r g o u (p. 315—317). Afirmația că „unele categorii de oameni... din anumite interese, își formează un limbaj secret“ (p. 315) este aproape în întregime eronată. Argoul d e v i n e întrucîtva secret după ce se formează. Dacă autorii ar avea dreptate, mai ales că la p. 316 se spune că termenii argotici, după ce intră în vorbirea familiară, sînt înlocuiți prin alții de către argotizanți (tocmai pentru păstrarea secretului), ar trebui, cel puțin în epoca modernă, cînd polițiștii cunosc, adesea, mai bine limbajul răufăcătorilor decît aceștia înșiși, ca argoul să fie tot timpul înlocuit integral prin altul, nou, în scopul de a rămîne secret. Să nu uităm că hoții, pungașii etc. se tem strașnic nu

de răzbunarea viitoarelor victime, ci de reprezentanții „forței publice", care-i urmăresc, îi prind și-i trimit în judecată, adică la închisoare. Există, cel puțin cu privire la argoul francez, numeroase dicționare întocmite de polițiști. Cel mai cunoscut și mai voluminos este al lui E. Chautard, *La vie étrange de l'argot*, Paris, 1931, 720 p. Originea acestui limbaj special trebuie căutată, la fel cu toate creațiile stilistice din limba curentă, în afectivitatea și fantezia vorbitorilor, puse în acțiune de stările de spirit ale vorbitorilor în momente de iritare, enervare, furie etc., pe care le provoacă nereușita „operației", a încercării de furt, jaf etc. organizată în grup. Este oare o simplă întîmplare existența unui număr enorm de termeni argotici pentru „cap", sediul inteligenței, dar și al prostiei, apreciate amîndouă nu după realitatea obiectivă, ci după rezultatul practic, adică productiv al operației? Tot așa nu-i întîmplător faptul că aproape toți termenii în discuție sînt peiorativi. „Tovarășii de luptă" nu se laudă cînd reușesc, fiindcă nu simt nevoia. Vorba populară: „lauda-i pe față". Ei reacționează verbal, și reacționează violent, cînd au eșecuri, și fiecare dă vina pe ceilalți, care n-au „cap" (iarăși îmi vine în minte o zicală populară: „cap ai, bostan porți"), ci o simplă „cireașă" sau „pară" etc. Se mai spune, la p. 316, că cuvintele argotice sînt expresive mai ales cînd intră în limba familiară, și numai pentru vorbitorii acesteia. Cum se poate face o asemenea afirmație? Înlocuirea termenului propriu („cap") prin numele unui fruct este o metaforă, și metafora este prin definiție expresivă. Că expresivitatea se tocește cu vremea, prin frecventa întrebuințare a cuvîntului, este adevărat (și nu numai în limbajul argotic). Nevoia de expresivitate persistă însă, fiindcă își are izvorul în ce am spus ceva mai înainte (nemulțumirea, necazul, furia, mînia etc.), și este satisfăcută prin apariția unui sinonim, foarte aproximativ, de altfel: presupunînd că s-a spus întîia oară „cireașă" (fr. *cerise* — am în vedere argoul francez, cel mai mult și mai bine studiat dintre toate), înlocuitorul acestui cuvînt, cînd el n-a mai corespuns pe deplin necesităților afective ale argotizanților, a fost tot un nume de fruct: „pară", „lămîie" etc. Este fenomenul numit de specialiști derivație sinonimică (de care amintesc autorii). Lucrurile pe care le spun aici se găsesc, mai dezvoltate, în cartea mea *Lingvistica romanică. Evoluție. Curente. Metode*, București, 1962, p. 6 și urm., citată, de altfel, în bibliografia capitolului respectiv

C r e o l e (l i m b i ~, p. 321). Surprind neplăcut, întrucît nu corespund realității, afirmații, ca următoarele: „Tot ca exemple de l i m b i m i x t e pot fi socotite limbile creole"; „... au la bază v o c a b u l a r englez, francez...". „Și în cazul limbilor creole este vorba mai ales de e l e m e n t e l e x i c a l e l u a t e d i n l i m b i l e e u r o p e n e...". Aceste limbi nu sînt mixte. În ce privește creola franceză, avem acum o lucrare completă, teza de doctorat a tov. Ioana Vintilă-Rădulescu, a cărei apariție nu va întîrzia prea mult. Autoarea dovedește în mod absolut convingător că această creolă este în toate compartimentele ei o variantă propriu-zisă a limbii franceze, pe care și-au însușit-o și o vorbesc populații nedezvoltate de peste mări cu slaba lor capacitate intelectuală atît de îndepărtată de aceea a francezilor. De altfel se știa de mult că în Haiti, de pildă, creola franceză a căpătat și formă scrisă în opere literare, iar dacă ea va dispărea cu timpul — lucru neîndoielnic — faptul se va produce ca urmare a progresului cultural, care va permite maselor de vorbitori, în prezent mai mult analfabete, să-și însușească franceza, limba oficială a țării și limba curentă a oamenilor instruiți.

L e g i l e l i m b i i (p. 220—225). În puține pagini se spun foarte multe lucruri. Acest fapt ar trebui să însemneze un avantaj pentru cititori. Personal n-am avut impresia că m-am lămurit pe deplin, și asta, cred, tocmai din cauza prea marii bogății și varietăți a conținutului acestui capitol. Diversele legi lingvistice (numite — cele autentice, aș zice eu — de obicei legi interne de dezvoltare ale limbii), ca inegala dezvoltare a compartimentelor limbii (valabilă pentru orice idiom omenesc), trecerea de la flexiunea sintetică la cea analitică (particularitate a limbilor romanice) ș. a., ar fi trebuit discutate mai în amănunt și raportate la definiția care se dă legii (p. 221): „O lege este un raport necesar, esențial, între fenomene sau între laturi ale fenomenelor", pentru a se demonstra, în fiecare caz aparte, care sînt fenomenele (eventual laturile fenomenelor) aflate în raport și de ce natură este acest raport. Personal, cred — și nu-i exclus să mă înșel, măcar parțial — că raportul într-o lege este cel de cauză la efect și invers. Mă las, desigur, influențat de concepția școlii lingvistice franceze a lui A. Meillet, care combătea pe neogramatici în problema legilor fonetice: francezii susțineau,

și aveau dreptate, că, de pildă, *e* deschis accentuat din latina tîrzie nu este cauza diftongului *ie* din unele limbi romanice, și, deci, nici acesta nu este efectul celuilalt, ca să avem dreptul de a vorbi de o lege fonetică. Ei foloseau în cazuri de acest fel termenul de corespondență: lui *e* latinesc amintit îi corespunde în unele zone ale Romaniei *ie*. Nu încercau să descopere cauza acestei corespondențe, pe care eu aș găsi-o în structura fonică, adică materială, a lui *e* deschis accentuat din latină. Altă nedumerire îmi provoacă atitudinea față de neogramatici. Este drept că la p. 321 se spune despre ei „... au stabilit existența unor procese regulate în limbă și le-au concretizat în formele [pe care] l e - a u n u m i t l e g i" — deci ar fi „legi" numai după ei —, dar mai departe critica se referă nu la conceptul de lege, ci la faptul că neogramaticii s-au limitat la fonetică și că „formulele" nu sînt legate între ele și nici explicate.

2. *Istoria limbii române*. Volumul II, București, 1969, 464 p. Lucrare elaborată, sub egida Academiei R. S. România, de un colectiv, numeros și competent, cu prof. I. Coteanu redactor responsabil, care a făcut, împreună cu I. Fischer și Marius Sala, și revizia finală.

Trebuie să afirm, din capul locului, că ne găsim în fața unei opere serioase și temeinice, bine gîndită și îngrijit redactată, cum nu se întîmplă prea des, mai cu seamă în cazul producțiilor științifice colective. Din păcate — e un fel de a vorbi, căci cartea există, e bună și aduce servicii mari oricui o utilizează — are la bază un echivoc, poate voit, dar nemărturisit de autori, care duce la o serie de contradicții supărătoare. Poartă titlul „Istoria limbii române", cu adaosul „Volumul II". Volumul I, apărut în 1965, se ocupă de limba latină, aparent ca izvor al românei, dar, în realitate, cum se spune just în vol. II, p. 15, considerată în sine „din perspectivele originii ei indo-europene". Autorii vol. I n-au nici o vină că au procedat astfel. Ei începuseră să elaboreze lucrarea lor înainte de a se ști că Academia R. S. R. va hotărî întocmirea unui Tratat de istorie a limbii române. Și atunci, deoarece istoria unei limbi începe, adesea, cu o prezentare a limbii ei de bază, colectivul de redacție al Tratatului s-a gîndit, și autorii volumului „Limba latină" au fost de acord, ca acesta să servească drept prim volum al Tratatului. În realitate, adevăratul prim volum este cel de față, adică al doilea, fiindcă româna continuă nu latina clasică, ci pe cea populară, care, chiar dacă nu-i altă limbă, diferă totuși esențial de aspectul clasic al latinei. (Iar ușoarele modificări, introduse în partea finală a volumului „Limba latină", spre a se face oarecum legătura cu româna și cu celelalte idiome romanice, n-au schimbat aproape de loc situația de fapt.)

Deci prezentul volum II este volumul I al Istoriei limbii noastre și se ocupă de „latina dunăreană", cum îi spun autorii latinei vorbite, cu începere din secolul al V-lea, în imperiul roman de Răsărit. Aici începe echivocul, din care izvorăsc contradicțiile. Căci la p. 15 citim: „În volumul de față se prezintă limba r o m â n ă dintre secolul al V-lea și al VIII-lea, continuîndu-se descrierea din volumul I ...". Exista deja româna în epoca indicată în acest citat? Autorii s-au gîndit, evident, la faptul că bazele limbii noastre se află în latina tîrzie, care, mai cu seamă începînd din secolul al V-lea, se îndepărtează din ce în ce mai mult și mai repede de aspectul latinei, așa cum apare el în texte, și se apropie, în același ritm rapid, de faza romanică propriu-zisă. (În treacăt fie spus, mi se pare exagerată importanța care se acordă diviziunii imperiului roman pentru a explica poziția oarecum, adică aparent, particulară a românei în cadrul Romaniei. Să nu uităm că, în ce privește flexiunea nominală și cea verbală, structura limbii noastre seamănă cu a italienei în marea ei cea mai caracteristică: prezența desinenței *-i*, în locul lui *-s*, din Romania occidentală propriu-zisă, la pluralul substantivelor și la pers. II sing. a verbelor.) În epoca sec. V—VIII se poate vorbi numai despre o limbă română în d e v e n i r e. Ceea ce devine este însă tot latina. De altfel limita *ad quem* apare cînd ca sec. VIII, cînd ca sec. IX (acesta, este drept, numai o dată, p. 18, r. 1). În orice caz, nu se poate vorbi de o română (comună) în epoca la care ne referim.

Că volumul de față este o istorie a latinei tîrzii dovedește nu numai prima parte *(Latina dunăreană)*, care merge de la p. 21 pînă la 185, ci și partea a III-a, intitulată *Influențe* (p. 313—374), care urmează după partea a II-a, cu titlul *Româna comună* (p. 189—309). Această ordine dovedește că influențele s-au exercitat asupra românei, nu asupra latinei. Care sînt aceste influențe? Autohtonă, greacă veche, germanică,

Scanned with OKEN Scanner

avară („presupusă") și slavă (aceasta respinsă, chiar pentru cîteva cuvinte explicate convingător de Emil Petrovici). Aceste influențe, care, cu excepția substratului, sînt total nesemnificative, s-au putut exercita asupra românei? Se înțelege că nu, pentru motivul deja menționat, că între secolele V și VIII nu poate fi vorba de existența unei limbi românești propriu-zise. Efectele lor se constată în mod concret, deci indiscutabil, prin cuvintele (uneori și prin alte elemente) pe care le posedă limba noastră, dar ele s-au transmis prin latină, fiindcă asupra acesteia s-au exercitat influențele respective. Autorii lucrării știu și ei lucrul acesta, dar au pornit de la ideea, admisibilă teoretic, dar plină de echivoc în realitate, că și latina în curs de a deveni română este tot română.

Încă o observație înainte de a încheia. Epoca românei comune nu se încheie cu secolul al VIII-lea. (În sens strict — v. mai sus — ar trebui să spunem că de-abia începe atunci, fiindcă numai de pe la anul 800, aproximativ, se poate vorbi de o limbă românească propriu-zisă). Ea merge pînă la separarea celor patru dialecte ale ei, care se produce peste trei sau patru secole. Pur logic vorbind, volumul de față ar fi trebuit să urmărească evoluția limbii noastre pînă în momentul cînd a încetat a mai fi „comună".

3. D. Macrea, *Studii de lingvistică română* [sic!], București, 1970; 253 (+ 1) p.

Nu m-aș fi oprit asupra acestei cărți, dacă n-aș crede că trebuie să se găsească cineva — de dorit ar fi un for constituit — care să atragă autorului atenția asupra obligației nu numai morale, ci și științifice, pe care o are, în calitățile sale de profesor doctor docent și membru corespondent al Academiei R. S. R., de a publica și rezultatele muncii sale didactice și de cercetare în sensul strict al termenului. Nu spune nimeni că nu sînt utile și chiar necesare studiile și articolele de popularizare, fie și la un nivel destul de ridicat, cu care D. Macrea umple în mod regulat, la cîte doi-trei ani o dată, volumele menite să mărească și bibliografia sa personală și pe aceea a Editurii pedagogice și didactice. Dar d-sa este profesor la Universitatea din București de peste 20 de ani și predă acolo, fără întrerupere, Gramatica istorică a limbii române. Un curs, fie și modest deocamdată, consacrat acestei materii, dacă ar fi publicat, ar aduce servicii m a r i (nu exagerez de loc!) nu numai studenților, care au dreptul la el, ci și specialiștilor. Căci, afară de o Fonetică istorică a limbii române, apărută de mult, nu există nici o lucrare mai dezvoltată consacrată gramaticii istorice românești.

În volumul de față există, chipurile, și cîteva contribuții cu aspect (și mai ales cu titlu) științific pretențios: *Terminologia științifică și tehnică în limba română contemporană* și *Relieful sonor al limbii române în lumina cercetărilor statistice*, denumite împreună *Aspecte ale structurii limbii române* (?). A treia se cheamă *Cuvinte românești în limbile vecine*. Ea prezintă interes, din păcate, de alt ordin. Autorul a crezut că se poate duce cu ea la al XIII-lea Congres de Lingvistică și Filologie Romanică (Québec, august-septembrie 1971), deși era vorba de o lucrare deja tipărită, deci cunoscută, teoretic vorbind, cel puțin unora dintre viitorii ei ascultători și deși, amănunt foarte important, nu este decît o simplă compilație.

Scanned with OKEN Scanner

OBSERVAȚII PRIVITOARE LA LIMBA ROMÂNĂ ÎN MEMORIALISTICA LUI JOHANN KASPAR STEUBE (1747 — 1795)

DE

LUMINIȚA și HORST-HELGE FASSEL

Scrisorile lui Franz Griselini (*Versuch einer politischer und natürlichen Geschichte des Banats in Briefen an Standespersonen und Gelehrte*, Wien, 1780) au constituit multă vreme prima sursă de informare a străinilor despre Banat. Nu e de mirare deci că pantofarul din Gotha Johann Kaspar Steube (1747—1795) se inspiră din această carte, atunci cînd el însuși are ambiția să povestească despre cei 11 ani petrecuți în ținuturile bănățene. O face în capitolele 32—34 ale cărții sale de succes, *Wanderschaften und Schicksale* (Gotha, 1791), unde prezintă aspecte de istorie, geografie și etnografie a românilor. În cea de a doua publicație, dedicată de astă dată în exclusivitate Banatului (*Briefe über das Banat*, Eisenach, 1793), imitația merge pînă într-acolo, încît Steube trece de la obișnuita formă de voiaj continuu, expus în mod cronologic, la forma unor scrisori relativ independente una de cealaltă, așa cum procedează și Griselini. De la Griselini ia informații privind istoria conților de Timișoara sau superstițiile românilor. O contribuție personală a lui Steube aici este capitolul 9 (p. 92—110), cel mai extins ca proporții, care se referă la constatările făcute de autor asupra limbii române[1].

Înainte însă de a trece la prezentarea faptelor de limbă pe care le datorăm lui Steube, vom pune în evidență personalitatea sa, care a atras în mare măsură atenția contemporanilor. Goethe l-a cunoscut, după cum rezultă dintr-o însemnare a lui Steube din 4 XII 1820. Cunoscuții autori Campe și Schubart au primit cu căldură prima carte a lui. Ceea ce a fascinat pe contemporani este faptul că un simplu cizmar (se uită de obicei tradiția acestor meseriași cu contribuții de seamă în literatura germană, începînd cu Hans Sachs), un spirit necultivat, naiv (termen la modă în acea epocă), a întreprins atîtea și a reușit să exprime în graiul și concepția populară, viguroasă, experiențele sale. Interesul față de personajul Steube este mai mare și la fel este și îngăduința față de netăgăduitele sale lipsuri estetice și literare.

Într-adevăr, viața lui Steube nu este foarte obișnuită. Își pierde de timpuriu tatăl și, din cauza aceasta, e silit să învețe cît mai repede o meserie, cu toate că aptitudinile sale ar pleda pentru o instruire mai bună. Imediat după ce obține brevetul de

[1] În timpul călătoriilor sale, s-a calificat la Cremona, sub îndrumarea învățătorului austriac Hofmann, în predarea limbii italiene, iar cunoștințele și deprinderile sale le aplică acum în scrisoarea din 15 VI 1780, adresată fostului său profesor.

calfă, pornește în lume. Ajunge mai întîi în nordul Germaniei: Lübeck, Stralsund. În ultimul oraș, se încorporează în armata suedeză, apoi după doi ani dezertează, trece în Olanda, face o călătorie de durată în Maroc, apoi în India și, după un intermezzo de 2 ani, timp în care străbate Italia, ajunge la Mehadia, de astă dată ca ostaș austriac. Dar nu se acomodează cu această viață, demisionează, participă la încercările de plantare de orez în Banat și devine asociat al unui mic restaurant din Timișoara. În cele din urmă, după nouăsprezece ani de peregrinări, simte dorul de patrie și se întoarce în orașul său natal, Gotha, unde se căsătorește. Este mereu copleșit de grijile materiale și, pentru că prima sa broșură *Not-und Hülfsbüchlein für Bauernsleute*, Gotha, 1787 — 1789, cu învățături, snoave și anecdote din mediul rural, a fost de bun augur, aducîndu-i un venit mai substanțial decît pantofăria, încearcă să se lanseze în literatură. Dar cum s-a întîmplat cu autori mult mai de seamă decît el, este silit să constate că existența scriitoricească este mai mult decît șubredă. Chiar și succesul la public nu însemna în același timp și un succes financiar. Amărăciunea acestei constatări străbate atît prefețele, cît și ultimele capitole din cele două cărți de amintiri. Primul jurnal, care intenționează să întocmească un fel de evoluție a personajului principal — adică a autorului — se termină printr-o sumă: autorul a văzut multe, a învățat de la viață o serie de deprinderi, de meserii, cunoaște mai multe limbi și le poate preda, stăpînește dialectele Italiei și cunoaște bine regiunile din această țară (ajunsă un loc de pelerinaj pentru călătoriile de instruire a tinerilor germani), se poate orienta în mai multe științe (chiar dacă îi lipsește profunzimea pătrunderii la esențe). Și cu toate acestea, continuă autorul, nu-și găsește un loc în societate care să-i permită o activitate cît de cît corespunzătoare cunoștințelor sale, o siguranță pentru existența de zi cu zi a familiei. Această concluzie-pamflet e completată apoi de atitudinea critică la adresa bisericii, atitudine care străbate ca un laitmotiv ambele scrieri, la ideile preconcepute (combate intoleranța față de alte națiuni și credințe), și dovedește că de fapt peste tot cel care pătimește mai mult este omul sărac. Această persepectivă a celui de jos face ca și constatările generale referitoare la țara noastră, chiar dacă faptele sînt preluate de la Griselini, să fie puse într-o nouă lumină, apreciate critic și răstălmăcite. Pe lîngă informații concrete economice și sociale despre Banat, aflăm și relatări convenționale, ca în mai toate jurnalele de călătorie (constatări și descrieri asupra superstițiilor românilor, cele referitoare la nuntă și botez, la portul bărbaților și al femeilor, la psihologia națională, constatări de ordin istoric). Mai importante sînt însă cele prin care Steube se opune ideologiei austriece existente și implicit lui Griselini. Românii sînt, potrivit părerii lui Steube, un „popor de bază" (*Hauptvolk*, termen folosit, de regulă, pentru un număr foarte limitat de popoare: latinii, germanii, evreii, slavii). Știrile despre ei apar rar de cînd au fost subjugați și au ajuns robi în propria lor țară (p. 16) și de cînd nicăieri nu mai poate fi întîlnită măreția lor de odinioară. Lipsiți de drepturi, românii sînt totuși poporul de baștină atît în Ardeal, în Moldova, Muntenia, cît și în Banat, unde și azi predomină numeric. Limba lor este o limbă romanică, se aseamănă mult cu cea italiană și latină, dar în ea există și elemente ale slavilor, „care au lăsat în urmă multe din limba lor" (p. 18). Nu e lipsit de interes că Steube este, după Büsching și Thunmann, printre primii care insistă asupra predominației elementului latin în limba română și indică, în același timp, importanța elementului slav.

Dintre autorii citați de Steube, cei mai mulți sînt istorici: Bonfinius, Eutropius, Timon, Bray, del Chiaro. De la Cantemir (citat de două ori), autorul preia afirmația că alfabetul folosit la români este cel slavonesc și constă din 48 de semne.

În rest, constatările sale lingvistice se bazează, în majoritate, pe cunoștințele proprii de limbă română însușite la Mehadia, de la fiii stăpînului său și de la o familie vecină. Potrivit unei uzanțe a epocii, Steube apelează, atît în jurnalul de la 1791, cît și în cel din 1793, la liste paralele de cuvinte din română, italiană, latină, pentru a dovedi: înrudirea celor trei limbi, deosebirile dintre ele, conservarea formelor latinești mai frecventă în română decît în italiană. Pentru aceste asemănări și pentru caracterul romanic al limbii române pledează apoi și seria destul de mare de propoziții românești intercalate în carte.

Pe lîngă aceste constatări de limbă vie, sînt inserate apoi paradigme însoțite de comentarii. Dar iată mai îndeaproape constatările sale.

În planul foneticii, Steube admite existența a 48 de sunete diferite, pe care le dă în transcripție chirilică (p. 95—99). El subliniază faptul că o serie de sunete din limba română nu-și găsesc corespondent în latină și italiană, dar nu se arată tentat să explice acest fenomen, căci urmează principiul, pe care-l amintește la p. 5, după care este „obișnuit să ia orice întîmplare numai și numai așa cum se petrece, fără să meditez asupra ei". Caracterul descriptiv al prezentării are apoi drept consecință (ca dealtfel în toate jurnalele germane) lipsa unui principiu unitar de transcriere și de ortografiere a cuvintelor românești. De multe ori, transcrierea se face prin analogie cu cuvinte italienești corespunzătoare (și în virtutea unei tendințe vizibile), ca în: *vacca, pelle, saracca*. Reduplicarea consoanei se face uneori și din cauza evitării unei lecturi greșite, ca în cazul lui -s-, grafiat prin -ss-, așa cum se mai întîlnește și în gramaticile lui Molnar sau Șincai[2].

Sunetele *ă* și *î* sînt redate fie prin *a*, fie prin *e*, *i*, *u*, de ex. *se fiu, barba, tajar*, cu un etimologism specific epocii[3], sau *munia* „mînia", *strimp* „strîmb".

Consoanele sonore apar unori ca surde *(strimp, slobol)*, *z* e transcris de obicei prin *s (sestre, sid)*, după o ortografie evident germană. Aceste grafii se mai pot explica și prin pronunția acestor cuvinte de către vorbitorii de limbă maternă germană din Banat.

Pentru *i* accentuat și neaccentuat se întrebuințează *i* și *y*, dar fără discernămînt constant *(pe buni Oameniy, tu jesty, se fiz, tu fussy)*.

Ca și Sulzer și, mai tîrziu, Șincai, Steube îl iotacizează pe *e* inițial, redînd pronunția exactă *(jeu, jseli, jeram)*.

Deși face aceste concesii principiului ortografic fonetic, la transcrierea formelor paradigmatice, Steube se arată deseori etimologizant, pentru a dovedi înrudirea limbii române cu latina.

Cînd explică unele semne ale alfabetului chirilic, o face ca și Sulzer, dar fără să se suprapună în explicații, apelînd la limba germană. Astfel, pronunția dură a lui ґ înainte de *a* și *u* este comparată cu pronunția acestui sunet în cuvîntul german *Gestalt* (p. 95). Pe *жс* și pe *ш* îi vede deosebiți prin faptul că primul este varianta mai atenuată a celui de al doilea, deși îi transcrie aproximativ la fel: *Sch, sch* (p. 96—97). ъ este un *e* închis, ca ultimul *e* din *Seele*[4] (p. 97). Greșește flagrant atunci cînd socoate că *ц* nu există decît în cuvinte sîrbești (p. 97). Subliniem punerea în evidență a componenței genealogice a vocabularului limbii române. Pe ↑ îl indică pronunțat din nas și din laringe, ca — și iarăși comparația cu germana — în *ong*, (p. 99).

La capitolul lexic, uneori traducerea cuvîntului nu este cea mai exactă, ca în: *busskalitze* (pușculiță) = *tîlhar, viac* = *veșnic*.

În lista de cuvinte paralele în română și italiană, ni se pare cu totul notabil faptul că Steube semnalează, credem pentru prima dată, apropieri între forma românească a cuvîntului latin și cea dintr-o anumită zonă a Italiei. La corespondența *jerba* în rom., *erba* în it., remarcă în subsolul p. 107 că în Friul se întîlnește de asemenea forma *jerba*; sau la ex. rom. *tajar* „a tăia", it. *tagliare*, găsește la p. 108 că forma românească corespunde exact unui fonetism lombard.

Paralelismul româno-italian la Steube nu îmbracă forma unei exagerări, dat fiind că lista de vocabule deosebite în cele două limbi este mai mare decît lista de corespondențe (23 de cuvinte într-una și 17 în cealaltă).

Printre dovezile faptului că Steube trebuie să fi consultat gramatici românești ale timpului este și structura paradigmelor nominale, care cuprind, conform practicii epocii, cazul ablativ. Dar nu putem afirma că el copiază o anumită gramatică.

---

[2] Cf. I. Molnar, *Deutsch-wallachische Sprachlehre*, Wien, 1788, pentru grafii ca *fuseasem* (p. 153) și S. Klein și Gh. Șincai, *Elementa linguae daco-romanae sive valachicae*, Budae, 1805, pentru *fuss ssem* p. 50). Dealtfel, deși nu citează aceste materiale, este foarte probabil că Steube, setos de informație, a văzut gramaticile de circulație ale epocii privind limba română, inclusiv pe cea a lui Steube, aflată în vol. 2 din *Geschichte des transalpinischen Daciens*, Wien, 1781.

[3] Cf. și ex. *se fiu* la Klein, *Elementa linguae daco-romanae sive valachicae*, Vindobonae, 1780, p. 36.

[4] Și Sulzer compara acest sunet cu *e* german neaccentuat din silabele finale,

La articolul nedefinit plural, feminin, Steube înregistrează forma *une* (p. 100), ca și la S. Klein (p. 11), în timp ce la Molnar apare forma articulată *unele* (p. 23). Că pluralul articolului definit nu este cel exact se explică și prin faptul că toți autorii de gramatici românești din epoca de început comit aceeași greșeală.

Articolul definit la Steube nu are vocativ (p. 100—101), așa cum apare și la Micu (p. 13), nu și la Molnar (p. 27), sau la Șincai (p. 20).

Ca și Sulzer, Steube face morfologie fragmentată. La substantiv nu se oprește nici asupra declinărilor după temele nominale, nici asupra deosebirilor de gen, nici asupra formării pluralului românesc. El se oprește doar la două paradigme, una a substantivului masculin *omul* (p. 102) și cealaltă a aceluiași substantiv precedat de adjectivul *bun* (p. 102—103), unde, probabil prin opoziție cu limba germană, flexiunea antrenează numai primul termen. Sintagma aceasta apare declinată și la Micu (p. 16). Micu însă scrie cuvintele cu un etimologism pronunțat, în forma *bonul hom*, iar la plural nici nu înregistrează diftongarea, *homeni*. Ca și la articol, și aici Steube întîmpină greutăți la redarea vocativului. Așa se face că la paradigma *omul*, atît la singular cît și la plural, vocativul echivalează ca formă cu nominativul, iar la ex. *bunul om*, numai la singular se înregistrează o formă pentru acest caz, *bune om*. Și la Micu vocativul echivalează formal cu nominativul, dar acest lucru este valabil și pentru plural. Molnar introduce interjecția ca însoțitoare a vocativului, la sg. *o, frumos om*, dar abia la plural apare forma corectă, *o, frumoșilor oameni* (p. 24—25).

La verb, Steube se rezumă doar la paradigma lui *a fi*, pe care îl trece în forma de infinitiv lung (p. 107), deosebit de Micu, Sulzer sau Molnar. Desigur că la Steube se manifestă aici o tendință explicită de latinizare, dat fiind faptul că, în epocă, infinitivul lung nu mai era utilizat. Modurile verbale recunoscute de el sînt indicativul, conjunctivul, imperativul și infinitivul. Ca și la Micu, lipsește optativul. Doar la Molnar apare un *praeteritum imperfectum optativi* (p. 187). Foarte interesant la Steube este faptul că perfectul simplu se numește *historisches Imperfectum*, și poate că denumirea este legată de întrebuințarea acestui timp de preferință în narație. În subtitlu (p. 104), Steube consemnează că acest timp nu este uzual („ist aber nicht üblich"). Viitorul se conjugă cu auxiliarul *a voi* (p. 104—105), ca în toate gramaticile vremii (numai Micu trece și forma populară fără *v* inițial).

Toate timpurile care apar la indicativ apar și la conjunctiv, prezent, imperfect, perfect, mai mult ca perfect, viitor, — în terminologie latină. Ca și la Micu (p. 36), și la Steube (p. 105) imperfectul conjunctiv este de fapt optativul prezent, iar mai mult ca perfectul aceluiași mod (p. 106) este optativul perfect. Între cei amintiți aici, diferă însă transcrierea: *eu ași fi* și *cu ași fi fost* la Micu și Șincai și *jeu aschi fi* și *jeu aschi fi fost* la Steube. Și în forma de viitor conjunctiv, Steube are asemănări cu Micu și Șincai, înregistrînd forma *șe fiu jeu* (p. 106), în timp ce la Molnar, de exemplu, acesta sună cu *de: de voi fi eu* (p. 137).

Am înfățișat paralel paradigmele selective ale lui Steube prin comparație cu gramaticile timpului, pentru a convinge, pe de o parte, de faptul că Johann Steube, acest autodidact german bine intenționat în propaganda proromânească, a fost în pas cu știința gramaticii românești la zi, de unde și numeroasele paralele. Pe de altă parte, subliniem originalitatea autorului în prelucrarea materialului, pe care nu-l preia aidoma dintr-un anumit izvor.

După ce înșiră aceste fapte de gramatică, Steube, afișînd o ușoară oboseală, conchide: „dar trebuie să închei, altfel dumneavoastră primiți în locul scrisorii o gramatică propriu-zisă". Am spus că faptele sale de gramatică au o apariție fragmentară, ca și întreg ansamblul de scrisori. Aceasta a fost, dealtfel, și intenția autorului (p. 47), lucru care îi convenea, căci o gramatică, o istorie, o etnografie completă ar fi necesitat nu numai un studiu mai aprofundat, dar ar fi contravenit dorinței cititorilor de a afla cît mai multe și mai diverse. Steube a realizat deci ceea ce și-a programat, varietate și nu unitate, fragmente și nu ansambluri închegate, adevăruri particulare și nu integrale. El a fost conștient de faptul că atît i-a stat în puteri, dar atît i-a permis și genul de memorialistică de călătorie, mobil și tranzitoriu în sine.

Scanned with OKEN Scanner

MODALITATEA ȘI SUBSTANȚA CA NOȚIUNI SISTEMATICE ALE DISCURSULUI

DE

MARIA CARPOV

Introducerea unor criterii sistematizatoare ale faptelor lingvistice captează forțele multora din cei preocupați de elaborarea unor teorii generale ale semnificației, avînd *discursul* ca formă de manifestare ; acesta din urmă se definește, în general, ca ceea ce este comun vorbirilor („paroles") diferiților indivizi aparținînd unui aceluiași grup social. Alături de studiul enunțării și al condițiilor comunicării, analiza discursului — și organizarea lui în povestire („récit") — constituie una din prioritățile lingvisticii actuale, angajată într-o dezbatere din cele mai pasionante din istoria ei (cf. J.-M. Klinkenberg, *Le linguistique et le sémiotique*, în „Le Français moderne", nr. 4/1972, p. 194). Semnificația se reclamă, în ultimă instanță, de la o gnoseologie materialistă și constituie o parte din obiectul *semioticii* ca disciplină particulară printre științele limbajului.

Orice sistematizare a discursului produce noțiuni sistematice proprii, în primul rînd, limbii asupra căreia s-a întreprins operația ; însă unele din aceste noțiuni, cu grad superior de generalizare, sînt comune tuturor limbilor sau unor grupuri de limbi, încît, printr-un paralelism ce ni se pare firesc și care nu vrea să depășească ordinul unei simple sugestii, ar putea fi numite categorii semiotice. Vom folosi însă denumirea „omologată" printre specialiști, aceea de *noțiuni sistematice* (cf. Eric Buyssens, *Les langages et le discours*, Essai de linguistique fonctionnelle dans le cadre de la sémiologie, Bruxelles, coll. Lebègue, 1943, p. 65 sq.). Sînt acceptate ca noțiuni sistematice comune tuturor limbilor : unitatea discursului, semnul, vocabula, substanța și modalitatea (cf. E. Buyssens, *op. cit.*, p. 65). Ne vom opri asupra ultimelor două ca părți ale semnificației, încercînd să demonstrăm — pornind de la limba română — că felul în care funcționează discursul poate oferi criterii pentru o definire mai riguroasă, în măsură să purifice de intuiție, de impresionism, de empirism observațiile cercetătorului literaturii.

Întrucît, așa cum se admite îndeobște, limbajul servește la comunicarea gîndirii, este de așteptat ca el să-și manifeste acest caracter primordial prin niște procedee adecvate, procedeele declarative (cf. Ch. Bally, *Linguistique générale et linguistique française*, Berne, A. Francke, 2e éd., 1944, p. 50).

Lingviștii, de acord cu logicienii, socotesc necesar să deosebească în actul comunicării un conținut reprezentativ, *dictum*, și o atitudine luată de subiectul vorbitor față de acest conținut : *modus* sau *modalitate* (cf. Ch. Bally, *op. cit.*, p. 48 ; T. Todorov — O. Ducrot, *Dictionnaire encyclopédique des sciences du langage*, Seuil, 1972, p. 393) ; modalitatea hotărăște natura raporturilor ce se creează între locutor și interlocutor ; ea se

manifestă prin diferenţe formale corespunzătoare stărilor de conştiinţă ce urmează a fi comunicate.

Orice act de comunicare are ca funcţie manifestă să stabilească unul din următoarele raporturi fundamentale: injunctiv (imperativ), asertiv (referenţial, informativ), interogativ, interpelativ (solicitant). În anumite acte de comunicare există un factor material care traduce intenţia de colaborare; dacă opunem, de pildă: „Soseşte mîine", lui „Soseşte mîine?", se scoate în evidenţă faptul că diferenţa formală — în româneşte manifestată prin intonaţie, în alte limbi prin ordinea cuvintelor, prin introducerea unor elemente „interogative" etc. — între aceste două fraze corespunde unei diferenţe în stările de conştiinţă ce trebuie comunicate: prima traduce dorinţa de a-l informa pe interlocutor, a doua traduce dorinţa de a cere o informaţie. Noţiunile din asertţiune, interogaţie, injuncţiune sau interpelare nu reprezintă, desigur, decît o parte a stării de conştiinţă care este dată la iveală; această parte este numită modalitate (cealaltă, obiectul informaţiei, al interogaţiei, al injuncţiunii sau la interpelării, este *substanţa*, aşa cum am arătat, o altă noţiune sistematică a discursului). Ideea de *ordin*, de pildă, exprimată de locutorul X, conţine *modalitatea* comunicării; implicarea unei alte persoane, Y, în realizarea ei, reprezintă *substanţa*; lăsînd la o parte multiplele accepţiuni date acestei din urmă noţiuni (Saussure, Hjelmslev), putem spune că actul de comunicare este alcătuit din două părţi: modalitatea şi substanţa. Dorinţa de informaţie este un fapt pur individual, însă alegerea uneia dintre cele patru modalităţi este dictată de genul de relaţie ce se stabileşte între interlocutori; aşadar, modalitatea are un caracter social, ea este expresia intenţiei de colaborare socială care se află la baza actului de comunicare. În felul acesta modalitatea îşi afirmă capacitatea distinctivă, căci ea îngăduie circumscrierea deosebirii fundamentale dintre discurs şi gîndire, deosebirea fiind tocmai aceea dintre individual — gîndirea — şi social — modalitatea. Această capacitate distinctivă se revelă operatorie, întrucît modalitatea este inerentă discursului — după cum modalitatea implică discursul —, ea nu apare decît odată cu intenţia de comunicare a gîndirii, astfel încît nu se poate spune că discursul este expresia strictă a gîndirii fără a comite greşeala de a-l reduce exclusiv la substanţă.

La o examinare mai atentă a faptelor constatăm că limbile au perfecţionat expresia modalităţii, aşa că cele patru specii pomenite mai înainte se dovedesc insuficiente pentru a o cuprinde. În cazul modalităţii injunctive, de exemplu, într-o frază ca: „Să nu mergi prea repede", un locutor /A/ încearcă să-şi influenţeze interlocutorul /B/ şi marchează explicit această intenţie. Să presupunem că acest interlocutor /B/ se alătură unui grup, iar locutorul /A/ spune: „Să nu mergeţi prea repede"; injuncţiunea se adresează, printr-un delegat, unui interlocutor multiplu /C/, ceea ce atrage o anumită modificare a modalităţii, întrucît raportul ce se stabileşte este determinat de exigenţele multiple ale interlocutorului /C/. Schimbarea se acuză dacă /A/ i se adresează lui /B/ spunînd: „Să nu meargă prea repede"; interlocutorul /B/, prezent, nu mai este decît un intermediar însărcinat să transmită ordinul unui destinatar absent, /D/. În sfîrşit, raportul social între /A/ şi /B/ se modifică în mod considerabil dacă /A/ spune: „Numai să nu plouă". În acest caz, interlocutorului /B/ nu i se mai cere nimic, însă felul în care i se adresează /A/ trădează, am putea spune, un rest de mentalitate primitivă, credinţa că putem porunci evenimentelor şi, în absenţa „celui" care decide producerea lor, adresăm injuncţiunea unei fiinţe omeneşti implicate, mai mult sau mai puţin, în evenimentele despre care este vorba: ni se pare — sau vrem să ni se pară? — că martorul cuvintelor noastre este delegatul adevăratului interlocutor şi că, prin intermediul lui, putem acţiona asupra evenimentelor.

Comun celor patru feluri de discurs injunctiv este faptul că ele traduc intenţia de a acţiona asupra fiinţelor sau asupra faptelor. Acestei asemănări de semnificaţie îi corespunde uneori o asemănare de formă, întrucît, în unele limbi, în franceză de pildă, ca şi în română dealtfel, folosirea conjunctivului este proprie exprimării acestei modalităţi.

Formele îmbrăcate de modalitatea injunctivă pot fi reunite în ceea ce s-a numit *discursul acţiunii* (cf. Buyssens, *op. cit.*, p. 75); însă o situaţie similară observăm în modalitatea interpelativă („Hei!", „Ospătar!", „Vecine!" etc.), destinată să solicite atenţia interlocutorului căruia îi cerem explicit să se conformeze dorinţei noastre.

Discursul de acţiune poate fi recunoscut, aşadar, sub patru forme: discursul imperativ direct, discursul imperativ indirect, discursul optativ şi discursul interpelativ — în care modalităţile se întrepătrund, colaborează, nuanţîndu-se pentru a defini raporturile locutor/interlocutor (prezent — delegat — intermediar — absent).

O cu totul altă modalitate este exprimată în „Soseşte", „Poate că soseşte", „Va sosi de va putea"; fiecare din aceste unităţi îl informează pe interlocutor despre ceea ce socotim noi că este un adevăr: în acest caz avem de-a face cu *discursul asertiv*. Dacă stabilim deosebirea, introdusă de tonul admirativ, între „Este priceput" şi „Este priceput" (pricepuut...), putem spune că discursul asertiv comportă două variante: una pur obiectivă şi o alta, care adaugă informaţiei un element afectiv, subiectivă.

Al treilea tip de modalitate este întîlnit în gramatici sub forma construcţiei interogative. La nivelul discursului ne vom servi de aceeaşi denumire; discursul interogativ cunoaşte trei variante (sau chiar mai multe): în „Cine a sosit?" interogaţia vizează un element al unei aserţiuni, implicit, ea este deci o interogaţie parţială: „Ştiu că cineva a sosit, dar cine?".

Interogaţiile de genul: „A sosit?" comportă o alternativă şi cer să se precizeze care din cele două aserţiuni contrarii este adevărată; la întrebarea „A sosit?" se răspunde fie „A sosit" (sau „Da"), fie „N-a sosit" (sau „Nu"): unul din termenii alternativei este vizat integral. Asemenea interogaţii pot fi numite *totale*.

Acestor două tipuri li se adaugă un al treilea: interogaţiile ce pot fi numite *disjunctive*; ele enunţă elementele ce se exclud mutual în răspuns: „A sosit ieri sau azi?" O asemenea întrebare anticipează explicit răspunsul asertiv.

Din cele afirmate pînă acum se desprinde o realitate: solidaritatea dintre discursul asertiv şi cel interogativ. Această solidaritate favorizează opinia că discursul interogativ şi cel asertiv nu constituie decît două aspecte ale unei singure specii de discurs, ce ar putea fi numit *discursul informaţiei* sau *al referinţei*, de vreme ce un tip o cere, iar celălalt o furnizează. Cumulul de modalităţi este evident şi într-o formulare ca: „A venit?", care înseamnă: „Îţi *cer* să-mi spui dacă a venit", frază care comportă două idei: dorinţa de a afla ceva de la cineva şi comunicarea acestei dorinţe. Avem deci un nou exemplu de solidaritate a interogaţiei cu asersţiunea.

Interferenţa modalităţilor poate fi surprinsă şi în cazul formelor interogative şi injunctive: fie că ordonăm (rugăm, implorăm, sfătuim, recomandăm), fie că întrebăm, colaborarea cu interlocutorul este directă; o formulare ca: „Să pleci?" poate adopta modalitatea interogativă doar formal, întrucît ea poate traduce recomandarea fermă adresată interlocutorului de a face contrariul, adică, în modalitatea formal-interpelativă: „Rămîi!" Această modalitate ar putea fi numită *discursul recomandaţiei*.

Din compararea diferitelor tipuri de modalitate se poate deduce substanţa; ea rezidă în ceea ce acestea au în comun şi poate fi delimitată prin suprimarea modalităţii, a elementului ce serveşte la identificarea naturii raportului ce se stabileşte între vorbitori. Izolarea substanţei permite studierea ei din punct de vedere sintactic, adică studierea raportului între vocabulele unei aceleiaşi unităţi a discursului. Însă noţiunea de raport comportă o altă analiză, aceea a unităţilor discursului (încă o noţiune sistematică). Putem spune, pe scurt, că tocmai în acestea se vede mai bine solidaritatea între modalitate şi substanţă. Observînd criteriul compoziţiei lor, unităţile discursului pot fi clasate în trei categorii (cf. Buyssens, *op. cit.*, cap. VIII, p. 83): *fraza*, (conţine cel puţin un predicat), *reza* (gr. „vorbire", echivalent de frază ce conţine unul sau mai multe elemente accesorii, care, în frază, depind de predicat; această structură este numită adesea, în gramatica tradiţională, „frază eliptică") şi *interjecţia* (o unitate întreagă, deşi privată atît de predicat cît şi de elemente accesorii, dar care, găsindu-se în raport direct cu starea de conştiinţă, poate să semnifice). Fiecare din aceste trei categorii poate exprima diferitele modalităţi, cu excepţia frazei, care nu poate exprima interpelarea, deşi numai ea poate exprima într-un grad superior de precizie orice altă modalitate; această incapacitate provine tocmai din diferenţa fundamentală între substanţa unei interpelări — desemnarea unui interpelat — şi aceea a oricărei alte modalităţi; interpelarea cunoaşte totuşi o mare întindere sintactică, mai ales în literatură, cînd valoarea ei este, în primul rînd, conotativă.

Scanned with OKEN Scanner

Putem, aşadar, conchide — provizoriu — că nu toate tipurile de unităţi ale discursului au facultatea de a exprima o substanţă — ceea ce ajută, sub un aspect, la delimitarea acesteia —, însă semnificaţia lor comportă, inerent, o modalitate oarecare ; aceasta se explică prin supleţea discursului, prin capacitatea lui de a se adapta unei practici infinit diversificate, reflectînd multiplele circumstanţe ale comunicării.

Aceste cîteva încercări-sondaje n-au alt scop decît identificarea la nivelul exemplului-regulă a diverselor modalităţi ale discursului. O analiză mai adîncită — întreprinsă, eventual, pe un corpus ce ar putea lua dimensiunile unei opere literare, în care modalităţile adoptate ar înlesni precizarea stărilor de conştiinţă comunicate şi raporturile între personaje — ar duce, desigur, la constatarea că cele patru modalităţi numite iniţial, precum şi substanţa, pot fi luate numai ca ipoteze de lucru, întrucît izolarea lor în stare „pură" pare cel puţin anevoioasă; aceste noţiuni ar putea sluji drept repere, nuclee în jurul cărora s-ar organiza observaţiile privind atît natura categoriei modalitare şi a substanţei, cît şi formele luate de acestea în actul de comunicare.

Scanned with OKEN Scanner

OBSERVAȚII ASUPRA DICȚIONARULUI LIMBII ROMÂNE (LITERA M)

DE

LUIZA SECHE

Prezența în librării a volumelor cuprinzînd literele M, N, O, P ale *Dicționarului limbii române (DLR)*[1] — operă care reprezintă continuarea, în formă nouă, a dicționarului început de fosta Academie Română — consemnează un eveniment de o deosebită importanță pentru lingvistica românească și marchează îndeplinirea (deocamdată parțială) a unuia dintre marile deziderate ale culturii noastre naționale.

Nu intenționăm în rîndurile ce urmează să facem o analiză a *Dicționarului*, a însușirilor sau a lipsurilor lui, ci, călăuziți de dorința sinceră de promovare a lucrului de calitate, care să reziste peste ani, de îmbunătățire a stilului nostru de muncă și, mai ales, de năzuința de autoperfecționare, să punem în discuție unele probleme, să propunem unele soluții sau rectificări și să semnalăm absența — uneori surprinzătoare — a unor cuvinte care, dintr-un motiv sau altul, nu au fost înregistrate în coloanele DLR. Pentru cercetătorii din domeniul lexicologiei și lexicografiei, cei mai bine de 10 ani cît a durat elaborarea *Dicționarului*, de la stabilirea concepției care a stat la baza lucrării, întocmirea normelor tehnice, selectarea izvoarelor, redactarea etc. și pînă la „bunul de difuzat", au constituit o adevărată școală. Atît lingviștii mai vîrstnici — care au venit cu pregătirea, competența și experiența lor —, cît și cei mai tineri, care au preluat cunoștințele de la primii, au învățat cu toții, au cercetat și au contribuit la efectuarea acestei vaste opere, care cuprinde istoria vocabularului românesc din cele mai vechi timpuri pînă astăzi. În întreaga perioadă de desfășurare a diverselor etape de lucru am fost conștienți de faptul că asemenea acțiune oferă, pe lîngă unele mari satisfacții, și o mulțime de prilejuri de nemulțumire, provocate de existența unor erori (unele știute, altele neștiute încă), a unor rezolvări discutabile, fără suficientă informare asupra originii și istoriei unor termeni, a unor exemplificări deficitare din punctul de vedere al materialului ilustrativ la unele sensuri sau nuanțe semantice, a unor omisiuni de cuvinte etc. Apreciind însă cu măsură și cu obiectivitate valoarea incontestabilă a acestei opere, trebuie s-o privim (fiecare de la locul lui) cu un sever ochi autocritic și să ne angajăm ca succesele obținute pînă în prezent, precum și evitarea pe viitor a repetării unor erori, să ne servească drept îndrumător pentru volumele următoare. Scopurile dicțio-

[1] Serie nouă. Tomul VI, Litera M (1965), Tomul VII, Partea 1, Litera N (1971) Partea a 2-a, Litera O (1969), Tomul VIII, Partea 1, Litera P (P — PĂZUI ; 1972). București, Editura Academiei Republicii Socialiste România.

narului nostru sînt multiple. Ceea ce trebuie subliniat de la început — arată acad. Iorgu Iordan în articolul *Dicționarul limbii române*[2] — este semnificația națională pe care o are apariția acestei opere menite să conțină tezaurul lexical al limbii noastre și să reflecte viața poporului nostru prin limba sutelor de generații anonime, a savanților, scriitorilor, istoricilor, publiciștilor etc., într-un cuvînt — limba întregii colectivități românești. Cuprinderea acestui vocabular într-o lucrare lexicografică „care să stea la dispoziția oricărui cetățean al patriei noastre, dacă nu pentru studiu, ceea ce nu este posibil decît unui cerc restrîns de oameni, cel puțin pentru a afla că limba pe care o vorbim și o scriem poate sta, fără să se jeneze, alături de limbile altor popoare, cu o cultură mai veche, în ce privește atît numărul de cuvinte, cît și acela al sensurilor, al expresiilor, locuțiunilor etc." (p. 302) — constituie un argument suficient pentru a-i vedea utilitatea. Articolele referitoare la *Dicționarul limbii române* apărute pînă în prezent (spre regretul nostru destul de puține) au scos în evidență unele greșeli sau inconsecvențe și au făcut unele propuneri pentru ameliorarea lui. O cercetare mai adîncă, mai cuprinzătoare și mai sistematică nu s-a întocmit încă. Prezentarea de față, fără a avea pretenția că va face această operație sau că ar putea epuiza problemele pe care le ridică o operă de asemenea proporții și de o asemenea dificultate, dorește doar să conducă la ideea că este posibilă o îmbunătățire a calității muncii depuse pentru redactarea ei.

Din motive lesne de înțeles — economia de spațiu —, ne vom limita numai la un aspect, și anume acela al *listei de cuvinte* la litera M, urmînd ca de literele N, O și P să ne ocupăm într-un viitor articol.

În *Introducere* (p. VI) se spune că lucrarea înregistrează și explică toate cuvintele atestate în vorbirea populară, în limba literară și în limbajul literaturii artistice. Cuvintele din limbajele tehnico-științifice *„intră în dicționarul nostru numai în măsura în care au pătruns sau manifestă tendința evidentă de a pătrunde în limba literară generală, în limbajul literar-artistic sau în cel popular* [s. n.]. Acest principiu de alegere a cuvintelor după natura lor stilistică are drept corolar un mijloc practic de control al răspîndirii termenilor tehnico-științifici: dacă aceștia apar curent în cel puțin două stiluri diferite ale limbii, introducerea lor în dicționar este justificată. Prin urmare, *dicționarul de față înglobează toate cuvintele de circulație generală din limba română*". Am dat mai larg acest citat tocmai pentru ca să putem urmări modul în care s-a aplicat unul dintre principiile fundamentale de triere și de stabilire a listei de cuvinte a *Dicționarului limbii române*. Și, obișnuiți cu tehnica lexicografică, vom încerca, mai întîi, să definim conceptul de „termen tehnicoștiințific" și, în raport cu el, pe acela de „limbaj tehnico-științific" (primul ținînd de vocabular, cel de-al doilea de stil). *Termenul tehnic* este cuvîntul de specialitate care denumește un obiect sau un proces aparținînd unei anumite ramuri de activitate. Dezvoltarea continuă a economiei, științei, culturii impun, în permanență, completarea tezaurului nostru lexical cu cuvinte și sensuri noi, necunoscute mai înainte (cuvinte venite, de cele mai multe ori, din limbi străine), care reflectă nemijlocit nevoile de comunicare ale oamenilor. Este deci firesc ca amploarea și complexitatea fenomenelor vieții contemporane, transformările economice, sociale și culturale — care influențează puternic întreaga evoluție a limbii — să necesite o sporire cantitativă și calitativă a cunoștințelor noastre în toate domeniile și, concomitent, să facă iminentă lărgirea și diversificarea vocabularului românesc. Nicăieri mai bine decît în dicționare nu se poate constata această creștere, dacă, bineînțeles, dicționarele respective țin pasul cu dezvoltarea multilaterală a științei și culturii contemporane. Răspunde Dicționarul Academiei acestei necesități obiective? În linii mari, da. Urmărind însă cu atenție lista de cuvinte a volumului care cuprinde litera M, trebuie să ne exprimăm o oarecare rezervă. Rezerva noastră pornește de la constatarea că DLR a preluat numai o parte din bogăția terminologiei științifice, artistice și publicistice, precizîndu-și de la început poziția. În mod deliberat s-a emis un principiu și, în același timp, s-a impus o limitare. Problema care se pune este aceea a cercetării justeții acestui principiu. Înainte de a prezenta punctul nostru de vedere, vrem să atragem atenția asupra faptului că, parcurgînd volumul în discuție, am constatat — spre satisfacția noastră — că acest principiu nu a fost respecta

[2] În „Limba română" XIII, 1964, nr. 4, p. 301—304.

întocmai și că nu rare au fost cazurile cînd, dimpotrivă, el a fost abandonat, permițînd, în felul acesta, inserarea în coloanele dicționarului a unor cuvinte care, potrivit amintitului principiu, nu aveau ce căuta.

Litera *M* din Dicționarul limbii române, însumînd *13* fascicule și acoperind 1076 de pagini de tipar așternute pe două coloane, cuprinde *9653* de cuvinte, ceea ce, statistic, dovedește că este o literă de mărime medie. Ponderea, în cadrul acestei litere, o au cuvintele populare și regionale; după ele urmează cuvintele literare, apoi cele învechite ș. a. m. d. Numărul cuvintelor tehnice (ne referim la cele literare, nu și la cele populare[3]) este relativ mic. Cercetînd inventarul de cuvinte aparținînd diferitelor sectoare de activitate, vom vedea că, deși în cadrul literei *M* există numeroase elemente de compunere aparținînd terminologiei științifice (*macro-*, *magneto-*, *maxi-*, *mega-*, *meta-*, *metalo-*, *metil-*, *metro-*, *micro-*, *mili-*, *mono-*, *molo-*, *multi-* etc.), care au contribuit la formarea unor serii de cuvinte noi, procentul de termeni tehnico-științifici, pe ansamblul literei, este mic. Nu intenționăm să analizăm dacă criteriul selectării acestor termeni este sau nu bine stabilit; nu avem nici calitatea și nici curajul să facem o asemenea apreciere. „Nimeni" — cum arăta foarte bine acad. I. Iordan[4], vorbind despre neologisme — „n-are dreptul să decidă în momentul de față care neologisme trebuie să rămînă și care nu, fiindcă nimeni, oricine ar fi el, nu se poate proclama purtătorul de cuvînt al întregii mase vorbitoare... Nu există nici o garanție că cineva anume ar putea, cu deplină siguranță, să afirme că cutare termen condamnat de dînsul nu va supraviețui, iar cutare altul, acceptat, nu va muri... Ostenelile atîtor puriști în scopul de a împiedica răspîndirea unui termen, a unei construcții etc. s-au dovedit aproape întotdeauna deșarte. Căci *creația este un act individual, pe cînd controlul aparține întregii colectivități lingvistice*" [s. n]. De aceeași părere este și acad. Al. Graur[5], care spune că „limba nu este bunul unei persoane, ci aparține tuturor vorbitorilor; de aceea nu trebuie să încercăm să impunem păreri subiective"... „Limba se schimbă, este obligată să se schimbe cu timpul".

Pornind de la concepția că limbajele așa-zis speciale folosesc o terminologie despre care nu putem avea întotdeauna certitudinea că aparține exclusiv unui grup de tehnicieni dintr-un anumit domeniu de activitate, vom încerca să facem unele observații.

Azi, cînd terminologia științifică — în sensul foarte larg al cuvîntului — circulă în întreaga lume, devenind un bun internațional pe baza căruia se realizează contactul între diferiți oameni de știință cu preocupări comune, cînd cunoașterea realizărilor din orice domeniu constituie un act necesar și general care interesează pe toți, atitudinea noastră — a redactorilor de la DLR — față de elementele lexicale cu ajutorul cărora sînt vehiculate aceste cunoștințe se impune să fie ceva *mai maleabilă, mai receptivă și mai realistă*. Confruntînd lista de cuvinte a literei *M* cu unele lucrări de specialitate avînd un caracter mai larg și un grad de accesibilitate mai mare — pe de o parte—, iar — pe de alta — cu presa contemporană, am constatat că din dicționarul nostru lipsesc în mod surprinzător și, uneori, inexplicabil o serie de cuvinte de largă și foarte largă circulație. Una dintre cauzele care au dus la această situație este modul defectuos în care este organizat și „adus la zi" fișierul de citate ilustrative și, strîns legat de aceasta, felul precar în care sînt înregistrate în bibliografia dicționarului operele contemporane cu caracter științific, și nu numai acestea. Deficiențele fișierului și ale bibliografiei DLR au reper-

[3] *Dicționarul limbii române* face — în mod judicios — distincție între termenii tehnici savanți și termenii tehnici populari. În cazul termenilor populari, criteriul de selectare nu este extensiunea lor stilistică, deoarece se consideră că limba română și-a organizat limbajele tehnico-științifice nu prin preluarea și dezvoltarea vocabularului tehnic-popular, ci prin adoptarea și adaptarea termenilor tehnici internaționali. Pentru istoria limbii și a poporului român, termenii tehnici populari au o mare însemnătate, ei reprezentînd unicul mijloc cu ajutorul căruia se pot descoperi aspecte ale culturii sau ale relațiilor din trecutul îndepărtat. Același motiv a determinat și includerea în dicționar a tuturor regionalismelor atestate (v. *Introducere*, p. VI).

[4] *Limba română actuală. O gramatică a „greșelilor"*. [Ed. a II-a], București, [1948], p. 471.

[5] *Cum e corect?*, în „România literară", nr. 9/1968, p. 18.

cursiuni asupra întregii lucrări, contribuind într-o măsură sensibilă la impresia de „învechit", de „arhaic", de „prăfuit" pe care ne-o lasă uneori — la consultare — lucrarea de care ne ocupăm.

Pentru ca analiza noastră să ducă la unele concluzii şi, mai cu seamă, pentru a supune părerii generale punctul nostru de vedere, vom da mai jos lista unora dintre cuvintele la care ne referim. Precizăm că pentru *absolut* tot materialul pus în discuţie, precum şi pentru cel pe care, din lipsă de spaţiu, nu-l putem prezenta, avem atestări extrase din opere ştiinţifice, literare, din presă etc. (ale căror titluri figurează, în majoritatea cazurilor, în bibliografia *Dicţionarului*). De asemenea, dorim să relevăm un fapt — după părerea noastră — semnificativ: cercetînd paralel lista de cuvinte a volumului cuprinzînd litera *M* cu repertoriul de cuvinte ale unor dicţionare de mai mici proporţii din alte limbi[6], am constatat că 93% din cuvintele supuse de noi discuţiei (în special termenii „internaţionali") figurează în aceste dicţionare.

Pentru a facilita urmărirea materialului ilustrativ concret şi pentru a da cititorului posibilitatea de a-l integra în DLR, am folosit o tehnică de lucru foarte asemănătoare cu aceea din dicţionarul respectiv.

MACHISÁRD, *machisarzi*, s. m. Membru al unei organizaţii de partizani din Franţa, în timpul războiului din 1940—1944 şi al ocupaţiei germane. Cf. DN². *Film din viaţa maquisarzilor.* FLACĂRA, 1970, nr. 32, 18. — Scris şi: *maquisard.* — Din fr. **maquisard.**

MACRÓU, *macroure*, s. n. **1.** Peşte osos fusiform, frumos colorat, verde sau albastru pe spate, sidefiu pe pîntece, care trăieşte în mările Europei; scrumbie albastră (*Scomber scombrus*). Cf. LTR², DN². *File de macrouri în vin alb* (cf. fr. *filets de maquereau au vin blanc*). *Macrou prăjit* (cf. fr. *frilures de maquereaux*). **2.** (La pl.) Conservă preparată din carnea acestui peşte. Cf. BL V, 9, LTR², DN², GRAUR, T. A. 90. *Macrouri în ulei. Macrouri cu sos tomat.* — Variantă: *macro* s. n. — Din fr. **maquereau.**

MADLÉNĂ, *madlene*, s. f. Prăjitură făcută din cocă şi unt, coaptă în cuptor şi ornată cu cremă. Cf. DN². *Se ung cu unt forme mici de tablă, speciale pentru madelene, şi se toarnă din compoziţie, dar numai pe trei sferturi, deoarece cresc la copt.* S. MARIN, C. B. 267. — Variantă: *madelónă* s. f. — Din fr. **madeleine.**

MADRILÉN, -Ă, *madrileni*, *-e*, s. m. şi f., adj. **1.** S. m. şi f. Persoană care face parte din populaţia de bază a Madridului sau care este originară de acolo; madrilean, madrilez[9]. *Templele capitalului financiar sînt concentrate între Paseo del Prado şi Avenida José Antonio — Gran Via — cum o numesc familiar madrilenii.* FLACĂRA, 1968, nr. 36, 13. **2.** Adj. Care aparţine Madridului sau madrilenilor (1), privitor la Madrid sau la madrileni, originar din Madrid; madrilez. Cf. SFC II, 214. *Un grup de muncitori madrileni, la intrarea în fabrică.* FLACĂRA, 1968, nr. 36, 14. *Este deallfel unica distracţie pe care şi-o pot permite mii şi mii de muncitori madrileni, care cîştigă între 90 şi 100 de pesetas pe zi.* ib. *O mare reuniune a studenţilor madrileni.* IB 1968, nr. 4721. *Muncitori constructori madrileni în grevă.* ib. 1971, nr. 5614. — Din fr. **madriline**, sp. **madrileno.**

---

[6] *Dizionario enciclopedico Sansoni*, Firenze, 1954; Emile Littré, *Dictionnaire de la langue française*, Tome V, Edition intégrale, Paris, 1959; *Dictionnaire de la langue française abrégé du Dictionnaire de Littré* par A. Beaujean, Paris, 1959; Paul Robert, *Dictionnaire alphabétique et analogique de la langue française. Les mots et les associations d'idées*, Tome quatrième, Paris, 1959; *The Oxford English Dictionary*, Volume VI (L—M), Oxford, 1961; *Grand Larousse encyclopédique en dix volumes*, Tome sixième, Tome septième, Paris, 1962, 1963; *The Concise Oxford Dictionary of Current English*, Edited by H. Fowler and F. G. Fowler, based on Oxford Dictionary, Ed. V, Oxford, 1954; *Le Petit Robert, Dictionnaire alphabétique et analogique de la langue française* par Paul Robert, Paris, 1970.

[7] De asemenea neînregistrate în DLR, cu toate că alte cuvinte derivate de la nume de oraşe s-au lucrat (de exemplu *milanez*, *moscovit* etc.).

MAESTÓSO adv. (Indică modul de executare a unei bucăți muzicale, de obicei, asociat cu „andante", „allegro") Maiestuos, cu măreție, cu solemnitate, solemn. Cf. DN², *Allegro maestoso.* DER. *Andante maestoso.* ib. — Pronunțat: *mă-es-to-zo.* — Din it. **maestoso.**

MAFIÓT, -Ă, *mafioți, -te,* s. m. și f. Persoană care face parte din asociația teroristă mafia; (rar) mafist[8]. *Cei 5 000 de mafioți din subordine operau în toate orașele americane.* IB 1970, nr. 5165. *Firele nevăzute ale mafioților și neofasciștilor duc, în multe cazuri, spre înaltele cercuri politice și financiare.* FLACĂRA, 1971, nr. 34, 33. *Cele mai recente fărădelegi comise de mafioți.* ib. (Adjectival) *Poliția nu deținea dovezi concrete ale acțiunilor criminale, organizate din umbră, cu abilitate, de șeful mafiot.* IB 1970, nr. 5165. *Nici măcar Comisia antimafia nu este în stare să afirme în ce măsură activitatea criminală a grupurilor mafiote a putut fi jugulată în urma anchetei.* FLACĂRA, 1971, nr. 34, 33. — Pronunțat: *-fi-ot.* — **Mafia** + suf. *-iot.*

MAGRITÁTE s. f. (Învechit) Slăbiciune. *Magritatea și paliditatea erau înspăimîntătoare.* CALENDAR (1862), 25. — Cf. fr. **maigre, maigrir,** lat. **macer, macrum.**

MAHALAGÉSC,-GEÁSCĂ, *mahalagești,* adj. Care aparține mahalalei, ca la mahala sau ca mahalagiii. Cf. *mitocănesc. Limbaj mahalagesc. Comportare mahalagească.* — **Mahalagiu** + suf. *-esc.*

MAHARADJÁH, *maharadjahi,* s. m. Titlu purtat, în trecut, de prinții suverani indieni, avînd semnificația de mare rege; persoană care purta acest titlu. Cf. *rajah.* Cf. DER, DN², GRAUR, T. A. 101. *Un simpatic profesor șomer, improvizat ghid pe lîngă un maharajah aflat în turism prin Europa, primește în dar de la acesta... un elefant.* CONTEMPORANUL, 1972, nr. 34, 1/3. — Pronunțat: *maharageá.* — Din fr. **maharajah, maharadjah.**

MAHARÁNI, *maharani,* s. f. Soție de maharadjah. Cf. DN². — Din fr. **maharani**

MÁIA s. f., adj. **1.** S. f. Denumire dată unor triburi de indieni din America Centrală, pe teritoriul Mexicului, Guatemalei, Hondurasului și Hondurasului Britanic, care au creat o strălucită civilizație înainte de descoperirea Americii de către Cristofor Columb. **2.** S. n. (Lingv.) Veche limbă indiană-americană a unei populații băștinașe din America Centrală vorbită și astăzi de unii locuitori din Peninsula Yucatan. **3.** Adj. (În sintagma) *Arta maia* = arta triburilor maia (**1**), care cuprinde construcții monumentale, temple, sculptură, pictură murală, bijuterii etc. Cf. DER. — Scris și: (după fr.) *maya.* — Pronunțat: *ma-ia.* — Din fr. **maya.**

MAIDANÓS, *maidanoși,* s. m. (Dobrogea) Pătrunjel *(Petroselinum hortense).* Cf. BORZA, D. 126. — Pronunțat: *mai-da-.* — Etimologia necunoscută.

MAIZÉNĂ s. f. Amidon de porumb, modificat și purificat printr-un tratament alcalin special, avînd un conținut mic de grăsimi și de proteine și fiind întrebuințat în alimentația sugarilor, a copiilor, a bolnavilor de ulcer sau cu alte afecțiuni gastrointestinale, precum și în alimentația obișnuită; zeamil. *Maizena conține grăsimi 0,07%, proteine 0,5%, cenușă 0,3%.* LTR², cf. DER. — Pronunțat: *ma-i-.* — Din fr. **maïzena,**

MALÉFIC, -Ă, *malefici, -ce,* adj. Care aduce nenorocire, necaz, supărare; înzestrat cu puteri răufăcătoare; fatal, nefast. Cf. DN². *Conform horoscoapelor nipone, el este un an malefic pentru fetele născute sub zodia lui.* SCÎNTEIA, 1970, nr. 8503, cf. PN 1970, nr. 9, 45. *Se zice că opalul este o piatră malefică.* — Din fr. **maléfique,** lat. **malefícus.**

MALGÁȘ, -Ă, *malgași, -e,* s. m. și f., adj. **1.** S. m. și f. Persoană care face parte din populația de bază a insulei Madagascar, aparținînd, cea mai mare parte, rasei mongoloide; (la m. pl.) națiune, popor care locuiește în insula Madagascar. Cf. DER, DN²,

[8] Cuvîntul *mafist,* ca și *mafia,* a fost lucrat în DLR.

GRAUR, T. A. 151. 2. Adj. Care se referă la malgaș (1), care aparține malgașilor. *Ce va aduce Piața comună „lărgită" țărilor africane membre ale Commonwealth-ului, care au primit în cele din urmă un statut preferențial pentru produsele lor tradiționale de export (de genul celui acordat țărilor afro-malgașe asociate la Piața comună)* ? FLACĂRA, 1971, nr. 28, 18. *Este exact răspunsul pe care-l pot da înșeși țările afro-malgașe.* ib. *I-am dat studiul meu cu privire la adverb și la articolul nehotărît în limba malgașă.* BARANGA, C. II, 13. *Îți dai seama ce bombă ? Prima catedră de limba malgașă. Nici la Sorbona nu există.* id. ib. 16. (Substantivat, f.) Grup de limbi malaio-polineziene vorbite în insula Madagascar. Cf. DER. *Înființarea catedrei de malgașă.* BARANGA, C. II, 13. — Din fr. **malgache.**

MALȚÁT, -Ă, *malțați, -te,* adj. Care conține malț, cu malț. *Un loc important în bucătăria celor mici îl deține făina maltată, fabricată din făina albă de grîu grisată și extract de malț.* SCÎNTEIA, 1969, nr. 8115. *Extractul de malț din compoziția făinii maltate conține vitamine.* ib. — De la **malț.**

MÁMBO s. n. Dans modern, în doi timpi, asemănător cu rumba ; melodia după care se execută acest dans. Cf. DN². — Din fr. **mambo,** it. **mambo.**

MANAGEMÉNT, *managemente,* s. n. Conducere, administrare a unei afaceri : colectiv de conducere, comitet directorial. *S-au făcut numeroase studii pe plan internațional care atestă că știința conducerii și organizarea producției economice, așa-numitul management, constituie nu distracția unor economiști de cabinet..., ci, dimpotrivă, preocuparede a simplifica organizarea.* CONTEMPORANUL, 1969, nr. 52, 2/7. *Lecții docte despre nobilele cuvinte cu care ne-am îmbogățit vocabularul „management" și „marketing".* FLACĂRA, 1970, nr. 31, 12, cf. PN 1970, nr. 9, 45. *Se poate remarca trecerea de la managementul empiric la managementul modern și apoi la managementul științific.* LUPTA DE CLASĂ, 1971, nr. 7, 74. — Din engl. **management.**

MÁNAGERIÁL, -Ă, *manageriali, -e,* adj. Directorial, organizatoric. *Decalajele dintre diferitele țări capitaliste dezvoltate se explică nu prin cauze de ordin tehnic..., ci, în primul rînd, prin cauze de ordin managerial — organizarea producției, modul de conducere a economiei.* CONTEMPORANUL, 1962, nr. 51, 2/7. *Poziția funcției manageriale în corporația capitalistă modernă este similară celei a conducătorilor din economia socialistă.* LUPTA DE CLASĂ, 1971, nr. 590, *Concurența de pe piața managerială stimulează perfecționarea acestor profesioniști pentru exercitarea responsabilităților complexe care le revin în cadrul firmei.* ib. 92. — Pronunțat : *-ri-al.* — Din engl. **managerial.**

MANI s. m. pl. (În mitologia romanilor și a vechilor popoare italice) Suflete ale morților considerate divinități ocrotitoare ale căminului. Cf. DER, DN² — Din lat. **manes.**

MANICÓRD, *manicorduri,* s. n. Vechi instrument muzical cu coarde și cu clape-ale cărui coarde erau acoperite cu pînză pentru ca sunetele emise că fie line și mai profunde ; era folosit în Franța, înainte de secolul al XVI-lea. Cf. DN². — Din fr. **manicorde, manichordion.**

MANJUÁRI, *manjuari,* s. m. Specie de pește, puțin răspîndit, asemănător cu crocodilul. *Manjuari sau peștele-crocodil — denumit astfel datorită marii lui asemănări cu acesta din urmă — este o specie rară.* SCÎNTEIA, 1971, nr. 8899. *Zoologii afirmă că manjuarii... ar fi una din cele mai vechi specii de pești de pe pămînt.* ib. *Fără intervenția omului, manjuarii ar fi condamnați la dispariție.* ib. — Pronunțat : *-ju-ari.* — Etimologia necunoscută.

MANTINÉLĂ, *mantinele,* s. f. 1. Împrejmuire de formă dreptunghiulară, rotunjită la colțuri, care limitează terenul la hochei pe gheață, servind la asigurarea continuității jocului și la evitarea întreruperilor care ar putea surveni din cauza ieșirii pucului în afara spațiului de joc. Cf. DER, DN². *Reușește să oprească pucul la mantinelă.* IB, 1970, nr. 2976. *Pucul a fost blocat la mantinelă.* SCÎNTEIA, 1972, nr. 9097. *Partida aceea de hochei putea să fie filmată mai fluid, cu un mai tragic simț al mantinelei.* CI-

NEMA, 1972, nr. 3, 20. V. și presa sportivă. **2.** Marginea internă a unei mese de biliard. Cf. DN². — Din it. **mantinella.**

MANÚBRIU, *manubrii*, s. n. (Zool.) Formație tubulară a corpului meduzelor, pe care se află orificiul buco-anal. Cf. DER. **2.** Structură anatomică sau parte a unei structuri anatomice care are formă de mîner. Cf. D. MED. *Manubriu sternal* = porțiunea superioară a sternului. Cf. DER, D. MED. — Pronunțat : — *briu.* — Din lat. **manubrium.**

MARACÁSE s. f. pl. Instrument muzical alcătuit dintr-o nucă de cocos și un mîner, avînd introduse în interior pietricele sau nisip, care, prin scuturare, produc niște sunete caracteristice, plăcute auzului. Cf. DN². *Orchestră de mariachis.* FLACĂRA, 1970, nr. 33, 18, cf. PN 1970,nr. 9, 45. —Variantă : *mariáchis* s. n. — Din sp. **maracas.**

MARSCHÍNO s. n. Lichior italienesc făcut dintr-o varietate de cireșe amărui. Cf. DN². — Din it. **maraschino,** fr. **marasquin,** engl. **maraschino.**

MARAGINÁLII s. f. pl. **1.** Ansamblu de cuvinte explicative, note sau titluri tipărite pe marginea paginilor unei cărți, imediat în afara textului. Cf. DN². **2.** Articol sau rubrică cu note, observații, adnotații, referințe, însemnări și comentarii pe marginea unui text. Cf. LTR², DN². *Marginalii la o carte de mult așteptată.* LUPTA DE CLASĂ, 7/1971, 180. — Variante : *marginále, marginália* (scris după lat.) s. f. — Din lat. **marginalia**[9].

MARIJUÁNA s. f. Stupefiant asemănător cu haşişul, care are aceleași utilizări și efecte ca și acesta și care este foarte răspîndit în America. Cf. *haşiş, heroină, opiu.* DN², D. MED. *Un examen medical, impus de comportarea lui, a restabilit însă adevărul — fumase marijuana.* SCÎNTEIA, 1969, nr. 8262. *Marijuana provoacă adesea crize de tulburare și de delir, însoțite de tendința de a săvîrși acte de violență.* ib. *A declarat că nu știa despre existența în portbagajul mașinii sale a unui săculeț cu marijuana.* IB 1969, nr. 5045. — Pronunțat : *mă-ri-hua-na.* — Scris și (după fr.) *marihuana.* — Din fr. **marihuana, marijuana,** sp. **marijuana,** engl. **marijuana.**

MARIVODÁJ s. f. Limbaj afectat, căutat, amabil, plin de subtilitate și de artificialitate. Cf. DN². — Din fr. **marivaudage.**

MARKÉTING s. n. Studiere sistematică, permanentă și continuă, precum și prelucrare, analiză și evaluarea tuturor datelor privitoare la problemele pieței ; aplicare a metodelor științifice pentru rezolvarea operațiilor economice care implică transferul bunurilor de la producător la consumator. *Obiectul cercetării marketing îl constituie studierea reacțiilor și comportamentului cumpărătorilor, vînzătorilor și consumatorilor.* COMERȚUL MODERN, 1969, nr. 8, 38. *Există posibilitatea identificării unor tendințe centrale în ce privește relația dintre variabilele marketingului și alegerile făcute de consumatori.* ib. 46, cf. FLACĂRA, 1970, nr. 31, 14, PN 1970, nr. 9, 45. *Constituirea Asociației Române de Marketing* (AROMAR).SCÎNTEIA, 1971, nr. 8731. -Accentuat, și : *márketing.* — Din engl. **marketing**[10].

MAROCÁN, -Ă, *marocani, -e,* s. m. și f., adj. **1.** S. m. și f. Persoană care face parte din populația de bază a Marocului sau care este originară de acolo ; (la m. pl.) popor, națiune care trăiește în Maroc. Cf. DER. **2.** Adj. Care aparține Marocului sau marocanilor (1), privitor la Maroc sau la marocani, caracteristic Marocului sau marocanilor. *Dorința exprimată de personalitățile oficiale marocane pentru dezvoltarea relațiilor de prietenie și colaborare.* SCÎNTEIA, 1969, nr. 7951. *În jurul Mediteranei musulmane întîlnim, pe lîngă repertoriile naționale clasice, bucăți muzicale... algeriene, libiene, marocane.* FLACĂRA, 1969, nr. 14, 30. *Cronica relațiilor româno-marocane.* SCÎNTEIA, 1971, nr. 8993. *Cooperarea româno-marocană.* ib. *Vizita oaspetelui marocan.* ib. *Forul marocan de*

[9] Cf. *miscellanea* (s. v. *miscelaneu*) care este lucrat în DLR.
[10] Cf. și *market* (neinserat în coloanele DLR).

specialitate a comunicat, printr-o telegramă, programul jocurilor. SPORTUL, 1972, nr. 6938, 1/5. — **Maroc** (n. pr.) + suf. *-an* Cf. fr. **marocain.**

MÁSER s. n. Dispozitiv pentru amplificarea sau generarea undelor electromagnetice cu lungimea de undă de ordinul milimetrilor și centimetrilor și bazat pe același principiu de funcționare ca și laserul; este utilizat în radiolocație, radioastronomie, medicină etc. Cf. LTR², DER, D. MED. — Din fr. **maser**, engl. **maser.** Termenul este la origine englez, fiind format din abrevierea **M**icrowave] **a**[mplification by] **s**[timulated] **e**[mission of] **r**[adiation].

MASOCHÍSM s. n. **1.** (Med.) Perversiune caracterizată prin aceea că plăcerea sexuală apare numai în urma unor dureri fizice (loviri) sau morale (cuvinte injurioase). Cf. ABC SĂN., DER, DN², D. MED. **2.** Comportament al unei persoane care găsește satisfacție în suferință, care caută durerea și umilința. DN². — Din fr. **masochisme**, germ. **Masochismus.**

MASOCHÍST, -Ă, *masochiști, -ste,* adj., s. m. și f. (Persoană) care practică masochismul. DN². — Din fr. **masochiste**, germ. **Masochist.**

MAUROVLÁH, -Ă, *maurovlahi, -e,* s. m. și f., adj. **1.** S. m. și f. (La pl.) Populație românească din partea de vest a Peninsulei Balcanice, cuprinsă între coasta dalmată, Drava și Morava, ajunsă în această regiune în secolele VII—IX; (și la sg.) persoană care face parte din această populație. Cf. DER. **2.** Adj. Care aparține maurovlahilor (1), privitor la maurovlahi. Cf. DER. (Substantivat, f.) Dialect vorbit de maurovlahi. — Pronunțat: *mau-ro-.* — **Mauro** + **vlah.**

MAXI — Element de compunere care însemnează „mare" și care servește la formarea unor substantive ca *maxiprcsă* (LTR²), *maxijupă, maxiebrietate, maxipudoare* (SFC V, 79). Cf. *mini-, micro-.* — Izolat, prin analiză, din împrumuturi ca *maxim, maximal, maximum, maximalist*; face parte din categoria elementelor de compunere internaționale deosebit de productive (*micro-, mini-, tele-, super-, ultra-* etc.). Cuvîntul apare și izolat, în opoziție sau alături de *mini-, midi-. Mini — midi — maxi* [titlu]. SCÎNTEIA, 1971, nr. 9009. *Unii specialiști occidentali susțin că trebuie să se revină, cel puțin, la o așa-numită „miniconvertibilitate"* [a dolarului], *prin care înțeleg preschimbarea în aur numai a sumei aflate în posesia băncilor centrale la o anumită dată. Alții propun „maxiconvertibilitatea", adică convertibilitatea tuturor dolarilor. Există și o formulă intermediară, cea a „midiconvertibilității", care propune ca „mini" să preceadă „maxiconvertibilitatea".* ib.

MAXIMAFILÍE s. f. Colecționare și studiere a cărților poștale ilustrate care reproduc anumite mărci poștale, fiecare carte poștală avînd lipită într-un colț marca poștală respectivă. Cf. *filatelie. În holul Poștei centrale are loc deschiderea expoziției participanților la cel de-al III-lea concurs republican de maximafilie.* IB 1969, nr. 4825. cf. PN 1973, nr. 3,41. — Din fr. **maximaphilie.**

MĂRȘĂLUITÓR, *mărșăluitori,* s. m. (Sport) Persoană care practică proba sportivă de marș forțat. V. presa sportivă. — Pronunțat: *-lu-i.* — **Mărșălui** + suf. — *-tor*[11].

MEGAWÁT, *megawați,* s. m. Unitate de măsură pentru putere, egală cu un milion de wați. *În 1972, cele două centrale vor furniza împreună 700 megawați.* FLACĂRA, 1969, nr. 9, 31. *Cînd vei primi de la „Mașini grele — București" grupurile de 330 MW, să știi, Mirele, că în ele ai să găsești un semn și de la mine.* ib. 1971, nr. 34, 14, cf. ib. nr. 31, 18. — Scris și: (simbol *MW*). — Din fr. **mégawatt.**

MELÁNĂ s. f. Fibră textilă sintetică obținută prin polimerizarea nitrilului acrilic avînd proprietăți asemănătoare cu ale lînii. Cf. *orlon, dralon, nailon, banlon, acrilon* etc. Cf. LTR², DER. *Melana întrece cele mai bune soiuri de lînă.* M 1970, nr. 668, 1. *Firele*

[11] Nici la verb nu a fost înregistrată această accepție specială din sport.

de melană... echivalează cu lîna tunsă de pe aproape zece milioane de oi. ib., cf. PN 1970, nr. 9, 45. *Fibre polinitroacrilice — melana.* FLACĂRA, 1971, nr. 29, 24. — Cf. **lînă**, lat. **lana**.

MELANEZIÁN, -Ă, *melanezieni, -e*, s. m. și f., adj. **1.** S. m. și f. Persoană care face parte din populația de bază a Melaneziei (grup de arhipelaguri din nord-est de Australia, reprezentînd partea vestică a Oceaniei). *Populația este formată din melanezieni, indieni, chinezi și europeni.* DER. (La pl.) Populație negroidă din Melanezia. Cf. DER. **2.** Care aparține Melaneziei sau melanezienilor (**1**), care se referă la Melanezia sau la melanezieni. *În cadrul tipului melanezian se disting mai multe subtipuri: a) pigmeu ..., b) papuaș ..., c) melanezian propriu-zis ... d) neocaledonian ...* DER. — Pronunțat: *-zi-an.* — Din fr. **mélanesien**.

MÉLO subst., adj. invar., (Familiar) **1.** Subst. Dramă încărcată de efecte patetice și violente (acțiune complicată, situații neverosimile, momente de sentimentalism ieftin, lacrimogen, atmosferă sumbră, plină de mister etc.) în scopul de a impresiona cu orice preț spectatorul; melodramă. Termenul apare frecvent în cronicile teatrale sau cinematografice; l-am auzit, de asemenea, de două ori, într-o replică a eroinei principale, Alexandra Dan, din piesa „Travesti" de Aurel Baranga (actul al III-lea). **2.** Adj. invar. Cu caracter de melodramă, de un patetism exagerat, fals, artificial; melodramatic. *Am fi rămas cu imaginea omenească și profundă, neîntinată de eforturile „melo" ale celor doi mari actori: Sophia Loren și Marcello Mastroiani.* FLACĂRA, 1971, nr. 32, 16. — Prescurtare de la **melodramă**, **melodramatic**. Cf. fr. **mélo**.

MELOFÓB, -Ă, *melofobi, -e*, s. m. și f., adj. (Persoană) care nu suportă muzica, care are oroare de muzică. Cf. DN². — Din fr. **mélophobe**.

MELOFOBÍE s. f. Dispreț, aversiune, oroare pentru muzică. Cf. DN². — Din fr. **mélophobie**.

MÉRING, *meringi*, s. m. Prăjitură fină, preparată din zahăr și albuș de ou bătut, coaptă la foc slab, umplută cu cremă de ciocolată și acoperită cu frișcă. Cf. *madlenă, mascolă.* Cf. DN². *Meringue glasat.* SĂPT. 1971, nr. 53, 9. — Scris și (după fr.): *meringue.* — Pronunțat: *mereng.* — Variantă: *méreng* s. n. — Din fr. **meringue**. Cf. pol. **marzynka**.

MESSÉR, *messeri*, s. m. Termen de adresare către un preot, medic, avocat etc. în Italia, în evul mediu. *Acolo era în ființă messer doge cu cei șase sfetnici și cu toți domnii senatori.* SADOVEANU, O.XII, 334, cf. DN². *Messerul avea gura umedă și din ochii lui albaștri de înger picura o rouă înduioșată.* BARBU, PRINC. 62. *Căpitanul uitase de messer.* id. ib. 187. *Sfătuitorii Principelui sînt doi astrologi: valahul și messer Ottaviano.* CONTEMPORANUL, 1970, nr. 12, 3/3. — Accentuat și: *mésser.* — Variantă: *messére* s. m. — Din it. **messere**.

METÉC, -Ă, *meteci, -ce*, s. m. și f. Denumire dată, în Grecia antică, străinilor stabiliți în Atena, care nu aveau nici un drept cetățenesc și nici nu puteau obține vreo proprietate imobiliară, dar care nu erau sclavi, ocupîndu-se cu comerțul și cu meșteșugăritul. Cf. DER, DN². — Din fr. **métèque**.

METIONÍNĂ s. f. Aminoacid indispensabil vieții omului și animalelor, care conține cantități mari de sulf, lipsa lui determinînd un dezechilibru al compușilor azotați din organism. *Metionina este larg răspîndită în substanțele proteice.* LTR². *Metionina stimulează creșterea plantelor și a păsărilor.* ib., cf. DER, D. MED. — Pronunțat: *-ti-o-.* — Din fr. **méthionine**, germ. **Methionine**.

METROANEXÍTĂ, *metroanexite*, s. f. Inflamație acută sau cronică a uterului și a anexelor uterine (trompe și ovare). Cf. DER. [Anexitele] *se mai numesc și salpingovarite sau metroanexite.* ABC SĂN. 33, cf. D. MED., FORM. CUV. I, 137. — Pronunțat: *-tro-a-.* — Din fr. **métro-annexite**.

Scanned with OKEN Scanner

MEZENCHÍM s. n. Țesut conjunctiv embrionar alcătuit din celule fusiforme sau stelate înglobate într-o substanță omogenă, din care, ulterior, se formează vase sanguine, limfatice, țesutul conjunctiv etc. Cf. DER. *Mezenchimul adultului, deși specializat în diferite direcții (mezenchim, dinamic), păstrează — în stare latentă — toate proprietățile embrionare (mezenchim static).* D. MED. Din fr. **mésenchyme**.

MICLITRÁJ, *miclitraje*, s. n. Capacitate mică măsurată în litri; cantitate mică de lichid, în special de benzină, care se cîntărește cu litrul. Cf. *scurtmetraj. „Honda", marcă celebră de motociclete, scutere și automobile de miclitraj.* SCÎNTEIA, 1970, nr. 8503. — **Mic** + **litraj**.

MICOFLÓRĂ s. f. Totalitatea speciilor de ciuperci (care cresc pe un anumit teritoriu). Cf. DN², DER. *Microflora României* [titlu]. — Din fr. **mycoflore**.

MICROBÍST, -Ă, *microbiști, -ste*, s. m. și f. (Familiar) Pasionat spectator de fotbal. *Cu toate că nu fac parte din „lumea microbiștilor de fotbal"* [!], *totuși în fiecare săptămînă citesc cu plăcere și rubrica „Poșta rotundă".* M 1971, nr. 742—743, 8/6. *Nu prea cred că sutele de mii de microbiști să fie de aceeași părere.* ib. 1972, nr. 778, 8/6. — **Microb** + suf. *-ist*. Termenul apare mai ales în vorbire.

MICROBÚZ, *microbuze*, s. n. Autobuz pentru un număr mic de pasageri. Cf. DN². *Accident provocat de ciocnirea unui microbuz cu o „Dacia" 1100.* IB 1971, nr. 4986. *Parcul turistic național va crește cu 172 autocare, 75 autoturisme, cu sau fără șofer, și cu 60 microbuze.* FLACĂRA, 1972, nr. 5, 10/2. — **Micro-** + [auto] **buz**.

MICROCÓC, *micrococi*, s. m. Bacterie de formă sferică mai mică decît cocul izolată sau grupată în aglomerări neregulate ori în ciorchine, în care au loc fenomen, calitativ deosebite de cele macroscopice. Cf. DER, DN², D. MED. — Din fr. **microcoque**

MICROELEMÉNT, *microelemente*, s. n. Element chimic care se găsește în cantități foarte mici în sol și în organisme și care intră în compoziția enzimelor, fermenților etc. *Lipsa microelementelor produce tulburări în creștere sau alte anomalii.* LTR², cf. DER, D. MED. — Pronunțat: *-cro-e-*. — **Micro-** + **element**.

MICROFÁUNĂ s. f. Totalitatea animalelor microscopice de pe glob, dintr-o regiune sau dintr-un loc restrîns; faună microscopică. Cf. DN², DER. — Pronunțat: *-fa-u-*. — **Micro-** + **faună**.

MICROSTRUCTÚRĂ, *microstructuri*, s. f. Structură de amănunt a unui material observată cu ajutorul microscopului sau prin alte mijloace. Cf. LTR², DER, DN². — Din fr. **microstructure**.

MIDI — Element de compunere care însemnează „mediu", „mijlociu" și care servește la formarea unor substantive ca *midimăsură, midilungime* etc. și a unor adjective ca: *midilung, midiscurt* etc. Se folosește și izolat, cu valoare de adjectiv. *O rochie midi. Un pallon midi.* Termenul, împrumutat din limbajul caselor de modă și apărut odată cu moda feminină care a lansat și a recomandat lungimea medie a îmbrăcămintei de damă (concomitent sau puțin după apariția lui *mini-* și *maxi-*), are șanse să se extindă și în alte domenii, mai puțin capricioase decît moda. V. și *maxi-* de mai sus. — Din fr. **midi**.

MIGROSÍST, -Ă, *migrosiști, -ste*, s. m. și f. (În opoziție cu *angrosist*) Comerciant care vinde cu amănuntul, cu bucata; detailist. *Pescarii, care l-au prins în plasă, angrosiștii, migrosiștii, tarabagiii.* FLACĂRA, 1970, nr. 32, 23, cf. PN 1970, nr. 9, 45. — **Mi(e)gros**[12] + suf. *-ist*.

[12] Nici cuvîntul *micgros*, atît de uzual în limbajul comercial, nu apare în DLR.

MIHLÉLE s. f. pl. (Regional) Pătlăgele roșii *(Lycopersicum esculentum)*. Cf. BORZA, D. 102. — Etimologia necunoscută.

MIHOTEÁLĂ, *mihoteli*, s. f. (Regional) Ris pe înfundate. Cf. PAMFILE, A. R. 251, CV 1951, nr. 9—10, 46. — **Mihoti** + suf. *-eală*.

MILÁDI s. f. (De obicei la vocativ, ca formulă de adresare) Titlu care se dă în Anglia doamnelor și domnișoarelor nobile; doamnă, domnișoară, ladi. *De la toți prelinzi că să te numească milady.* F (1906), 31, cf. DN². Pronunțat: *miledi*. — Scris și: (după engl.) *milady*. — Din engl. **milady**[13].

MIMÉTIC, *mimetici*, adj. Care se referă la mimetism[14], care are mimetism. *Urîte, fără nume purtînd atîtea nume Mimetic colorate.* BRAD, O. 46. — Din fr. **mimétique**.

MIMODRÁMĂ, *mimodrame*, s. f. Operă dramatică în care actorii interpretează rolurile numai prin mimică și pantomimă. Cf. DN². — Din fr. **mimodrame**.

MINESÉNGER, *minesengeri*, s. m. (Germanism) Denumire dată cîntăreților medievali germani din secolele al XII al XV-lea, autori și interpreți de „Minnesang"[15]. Cf. DER, DN². — Scris și: *minnesinger, min(n)esänger*. — Pronunțat: *-zen-gher*. — Din fr. **minnesinger**, germ. **Minnesänger**.

MINI- Element de compunere care înseamnă „mic" și care servește la formarea unor substantive ca: *minianchetă, minicampionat, minitelevizor* etc. și a unor adjective ca: *minijupat*. Pledoaria pentru includerea acestui element de compunere atît de productiv, de larg și de variat răspîndit în limba noastră și în alte limbi moderne, ca și a numeroaselor compuse formate cu el, ni se pare inutilă, deoarece *mini-*, alături de *tele-, super-, pluri-, micro-, ultra-* și multe altele, face parte din categoria celor mai productive și mai frecvente elemente de compunere recente[16]. V. și *maxi-* de mai sus. — Din fr. **mini-**

MINȚÍ, *mințesc*, vb. IV. Refl. (Regional) A se cumînți, a se potoli. *Le-am spus și eu cîte o oroganie poate s-or mai mînți.* I. CR. IV, 251. — V. **minte**.

MINUTÁJ, *minutaje*, s. n. Orar precis de desfășurare a unei operații oarecare, a unei ceremonii etc. *Ar fi extrem de utilă practica minutajului.... pînă la secundă.* FLACĂRA 1970, nr. 32, 31. — Din fr. **minutage**.

MIS, (rar) *misuri*, s. f. 1. Titlu care se dă domnișoarelor și doamnelor în Anglia și în America. Cf. DN². 2. Titlu dat de către un juriu oficial celei mai frumoase femei dintr-un oraș, dintr-o țară, dintr-un continent sau din lumea întreagă. *Tinere candidate la titlul de „Miss 69" au defilat în fața televizorului.* IB 1969, nr. 4910. *Mis București. Mis România. Mis Europa. Mis Univers. Persoanele de sex feminin din Marea Britanie au vocație pentru titlul de miss.* FLACĂRA, 1972, nr. 5, 22. *Dintre cele zece finaliste a fost aleasă „Miss mini", Jeanette Kenny, în vîrstă de șase ani.* ib. — Scris și: (după engl.) *miss*. — Din fr. **miss.**, engl. **miss**[17].

---

[13] Substantivul *milord*, absolut paralel din punct de vedere semantic, al vechimii și al răspîndirii, figurează în DLR.

[14] Termenul este lucrat în DLR; oferim, pe această cale, un citat (cu o valoare figurată neînregistrată) în care avem o atestare pentru forma de plural, de asemenea nenotată de dicționar l nostru: *Nu contestă nimeni c-au fost și încercări rizibile, simple mimetisme la curente din afară.* FLACĂRA, 1970, nr. 32, 21.

[15] Poezie lirică de curte, creată de cavalerii și de cîntăreții medievali germani, după modelul folcloric și sub influența trubadurilor provensali, în care erau celebrate iubirea și viața cavalerească.

[16] V. Luiza Seche, *Elementul de compunere mini-*, în SFC V, 71—81, cf. PN 1968, nr. 7, 30—31.

[17] Cuvintele *milord* și *madmoazelă* sînt înregistrate în DLR.

MÍSTER, *misteri*, s. m. Titlu care se dă în Anglia și în America unui bărbat care nu are un titlu nobiliar; domn. Cf. DN². — Din engl. **mister**.

MISTRÉS, *mistrese*, s. f. Titlu care se dă în Anglia și în America unei femei măritate care nu descinde dintr-o familie nobiliară și nu are drept la titlu de ladi. Cf. DN². — Scris și (după engl.) *mistress*. — Din engl. **mistress**.

MITICÉSC, -EÁSCĂ, *miticești*, adj. (Familiar; despre manifestările oamenilor) Propriu miticilor[18], care privește și tratează lucrurile cu ușurință; superficial, neserios, ușuratic. *Să ne batem joc într-un stil miticesc de o biată cîntăreață.* CONTEMPORANUL, 1967, nr. 1063, 5/5. — **Mitică** (n. pr.; diminutiv al lui *Dumitru*) + suf. *-esc*.

MIȚOCHÍNĂ, *mițochine*, s. f. (Regional) Moț. *Îi stă domnișoarei părul (breton) pe frunte ca o mițochină.* BREBENEL, GR. P.—Contaminare între **miță** și **moțochină**.

MIXÁJ, *mixaje* s. n. Procedeu de regrupare și de suprapunere pe o singură pistă a tuturor elementelor sonore comune ale unui film (dialoguri, comentarii, zgomote, muzică), corespunzătoare imaginii respective, după ce — mai întîi — au fost înregistrate pe benzi separate. Cf. LTR², DER, DN², SCL XV, 1964, nr. 4, 421 și rubricile rezervate cinematografiei din presa culturală — Din fr. **mixage**.

MIZANSCÉNĂ, *mizanscene*, s. f. Organizare materială a unei reprezentații, care constă în găsirea locului, decorurilor, mișcărilor, jocului actorilor etc.; punere în scenă. V. *scenografie. O situație schimbată, o mizanscenă altfel imaginată, o interpretare altcum nuanțată.* FLACĂRA, 1970, nr. 31, 17. *Monumentalul, caracterul quasi-popular al mizanscenelor sînt amprente de stil pe care le-am găsit și în „Coana Chirița".* CONTEMPORANUL, 1970, nr. 30, 4/6, cf. PN 1970, nr. 9, 45. — Variantă: *misanscénă*. — Din fr. **mise en scène**.

MÎNURÍȚĂ, *mînuriță*, s. f. (Regional) Diminutiv al lui *mînă*; mînuță. *Să-i văd oasele-nșirate, Mînurițele-ncleștate.* FOLC. TRANSILV. I, 177. — **Mînuri** (pl. învechit și regional al lui *mînă*) + suf. *-iță*. Sinonimele: *mînișoară, mînucă, mînușcă, mînușică, mînușiță, mînușoară, mînuță* — fără să fie adunate la cuvîntul reprezentativ *mînuță* (unde s-a dat definiția propriu-zisă și unde ar fi trebuit să fie înșirată și întreaga serie sinonimică) figurează în DLR.

MOCASÍN, *mocasini*, s. m. Încălțăminte de piele neargăsită pe care o poartă indienii în America de Nord; (prin analogie) încălțăminte cu tocuri joase, comodă, practică și ieftină, folosită la mars, sport, excursii etc. Cf. DN². *Purta mocasini și bluză bleu.* CINEMA, 1970, nr. 7, 45. — Din fr. **mocassin**[19].

MONOLÍNGV, -Ă *monolingvi*, *-e*, adj. (Despre dicționare, lexicoane, glosare, gramatici etc.) Care este scris într-o singură limbă; unilingv. Cf. *bilingv, trilingv* sau *plurilingv Această antologie plurilingvă însumează aproape tot ce s-a transpus mai bine din lirica eminesciană în limbile engleză, franceză, rusă, germană, spaniolă.* CONTEMPORANUL, 1971, nr. 52, 2/1. Cf. DN². *Dicționarul limbii române (DLR) este un dicționar monolingv.* — Din fr. **monolingue**.

MONOSEMÁNTIC, -Ă, *monosemantici*, *-ce*, adj. (Despre cuvinte) Care are un singur sens. Cf. DN². — **Mono** + **semantic**.

---

[18] Cuvîntul *mitică* este lucrat în DLR cu valoarea „personaj care simbolizează superficialitatea și neseriozitatea (introdus în literatură de I. L. Caragiale)". De asemenea s-a redactat substantivul *miticism* „atitudine, comportare sau faptă, vorbă etc. proprie miticilor". Cf. IORDAN, L. R. A., BL XII, 59.

[19] Cf. și firma MOCASIN a magazinului de încălțăminte din București, Bulevardul Gh. Gheorghiu-Dej, 17, specializat în sortimente mai ieftine și mai comode.

Scanned with OKEN Scanner

MONOȘÍNĂ, *monoșine*, s. f. Cale de rulare pentru tracțiune terestră sau suspendată care folosește o singură șină și pe a cărei talpă inferioară se deplasează vehicule de construcție specială. *Se folosesc și monoșine acționate de electromotoare instalate pe cărucioarele de rulare.* LTR², cf. DER. — **Mono-** + **șină** (după fr. *monorail*).

MONOVÉRB, *monoverbe*, s. n. Joc distractiv care constă în reprezentarea unui cuvînt prin litere combinate între ele sau prin figuri, sensul acestuia reieșind din poziția elementelor componente. Cf. DN² și rubricile cu jocuri distractive din publicațiile noastre. — **Mono-** + **verb**, Cf. fr. *monoverbe.*

MONTMORILONÍT, *montmorilonițí*, s. m. Aluminosilicat natural, hidratat de aluminiu, magneziu și fier. Cf. DT. *Prezența montmoriloniților în argile se poate presupune după umflarea acestora în prezența umezelei și transformarea lor într-o masă grasă, gelatinoasă.* LTR². *Argilele cu montmorilonit sînt utilizate pentru purificarea soluțiilor în industria petrolului, a uleiurilor vegetale, a vinurilor.* DER. — Scris și: (după fr.) *montmorillonit.* — Din fr. **montmorillonit**, germ. **Montmorillonit.**

MORFINÍSM s. n. Deprindere maladivă de a consuma morfină ca urmare a întrebuințării ei în scop terapeutic sau accidental. Cf. *morfinomanie.* Cf. LTR², DN², D. MED. — Din fr. **morphinisme.**

MORTINATALITÁTE s. f. Fenomen demografic care reprezintă frecvența în procente a copiilor născuți morți în raport cu numărul copiilor născuți vii, într-o anumită perioadă, pe un anumit teritoriu. Cf. DER, DN², D. MED. — Din fr. **mortinatalité.**

MOTOCRÓS, *motocrosuri*, s. n. Cursă de motociclism care se desfășoară pe teren accidentat și în care plecările se dau în grup, pe clase. Cf. DER, DN². ◇ *Motocros nautic* = cursă care se desfășoară, cu ambarcații speciale, pe apă, pe trasee în circuit sau în linie dreaptă; motonautică[20]. V. presa sportivă. — Din fr. **moto-cross.**

MOTOCROSÍST, *motocrosiști*, s. m. Sportiv participant la un concurs de moto cros. *Motocrosistul P. Bartko (Cehoslovacia) și-a confirmat valoarea.* SPORTUL, 1971, nr. 6814. — **Motocross** + suf. *-ist.*

MOZAMBICÁN, -Ă, *mozambicani*, *-e*, s. m. și f., adj. 1. S. m. și f. Locuitor al Mozambicului. 2. Adj. Care aparține Mozambicului sau populației lui, care se referă la Mozambic sau la populația acestuia. — **Mozambic** (n. pr.) + suf. *-an.*

MULTICOLÓN adj. Cu (multe) coloane. *Un cerdac lung, umbrit și multicolon răspunde c-o scară, ce dă-n curte.* EMINESCU, P. L. 73. — **Multi-** + **coloană.**

MUȘÁR, *mușari*, s. m. (Învechit) Spion. *Întîlneam cătări de mîță a vreunui zbirpitic, Sau vedeam pășind spre mine vreun mușar paralitic.* BOLLIAC, O. 109. — Din fr. **mouchard.**

MUȘTARIÉRĂ, *mușlariere*, s. f. Vas special în care se păstrează sau se servește muștarul (folosit drept condiment); (rar) muștarniță[21]. Cf. DN². — **Muștar** + suf. *-ieră*, după modelul unor cuvinte ca *sosieră, untieră, săpunieră, bombonieră, fructieră* etc.

MUTÁRNIC, -Ă, *mutarnici*, *-ce*, adj. (Învechit) Care se schimbă; schimbător, variabil. *Participia este un nume mutarnic.* TEMPEA, GRAM. 160/5. *Participiul este o zicere mutarnică.* GR. R.-N. I, 174/5. — **Muta** + suf. *-arnic.*

MUZICORÁMA s. f. Ansamblu de informații, de noutăți, de comentarii și ilustrări de muzică (ușoară și de dans); *p. ext.* emisiune transmisă la radio sau la tele-

[20] De asemenea nelucrat în DLR.
[21] Atestat în DLR.

viziune care cuprinde astfel de informații și ilustrări muzicale. Cf. *cinerama, discorama, zoorama, stereorama. Muzicorama TV.* M, 1970, nr. 668, 6/4. Această formație lexicală a rezultat (ca și *autobuz, troleibuz, cicloiron, sincrofazotron* etc.) din izolarea arbitrară, pe planinternațional, a unor fragmente de cuvinte. *-rama* reprezintă tăierea greșită a cuvîntului grecesc ὅραμα „spectacol" din compusul *panorama (pan — orama).* În astfel de situații nu se poate stabili cu certitudine în care dintre limbi a avut loc izolarea ; nu este însă exclus ca ea să se fi produs simultan în mai multe limbi[22].

★

Lista acestor termeni ar putea fi încă lărgită ; nu ne-am propus însă să epuizăm materialul lexical care — după opinia noastră — ar fi trebuit să figureze în DLR, ci, cercetînd cu atenție și cu spirit critic, în lumina experienței cîștigate de-a lungul etapelor de elaborare a lucrării și a creșterii explozive a vocabularului românesc — consecință firească a dezvoltării multilaterale a științei și culturii noastre —, am încercat să întreprindem o *retrospectivă* — de la nivelul anului 1973 — a inventarului de cuvinte din volumul cuprinzînd litera M și, în același timp, o scrutare a *perspectivei* de îmbogățire și de perfecționare cantitativă și calitativă a acestei importante opere naționale. Deși în *Introducerea Dicționarului* — după cum am văzut — se recomandă rezervă și severă selecție a terminologiei tehnice (în sensul larg al cuvîntului) și a formațiilor recente (mai mult sau mai puțin viabile) care aparțin vocabularului românesc — excluzînd din discuție categoria omisiunilor regretabile —, părerea noastră este că această rezervă și selecție trebuie efectuate într-un spirit științific obiectiv, mai receptiv, mai elastic, într-un cuvînt, mai „modern", manifestînd, pe de o parte, cea mai mare grijă față de tezaurul nostru lexical, dar avînd, pe de altă parte, o deschidere mai largă și mai profund realistă a unghiului de observație, dictată de realitatea vieții înșăși și de progresul general al societății noastre. În paginile *Dicționarului limbii române* trebuie să-și găsească locul tot ce e nou, actual, necesar. Chiar pentru cuvintele sau sensurile nerecomandabile, incerte sau greșite avem posibilitatea „tehnică" să le condamnăm sau să le „taxăm" ca atare, nu prin neluarea lor în considerație, ci printr-o tratare științifică, normativă, modernă. Rezerva sau, mai bine zis, desconsiderarea lor, ca și refuzul de a le accepta, de a le studia, de a ne spune cuvîntul despre ele și — în ultimă instanță — de a nu le insera în dicționar, nu este poziția cea mai indicată și nici garanția că limba se va conforma unor directive puriste. Dintotdeauna poporul și progresul culturii noastre — și implicit al limbii noastre — au fost acelea care au hotărît pînă la urmă, iar selecția cerută de necesitatea, de evoluția firească a lexicului, de modul în care formațiile noi s-au subordonat specificului limbii noastre, ca și utilizarea lor concretă, au fost acelea care le-au decis soarta.

BIBLIOGRAFIA LUCRĂRILOR FOLOSITE

ABC SĂN. = *ABC-ul sănătății.* Enciclopedie medicală populară. București, 1964.
BARANGA, C. II = Aurel Baranga, *Comedii.* Vol. II, București, 1971.
BARBU, PRINC. = Eugen Barbu, *Princepele.* Roman, [București], [1969].
BL I ș. u. = *Bulletin linguistique.* Faculté de Lettres de Bucarest. București—Paris—Copenhague, vol. I (1933) ș. u.
BOLLIAC, O. = Cezar Boliac, *Opere alese.* [București], 1950.

[22] Cf. acad. Al. Graur, *Cuvinte rău formate,* în „Limba română" VII, 1958, nr. 2, p. 1—4 ; *Introducere în lingvistica generală.* Varianta nouă, 1960, p. 88—89 ; J. Marouzeau, *Procédés de composition en français moderne,* în „Le français moderne", XXV, 1957, nr. 4, p. 247 ; O. Södegard, *Nouveaux emplois du suffixe* **-rama**, în „Le français moderne", XXX, 1963, nr. 3, p. 219—222 ; SCL XXI, 1970, nr. 4, 394 ; *Formarea cuvintelor, I, Compunerea,* 1971, p. 135.

BORZA, D. = Al. Borza, *Dicționar etnobotanic cuprinzînd denumirile populare românești și în alte limbi ale plantelor din România.* [București], 1968.
BRAD, O. = Ion Brad, *Mă uit în ochii copiilor.* București, 1962.
BREBENEL, GR. P. = I. P. Brebenel, *Graiul popular, în jurul ocupațiunilor și obiceiurilor țăranului român de pe vatra Oltului în Transilvania.* (*În jurnalul „Țara Oltului"*, Făgăraș, 1907, nr. 25—30, și 1909, nr. 12—36, 38, 44, 45).
CALENDAR (1862) = *Calendar pentru poporul românesc* (devenit apoi *Calendar pentru români*). [Cu suplimentul *Almanah pentru învățătură și petrecere*]. Iași, 1847—1862.
CINEMA = *Cinema.* Revistă lunară de cultură. 1970.
COMERȚUL MODERN = *Comerțul modern.* Revistă lunară. Institutul de cercetări comerciale. Anul III, 1969, nr. 8.
CONTEMPORANUL = *Contemporanul.* Săptămînal politic, social, cultural. Seria a II-a. [București].
CV = *Cum vorbim.* Revistă pentru studiu și explicarea limbii. București, Anul I (1949) ș. u.
DER = *Dicționar enciclopedic român.* Vol. III (K — P), București, 1965.
DLR = *Dicționarul limbii române* (DLR). Serie nouă. Tomul VI, Litera M (1965—1968) București.
D. MED. = *Dicționar medical.* Vol. I—II. București, 1969.
DN² = Florin Marcu — Constant Maneca, *Dicționar de neologisme.* Ed. a II-a revăzută și adăugită. București, 1966.
DT = *Dicționar tehnic.* [București], 1953.
EMINESCU, P. L. = Eminescu, *Proză literară.* Ediție îngrijită de Eugen Simion și Flora Șuteu. București, 1964.
F (18 ...) = *Familia,* foaie enciclopedică și beletristică cu ilustrațiuni. Pesta, apoi Oradea Mare. Anul I (1865) ș. u.
FLACĂRA = *Flacăra.* Revistă social-politică și literar-artistică. [București], 1968 ș. u.
FOLC. TRANSILV. I—II = *Folclor din Transilvania.* I—II. Texte alese din colecții inedite. [București], 1962.
GRAUR, T. A. = Al. Graur, *Tendințe actuale ale limbii române.* București, 1968.
GR. R.—N. I—II = *Gramatică românească și nemțască pentru tinerimea națională.* Vol. I—II, Brașov, 1838—1839.
IB = *Informația Bucureștiului.* București.
I. CR. I ș. u. = *Ion Creangă,* revistă de limbă, literatură și artă populară. Bîrlad. Anul I (1908) ș. u.
IORDAN, L. R. A. = Iorgu Iordan, *Limba română actuală. O gramatică a „greșelilor".* [Ed. a II-a]. București, [1948].
LTR² = *Lexiconul tehnic român.* Elaborare nouă. Vol. 11, 12, București, 1962.
LUPTA DE CLASĂ = *Lupta de clasă.* Organ teoretic și politic al Comitetului Central al Partidului Muncitoresc Român. [București], Anul I (1950) ș. u.
M = *Magazin.* Revistă săptămînală. Anul XIV, 1970.
MDDR = *Mic dicționar diplomatic român.* București, 1967.
PAMFILE, A. R. = Tudor Pamfile, *Agricultura la români.* București — Leipzig, 1913.
PN = *Presa noastră.* Revista Uniunii ziariștilor din Republica Socialistă România. București.
SADOVEANU, O. XII = Mihail Sadoveanu, *Opere.* Vol. XII. București, 1958.
SĂPT. = *Săptămîna culturală a capitalei.* Serie nouă, 1971.
SCÎNTEIA = *Scînteia.* Organ al Comitetului Central al P. C. R. [București].
SCL = *Studii și cercetări lingvistice.* București, 1950 ș. u.
SFC = *Studii și materiale privitoare la formarea cuvintelor în limba română.* Vol. I—VI, București, 1959 ș. u.
SPORTUL = *Sportul.* Ziar al Consiliului național pentru educație fizică și sport. [București], 1968 ș. u.
TEMPEA, GRAM. = Radu Tempea, *Gramatică românească.* Sibii, 1797.

Scanned with OKEN Scanner

ÎNRUDIRILE CRONICARULUI GRIGORE URECHE*

DE

ȘTEFAN S. GOROVEI

Interesul pentru genealogie și pentru studiile genealogice are două aspecte: unul general, pe care-l au — sau ar trebui să-l aibă — toți oamenii, societatea întreagă, considerată ca o colectivitate, și unul special. Interesul special îl manifestă fiecare om în parte, din dorința de a-și cunoaște ascendenții, dar și cercetătorul dornic să cunoască neamurile care au dat țării atîția bărbați de seamă, precum și ascendența unor fruntași ai vieții noastre culturale sau politice. Uneori, se ajunge, prin asemenea cercetări, la rezultate neașteptate[1].

Un astfel de interes special prezintă genealogia familiei cronicarului Grigore Ureche, subiect despre care s-a mai scris[2], și ascendența sa. Unele constatări și mai ales aflarea unor înrudiri ale Urecheștilor ne-au îndemnat să publicăm rîndurile care urmează.

*

Neamul Urecheștilor „exista ca o familie de boieri de rangul al doilea, fără demnități, încă din vremea lui Ștefan cel Mare"[3], cînd trăia *Danciul Ureche*, care a apucat și o parte din domnia lui Petru Rareș, după cum rezultă din documentul din 8 aprilie 1600[4]. Un alt document, la fel de însemnat, din 1 octombrie 1604, ne dă numele părinților lui Nestor Ureche — Maxim și Dumitra —, precum și numele părinților Mitrofanei — Ioan și Maria[5]. E curios că tatăl lui Nestor Ureche apare și în pomelnicul mănăstirii Argeșului, sub numele întreg: *Maxim Ureache*[6]. Vreo solie sau o afacere îl purtase pînă acolo.

---

* Notă. Acest studiu a fost predat pentru publicare în 1970.

[1] Vezi, de exemplu, înrudirea Neculce — Văcărescu și moștenirea talentului literar: de asemenea, înclinația literară ereditară în familiile Tăutu, Gane, Beldiceanu ș. a.

[2] Eugeniu de Barwiński, *Știri nouă asupra familiei Ureche*, în *Prinos lui D. A. Sturdza la împlinirea celor șaptezeci de ani*, București, 1903, p. 199—211; M. Costăchescu, *Despre neamul de boieri moldoveni Ureche*, în „Cercetări istorice", 1/IV (1928); P. P. Panaitescu, în prefața la: Grigore Ureche, *Letopisețul ...*, ed. II, București 1958. Extrasul lucrării lui M. Costăchescu mi-a fost pus la dispoziție, cu o amabilitate pentru care îi rămîn recunoscător, de distinsul cercetător ieșean Constantin Turcu.

[3] P. P. Panaitescu, *loc. cit.*, p. 8.

[4] D. I. R., A, 4/XVI, nr. 349, p. 287; toate volumele care vor fi citate sînt din aceeași serie: A, *Moldova*.

[5] D. I. R., 1/XVII, dr. 258, p. 181.

[6] Damian P. Bogdan, *Pomelnicul mănăstirii Bistrița*, București 1945, p. 35, nota 7; mai sînt, neidentificați, un Ion și o Anghelina; între martie 1560 și iulie 1561, un *Ureche Stolnic* face parte din sfatul domnesc al Țării Românești, iar în noiembrie 1570, un *Nistor Diac* figurează tot într-un document muntean (D.I.R.B. 3 XVI, *pp.* 112—152 și 383); sunt, poate, în legătură cu mențiunea din pomelnic: Maxim Ureche — Ureche stolnic; Nistor Diac — Nistor Ureche?

Legătura dintre Urecheşti şi vechii boieri Urecle (Ureacle) e încă nedovedită şi, în orice caz, ipotetică. Mai apropiată de adevăr ni se pare descendenţa familiei cronicarului din acel *Ile Ureache*, a cărui fiică, *Măgdălina*, vindea, la 5 iunie 1475, a treia parte din satul Măstăcirul (Mesteacănul), în Cîmpul lui Dragoş[7]. Tot în Cîmpul lui Dragoş, la 8 aprilie 1560, găsim un alt *Ureche*, căruia i se întărea, împreună cu rudele sale, o parte din satul Grozeşti; în 1802, acest document era „la mîna sulgerului *Costandin Ureche*"[8].

Fără îndoială că în viitor, odată cu progresul cercetărilor genealogice, partea mai veche a neamului Ureche va fi mai bine cunoscută. Deocamdată, se poate spune că acest neam descindea, probabil, din Ile Ureache sau dintr-un frate al său. În acest sens ar pleda şi ridicarea ctitoriei de la Secu, în aceeaşi arie geografică cu posesiunile Urecheştilor din veacul al XV-lea.

Nestor Ureche trebuie să se fi născut cel puţin pe la 1550, pentru ca, în vremea lui Petru Şchiopul, să poată fi trimis „în solie, la Poartă"[9]. Astfel stînd lucrurile, credem că data naşterii lui Grigore Ureche trebuie fixată la 1580—1590 sau în jurul anului 1585, şi nu la 1590—1595[10].

Vasile Ureche, fratele mai mare al cronicarului, căsătorit cu Magda (Magdalena), fiica hatmanului Andrei şi a Tudosiei Hîra[11], are fiu pe *Neculai Ureche* spătarul[12]. Acesta a fost căsătorit cu Elisafta (Safta) Neagoe[13] şi a avut, ca fiică unică[14], pe *Alexandra*, soţia hatmanului Alexandru Buhuş.

Grigore Ureche, cronicarul, din căsătoria cu Lupa Vorontar Prăjescu[15], are două fete şi doi băieţi. Fetele sînt *Alexandra* (+ 1671/1672)[16], căsătorită întîi cu aga Antioh Kostaki (1659), mort timpuriu[17], şi apoi cu Chiriac paharnicul[18], şi *Antemia*, cea „în cărţi foarte învăţată"[19], soţia lui Alexandru paharnicul. Cei doi băieţi sînt paharnicul

---

[7] Damian P. Bogdan, *Patru acte de la Ştefan cel Mare*, în „Revista arhivelor" XII, 1969, nr. 1, p. 252.

[8] D. I. R., 2/XVI, nr. 136, p. 143—144.

[9] P. P. Panaitescu, *loc. cit.*, p. 9. Nu s-a observat că, înaintea acestei solii, din mai 1587, a îndeplinit o alta, în februarie la Sigismund Bathory (A. Veress, *Documente privitoare la istoria Ardealului Moldovei şi Ţării Româneşti*, vol. III, 1931, pp. 96—98.

[10] Gh. Popp, *Prefaţă* la: Grigore Ureche, *Letopiseţul ...*, 1967, p. 6.

[11] I. Ionaşcu, *Despre hatmanul moldovean Andrei, ajuns mare logofăt al lui Mihai vodă Viteazul*, în „Cercetări istorice", 1—2/XIII—XVI, p. 97—105.

[12] *Catalogul documentelor moldoveneşti* (în continuare citat C. D. M.), vol. II, Bucureşti 1959, doc. nr. 2015—2016, p. 393—394, din 29 şi 30 aprilie 1648.

[13] M. Costăchescu, *op. cit.*, p. 9 (extras).

[14] Ştefan Meteş, *Contribuţii nouă privitoare la familia boierească Buhuş din Moldova*, în A.R.M.S.I., s. III, t. VII, mem. 8, p. 33.

[15] I.C. Miclescu-Prăjescu, *Obîrşia unei familii din Moldova*, extras din „Revista istorică română", X, 1940, p. 11.

[16] M. Costăchescu, *op. cit.*, p. 7, nota: în 1671 mai trăia, în 1673 soţul ei era deja recăsătorit.

[17] Gh. Ghibănescu, *Ispisoace şi zapise*, VI, 2, p. 155—156; C. A. Stoide, recenzie în „Revista istorică română", XI—XII, 1941—1942, p. 457; din cauza rangului primului ei soţ, uneori, în documente, i se spune „Alexandra agoaia".

[18] Confundat cu Chiriac Sturza — verzi articolele lui I. Tanoviceanu în „Arhiva" (Iaşi): *Notă* (la articolul lui I. Bianu *Articolul prepus* ei *la numele proprii feminine*), în nr. 4—5/III (1892) p.230—234; *Articolul antepus* ei, ai, ii, i, *la numele proprii feminine*, în nr. 5—6/VIII (1897), p. 344, nota 16 — dovedeşte că Alexandra Gr. Ureche a fost căsătorită cu Chiriac paharnicul, şi nu cu Chiriac Sturza mare jitnicer (1679); *Genealogia familiei Ureche*, în nr. 3—4/IX (1898), p. 234—236; *O rectificare de genealogie*, în nr. 5—6/IX (1898), p. 354—356 (soţiile lui Chiriac Sturza).

[19] Vezi, despre ea, Elena Eftimiu, *Antimia, fata vornicului Grigorie Ureche*, în „Revista arhivelor", 1—3, 1926, p. 370—372.

Scanned with OKEN Scanner

Ştefan, mort fără urmaşi înainte de 1658[20], şi *Vasile Ureche* spătarul, căsătorit cu Aniţa, fiica lui Dumitraşco Drăguţescul[21]. Neîmpăcîndu-se bine cu soţia sa şi de teama lui Duca Vodă, care voia să-l închidă (şi chiar îl închisese, dar îl eliberase pe chezăşia unor boieri), Vasile Ureche fuge în Polonia, unde moare înainte de august 1680[22], dar după 1678, căci averea rămasă în ţară i-a fost confiscată de Duca vodă[23], care-şi începe a treia domnie în noiembrie 1678. Se pare, astfel, că descendenţa lui Grigore Ureche s-a stins.

Numele, totuşi, se mai regăseşte. Astfel, la 1667 e pomenit un *Costea Ureche*, a cărui soră era căsătorită cu Costea Breazul[24].

La 1792 apare un comis *Constantin Ureche*[25], acelaşi cu sulgerul de la 1802; la 1834 „*Iordache* şi *Alecu Ureche* din Tîrgu-Neamţ reclamă (...) moştenirea strămoşului lor Nestor Ureche"[26]. E greu de spus cum erau aceştia descendenţi din neamul cronicarului, ştiind că progenitura masculină a lui Nestor Ureche se stinge în a doua generaţie. Ei pot fi, însă, urmaşii pîrcălabului de Orhei *Pavel Ureche*. Acesta era „fiul lui Ştefan Diacovici, nepot de soră al panului Ureche mare vornic de Ţara de Jos", după cum ne arată un document din 24 iunie 1609, cînd Pavel era pîrcălab de Orhei[27]. În 1638 era medelnicer şi îşi spunea Pavel Ureche; el dăruia atunci mănăstirii Secu nişte cumpărături ale tatălui său, Ştefan[28]. Nu era ceva neobişnuit ca o persoană să ia numele de familie al mamei sale.

*

Prin femei, Nestor Ureche descindea din pan Fundea, căruia, la 1428, i se întărea satul Fundeni pe Albinea, la ţinutul Romanului[29], şi care era, probabil, tatăl lui Severin, ale cărui fiice, Anuşca şi Stana, primesc, la 1484, o întărire pentru Fundeşti[30]. În documentul din 8 aprilie 1600, se arată că satul Fundeni, numit Lăţcani, era al lui Nestor Ureche, din „privilegii vechi, pe care le-au avut bunicii şi străbunicii lui de la Alexandru voievod cel Bătrîn", dar „a fost luat de domnii de mai înainte şi dat să fie ascultător de ocolul nostru de la tîrgul Roman", iar Petru Şchiopul i l-a restituit[31]. La 20 martie 1592 a căpătat întărire şi de la Aron Tiranul, prezentînd urice de la Alexandru cel Bun „şi de la alţi domni bătrîni de mai înainte"[32].

Curgerea proprietăţii la Fundeni, sat care s-a mai numit şi Lăţcani şi Severeni, nu se poate urmări cu maximă precizie; astfel, la 1573, Tudora şi sora ei Sofica şi nepoata lor Marina, fiica lui Gavril, nepoate ale Anuşcăi de la 1484, vindeau un sfert din acest sat preotului Simion şi alor săi[33], în vreme ce la 1605 aflăm că aceleaşi persoane vînduseră sfertul din „Severeni ce se numeşte Fundenii pe Albiia" lui Nestor Ureche[34]. Se pare că descindea şi el din Anuşca, fata lui Severin şi soţia lui Dragoş.

Cam atîta s-ar putea spune, deocamdată, despre strămoşii lui Grigore Ureche din partea tatălui său. În schimb, mult mai interesantă se va dovedi ascendenţa mamei sale, Mitrofana, a cărei familie multă vreme a rămas necunoscută.

---

[20] „Buletinul «Ioan Neculce»", fasc. III, p. 36—37.
[21] M. Costăchescu, *op. cit.*, p. 7, nota 2.
[22] *Ibidem*; doc. din 1 august 1680: „sosind acolo în ţara leşască i s-au tîmplat moarte".
[23] *Ibidem*; „i-au poprit Măria Sa vodă Duca tot ce-au avut, pre sama Domnii".
[24] C. D. M., vol. III, Bucureşti 1968, nr. 1543, p. 331.
[25] N. Iorga, *Studii şi documente*, V, p. 65; A. Gorovei, *Folticenii*, 1938, p. 16.
[26] N. Iorga, *op. cit.*, p. 594 (subl. n.).
[27] D. I. R., 2/XVII, nr. 297, p. 224.
[28] C. D. M., II, nr. 1393, p. 288.
[29] D. I. R., 1/XIV—XV, nr. 81, p. 70.
[30] D. I. R., 2/XV, nr. 49, p. 47.
[31] D. I. R., 4/XVI, nr. 349, p. 286.
[32] *Ibidem*, nr. 62, p. 51.
[33] D. I. R., 3/XVI, nr. 24, p. 17—18.
[34] D. I. R., 1/XVII, nr. 315, p. 231.

Scanned with OKEN Scanner

Într-un documentat studiu, Al. I. Gonţa a demonstrat[35] că Mitrofana era fata lui Ionaşco păhărnicelul. Personal, înainte de a cunoaşte acest studiu, ajunsesem la aceeaşi concluzie. Un lucru curios, însă: în documentul din 17 mai 1575 sînt menţionaţi „Anghelina, cneaghina lui Toma Berheci, al doilea pisar, şi sora ei Solomia şi fraţii ei, Simion şi Toader, copiii lui Ionaşco păhărnicel, nepoţii Neacşei, strănepoţii lui Coste Posadnic şi Stan Posadnic"[36]. Frapează lipsa, din rîndul copiilor lui Ionaşco păhărnicelul, a Mitrofanei. Dacă admitem că această lipsă se datoreşte ieşirii sale din indiviziune prin căsătorie, atunci, în mod inevitabil, data naşterii cronicarului se ridică *în jurul anului 1580*.

Prin Neacşa, Grigore Ureche descinde din neamul Posadnicilor. Mama Neacşei era Maruşca, fiica lui Giurgiu Pîntece, nepoata lui Iliaş ceaşnicul[37]. Acest boier activează între 1407 şi 1429, dată după care moare, lăsînd doi fii, Andreico şi Luca[38]. Tatăl lui Iliaş se numea Dumitru[39] şi era contemporan cu vremea întemeierii Moldovei. Giurgiu Pîntece era, probabil, fiul lui Danciul Julici şi nepotul lui Giule[40] de la 1384 şi 1387, contemporan şi el cu întemeietorii[41]. *Dumitru şi Giulea sînt cei mai îndepărtaţi strămoşi ai cronicarului Grigore Ureche* pe care-i putem constata pînă acum.

Prin mama sa, cronicarul se înrudea cu neamul Veveriţeştilor şi al Draxineştilor[42] şi cu o bună parte din boierimea Moldovei. Prin soţia sa, intra în legături de rudenie cu marea boierime — Prăjeştii cu toate neamurile lor.

Dar lămurirea rudelor lui Grigore Ureche, arătate în alăturata planşă (rudele dinspre mamă), nu se opreşte aici.

La 1 octombrie 1604, Nestor Ureche, marele vornic al Ţării de Jos, şi Ion Mogâldea, vornic de gloate, dăruiesc satul Giuleşti mănăstirii Secu, pe care o numesc „sfînta mănăstire a noastră din nou zidită"[43]. Ce amestec avea Ionaşco Mogâldea[44] la Secu? Fără îndoială, ca rudă cu Nestor Ureche[45], înrudire care i-a făcut să zidească, poate împreună, mănăstirea Secu şi să-i dăruiească, tot împreună, satul Giuleşti. În ce mod avea loc această înrudire?

Cercetările care au premers alcătuirea prezentului studiu au pornit de la un document din 2 februarie 1646.

„*Gligorie Ureche*, vel dvornic dolniai zemle, i *Gheorghiţă Ştefan*, vel sluger, i *Roşca* biv visternic, i *Cărăiman* biv pitar, i *Pavăl dvornic* glótnii, i *Ionaşco Rusul* părcălabul,

---

[35] Al. I. Gonţa, *Un aşezămînt de cultură de la Alexandru Lăpuşneanu pe valea Secului înainte de ctitoria lui Nistor Ureche: Schitul lui Zosim*, în „Mitropolia Moldovei şi Sucevei", nr. 9—12/XXXVIII 1962, p. 694—712; v. în special p.711—712.

[36] D. I. R., 3/XVI, p. 52; satul Posadnici rămîne în stăpînirea Urecheştilor, urmaşii lui Stan Posadnic de la 1436, pînă la 1690, cînd Alexandra Buhuş (n. Ureche) vinde satul şi moşia lui Iordache Ruset vistier şi soţiei sale Safta (Gh. Ghibănescu, *Ispisoace şi zapise*, VI, 2, p. 165).

[37] D. I. R., 1/XVI, nr. 225, p. 254, doc. din 7 martie 1528, şi nr. 389, p. 426, doc. din 25 martie 1546.

[38] M. Costăchescu, *Documente moldoveneşti înainte de Ştefan cel Mare*, vol. I, p. 418—419; copiii lui Andreico — la 10 februarie 1509 („Revista arhivelor", XII, 1969, nr. 1, p. 261).

[39] Uneori, Iliaş e numit *Dumitrovschi*.

[40] M. Costăchescu, *op. cit.*, vol. II, p. 384.

[41] *Ibidem*, vol. I, p. 94.

[42] Al. I. Gonţa, *op. cit.*

[43] D. I. R., 1/XVII, nr. 257, p. 180—181.

[44] La 1 martie 1605, Ureche, Ion Mogâldea şi Cocriş se jeluiesc împreună pentru moşiile lor (D. I. R., 1/XVII, nr. 289, p. 202—204); Cocriş era o rudă a primilor — vezi mai jos.

[45] Înrudirea era bănuită şi de I. Minea, *Cînd s-a clădit mănăstirea Secul?*, în „Cercetări istorice", V—VII (1929—1931), p. 351.

Planșa 1

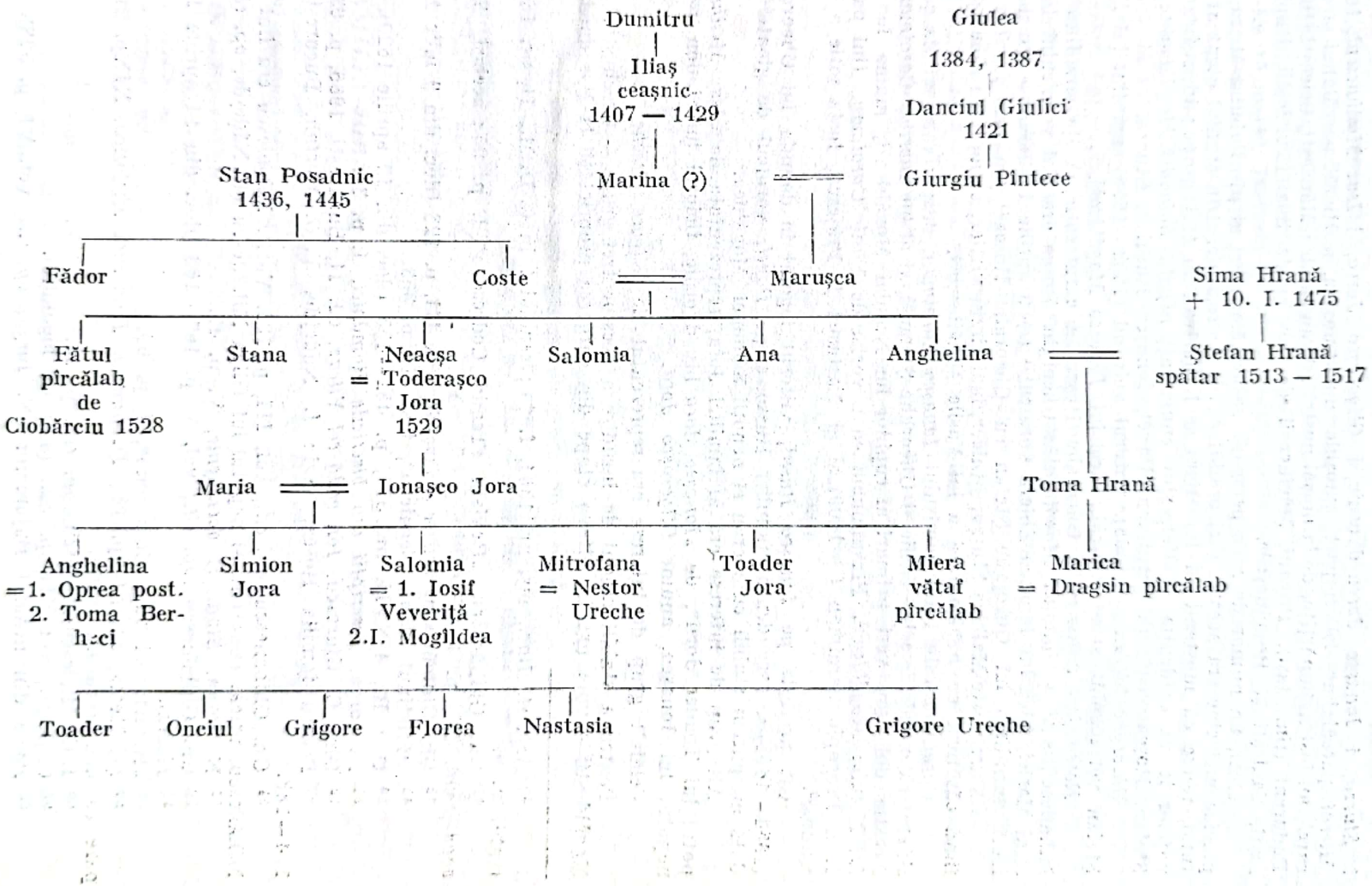
Dumitru
Iliaș ceașnic 1407 — 1429
Marina (?)
Giulea
1384, 1387
Danciul Giulici 1421
Giurgiu Pîntece
Stan Posadnic 1436, 1445
Fădor
Coste
Marușca
Sima Hrană + 10. I. 1475
Ștefan Hrană spătar 1513 — 1517
Fătul pîrcălab de Ciobărciu 1528
Stana
Neacșa = Toderașco Jora 1529
Salomia
Ana
Anghelina
Maria
Ionașco Jora
Toma Hrană
Anghelina =1. Oprea post. 2. Toma Berheci
Simion Jora
Salomia = 1. Iosif Veveriță 2.I. Mogîldea
Mitrofana = Nestor Ureche
Toader Jora
Miera vătaf pîrcălab
Marica = Dragsin pîrcălab
Toader
Onciul
Grigore
Florea
Nastasia
Grigore Ureche

i *Sturza*, i *Ionaşco Jorea* dvornic, i *Gligoraşco Jorea*, i *Isac Mesihnescul*, toţi nepoţii *Mierăi* părcălabu" îşi împart „moşiile unchi-nostru, a Mierăi părcălabul şi alte moşii carele au fost neîmpărţite, de la moşăi noştri". Erau satele : Măncesti, Criceşti (jin. Vaslui), Pădureni (jin. Iaşi), Piscani, Măciucaşii de Jos şi de Sus, Leurdeştii, Ruptura, Bărzeşti, Sauleşti şi Românesti[46].

Deci, un număr de zece persoane se arată urmaşi ai pircălabului Miera, fără a se preciza nici cine era acesta, nici gradul exact de rudenie. Din studiul atent al documentului, reiese că moştenitorii lui Miera se împărţeau în trei grupe ; identificarea persoanajelor le va evidenţia. Astfel, sînt enumeraţi *nepoţii Salomiei Mogâldoaia* : Gheorghe Ştefan, Roşca vistierul, Caraiman, Pavel, Ionaşco Rusul şi Sturza.

Gheorghe Ştefan (+ 1668), viitorul voievod (1653—1658), era fiul lui Dumitraşco Ştefan vel logofăt şi al Zinicăi, fiica lui *Ionaşco Mogâldea*[47].

Roşca fost vistier este Gheorghe Roşca, a cărui soţie, Aniţa, era fiica lui Vasile Mihăilescul[48] şi a *Sultanei Mogâldea*[49]. Gheorghe Roşca era fiul vornicului Ion Roşca[50] şi al Mariei, fiica lui Ionaşco Zbiera vornicul[51] (+ 6 aprilie 1572)[52] şi a Irinei (Chirana). Deci, înrudirea lui Gheorghe Ştefan cu Gheorghe Roşca[53] era *prin familia Mogâldea.*

Sturza este Mateiaş Sturza, jitnicer, mai tîrziu vistier, cumnat cu Gheorghe Roşca, fiind căsătorit cu o altă fată a lui Vasile Mihăilescu[54].

Caraiman este tatăl comisului *Ionaşco Caraiman*, despre care se ştia că era considerat ca o *rudenie* a lui Vasile şi Gheorghe Ştefan[55], şi al lui *Gavrilaş Caraiman* stolnic[56]. Aceştia doi erau veri primari ai copiilor lui Neculai Mogâldea[57], mama lor fiind *sora lui Neculai Mogâldea*[58]. Presupunem că e vorba de *Vasile Caraiman*, fiul paharnicului Ioan Procopie Caraiman (+ 1609) şi al Nastasiei I. Prăjescu, fosta soţie a lui Cristea Buhuş[60].

Cît priveşte pe *Ionaşco Rusul*, viitorul logofăt în domnia lui Gheorghe Ştefan (1654—1658)[61], ascendentul familiei Russo, şi pe *Pavel*, vornicul de gloate[62], deocamdată nu putem stabili cum erau ei nepoţii Salomiei Mogâldea.

Alt grup de interese era al familiei Jora, reprezentată de „*Isac Mesihnescul*, nepotul lui Toader Jorii", de „*Ionaşco Jora* biv dvornic, ficiorul lui Simion Jorii", şi de nepotul lui Ionaşco, anume *Gligoraşco Jora.*

Celălalt grup de interese era reprezentat de *Grigore Ureche.*

Pentru a stabili modul de înrudire a acestor trei grupe — Urecheştii, Jorăştii şi Mogâldeştii — vom urmări cîteva etape din curgerea proprietăţii la Posadnici.

---

[46] *Arh. st. Buc.*, ms. nr. 1364, f. 74 ; semnalat în C. D. M., II, nr. 1848, p. 364 (subl. n.).

[47] Gh. Ghibănescu, „Revista «Teodor Codrescu»", I, p. 95 ; acelaşi, *Surete şi izvoade*, vol. IX, p. 114.

[48] Gh. Ghibănescu, *Surete şi izvoade*, vol. III, p. 128 (doc. din 9 iulie 1640).

[49] „Buletinul «Ioan Neculce»", fasc. II, p. 353.

[50] D. I. R., 4/XVII, nr. 579, p. 452—455 (doc. din 12 aprilie 1620).

[51] N. Iorga, *Inscripţii din bisericile Românici*, I, p. 34.

[52] Dinu C. Giurescu, *Ion vodă cel Viteaz*, ed. II, Bucureşti, 1966, p. 63, 66.

[53] Pentru familia Roşca, vezi : I. Nădejde, *V. G. Morţun*, Bucureşti, 1924, p. 174—183.

[54] Gh. Ghibănescu, *op. cit.*, vol. III, p. 128. Vasile Mihăilescu era fiul lui Cristea Mihăilescu, uricar cunoscut, şi nepotul lui Gliga Mihăilescu (I. Nădejde, *op. cit.*, p. 169).

[55] N. Iorga, *Studii şi documente*, V. p. 47.

[56] Gh. Ghibănescu, *op. cit.*, vol. V, p. 167—168 (doc. din 14 aprilie 1681).

[57] *Ibidem.*

[58] „Revista «Teodor Codrescu»", I, p. 95.

[59] Şt. Meteş, *op. cit.*, p. 18 ; *Documenta Romaniae Historica*, XIXp. 210, 215 (se pare că mai avea un frate).

[60] I. C. Miclescu-Prăjescu, *op. cit.*, p. 12.

[61] C. D. M., vol. III, p. 523 (anii de logofeţie).

[62] *Poate* din neamul Bujoreanu (N. Iorga, *op. cit.*, vol. VI, p. 538).

1. La 17 iunie 1575 se fac niște cumpărături la Posadnici, întărindu-se unele părți „*Anghelinei*, cneaghina lui Toma Berheci al doilea pisar, și surorii ei *Solomia*, și fraților ei, *Simion* și *Toader*, copiii lui Ionașco păhărnicel, nepoții Neacșei, strănepoții lui Coste Posadnic și ai lui Stan Posadnic"[63].

2. La 15 martie 1606 au loc niște schimburi de moșii, la care participă și „cneaghina *Salomia* a lui *Mogâldc* vornicul, și fratele ei, sluga noastră, *Miera* vel vataf de Fălciu, și nepoții lor de frate, *Ionașco* și *Neculai* și *Gheorghe* și *Gavril* și surorile lor *Nastasca* și *Grăpina*, copiii lui *Simion Jora*, și *Marica* și *Anghelina*, fiicele lui *Toader Jora*"[64]. Este amintită *Anghelina Berheci, sora Mitrofanei Ureche.*

Deci, la 1575, Anghelina și frații ei capătă întăriri pentru Posadnici, unde Mitrofana nu are nici o parte. Înainte de 1606 s-a făcut o regrupare a moșiilor, prin întregirea ocinelor. Cel care aduna era Nestor Ureche. Posadnicii se împărțiseră între *Veveriteștii*, fiii Salomiei — o jumătate, adunată în mîinile lui Toader Veveriță —, și *Anghelina Berheci*, care, neavînd urmași[65], își dăruise jumătatea sa fraților ei: Salomia, Miera, Simion și Toader. La 1606, Ureche intră în stăpînirea întregului sat: Toader Veveriță îi vinde o jumătate, iar Salomia cu fratele ei și cu nepoții lor îi dau cealaltă jumătate, primind în schimb o jumătate din Ruptura, pe care Ureche o avea tot ca danie, și tot de la Anghelina Berheci. Așa se explică de ce la 1646 moșia Posadnici nu mai era pusă la împărțeală.

Din coroborarea acestor documente, obținem următoarea spiță a lui Ionașco păhărnicelul:

Ionașco păhărnicel = Maria

Mitrofana = Nestor Ureche	Anghelina = Toma Berheci	Salomia = 1.I. Veveriță 2.I. Mogâldea	Miera vel vătaf, pîrcălab	Simion Jora	Toader Jora

Veveriteștii nu mai participă la împărțeala din 1646, întrucît își însușiseră încă de la 1606, cum am văzut, partea de avere moștenită de la mama lor.

Iată, deci, și numele de familie al mamei cronicarului nostru: *Jora*. Se bănuia de mult că Mitrofana era din acest neam[66], dar se stabilise o filiație greșită, Mitrofana fiind socotită fiica lui Toader Jora[67]

Odată fixate aceste amănunte, ne vom ocupa de rudele cronicarului din cele două familii — Jora și Mogâldea.

FAMILIA JORA

Cele ce s-au scris despre această veche familie[68] sînt, în mare măsură, neadevărate. Prima mențiune a acestui nume se află într-o interpolație tîrzie din cronica lui

[63] D. I. R., 3/XVI, nr. 67, p. 52 (subl. n.).

[64] *Arhiva istorică a României*, vol. III, 1867, p. 71; greșit regestat în C. D. M., vol. I, nr. 1268, p. 295.

[65] Avusese, totuși, un fiu *Gavril*, dar murise (D. I. R., 1/XVII, nr. 232, p. 162).

[66] V. A Urechiă, *Schițe de istoria literaturii române*, partea I, București, 1885, p. 185.

[67] Elena Eftimiu, *op. cit.*, p. 370; V. A. Urechiă, *loc. cit.*

[68] O. G. Lecca, *Familiile boierești române. Genealogia a 100 de case*, București, 1911, pl. 48; Gh. Ghibănescu, *op. cit.*, vol. XVII, p. XVI—XX.

Grigore Ureche[69], fiind vorba de un polcovnic Jora, care moare la 1475. Nici urmă de „Jora şi fratele său Andrei Jora în 6901 noem. 18 (1393)", cum crezuse Gh. Ghibănescu.

Următoarea menţiune, documentară de astă dată, o găsim în documentul din 15 octombrie 1491, unde este amintit *Ionaşco, fiul Jorăi, nepotul lui Giurgea Răspop*[70].

La 23 martie 1529 apare un *Toderaşco Jora*, staroste de Tecuci, căruia i se întăresc nişte moşii de la bunicul său, Radu Pisc[71] Deci tatăl său, care trăise pe la 1499, era căsătorit cu fata lui Radu Pisc, un cunoscut boier al lui Ştefan cel Mare[72]. Tocmai în acea vreme, la 1491, trăia Ionaşco Jora, proprietar al unei părţi de moşie în hotarul Vasluiului, ţinut în care şi alţi Jorăşti au avut moşii, şi care e, poate, tatăl lui Toderaşco şi deci ginerele lui Radu Pisc. Acest Ionaşco Jora intitulîndu-se „nepotul lui Giurgea Răspop", înseamnă că tatăl său, primul Jora, fusese căsătorit cu fiica lui Răspop. Toţi aceştia sînt strămoşii cronicarului.

Numele Jora reapare tocmai spre sfîrşirul secolului al XVI-lea, la 1599, purtat de *Simion Jora*, vornic de gloate[73]. Am arătat, mai înainte, pe toţi fraţii şi surorile lui Simion Jora, copiii lui Ionaşco Jora păhărnicelul[73bis], care era, fără îndoială, fiul lui Toderaşco de la 1529, Pledează în acest sens, pe de o parte, transmiterea moşiei Piscani şi, pe de altă parte, transmiterea prenumelor: unul din fiii păhărnicelului se numeşte tot Toader; prenumele Ionaşco se transmite de la cel din 1491 la păhărnicel, şi de la acesta la un nepot, vornicul din 1646.

I. *Ramura lui Simion Jora*

Simion Jora e menţionat la 1575, e vornic de gloată la 5 septembrie 1599 şi moare înainte de 15 martie 1606. A fost căsătorit cu Ana, fiica Maricăi, nepoata lui Gavril vistierul şi a Sofici, fata lui Luca Arbure (+ 1523)[74]. În 1606 sînt menţionaţi următorii copii ai săi: *Ionaşco, Neculai, Gheorghe, Gavril, Nastasca* şi *Grăpina*. În 1608, mai trăiau „*Ionaşco Jora* ceaşnic şi fratele lui *Nicolae* şi sora lor *Nastasia* şi fratele lor *Gheorghiţă*", care fac un schimb de moşii cu neamul Băiseanu[75]. Neculai, Gavril şi Grăpina au murit tineri.

1) *Ionaşco Jora*, căminar în 1612, fost ceaşnic sau paharnic în 1614 şi 1622, vornic în 1646, era căsătorit cu Simina Alexa Arapu[76] şi avea următorii copii: *Gavril Jora, Alexandra* (căsătorită cu armaşul Grumeza-Lozonschi şi apoi cu Necula vistierul[77]), *Dafina-Ecaterina* (soţia lui Dumitru Buhuş vistierul, apoi a serdarului Ştefan şi a lui Istrate Dabija vodă)[78]; tot fiu al lui Ionaşco Jora este şi *Constantin Jora* armaşul[79]

[69] Grigore Ureche, *Letopiseţul* ..., ed. II, Bucureşti, 1958, p. 102.

[70] D. I.R., 2/XV, nr. 150, p. 165.

[71] D. I. R., 1/XVI, nr. 7, p. 601—602: documentul e socotit fals, dar moşia Piscani o găsim în stăpînirea urmaşilor pînă foarte tîrziu; Doamna Dafina Dabija cumpărase satul Pis(e)cani de la Isac Misihănescu şi ai lui (vezi înrudirea lor mai departe), Misihănescu avîndu-l „de pe moşul lui, Toader Jora" (C. Erbiceanu, *Istoria Mitropoliei Moldaviei şi Sucevei*, Bucureşti, 1888, p. 9). Radu Pisc era căsătorit cu Anuşca, fata lui Mănăilă Şerbescul, şi avea un fiu, Lazor Piscu (v. doc. din 17 august 1483; Gh. Ghibănescu, *Ispisoace şi zapise*, V, 1, p. 205).

[72] A. Sacerdoţeanu, *Divanele lui Ştefan cel Mare*, în „Analele Universităţii «C. I. Parhon» Bucureşti", Seria ştiinţelor sociale, Istorie, 5, 1956 (extras), p. 194, 198.

[73] D. I.R., 4/XVI, nr. 333, p. 268—269; uric identic la 5 septembrie 1598 (*ibidem*, nr. 290, p. 236—237); tot în aceeaşi pricină, la 18 martie 1598 (*ibidem*, nr. 254, p. 197—198).

[73 bis] Ion, fiul Neacşăi, nepotul lui Costea Posadnic este menţionat în două documente din 1552 (D.I.R., 2/XVI, p. 12 şi p. 24).

[74] Sever Zotta, în „Buletinul «Ioan Neculce»", fasc. VII, p. 313, nota 2. Ana era sora pitarului Pătraşco Ţîra (Bibl. Ac. Rom., 51/CXXXIX).

[75] D. I. R., 2/XVII, nr. 207, p. 160.

[76] D. I. R., 5/XVII, nr. 152, p. 109.

[77] C. D. M., vol. IV, Bucureşti, 1970, nr. 1715, p. 380.

[78] Pentru aceştia trei — C. Gane, *Trecute vieţi de Doamne şi Domniţe*, vol. I, ed. II, Bucureşti, 1934, p. 369.

[79] Gh. Ghibănescu, *Surele şi izvoade*, vol. IV, p. 228.

Scanned with OKEN Scanner

Planşa II

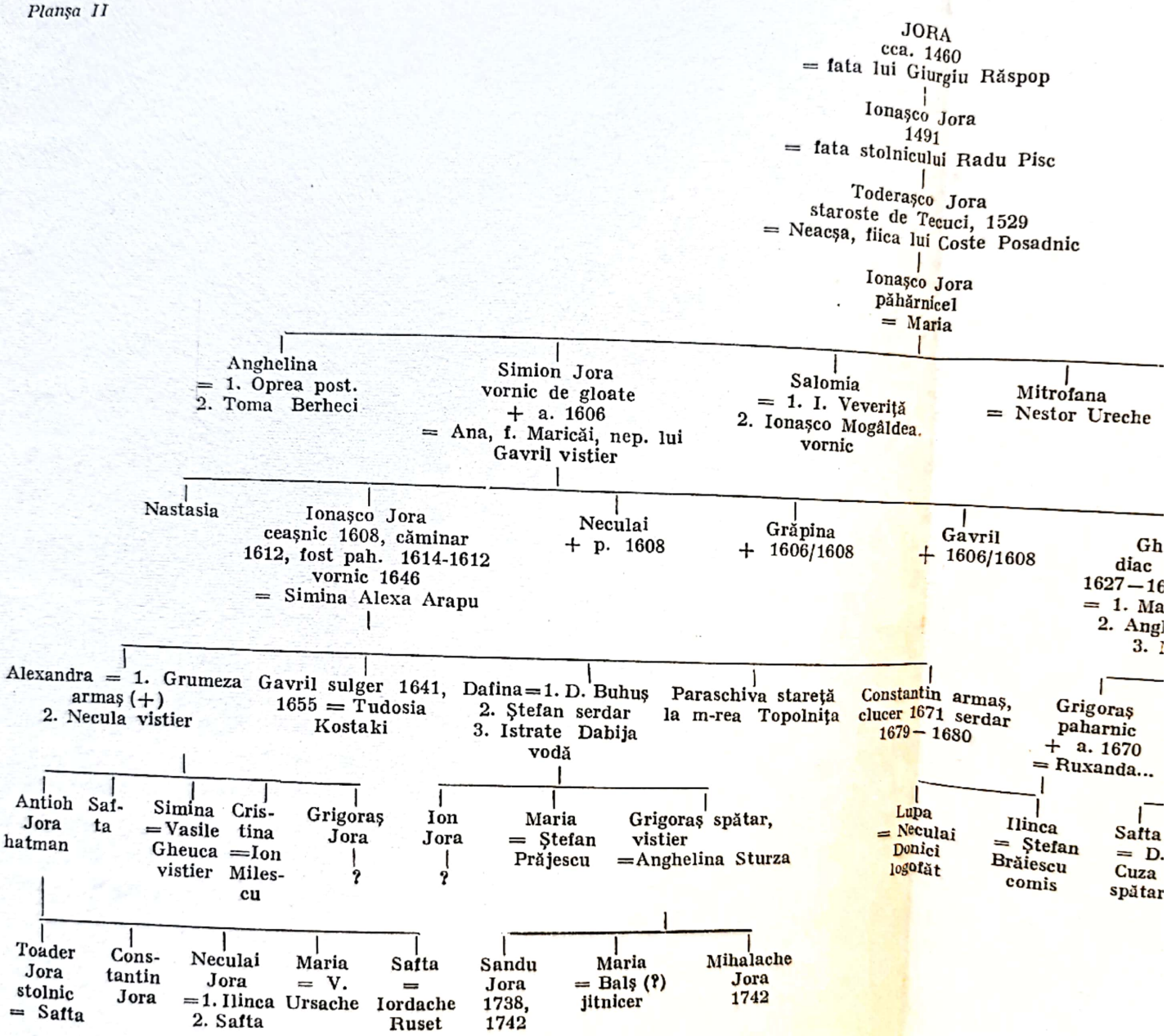

N. B.

Spiţa este probabilă pentru începuturi.

JORA
cca. 1460
= fata lui Giurgiu Răspop

Ionaşco Jora
1491
= fata stolnicului Radu Pisc

Toderaşco Jora
staroste de Tecuci, 1529
= Neacşa, fiica lui Coste Posadnic

Ionaşco Jora
păhărnicel
= Maria

Salomia
= 1. I. Veveriţă
2. Ionaşco Mogâldea
vornic

Mitrofana
= Nestor Ureche

Toader Jora
= ?

Mirea
vel vătaf de Fălciu
pîrcălab

Grăpina
+ 1606/1608

Gavril
+ 1606/1608

Gheorghe Jora
diac 1624, pîrc. de
1627—1629, fost pîrc. 1633
= 1. Magdalena Gr. Balş
2. Anghelina Băiseanu
3. Maria Talpă

Anghelina
stearpă

Mărica
= Avram Misihănescu
pîrcălab

...iva stareţă
... Topolniţa

Constantin armaş,
clucer 1671 serdar
1679 — 1680

Grigoraş
paharnic
+ a. 1670
= Ruxanda...

Tudosca
=1.P.Ciogolea
2aga Sculi

Toderaşco
sulger
= Vasilca
Vartic

Măricuţa
= Grigore
Ciocîrlie

Safta
+

...ătar,
... Sturza

Lupa
= Neculai
Donici
logofăt

Ilinca
= Ştefan
Brăiescu
comis

Safta
= D.
Cuza
spătar

Aniţa
= Ion
Sturza
vornic

Tofana
= Solomon
Botez
şatrar

Irimia
Jora
căpitan
+ a. 1720
= Aniţa...

Lupaşco
Jora
|
O

Sultana
= ...
sulger

Floriţa
= ...
clucer

Elena
= Neculai

Maria
= Sandu
Silion

...halache
Jora
1742

Scanned with OKEN Scanner

care, la 1676, este arătat ca descendent din Simion Jora[80]; altă fiică era *Paraschiva*[81], starețța mănăstirii Topolnița, care, la 1695, face o danie nepoatei sale Maria, fata lui Constantin Jora biv serdar și soția lui Ștefan Prăjescu[82].

Constantin Jora e o figură interesantă. Fusese armaș, iar din 1665 pînă în 1671 își zice „fost armaș". În 1671 e clucer, iar în 1679-1680 serdar. Moare în 1681, între 2 martie și 23 iulie[83]. A fost căsătorit cu o *Safta*[84], care, după un document din 1668 ar fi fiica lui Gheorghe Ghica vodă[85]. Însă un alt document, din 1679 ori 1680, arată că soția lui Jora (pe care o numește Tudosca) era o nepoată a Doamnei Smaranda soția lui Ghica vodă[86]. În afară de *Maria* Prăjescu, Constantin Jora a mai avut pe *Ion Jora*[87] și pe *Grigoraș Jora*[88], căsătorit cu Anghelina (Angheluța), fiica lui Chiriac Sturza[89], și care a avut doi fii, *Sandu* și *Mihalache Jora*, trecuți, la 1742, în rîndul neamurilor[90], și o fiică, *Maria*, soția unui jitnicer[91]. Grigoraș Jora a murit în anul 1714[92].

Gavril Jora, fiul lui Ionașco, a avut, din căsătoria cu Tudosica Kostaki, doi fii, pe *Antioh* și pe *Grigoraș*[93], și o fiică, *Simina*, soția vistierului Vasile Gheuca[94]. Că Gavril este tatăl cunoscutului boier Antioh Jora, ne-o spune lămurit un document din 4 ianuarie 1692, cînd Antioh era biv vel clucer: „părintele dumisale, *Gavril Jorea sulgiariul*"[95].

De la Antioh Jora încolo, genealogia e destul de bine cunoscută[96].

2) *Gheorghe Jora*, pîrcălab de Hotin (1627—1629), a fost căsătorit de trei ori[97]:

— întîi cu fata paharnicului Grigore Balș, pe nume Magdalena[98], cu care are pe *Gligoraşco Jora*, spătar, paharnic, menționat în actul din 1646. Căsătorit cu o Ruxanda[99], el a avut două fiice: *Lupa*, soția lui Neculai Donici vel logofăt, și *Ilinca*, soția lui Ștefan Brăiescu biv vel comis[100], cea care a fost închisă de Gheorge Duca vodă, împreună cu alte jupînese;

---

[80] „Revista «Teodor Codrescu»", 11/IV, p. 164.

[81] C. D. M., vol. IV, nr. 1604, p. 357, și nr. 1605, p. 358, ambele din 1693; ultimul document vorbește despre Grumăzoaia (moartă) și Paraschiva, fetele lui Ionașco Jora.

[82] I. C. Miclescu-Prăjescu, *op. cit.*, p. 34.

[83] C. D. M., vol. IV, nr. 585, p. 144, și nr. 646, p. 157.

[84] C. D. M., vol. III, nr. — ele 1683, 2123, 2146; C. D. M., vol. IV, nr. 440.

[85] C. D. M., vol. III, nr. 1683, p. 360.

[86] C. D. M., vol. IV, nr. 526, p. 133; conform unui document din 1665, soția lui Constantin Jora (pe atunci vornic de Botoșani) era fata unui Bălan (C. D. M., vol. III, nr. 1172—1173, p. 259—260).

[87] *Creșterea Colecțiunilor Academiei*, XXVI (ian.—iun. 1915), p. 63: doc. din 23 mai 1698; C. D. M., vol. IV, nr. 2100, p. 460.

[88] Gh. Ghibănescu, *Cuzeștii* (*Surete și izvoade*, VII), p. CLXV—CLXVI: doc. din 18 iunie 1678; C. D. M., vol. IV, nr. 646, p. 157.

[89] O. G. Lecca, *op. cit.*, pl. 48, 83.

[90] N. Iorga, *Studii și documente*, VI, p. 277; Sandu Jora, fiul lui Grigore Jora biv vistier e menționat și la 1738 (N. Iorga, *op. cit.*, XVI, p. 411).

[91] *Creșterea colecțiunilor Academiei*, *op. cit.*, p. 67: la 28 ianuarie 1779, nepotul ei, Grigore Balș vel ban, mărturisește că mătușa sa a dăruit mănăstirii Dragomirna părțile ei din Băloșești (Roman).

[92] *Cronica Ghiculeștilor*, București, 1965, p. 193.

[93] Gh. Ghibănescu, *Cuzeștii*, p. CLXVII.

[94] C. D. M., vol. III, nr. 1798, p. 382. A mai avut două fete: Safta și Cristina, căsătorită cu Ion Milescu.

[95] „Buletinul «Ioan Neculce»", fasc. V, p. 355 (subl. n.).

[96] O. G. Lecca, *op. cit.*, pl. 48; Gh. Ghibănescu, *Surete și izvoade*, XVII, p. XIX—XX.

[97] Gh. Ghibănescu, *op. cit.*, vol. XXII, p. 21—23.

[98] Ștefan D. Grecianu, *Genealogiile documentate* ..., I, arborele Balș.

[99] Radu Rosetti, *Pămîntul, sătenii și stăpînii în Moldova*, București, 1907, p. 43; N. Iorga, *Studii și documente*, VI, p. 538.

[100] N. Iorga, *op. cit.*, vol. VII, p. 213.

Scanned with OKEN Scanner

— a doua oară, cu Anghelina Băiseanu, căsătorie din care are pe *Toderașco Jora* sulgerul și pe *Tudosca*, soția stolnicului Pătrașco Ciogolea († 1653) și apoi a agăi Sculi;
— a treia soție, care se numea, poate, Maria[101], era din neamul Talpă și a fost mama a două fete: *Mărieuța*, soția lui Grigore Ciocîrlie, și *Safta*, moartă tînără, necăsătorită.

Sulgerul *Toderașco Jora* a fost căsătorit cu Vasilca Vartic și a avut următorii copii[102]:

— *Safta*, soția spătarului Dumitrașco Cuza;
— *Anița*[103], soția vornicului Ion Sturza;
— *Tofana*[104], soția lui Solomon Botez, vornicul de Cîmpulung;
— *Irimia Jora* căpitan, căsătorit cu Anița, tatăl a două fete: una, căsătorită cu Sandu Silion[105], pe nume *Maria*[106], iar cealaltă, numită în documente *Elena Joroaia*[107], era căsătorită cu un Neculai[108], *poate* Neculai fiul lui Antioh Jora. Neculai Jora a avut o soție Ilinca, moartă la 1768[109];
— *Lupașco*[110], mort probabil fără urmași;
— *Sultana* sulgeroaia și
— *Florița* cluceroaia, care, la 1691, împreună cu Irimica Jora vînd lui Constantin Cantemir o parte din satul Mărcești (Tecuci), pe care tatăl lor, Toderașco Jora fost sulger, o stăpînea în urma unei amanetări[111].

Astfel se stinge descendența lui Gheorghe Jora, pîrcălabul de Hotin, rămînînd doar cea a lui Ionașco Jora, arătată mai sus (v. planșa II).

II. *RAMURA LUI TOADER JORA*

Din documentul de la 1606, analizat mai sus, știm că Toader Jora a avut două fiice, Marica și Anghelina.

Anghelina face o danie, la 1625, lui Dumitrașco Ștefan și soției sale Zinica[112] (născută Mogâldea), deoarece ea nu avusese copii.

Marica fusese căsătorită cu Avram Misihănescu, amintit ca hotarnic la 1598: pan Avram din Mesehnești[113]. În documentul din 1646, Isac Misihănescu e numit „nepotul lui Toader Jorii", iar pe vremea lui Dabija vodă, cînd vinde la Piscani și Ștefeani, i se spune „feciorul Măricăi, fata lui Toader Jora"[114]. Că el era fiul lui Avram Misihănescu, se vede din documentele din 1652[115] și din 1667[116]. El este acel *Isac*, nepotul (vnuc) lui Toader Jora, care, împreună cu Gligorașco și Ionașco Jora, Gheorghe Ștefan, Gheorghe Roșca și același Pavel vornic de gloate, are niște proprietăți în ținutul

---

101 *Documenta Romaniae Historica*, XIX, nr. 26, p.34.
102 Gh. Ghibănescu, *Cuzeștii*, p. 269: doc. din 15 februarie 1721.
103 *Ibidem*, p. CLXXIII; N. Iorga, *op. cit.*, vol. VI, p. 157.
104 N. Iorga, *op. cit.*, vol. VI, p. 527.
105 Gh. Ghibănescu, *op. cit.*, p. 269.
106 *Arhiva genealogică*, II, p. 68, nota 1; aici e numită „nepoata lui Iordache Cantacuzino".
107 N. Iorga, *op. cit.*, vol. VII, p. 218; doc. din 23 martie 1755.
108 T. Bălan, *Documente bucovinene*, vol. IV, p. 12 — credem că despre ea este vorba, altă fiică a lui Ieremia Jora nemaifiind cunoscută.
109 Gh. Ghibănescu, *Surete și izvoade*, vol. XVII, p. XIX.
110 Gh. Ghibănescu, *Cuzeștii*, p. 267.
111 C. D. M., vol. IV, nr. 1430, p. 320.
112 C. D. M., vol. II, nr. 238, p. 65.
113 D. I. R., 4/XVI, nr. 282, p. 230.
114 Gh. Ghibănescu, *Ispisoace și zapise*, V, 1, p. 203.
115 C. D. M., vol. II, nr. 2245, p. 432: Isac Misehănescul căpitan, feciorul lui Avram.
116 C. D. M., vol. III, nr. 1501, p. 323: Isac Avram Misehănescul.

Vasluiului[117]. Avram Misihănescu a mai fost căsătorit o dată, cu Marina Zupca[118], cu care a avut încă cinci băieţi[119]. Misihăneştii erau urmaşii lui Petrică hatmanul[120], fiul lui Cozma (Cozmin), cămărăşul de ocnă, de la începutul veacului al XVI-lea[121].

Aşadar, descendenţa lui Toader Jora se stinge odată cu fiicele sale, neamul continuîndu-se prin copiii lui Ionaşco Jora.

Am insistat asupra acestei familii, cu o anumită importanţă în istoria Moldovei, pentru că genealogia ei nu fusese riguros stabilită, iar, pe de altă parte, această genealogie va fi de folos în continuare, pentru o mai uşoară înţelegere a înrudirilor amintite în diverse documente. Iată, deci, o spiţă a neamului Jora, pînă la Antioh Jora.

Am văzut grupul care reprezenta interesele familiei Jora. Alte persoane reprezintă familia Mogâldea, fără ca vreuna din ele să poarte acest nume. Să vedem ce se poate spune despre Mogâldeşti.

FAMILIA MOGÂLDEA

despre care N. Iorga afirmase că era înrudită cu neamul Lăpuşnenilor[122], interesează în egală măsură înrudirile cronicarului Ureche, întrucît prin ea avea legături cu Gheorghe Ştefan.

Primul membru al acestui neam este, probabil, Mogâldea cel Bătrîn, amintit în pomelnicul de la Bistriţa, împreună cu familia sa, în felul următor: „Aici se pomeneşte Mogâldea cel Bătrîn de la Suceava şi fiul său Ion vistiernic, şi mama lui şi fraţii lui; Ioan şi soţia lui Maria, Ioan şi fraţii săi, Teodor şi Matei“[123].

În biserica Sf. Dumitru din Suceava este un mormînt cu următoarea inscripţie: „Acest mormînt l-a făcut şi împodobit Maria Mogâldena fiului său M..t .. co, care ⟨a trecut la veşnicele lăcaşuri în⟩ anul 7102, luna ...“[124]. Am putea presupune că fiul este Matei (aşco), mort în 1593/1594, căpătînd, astfel, un prim indicator cronologic, cu care trebuie să potrivim informaţiile documentare. Formularea din pomelnic nu e prea limpede. E vorba despre un Mogâldea vistiernic, pe care pomelnicul îl numeşte *Ioan*. Mogâldea vistierul, cunoscut printre boierii lui Alexandru Lăpuşneanu[125], face o cumpărătură la 5 mai 1554[126]. În rîndul boierilor este trecut Ioan vistier, uneori „pan Ioan al lui Petrică vistier“ (ca la 20 aprilie şi 1 mai 1554). Mai înainte fusese pîrcălab de Cetatea Nouă[127], astfel încît el trebuie deosebit de un alt Ion vistier, care uneori e numit Danciul sau Ion Danciul.

---

117 N. Iorga, *Studii şi documente*, vol. VI, p. 538.
118 C. D. M., vol. II, nr. 2268, p. 435.
119 D. I. R., 3/XVII, nr. 307, p. 207.
120 C. D. M., vol. II, nr. 1106, p. 233.
121 D. I. R., 3/XVII, nr. 307, p. 207.
122 N. Iorga, *Inscripţii din bisericile României*, vol. I, p. 50.
123 Damian P. Bogdan, *Pomelnicul mănăstirii Bistriţa*, Bucureşti, 1945, p. 119.
124 N. Iorga, *Studii şi documente*, vol. VI, p. 632. După redactarea prezentului studiu, în revista „Mitropolia Moldovei şi Sucevei“, nr. 3—4/XLV (1969), a fost publicat articolul pr. prof. I. Zugrav, *Vechi pietre funerare din Suceava* (p. 181—194), în care vedem confirmată presupunerea noastră în privinţa numelui Matei: după un grafit, autorul, întregeşte (p. 186) inscripţia pietrei funerare, care a fost pusă de „Maria Mogâldena fiului său *Matei*, în anul 7102 (1594), luna mai, 21 zile“.
125 N. Grigoraş, *Boierii lui Alexandru vodă Lăpuşneanu*, în „Cercetări istorice“, nr. 1—2/XIII—XVI, p. 364.
126 D. I. R., 2/XVI, p. 63.
127 *Ibidem*, p. 16; la 5 aprilie 1552: „credinţa panului Iaţco şi a panului Ion al lui Petrică pîrcălabi de Cetatea Nouă“.

Vasluiului[117]. Avram Misihănescu a mai fost căsătorit o dată, cu Marina Zupca[118], cu care a avut încă cinci băieţi[119]. Misihăneştii erau urmaşii lui Petrică hatmanul[120], fiul lui Cozma (Cozmin), cămărăşul de ocnă, de la începutul veacului al XVI-lea[121].

Aşadar, descendenţa lui Toader Jora se stinge odată cu fiicele sale, neamul continuîndu-se prin copiii lui Ionaşco Jora.

Am insistat asupra acestei familii, cu o anumită importanţă în istoria Moldovei, pentru că genealogia ei nu fusese riguros stabilită, iar, pe de altă parte, această genealogie va fi de folos în continuare, pentru o mai uşoară înţelegere a înrudirilor amintite în diverse documente. Iată, deci, o spiţă a neamului Jora, pînă la Antioh Jora.

Am văzut grupul care reprezenta interesele familiei Jora. Alte persoane reprezintă familia Mogâldea, fără ca vreuna din ele să poarte acest nume. Să vedem ce se poate spune despre Mogâldeşti.

FAMILIA MOGÂLDEA

despre care N. Iorga afirmase că era înrudită cu neamul Lăpuşnenilor[122], interesează în egală măsură înrudirile cronicarului Ureche, întrucît prin ea avea legături cu Gheorghe Ştefan.

Primul membru al acestui neam este, probabil, Mogâldea cel Bătrîn, amintit în pomelnicul de la Bistriţa, împreună cu familia sa, în felul următor: „Aici se pomeneşte Mogâldea cel Bătrîn de la Suceava şi fiul său Ion vistiernic, şi mama lui şi fraţii lui; Ioan şi soţia lui Maria, Ioan şi fraţii săi, Teodor şi Matei“[123].

În biserica Sf. Dumitru din Suceava este un mormînt cu următoarea inscripţie: „Acest mormînt l-a făcut şi împodobit Maria Mogâldena fiului său M...t ... co, care ⟨a trecut la veşnicele lăcaşuri în⟩ anul 7102, luna ...“[124]. Am putea presupune că fiul este Matei (aşco), mort în 1593/1594, căpătînd, astfel, un prim indicator cronologic, cu care trebuie să potrivim informaţiile documentare. Formularea din pomelnic nu e prea limpede. E vorba despre un Mogâldea vistiernic, pe care pomelnicul îl numeşte *Ioan*. Mogâldea vistierul, cunoscut printre boierii lui Alexandru Lăpuşneanu[125], face o cumpărătură la 5 mai 1554[126]. În rîndul boierilor este trecut Ioan vistier, uneori „pan Ioan al lui Petrică vistier“ (ca la 20 aprilie şi 1 mai 1554). Mai înainte fusese pîrcălab de Cetatea Nouă[127], astfel încît el trebuie deosebit de un alt Ion vistier, care uneori e numit Danciul sau Ion Danciul.

---

[117] N. Iorga, *Studii şi documente*, vol. VI, p. 538.
[118] C. D. M., vol. II, nr. 2268, p. 435.
[119] D. I. R., 3/XVII, nr. 307, p. 207.
[120] C. D. M., vol. II, nr. 1106, p. 233.
[121] D. I. R., 3/XVII, nr. 307, p. 207.
[122] N. Iorga, *Inscripţii din bisericile României*, vol. I, p. 50.
[123] Damian P. Bogdan, *Pomelnicul mănăstirii Bistriţa*, Bucureşti, 1945, p. 119.
[124] N. Iorga, *Studii şi documente*, vol. VI, p. 632. După redactarea prezentului studiu, în revista „Mitropolia Moldovei şi Sucevei“, nr. 3—4/XLV (1969), a fost publicat articolul pr. prof. I. Zugrav, *Vechi pietre funerare din Suceava* (p. 181—194), în care vedem confirmată presupunerea noastră în privinţa numelui Matei: după un grafit, autorul, întregeşte (p. 186) inscripţia pietrei funerare, care a fost pusă de „Maria Mogâldena fiului său *Matei*, în anul 7102 (1594), luna mai, 21 zile“.
[125] N. Grigoraş, *Boierii lui Alexandru vodă Lăpuşneanu*, în „Cercetări istorice“, nr. 1—2/XIII—XVI, p. 364.
[126] D. I. R., 2/XVI, p. 63.
[127] *Ibidem*, p. 16; la 5 aprilie 1552: „credinţa panului Iaţco şi a panului Ion al lui Petrică pîrcălabi de Cetatea Nouă“.

Pomelnicul Bistriţei spune că pe vistierul Mogâldea îl chema Ion („Ion vistiernic"). Unind această informaţie cu cea a documentelor („Ioan al lui Petrică vistier"), urmează că pe „Mogâldea cel Bătrîn de la Suceava" l-ar fi chemat Petrică, iar „fiul său Ion vistiernic" este „pan Mogâldea vistier" de la 1554, amintit ca fost vistier la 14 aprilie 1570[128]. Astfel stînd lucrurile, înseamnă că, tot în pomelnicul bistriţan, „Ion vistiernic" trebuie identificat cu „Ioan şi soţia lui Maria"; în acest caz, „Ioan şi fraţii săi Teodor şi Matei" sînt fiii vistierului, iar Ioan ar fi viitorul vornic. Dar această filiaţie nu e sigură. Vom vedea ceva mai încolo cum, din înrudirea cu Cocrişeştii, rezultă o altă ascendenţă.

Pe Ion sau Ionaşco Mogâldea îl găsim ca diac în 1575 precum şi în 1577, cînd primeşte o întărire pentru nişte ţigani[129], vornic în 1596, 1599 şi 1601, agă în 1601 şi 1602 şi apoi vornic de gloată[130]. Pentru satul Goteşti, la Chigheci, avusese un uric de moştenire de la Ilie voievod „cel Bătrîn" (sec. XIV), pe care l-a pierdut la Hotin[131]. În 1606 se pare că nu mai trăia.

Aşa cum reiese dintr-un document din 7 aprilie 1642[132], vornicul Mogâldea a avut, cu Salomia Jora, trei copii: un băiat, *Gligoraşco Mogâldea*, şi două fete: *Zinica* (Eufrosina) şi *Soltana*. La acea dată, primii doi erau morţi. Mai trăia, bătrînă, Soltana, fosta soţie a unui Tălmaciu, apoi a lui Vasile Mihăilescu, soacra celor trei boieri cărora, la 1642, li se întăreau moşiile odată cu ale ei: Gheorghe Roşca vistier, Matei Sturza şi Tănase biv dvornic.

Gligoraşco Mogâldea e amintit ca pîrcălab la 1609; apare ca martor la 15 martie 1613[133], ca fost pîrcălab la 18 ianuarie 1615[134] şi, împreună cu cumnatul său Dumitraşco Ştefan, soţul Zinicăi, într-un document din circa 1617 mai 19[135]. Nu ştim cine a fost soţia sa; a avut trei copii: pe *Neculai Mogâldea* paharnicul, *Măricuţa*, căsătorită cu Vasile Romăşcel, şi altă fată, căsătorită cu Caraiman[136] (probabil Vasile — vezi mai sus).

Paharnicul *Neculai Mogâldea* a fost un vajnic sprijinitor al domniei vărului său, Gheorghe Ştefan[137]. Familia sa o cunoaştem din pomelnicul Slatinei[138]; a fost căsătorit întîi cu o Alexandra (menţionată în pomelnic) şi apoi cu Grozava, fiica hatmanului Vasile Şeptelici (+ 1620)[139]. A avut următorii copii: *Vasile*, *Ionaşco*, *Grigore*, *Irina*, *Tofana*, *Todosia* şi *Ileana*[140]. Cel dintîi moare la 24 septembrie 1657, ca al doilea paharnic, şi e îngropat la Slatina[141]. Dintre fete, Todosia a fost căsătorită cu Prodan Ropceanu[142], iar Ileana (dacă nu e totuna cu Irina din pomelnicul Slatinei) a fost soţia lui Saulea[143].

---

[128] *Ibidem*, nr. 236, p. 225.

[129] D. I. R., 3/XVI, nr. 106, p. 87.

[130] Cariera sa ne-a fost comunicată de distinsul nostru prieten I. C. Miclescu-Prăjescu, împreună cu alte amănunte şi mai ales observaţii care au ajutat la îmbunătăţirea prezentului studiu; îl rugăm să primească, şi acum, mulţumirile noastre cele mai sincere.

[131] D. I. R., 2/XVII, nr. 332, p. 256.

[132] „Buletinul «Ioan Neculce»", fasc. II, p. 353; Gh. Ghibănescu, *Surete şi izvoade*, vol. XXI, p. 49—50; acelaşi, *Arhiva Muzeului Municipal Iaşi*, I, p. 49—50.

[133] D. I. R., 3/XVII, nr. 198, p. 123.

[134] *Ibidem*, nr. 285, p. 187.

[135] Gh. Ghibănescu, *Surete şi izvoade*, vol. XX, p. 232.

[136] Acelaşi, în „Revista «Teodor Codrescu»", I, p. 95.

[137] Miron Costin, *Opere*, vol. I, 1965, p. 132, 137, 153.

[138] *Inscripţiile medievale ale României*, vol. I (oraşul Bucureşti), p. 235; alte informaţii la p. 532 şi 584.

[139] I. Tanoviceanu, *Istoria moşiei Săvenii, scoasă din scrisorile ei cele vechi*, în „Arhiva", nr. 6—7/III (1892), p. 340; „Revista «Teodor Codrescu»", II, p. 158.

[140] Pentru aceasta din urmă, vezi: Gh. Ghibănescu, *Surete şi izvoade*, vol. V, p. 167—168.

[141] *Inscripţiile medievale ...*, p. 532.

[142] Gh. Ghibănescu, *op. cit.*, p. 167.

[143] *Ibidem*.

Pe una dintre celelalte fete a ținut-o un *Botez*. La afacerile urmașilor lui Neculai Mogâldea sînt prezenți și doi boieri cu acest nume: *Pătrașco Botez*, trecut printre „boeri și ficiori de boeri“[144], și *Gligorașco Botez*[145]. Nici unul, nici celălalt nu pare a fi ginerele lui Mogâldea, căci Pătrașco Botez era soțul Alexandrei Talpă[146], iar Gligorașco Botez era probabil căsătorit cu o soră a lui Ion Pisoschi[147]. În tot cazul, un Botez a fost căsătorit cu o fată a lui Mogâldea; ne-o spune lămurit un document din 15 septembrie 1756[148], care arată că Solomon Botez, biv vel șătrar, fostul vornic de Cîmpulung, pe care l-am mai întîlnit cînd a fost vorba de familia Jora și care era mort la acea dată, avusese Șcheia, lîngă Suceava, de la „bunicul său, Neculai Mogâldea, biv vel paharnic, și de la rudele lui fără copii, Ropceanul, și fratele acestuia, Sandul“. Solomon Botez[149] era un cunoscut boier al epocii, căci, la 1732, cînd Mihai vodă Racoviță face o vizită prin Moldova, se oprește și la Forăștii lui Botez[150].

Evoluția ulterioară a familiei Mogâldea e mai puțin cunoscută. La 1711, în urma înfrîngerii de la Stănilești pe Prut, *sărdarul Mogâldea* a plecat în pribegie, împreună cu Dimitrie Cantemir[151], întemeind acolo o linie a acestei familii[152]. O altă linie a rămas în Moldova. Un vornic de poartă, *Andrei Mogâldea* este menționat în 1786[153] și 1792[154]. O ramură răzeșească, poate cu origine comună, era descendentă dintr-un Simion Mogâldea[155]. În Golăești, satul familiei Golia sau Golăe[156], Mogâldeștii au intrat la 1740, cînd Palade Golăe și surorile lui au vîndut partea lor de moșie egumenului *Aftanasie Mogâldea* de la Florești[157]. Un nepot al lui *Antonie Mogâldea* (călugărit Aftanasie) e menționat la 1791[158], iar un nepot al lui *„Postulachi Mogăldii“* la 1793[159]. La 1811, *Timofte Mogâldea* și surorile lui, strănepoți lui *Gavril Mogâldea*, dau lui Arghir Cuza niște părți în Golăiești[160]. Urmași ai preotului *Toader Mogâldea* se găsesc la 1817[161], iar ai lui *Gavril Mogâldea* la 1828[162], toți locuitori în Golăiești pe Rebricea.

În stadiul actual al cercetărilor, nu se poate afirma că aceste două ramuri formau o singură familie. Dacă la 1811 boierii hotarnici puteau spune: „cît pentru spița

[144] *Ibidem*, p. 30.
[145] *Ibidem*, p. 100.
[146] Gh. Bezviconi, *Boierimea Moldovei ...*, vol. I, București, 1940, p. 287—288.
[147] Radu Rosetti, *op. cit.*, p. 198, nota: 23 ianuarie 1677 — Ion Pisoschi cumnat cu Gligorașco Botez; cum Pisoschi era căsătorit cu fata lui Simion Barnovschi (N. Iorga, *Contribuții la istoria bisericii noastre. I. Despre mănăstirea Neamțului; II. Bălinești*, în A. R. M. S. I., s. II, t. XXXIV (1911—1912), p. 33—34 (485—486); se numea *Alexandra*: I. Nădejde, *op. cit.*, p. 94), înseamnă că, pentru a fi cumnați, Botez trebuia să țină pe o soră a lui Ion Pisoschi. Credem, totuși, că este vorba de Gligorașco, menționat într-un document ca „frate“ cu Prodan Ropceanu și Ilie Saulea, cunoscuți ca gineri ai lui N. Mogâldea (Bibl. Acad. Rom., 140/IV).
[148] N. Iorga, *Documentele familiei Callimachi*, vol. II, 1903, p. 174—175.
[149] Se înlătură ,astfel, versiunile potrivit cărora familia Botez-Forăscu, descendentă din Solomon Botez, ar fi avut origine evreiască. Însuși marele Iorga zicea: *„Cu tot numele său*, se pare că era un bun român“. (*Studii și documente*, vol. VI, p. 580; subl. n.). Ulterior, se fac încuscriri cu familii de seamă, precum Neculce, Cantacuzino, Bașotă.
[150] M. Kogălniceanu, *Cronicile României*, ed. II, vol. II, p. 371.
[151] Ioan Neculce, *Letopisețul ...*, ed. 1963, p. 275.
[152] Gh. Bezviconi, *op. cit.*, vol. II, 1943, p. 66.
[153] „Buletinul «Ioan Neculce», fasc. 1/IX, p. 202.
[154] *Idem*, fasc. IV, p. 114.
[155] N. Iorga, *Studii și documente*, vol. VI, p. 178: „Noi răzășii Mogâldești, ei ni tragim din Simion Mogălde, răzăș din moșiia Golăeștii și Negreștii“.
[156] Pentru familia Golia, vezi: Sever Zotta, *Mănăstirea Golia*, în „Buletinul «Ioan Neculce»“, fasc. V, p. 1—39.
[157] N. Iorga, *op. cit.*, p. 157.
[158] *Ibidem*, p. 168.
[159] *Ibidem*, p. 169.
[160] *Ibidem*, p. 174.
[161] *Ibidem*, p. 178.
[162] *Ibidem*, p. 179.

niamului, a să dosloşi acum, după atîta trecere de ani, esti peste putinţi"[163], cu atît mai greu este azi, cînd la acea „atîta trecere de ani" s-a mai adăugat încă un secol şi jumătate, vreme de adînci prefaceri, care au făcut să se şteargă din amintirea oamenilor urmele unor alte vremuri, mult prea îndepărtate ...

La 1 martie 1605, Ieremia Movilă judeca o pricină de hotare între mănăstirea Probota pe de o parte şi Nestor Ureche, Ionaşco Mogâldea şi *Cocriş*, pe de altă parte[164]. Aceştia din urmă stăpîneau satele Zăvoieni şi Şoimăreşti.

Cocriş e un personaj dintre cele mai interesante, autor al cunoscutei scrisori din 1600[165]: „Scriu închinăciune şi multă sănătate părintelui mieu, Spiridon, şi maicei mele Costandei ...". S-ar părea că e destul de limpede: Cocrişel — cum se iscăleşte — e fiul lui Spiridon. Dar, un document din 1603 ne arată că Spiridon şi *fiastrul său Cocriş* au vîndut 1/6 din Antileşti, partea lui Daraban, moşul lui Cocriş[166], iar un alt document, din acelaşi an, precizează că pe Cocriş îl chema *Ionaşco*[167]. „Am scăpat de la Bălgrad — scrie Cocrişel mai departe — cînd au bătut Mihai vodă război cu ungurii. Deci m-au prins nişte saşi; deci au vrut să mă taie. Eu m-am rugat şi am spus că *sînt fecior Mogâldei*". Din nou s-ar părea că lucrurile sînt clare: era fiul lui Mogâldea şi fusese adoptat de Spiridon. Dar, cîteva rînduri mai departe, el roagă pe Spiridon şi pe Costanda „să nevoiţi şi să daţi ştire părintelui mieu, Mogâlde vornicului, că eu zac în temniţă, de mănînc lutul şi păduchii. Şi eu am spus către Andriaş că sînt *nepot de frate şi fecior de suflet, jurat în biserică*".

Într-un document din 1669 se arată că Drăghina Tecmăneasa şi fiii ei vînduseră, cu cîteva decenii în urmă, o treime din Vermeşti „nepotului său, lui Ionaşco, părintelui lui Gavril Cocriş, *fecior frăţîne-său, lui Toader*"[168], care e citat ca pitar.

Cu alte cuvinte, paternitatea lui Cocriş e revendicată de trei persoane! Şi anume: *Spiridon* — căruia ştim că îi era fiastru, *Toader pitarul* — căruia îi era fiu de sînge, şi *Ionaşco Mogâldea*, căruia, procedînd prin eliminare, îi era nepot de frate. Ar rezulta că vornicul Mogâldea era frate cu Toader pitarul; dar s-ar părea că şi Spiridon era frate cu ei. Cel puţin aşa reiese din formula *„nepot de frate şi fecior de suflet"*.

Chestiunea se complică, însă, şi mai mult. Ionaşco Cocriş avea părţi în Antileşti, de pe moşul său, Ion Daraban. Dar, *la Antileşti mai existaseră şi nişte Mogâldeşti*.

Un document, păstrat într-o copie din secolul al XVIII-lea, care-i dă data de 12 iulie 1528, arată pe un Tomşa, feciorul Mogâldei, nepotul sau strănepotul lui Faraon[169]. Dar documentul nu poate fi din 1528, întrucît numele logofătului e Stroe, adică *Stroici*; el datează din *1588* (7096). Mai tîrziu, la 1641, se aminteşte de o poiană făcută de *Mogâldea pitarul* din Antileşti[170]. Am putea presupune că acesta e identic cu Toader pitarul (Cocriş), şi, în acest caz, am avea dovada că Toader pitarul şi Ionaşco Mogâldea sînt identici cu fraţii Ioan şi Teodor din pomelnicul Bistriţei. *Însă*, la această identificare se opune faptul că mama pitarului se numea *Salomia*[171], în vreme ce mama lui Ioan şi Teodor, adeverită şi prin piatra funerară de la Suceava, se numea *Maria*.

---

[163] *Ibidem*, p. 175.
[164] D. I. R., 1/XVII, nr. 289, p. 202—204.
[165] N. Iorga, *Scrisori de boieri*, 1912, p. 41—42.
[166] C. D. M., vol. I, nr. 1169, p. 274.
[167] *Ibidem*, nr. 1171, p. 274.
[168] Iuliu Tuducescu, *Păhărnicelul Ioniţă Cocriş, boier mazil moldovan din sec. XVIII (c. 1710—1782)*, în *Lui Ion Bianu amintire* ..., Bucureşti, (1916), 1921, p. 163—164.
[169] Artur Gorovei, *Folticenii*, 1938, p. 33; D. I. R., 1/XVI, nr. 263, p. 297—298.
[170] Artur Gorovei, *op. cit.*, p. 34.
[171] Iuliu Tuducescu, *op. cit.*, spiţa.

Scanned with OKEN Scanner

Planșa III

FAMILIA MOGÂLDEA

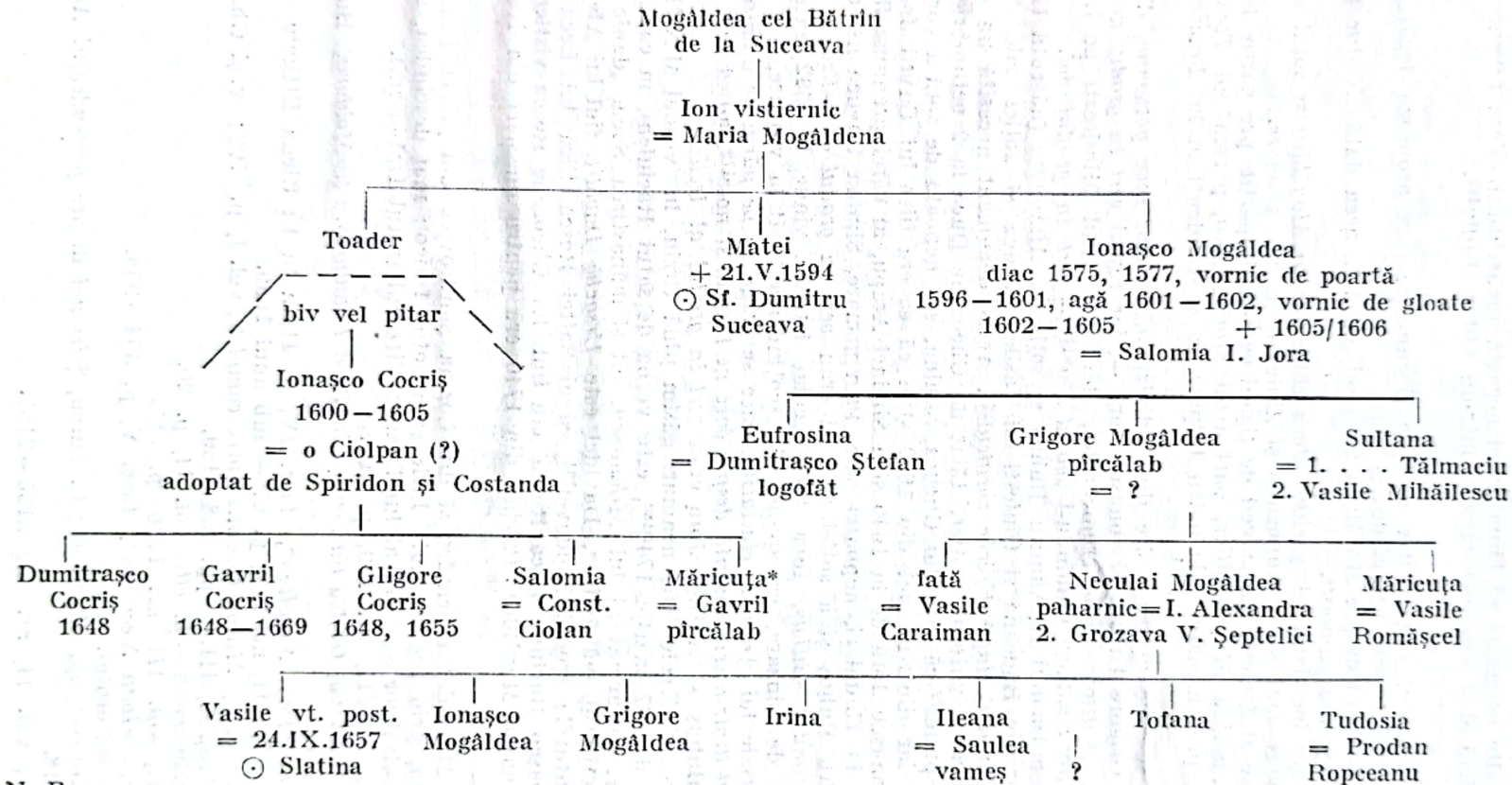

N. B.

Spița este ipotetică pentru începuturi, ca și descendența Cocrișeștilor din fratele vornicului Mogâldea.

* V. și Gh. Ghibănescu, *Ispisoace și zapise*, vol. II, 2, p. 194 : Măricuța Cocriș, strănepoata lui Mihu hatmanul (+1541).

Rămîne ca alte cercetări să lămurească această încurcătură. Vom reveni asupra lui Mogâldea vornicul şi a ascendenţei sale într-un viitor studiu[172].

Să analizăm, acum, cîteva din multele documente care probează legăturile de rudenie dintre familiile Ureche, Mogâldea şi Jora.

1) La 1617, vorbind despre Mogâldea vornicul, mort la acea dată, Nestor Ureche îl numeşte *„frate"*[173]; erau *cumnaţi.*

2) La 1625 are loc dania *Anghelinei Jora* către *Zinica Mogâldea* şi soţul ei, Dumitraşco Ştefan (vezi mai sus). Anghelina şi Zinica erau *vere primare.*

3) La 1632 se alcătuieşte un „izvod de ţigani ce s-au împărţit pre patru bătrîni : partea lui *Ureache*, partea *Mogâldeştilor*, partea lui *Simion Jora*, partea lui *Toader Jorăi"*[174]. Avem aici, prin urmare, cele patru tulpini de descendenţi ai lui Ionaşco Jora păhărnicelul.

4) La 1646 se face marea ieşire din indiviziune a celor zece persoane, din care doi *veri primari* — Grigore Ureche şi Ionaşco Jora —, iar restul *veri în gradul doi.*

5) La 1657, *Antimia*, fata cronicarului, dăruieşte satul Mîndreşti pe Bahluieţ (Sîrca) lui *Gavril Jora* sulger, numindu-l *„vărul său"*[175] — *veri în gradul doi.*

6) În 1674, hatmanul Alexandru Buhuş şi soţia sa *Alexandra* (născută Ureche), dăruiesc părţile lor din Bădeana şi Giuleşti lui Vasile Gheuca şi soţiei sale Simina, *fiindu-le nepoată* (Simina) *după Ureche vornicul*[176]. Acest document necesită un comentariu. Vasile Gheuca e viitorul vistier, tăiat de Gheorghe Duca la 2 octombrie 1679. Neculai Costin ne spune[177] că soţia lui Gheuca, Simina, era nepoată de soră a vorniculu i Gavriliţă Kostaki, iar dintr-un act din 1669 ştim că ea era fiica lui Gavril Jora[178] şi deci nepoata lui Ionaşco Jora de la 1646 şi a Siminei Arapu, al cărei prenume îl purta şi-l va transmite, la rîndul ei, nepoatei sale. Prin urmare, Simina Gheuca nu era nepoata lui Alexandru Buhuş şi a soţiei sale, ci erau *veri în gradul al treilea.*

7) Tot *Alexandra Buhuş*, fiica lui Neculai Ureche, vinde, la 1692, satul Coţmăneşti. În actul de vînzare, ea spune că, „scoţînd acest sat la vînzare, am socotit că se cuvine dumisale lui *Antiohie cluciariul*, căce se trage *de pe părintele dumisale Gavril Jorea sulgiariul dintr-aceea sămînţă despre care ne tragem şi noi"*[179], adică din familia Jora. Alexandra Buhuş şi Antioh Jora erau *veri în gradul al treilea.*

Urme ale înrudirii celor trei neamuri găsim pînă tîrziu, în veacul al XVIII-lea. Într-un document din 27 martie 1740[180], este vorba de satul Răciuleni, în care aveau parte atît *Davidel*, ca urmaş al lui *Mihăilescu*, cît şi mănăstirea Secu, „danie de la Ureche vornicul, ctitorul mănăstirii". Davidel este *Ursache Davidel*, fiul lui Alexandru Davidel, pretendentul la tronul Moldovei[181], şi al Saftei Roşca, fiica lui Leca Roşca şi a Cristinei Lupaşco Bucium. Leca Roşca era fiul lui Gheorghe Roşca vistierul[182] şi strănepotul lui Ionaşco Mogâldea. Pricina din 1740 era pentru un sfert din Răciuleni,

---

[172] Ionaşco Mogâldea descindea şi din Cozma Şandrovici, din prima jumătate a secolului al XV-lea, prin fiul acestuia Iurie şi nepotul Isaico ; mai descindea, se pare, şi din neamul Alboteştilor sau din al lui Dragoş Viteazul (satul Drăguşeni).

[173] D. I. R., 4/XVII, nr. 139, p. 100.

[174] P. P. Panaitescu, *Obştea ţărănească în Ţara Românească şi Moldova*, Bucureşti, 1964, p. 150, nota 11.

[175] *„Buletinul «Ioan Neculce»"*, fasc. IV, p. 41, nota 1 ; Elena Eftimiu, *op. cit.*, p. 372 ; C. D. M., vol. III, nr. 217, p. 67 — sub anul 1656.

[176] V. A. Urechiă, *Miron Costin. Opere complete*, vol. I, p. 700; v. şi Gh. Ghibănescu, *Ispisoace şi zapise*, III, 2, pp. 158—159.

[177] M. Kogălniceanu, *op. cit.*, vol. II, p. 20.

[178] *C. D. M.*, vol. III, nr. 1798, p. 382.

[179] *„Buletinul «Ioan Neculce»"*, fasc. V, p. 354—355.

[180] Colecţia autorului.

[181] Artur Gorovei, *op. cit.*, p. 91 ; C. Turcu, *Ştiri noi despre pretendentul Alexandru Davidel*, Iaşi, 1948.

[182] C. D. M., vol. II, nr. -ele 2185—2187.

Planșa IV

FAMILIA URECHE

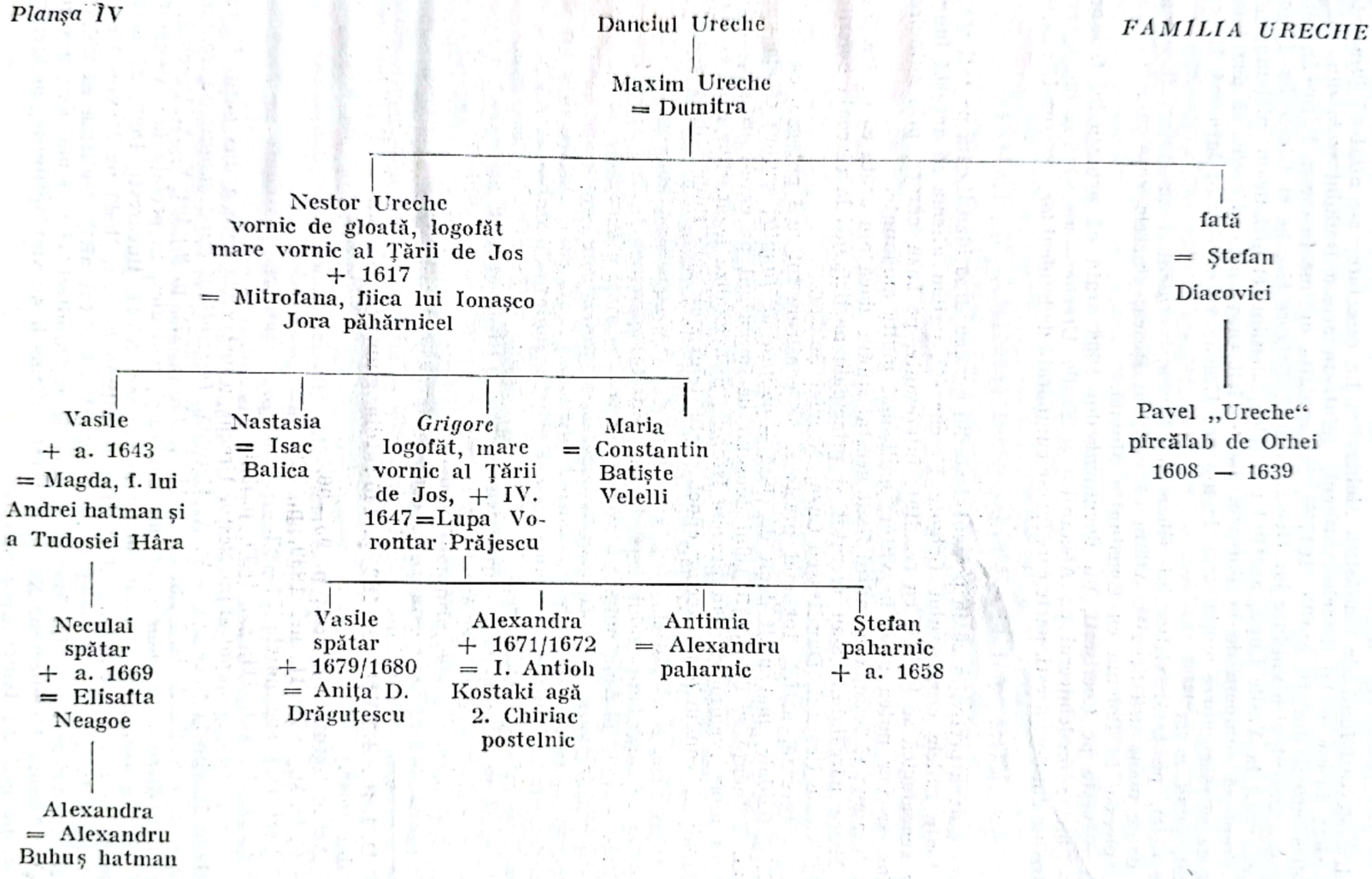

celelalte trei sferturi fiind ale mănăstirii Moldoviţa. La cercetare, s-a aflat că jumătate din acel sfert fusese a lui Ureche vornicul, „dintr-un uric a Radului vodă din vălet 7125", adică uricul din 16 aprilie 1617[183], iar cealaltă optime fusese a Parascăi, sora lui Vasile Mihăilescul, şi o vinduse lui Deleu. Atunci, Grigore Ureche şi Gheorghe Roşca vistierul au venit la Vasile Lupu, arătînd că Deleu, „nefiind el nici neam, nici moşan", nu avea drept să cumpere de la Parasca. S-a hotărît ca vornicul Ureche să dea bani lui Deleu, ca să răscumpere moşia, „ori de n-a vre Ureche vornicul, să-i întoarcă Roşca vistiernicul, *fiind neam*"[184].

De altfel, pe tatăl vistierului Gheorghe Roşca, vornicul Ioan Roşca, îl vedem făcînd o danie mănăstirii Secu[185]. Aflăm că vornicul Roşca, ginerele vornicului Ionaşco Zbiera[186], plecase în Polonia cu Constantin Movilă.

Cît priveşte pe Coerişeşti, un document din 1668 arată că urmaşii lui Grigore Ureche — Chiriac medelnicerul cu Alexandra şi Vasile Ureche — au vîndut lui Gavril Coeriş o treime din Şoimăreşti, parte care fusese cumpărată de bunicul lor, Nestor Ureche[187].

Fără a avea pretenţia că în prezentul studiu am reuşit să identificăm pe toţi strămoşii şi toate rudele cronicarului Grigore Ureche [188], putem afirma că această lungă dezbatere genealogică se încheie cu rezultate interesante, pe baza cărora, prin adîncirea cercetărilor, se vor putea afla, în viitor, mult mai multe amănunte.

Ar însemna să ieşim din cadrul fixat acestui studiu dacă am arăta că dintre „nepoţii lui Miera părcălabul" s-au recrutat şi principalii participanţi la răscoala boierilor din 1716: Vasile Ceaurul, Dumitraşco Cuza, Neculai Şoldan.

Se conturează, astfel, tot mai precis şi se confirmă tot mai puternic existenţa unei politici feudale, mai mult decît de clasă — *politica de familie*, asupra căreia vom mai reveni. Totodată se dovedeşte rolul deosebit de important pe care-l are genealogia în lămurirea unor evenimente sau procese istorice, prin analiza legăturilor care existau între oamenii şi conducătorii acelor epoci. Este ţelul spre care tinde ştiinţa genealogică.

---

[183] D. I. R., 4/XVII, nr. 183, p. 145: „din giumătate de sat de Răciuleni, giumătatea din gios".

[184] Artur Gorovei, *op. cit.*, p. 95—96.

[185] C. D. M., vol. II, nr. 1939, p. 380.

[186] Vezi mai sus notele 51—52.

[187] C. D. M., vol. III, nr. 1635, p. 350.

[188] Un *Toderaşco*, nepot al lui Nestor Ureche, a fost acela care a dus părul Doamnei Elisabeta Movilă la Suceviţa — V. A. Urechiă, *Inscripţiuni după manuscrise, comunicări şi note*, extras din A. R. M. S. I., s. II, t. IX (1887), p. 9; tot V. A. Urechiă, în *Schiţe de istoria literaturii române*, citate mai sus, ca şi, mai ales, în prefaţa la: Alexandru V. Gîdei, *Studiu asupra cronicarilor moldoveni* din sec. XVII, Bucureşti, 1898, dă ca loc de origine al familiei Ureche ţinutul Putna; în ultima lucrare, îl dă pe Maxim Ureche ca fiu al unui Ioan, fiul lui Oană Ureacle (p. IV—V); tot aici, el afirmă că „Nestor Ureche nu fu unicul fiu al lui Maxim Ureche şi al Dumitrei, ci (...) mai avu 2 surori şi un frate, Nicolae Ureche" (p. X—XI). Aceste afirmaţii nu sînt sprijinite, în lucrările respective, pe nici un temei documentar.

Scanned with OKEN Scanner

PRIMELE AMINTIRI ÎN LITERATURA ROMÂNĂ: TEODOR VÎRNAV, *ISTORIA VIEȚII MELE* (1845)

DE

LAURENȚIU FAIFER

Așa cum arată și titlul, *Istoria vieții mele*[1] este o operă cu caracter autobiografic. Cadrul temporal în care se desfășoară evenimentele narate cuprinde 45 de ani, și anume de la 1801, data nașterii autorului[2], și pînă la 1845, cînd Teodor Vârnav își însemnă amintirile. După moarte, manuscrisul a intrat în posesia ginerelui său care, mai tîrziu l-a încredințat spre tipărire folcloristului Artur Gorovei.

Istoria vieții mele e povestirea picarescă a întîmplărilor, mai mult triste, prin care trece copilul unui boier scăpătat din ținutul Tecuciului, pînă ajunge, prin munca și vrednicia sa, să-și facă o stare și să-și întemeieze o familie pusă la adăpost de grija zilei de mîine, în spatele unei averi, mișcătoare și nemișcătoare, apreciată la peste 45 000 de ruble de argint. Dacă eroul povestirii, Vârnav însuși, este prezent pe fiecare pagină, cum se și cuvine într-o autobiografie, în schimb numai incidental pot fi întîlnite referiri la starea social-economică și culturală, precum și la evenimentele epocii. Scopul autorului a fost acela de a reconstitui, pas cu pas, drumul vieții sale, de la primii ani ai copilăriei pînă cînd ia pana în mînă, pentru a așterne pe hîrtie, simplu și sfătos, întîmplările sau, cum îi place lui să spună, „pricluceniile" prin care a trecut. Totuși, puținele indicații pe care le oferă sînt suficiente pentru conturarea unui tablou de epocă, tabloul istorico-social al primei jumătăți a secolului al XIX-lea din Moldova și Țara Românească, care avea să fie mai pe larg zugrăvit în *Scrisorile* lui I. Ghica sau în *Suvenirile contimpurane* ale lui Gh. Sion.

O viață încă dominant feudală este sugerată de paginile operei lui Vârnav. Boierii, mai mari sau mai mici, mai cuprinși sau mai săraci, trăiesc în sate, ducînd o viață trîndavă pe spinarea țăranilor iobagi și a țiganilor robi. Un fleneant era părintele însuși al autorului: „Traiul tătîni-meu era foarte curios, pentru că, pe cît îmi aduc aminte, el cu alta nu se îndeletnicia, fără numai cu șederea și cu ciubucul"[3].

În autobiografia lui Vârnav se întrevede și fenomenul economic specific țărilor românești de la sfîrșitul secolului al XVIII-lea și începutul secolului al XIX-lea: în-

---

[1] Teodor Vârnav, *Istoria vieții mele* (Autobiografie din 1845), pref. Artur Gorovei, București, Tip. Minerva, 1908.

[2] Pentru primii ani ai copilăriei și pentru întîmplările anterioare nașterii sale, autorul se sprijină pe „cele auzite", în casă, de la mama sa.

[3] *Op. cit.*, p. 13.

ceputul acumulării primitive capitaliste. Fără a renunța la ighemonicon și la privilegiile feudale, boierimea prinde a se deda la afaceri negustorești menite să le sporească, încă, avuția. Astfel, vorbind de boierul Constantin Ladà, o rudă a mamei sale, om tînăr, cult și cu întinse legături în protipendada Bucureștilor, Vârnav scrie că era „negoțiant bogat" și că „ținea magazia la hanul lui Șărban Vodă, cu mărfuri de Austria și Sacsonia, pe care le vindea nu cu cotul, ci cu rădicata". Era, cum s-ar spune, negustor angrosist care investea capitalul și trăgea profitul, iar de afacerile comerciale propriu-zise se ocupau funcționarii firmei sale, care vindeau marfa importată lipscanilor mai mărunți din capitala Țării Românești. Interesantă și pitorească este descrierea traiului pe care, zi de zi, îl ducea acest Constantin Ladà, trai care, desigur, nu se deosebea mult de acela al majorității comercianților bogați sau al boierilor care locuiau la oraș: „În vremea aceea, el era în vîrstă de peste 30 ani, holteiu, frumos la față, cu ochii albaștri, cu părul negru, la stat de mijloc, cu căutătura veselă și priincioasă, iubea să aibă masă curată de 7 sau 8 feluri de bucate, vin bun și *desert*, și avea mare plecare asupra gastronomiei. În posturi, mercurile și vinerile postea, însă cu bucata de pește proaspăt adus în ființa lui viu din apa Dîmboviței, ce curgea prin mijlocul Bucureștilor. Afară de națională limbi grecește și românește, vorovea slobod nemțește, franțuzește și italienește. Purta straie turcești, antiriu de suvaea și de cutnie, se încingea cu șal turcesc, giubea de samur, biniș de postav englizesc, floare străină, și în cap adese ori purta un işlic ca fanarioții de la Țarigrad, din pelcele de Krîm brumării și foarte supțiri la păr, și făcut în chipul și în mărimea coșurilor cu care se prinde pe la noi pește caras de prin iazuri Dimineața, după ce se îmbrăca și bea cafea nemțească sau ciocoladă, se ducea în piață. Lipscanilor și acolo petrecea pînă la 12 ceasuri; atuncea venea la masă cîte cu doi saa trei prieteni, mînca bine și se odihnea. După masă, în disară, se suia în caleașcă cu doi cai buni, în coadă lua lachei și se primbla pe podul Mogoșoaii (cea mai frumoasu uliță a Bucureștilor) din preună cîte cu unul din prieteni, dar mai adese ori cu conă țulatul nemțesc. Sara juca cărțile pe la cunoscuți, dar mai de multe ori la gheneral conțulatul roșienesc de atuncea Kiricov, unde se număra și unul din închinătorii ghenerălesii lui cei tinere. Avea intrare pe la casele boierilor, însă mai multă pe la a conțulaților europienești puteri ce locuia pe acea vreme în București. Era om însemnat la ocirmuire, și la toate pricinile ce urmau între cei mai cu stare neguțători totdeaunase orînduia mediator"[4].

Vădind și o anume îndeminare portretistică, pasajul reține nu numai prin descrierea colorată a portului cosmopolit al unui evghenit din vremea lui Caragea, a opulenței orientale a traiului său, dar și prin mențiunea care se face că limba greacă, alături de cea românească, și înaintea ei, era socotită limbă „națională". Într-adevăr, epoca evocată de Vârnav este epoca aceea în care, cum spune C. Negruzzi, „uitasem că sîntem români și că avem și noi o limbă"[5], cînd „mulți din tinerii noștri aflați la studii în Viena, în Münich sau în Paris, se credeau umiliți d-a aparține unei naționalități necunoscute în lumea europeană. Le era rușine chiar de numele lor de familie și de botez; fiii lui Ion, lui Gheorghe sau lui Ilie se porecleau Ioanidi, Gheorghiadi sau Iliadi"[6].

Este epoca în care boierii, mari sau mici, socoteau de cuviință a tocmi dascăl grec odraslelor lor, limba românească rămînînd a fi folosită în de tot săraca instrucție pe care o puteau da umilii dascăli de biserică și preoții copiilor de boieri scăpătați și de negustori de a doua și a treia mînă. „Buchile moldovenești pe amîndoi frații ne dedese ca să le învățăm de la preotul satului anume Constantin" — își amintește Teodor Vârnav. Era o învățătură rudimentară, mărginită numai la formarea deprinderii de a citi cu ajutorul cărților bisericești. La vîrsta de nouă ani, pe cînd se afla dat spre a fi crescut în casa moșului mamei sale Fotachi Ciurea, este trimis de acesta în satul Hreațca, moșie a boierului Ioniță Rahtivanul, care „avea patru feciori, și ținea într-o casă în

[4] *Op. cit.*, p. 38—39.

[5] Costache Negruzzi, *Cum am învățat românește*, în *Păcatele tinereților*, Craiova, Scrisul românesc, 1942, p. 203.

[6] Ion Ghica, *Introducțiune* la *Scrisori către V. Alecsandri*, în *Opere*, vol. I, București, E.S.P.L.A., 1956, p. 112.

ogradă un dascăl moldovan, şchiop de un picior, anume Iftimie, carele învăţa atît copiii lui, cum şi vreo cîţiva a altor boieri megieşi". La acel dascăl micul Vârnav, în puţină vreme, ajunse „a ceti pe slove octoihul" şi a învăţa şi „vreo trei cathizme din Psaltirea proorocului David. Aritmetica la dînsul nu învăţa nimeni, căci aceea, după zisa lui, avea ucenicii a o învăţa după ce vor săvîrşi toate cathizmele Psaltirii"[7]. În alt loc, Vârnav evocă, ca şi I. Ghica, şcoala grecească din Bucureştii lui Caragea Vodă. În *Dascăli greci şi dascăli români*, Ion Ghica pomeneşte de numeroşi dascăli greci din „vremea cea frumoasă"; între alţii, de Lambru, Vardalah şi Neofit, Kirbireu, Mitilineu şi Coriţa.

Vârnav, care era şcolar la Bucureşti în acea vreme (1815), nu menţionează însă pe nici unul dintre aceştia; în schimb, vorbeşte de un alt vestit dascăl grec, care deschisese şcoală la hanul lui Filaret şi care egala, prin metodele contondente folosite, pe crudul Coriţa, amintit de I. Ghica. Numele lui era Panaioti Corfioti. „Acel Panaioti nu era de cuviinţă a se numi dascăl, ci călău, pentru că el pe băeţi mai mult îi muncea şi îi schingiuia decît îi învăţa. Lîngă dînsul de apururea sta pe o masă falanga, un bici de lemn făcut în chipul îmblăciului cu care bătea la talpe, două biciuri de vînă de bou cu care bătea la şezut şi două asemenea de curea lată de bătut la palme (...). Asupra acelui dascăl de cîteva ori mai înainte de a veni eu la dînsul, ucenicii deznădăjduiţi de schingiuirile lui făcuse zagavor* să-l omoare, pînă cînd odată l-au şi băgat cu capul în jos într-o putină mare, în care se obişnuieşte la acel oraş a se ţinea apa, şi cu bună seamă s-ar fi înnăduşit acolo, dacă norocirea nu l-ar fi ajutat a se întîmpla în acea vreme putina deşartă şi nu ar fi auzit megieşii strigările lui, ca să grăbească îndată a-l scoate dintr-însa. La acest tiran învăţam eu carte grecească, căruia pentru bătăile şi învăţătura ce-mi da i se plătea de către Ladă cîte un galben olandez pe toată luna. Şi cu toate că el atuncea era bătrîn, slab, peste 70 de ani, şi pe lîngă aceasta îngrozit de ucenici cu băgare în putina cu apă, tot nu rămînea vreo zi ca să scape unul măcar din ucenici nebătut de dînsul"[8].

Asemenea lui I. Ghica (*Din vremea lui Caragea*), Vârnav evocă şi el, dar mai mult în treacăt, cumplita ciumă care a bîntuit atunci. Evenimentele politice contemporane, mişcarea eteristă şi răscoala populară de sub conducerea lui Tudor Vladimirescu nu au solicitat interesul tînărului Vârnav (avea 20 de ani în 1821) şi lucrul e de regretat pentru că el, ca martor ocular, ar fi putut să ne ofere amănunte preţioase. Amănunte pe care nu ni le-au putut da I. Ghica (*Din vremea zaverei*) sau N. Filimon (*Ciocoii vechi şi noi*), care la acea epocă aveau cinci şi, respectiv, doi ani. Despre mişcarea eteristă, autorul pomeneşte doar o singură dată, pentru a ne spune că nişte rude ale sale „fugise de la Moldavia din pricina năvălirii eteriştilor greci şi a turcilor". Despre Tudor Vladimirescu însă, Vârnav nu scrie nici un rînd, fie el şi pătimaş, măcar o caracterizare, nedreaptă în parte, ca aceea emisă de Gr. Alexandrescu în al său *Memorial de călătorie*, unde Tudor e socotit drept „om mărginit şi crud, dar a căruia întreprindere înaintă cu un pas libertatea politică"[9]. În schimb, se relatează un fapt politic care nu se găseşte consemnat în nici una din operele memorialistice ale lui I. Ghica, C. Negruzzi sau Gh. Sion. Este vorba de împotrivirea şi agitaţia micilor boieri şi a tîrgoveţilor din capitala Moldovei faţă de legalizarea, prin Regulamentul organic, a privilegiilor feudale de care se bucura marea boierime în virtutea tradiţiei şi a obiceiului pămîntului. Vârnav notează faptul nu fiindcă ar fi fost cumva pasionat de fenomenul politic, ci pentru că, fără voia lui, s-a pomenit oarecum un actor al acestor întîmplări, fiind bănuit de autorităţi că ar face parte din ceata răzvrătiţilor, a „buntuşnicilor" cum se spunea pe atunci. „În acea vreme — scrie Vârnav — cea mai mare parte a norodului şi o seamă din boierii cei din starea al doilea şi al treilea se aflau nemulţămiţi cu alcătuirea reglamentului (aşezămîntului) ce se făcuse din nou în Moldavia şi avea oareşcare plecare a rădica bunt în însuşi oraşul stolniţii, iar pe la răspîntinile uliţilor, pe la casele boerilor celor mari, mai în toate dimineţile se găseau lipite pe ziduri pacsvile* şi feliuri de cu-

[7] *Op. cit.*, p. 22.
* *zagavor* — complot.
[8] *Op. cit.*, p. 44.
[9] Gr. Alexandrescu, *Poezii şi proză*, ed. a II-a, Craiova, Scrisul românesc, p. 597.
* *pacsvile* — manifeste.

vinte ocărîtoare asupra ocîrmuitorilor boieri a Moldaviei și a însuși mitropolitului Veniamin. Asemenea se găsea unele ca acelea lepădate, fără veste, prin departamenturi și alte locuri de acolo din Eși, fără a se putea prinde sau a se dovedi pe acel care le-ar fi lepădat, pentru care sfîrșit mai la urmă ocîrmuirea hotărîse a întrebuința cea mai neadormită privighiere și a prinde pe unul din alcătuitorii sau lepădătorii acelora, spre a descoperi din aceia și pe ceilalți"[10].

Indiferent față de mișcarea politică a vremii sale, Vârnav nu se arată atras nici de mișcarea culturală și literară, despre care autobiografia sa nu conține nici măcar o informație. Se vede că traiul greu pe care l-a dus în copilărie și adolescență, iar apoi strădania de a-și crea un rost în viață nu i-au îngăduit să facă „iscusită zăbavă" asupra cărților. Totuși, în două rînduri, el mărturisește că asculta cu plăcere povești și „feliuri de anecdoturi romanicești" și că citea „cărți istoricești" asupra cărora începuse a avea „o nesățioasă plecare".

Ce cărți vor fi fost acestea, Vârnav nu ne spune. Foarte probabil că nu altele decît acelea aflate și în biblioteca tatălui lui C. Negruzzi, pe care scriitorul regreta că a pierdut-o în bejenia anului 1821, cînd biblioteca părintească a slujit de „fultuială" ienicerilor. Îi va fi fost cunoscută și literatura românească satirică din vremea sa și se va fi ispitit s-o imite, căci, din declarațiile ginerelui său, reiese că între hîrtiile bătrînului Vârnav, pe lîngă manuscrisul autobiografiei a mai existat încă unul, un volum de poezii, cuprinzînd numeroase satire la adresa unor persoane de o anume însemnătate în acea vreme. Acest manuscris, care s-a pierdut, trebuie să fi fost mult posterior manuscrisului autobiografiei; cred că el a fost redactat mai spre bătrînețe, cînd Vârnav își întemeiase o stare și își putea permite să citească literatură și să caute a imita cărțile care i-au plăcut. *Istoria vieții mele* oglindește însă copilăria autorului și apoi epoca de zbucium și de luptă pentru a ieși deasupra nevoilor. Epocă în care a trăit mai mult la țară. Îndelunga ședere la țară l-a pus mai curînd în contact cu creația literară orală, din care și citează frumoasele versuri de baladă:

„Sub poală de codru verde
O zare de foc se vede".

Vârnav a fost un om care și-a dobîndit înțelepciunea nu atît din cărți, cît din lupta cu greutățile vieții. Nivelul său cultural era scăzut, de aceea nu s-a simțit chemat să participe la viața politică, unde nu putea fi, el, copilul sărac, care și-a croit singur un rost în viață, nici de partea boierilor ruginiți ,dar nici de partea tinerimii generoase, animată de idealuri noi, îndrăznețe, prin înfăptuirea cărora ar fi fost amenințată buna lui stare, la care ajunsese după atîta trudă. Din același motiv nu s-a simțit chemat să participe, sau măcar să-și permită să facă aprecieri cu privire la mișcarea culturală și literară din vremea sa, în însemnările autobiografice pe care le-a lăsat. De aceea amintirile și versurile sale au rămas în manuscris, de aceea — așa cum subliniam de la început — scopul lui a fost de a-și istorisi viața, nu de a redacta un document asupra epocii în care a trăit. Și această istorisire are farmec, depănîndu-se într-o cadență molcomă, atît de potrivită aducerilor aminte.

Ce l-a îndemnat pe Vârnav să-și scrie amintirile? Nu credința că peripețiile vieții lui ar putea interesa pe cineva și nici deșarta dorință de a se vedea autor de cărți, ci imboldul interior care face pe omul trecut de acel „mezzo del camino" să se întoarcă cu plăcere, dar și cu sentimentul amar al lucrurilor ireversibile, spre anii copilăriei și ai tinereții. E trecutul acela care, cum avea să spună N. Gane în amintirile sale (*Zile trăite*), „îmi pare frumos fiindcă el conține primăvara vieții mele cu tot cortejul ei de speranțe, de iluziuni, de visuri ce și-au luat zborul pentru a nu mai reveni"[11].

Teodor Vârnav evocă și el această „primăvară a vieții", însă o primăvară sumbră, cu tot cortegiul de lipsuri, umilințe și dureroase experiențe care sînt indisolubil legate de copilăria și adolescența lui de orfan. Tribulațiile sale încep foarte de timpuriu. Cea

[10] *Op. cit.*, p. 120.
[11] N. Gane, *Amintiri* (1848—1891), Craiova, Scrisul românesc, p. 44.

mai veche amintire a lui Vârnav este aceea a sărăciei din casa părintească și a neînțelegerilor dintre tatăl și mama sa: „maică-mea se socotea nenorocită că s-au măritat după tatăl meu, din pricină că nu numai pe dînsa, dar nici copiii nu avea chip a-i ține, și blestema pe acei care au mijlocit a o mărita de-al doilea după un bărbat asemenea sărac și nenorocit".

Teodor fiind cel mai mare dintre cei cinci copii din casa săracă a Vârnavilor, tatăl său hotărăște să-l încredințeze unor rude care să-l crească și să-l scoată „la obraze". Din anul 1808, adică de la vîrsta de șapte ani, începe pentru Vârnav o viață lipsită nu numai de bucuriile nevinovate ale copilăriei și de afecțiunea maternă, dar și de tot ceea ce putea contribui la o normală creștere, fizică și morală, a sa. Pînă la 1813, va avea să hălăduiască de la o rudă la alta, fiind privit ca o pacoste mai peste tot locul. Astfel, primul „binefăcător" a fost moșul mamei sale, Fotachi Ciurea, în casa căruia băiatul a dus o viață chinuită și plină de umilințe, între anii 1808—1811. După alte numeroase peripeții, la sfîrșitul lui mai 1813, Vârnav ajunge la București, la bogatul și influentul negustor grec Constantin Ladă, despre care am amintit și mai sus. Ce experiență de viață dobîndise el pînă în acest moment, cînd intra în al doisprezecelea an al vieții? Ce impresii culesese din prematura încleștare cu viața? Experiența și impresiile pe care le putea da traiul amar al copilului lipsit de căldura căminului părintesc. În casa primului său „protector", Fotachi Ciurea, e dat să stea la bucătărie cu slugile, alese, pe atunci, dintre robii țigani. În acest mediu capătă deprinderi urîte, învățîndu-se să fure, lucru pe care îl făcea desigur nu din plăcere, ci de nevoie, pentru a-și astîmpăra foamea care îl chinuia și pe el ca și pe robii țigani, în mijlocul cărora trăia și pentru care nutrea afecțiune: „Safta țiganca era cel mai iubit predmăt* în casa Ciurii și pe dînsa o ascultam ori și ce mă povățuia a face, adică a fura ouă din poeți, oțet din balerci, bani de prin buzunările rudeniilor ce veneau la Ciurea, și altele".

Pentru aceste rele deprinderi, moșul său Ciurea îi aplica aspre corecții: îl bătea cu biciul, îl lega cu un lanț de picior la stîlpul cerdacului sau îi punea grumazul și picioarele în obezi de fier. Perseverînd, el va fi pedepsit cu toată cruzimea și în casa lui Constantin Ladă, din București. Furînd niște parale turcești din jiletca lui Ianachi, omul de încredere al lui Ladă, Vârnav este bătut la falangă de însuși protectorul său, iar „a doua zi, la școală — scrie el —, înfățoșîndu-mă la dascălul Panaioti ca să-mi dau mathima și acela înștiințat fiind de procazul* meu, îndată mi-au dat altă bătae, însă cu deosebire de acea căpătată de la Ladà, pentru că, neputîndu-mi scoate băeții ciubotele din picioare fiindu-mi aceste cam umflate, m-au așternut nemțește pe pat și m-au bătut cu biciul la șezut foarte simțitor". Și Vârnav adaugă, nu fără umor: „Din această a lui Panaioti bătae eu am căpătat pentru viitorime și oareșcare folos pentru stomah, căci Ladà, după proectul lui, au poroncit stolnicului ce ținea socoteala casei a-mi da de-a pururea în toate zilele cîte patru parale, spre a avea înlesnire diminețile a cumpăra covrigi și plăcinte și a nu fi iarăși silit a mai da iuruș la buzunările gramaticului"[12].

Săvîrșindu-se din viață Constantin Ladă, în martie 1816, epitropii averii acestuia l-au chemat pe Vârnav și, ascunzîndu-i faptul că decedatul îi lăsase prin testament zece mii de lei turcești, în posesia cărora să intre la majorat, au hotărît să-l dea ucenic la o lipscănie. Lucru care s-a și făcut. Fiind acum la vîrsta (16 ani) cînd — vorba lui Creangă — catrințele nu-l mai puteau lăsa nepăsător și fiind foarte puțin ocupat la dugheana lipscanului Constantin Nazlîm — unde era ucenic —, Vârnav a început a stabili legături, care erau departe de a fi inocente, cu unele fete din mahala: „adeseori găseam prilej a vizitarisi pe prietena mea Ecaterina și a mijloci prin o babă de a face încă cunoștință cu una cucoana Arghira, căreia se închina mulți lipscani tineri". Pentru a menține aceste legături, tînărul curtezan trebuia să se arate „cu lanț". Leafă nu avea la lipscănie, unde era abia ucenic. Rînduit de patronul său, Nazlîm, să facă ordine în altă dugheană a unui lipscan falit și avînd cheile pe mînă, a fost ispitit să sustragă din marfă. E de la sine înțeles că au urmat judecata și pedeapsa, pe care Vârnav le

* *predmet* — obiect de afecțiune.
* *procaz* — ispravă.
[12] *Op. cit.*, p. 48.

descrie pe larg, folosind unele reminiscențe din acele „cărți istoricești" asupra cărora avea „o nesățioasă plecare": „Nazlîm într-o dimineață aflînd de această istorie, m-a închis într-o casă pînă seara; atuncea, după-ce au aprins luminările, au deschis asupra mea judecată, precum se făcea odinioară la Ispania de către inviziție* cu luminările aprinse. Aceasta a fost închegată de vreo trei lipscani și de tuspatru epitropii lui Ladà, afară de eforul lor. Judecătorii punîndu-mă la pitcă**, mă întreba nu cumva în vremea cît am fost la dugheana lui Nazlîm am luat aseminea niscaiva marfă sau bani și i-am împărțiat pe la nimfe, precum adeseori obișnuiesc a face tinerii ce slujesc pe la lipscani. Eu cu adevărat că din dugheana lui Nazlîm nu luasem pînă atuncea încă nimica și mă îndreptam către judecători cu aceasta, însă fiindcă ei mă opărea grozavnic cu vergile, la talpele picioarelor, și îmi zicea că dacă voi spune adevărul ce le trebuia lor, adică că am luat marfă și bani de la Nazlîm, mă vor lăsa nebătut, apoi eu ca să scap de usturime spuneam că am luat și de la dînsul; atuncea unul dintr-înșii scria, iar ceilalți iarăși se apuca și mă opărea. În sfîrșit, după-ce au văzut că eu nu mai pot grăi, m-au lăsat cîteva minute ca să mă răsuflu, după aceea mi-au dat în mînă călămări și hîrtie și mi-au poruncit a scrie grecește (căci altfel nu știam) cele ce unul dintre dînșii îmi va dictui"[13].

Cu un „răvaș de drum de la spătărie" va fi trimis la „Eși", cu un harabagiu găsit la hanul lui Manuc: „După aceea — scrie Vârnav — mi-am luat ziua bună de la prieteni și la 27 iunie 1818 am ieșit din București, cu lacrămile pe obraz, neștiind la cine mă duc și ce am să fac". Pe drum, harabagiul evreu, care era un om comunicativ și de treabă, află că tînărul său client este din Floreștii Tecuciului și că nu și-a văzut familia din copilărie. La stăruințele harabagiului, Vârnav ia hotărîrea de a trece și pe la casa părintească, deși nu simțea pentru aceasta vreun îndemn deosebit, ca unul ce „din mica copilărie" nu mai știa „dragostea părințască" și uitase chiar cu totul de tatăl, mama și frații lui. În drum spre Florești, află că tatăl său murise de mult, dar că mama, frații și surorile trăiesc. Condus și anunțat la casa mamei sale de către un țăran din Florești, el se dă drept ajutorul unui inginer hotarnic, spunînd că a venit pentru găzduire. Instinctul mamei, care nu-și văzuse de atîta vreme copilul, nu poate fi înșelat: „Maică-mea s-a mirat după ce a auzit asemenea a mele vorbe și, fără a-mi da vreun răspuns la dînsele, a început cu mare luare aminte a căuta cîteva minute drept în ochii mei, după aceea a început a se uita și la țăran, însă fiindcă acela au zîmbit a rîde, apoi maică-mea îndată a început a plînge și a zice aceste cuvinte: „Oare acesta nu cumva este Tudurăchel al meu, pe care îl socoteam că a murit de ciumă la București și nu l-am văzut mai bine de șase ani?" — Atuncea eu i-am sărutat mîna și i-am spus că cu adevărat sînt acela. Strigările, plîngerile de bucurie și de veselie răsuna atuncia în toată ograda. Maică-mea mă îmbrățoșa, frații mă săruta, rudeniile alerga să mă cuprindă și toți sătenii ca să mă vadă; într-un cuvînt, bucuria ce a fost în ziua aceea în casa maicii mele se poate asemăna cu aceea care oarecînd a avut-o părintele fiului celui pierdut cînd acesta s-a întors la casa tatălui său"[14]. După două luni de ședere la casa părintească, e dus de mama sa la moșul acesteia, căminarul Tudurachi Ciurea din satul Tîmpeștii de lîngă Fălticeni. Aici stă o lună de zile, în care timp învață de la fiul căminarului „Constandinică" „scrisoarea moldovenească", cum îi zice el, pe care nu o cunoștea pînă atunci. E trimis apoi de către căminar la un nepot al său, Costache Chiruș, din satul Zalucea (Hotin), unde Vârnav mai fusese cînd era copil. Ajutat de acest Chiruș, intră, în ianuarie 1819, „scriitor în limba moldovenească" la judecătoria ținutului. Avînd „mîncarea, spălarea și cfartirea" în casa moșului său, leafa de 25 lei pe lună pe care o lua de la judecătorie, plus darurile ce le primea de la unii dintre „jăluitori", îi era de ajuns pentru îmbrăcăminte, pentru a ține un băiat slugă și a mai face și economii. Vin, rachiu sau altă „băutură bețivă" nu bea, jocuri de noroc nu juca, dar învățase „a bea tutun". Și, adaugă Vârnav: „O slăbiciune firească numai,

* inchiziție.
** *pitcă* — interogatoriu.
[13] *Op. cit.*, p. 54—55.
[14] *Op. cit.*, p. 65—66.

Scanned with OKEN Scanner

nu puteam încă a o stăpîni, adică buna plecare asupra neamului Evei ..., din care pricină citeodată eram silit a mai împuţina din zapasul* copeicilor ce strîngeam în ladă şi a mă învrăjbi încă şi cu mătuşa mea Savastiţa, care adese ori se jăluia asupra mea către moşul, cum că din pricina mea i se ameţesc fetele din casă şi i se stîrpesc mancele copiilor"[15].

Totuşi, această slăbiciune firească nu l-a împiedicat să-şi sporească capitalul. Avînd puţină treabă la judecătorie, mijloceşte la isprăvnicie să fie numit strîngătorul goştinei oilor la un ocol şi în 15 zile se alege cu un venit de 400 de lei; găsind îndeletnicirea mănoasă, „iarăşi prin isprăvnicie cu aceeaş mijlocire — zice Vârnav — am fost rînduit strîngător poşlinii desetinei stupilor şi a svinilor (rîmători) şi iarăş m-am folosit de 750 lei".

Prelungindu-şi trei ani slujba la judecătorie şi chivernisind bine capitalul ce-l agonisise, ajunge să aibă economii în sumă de 4000 de lei (adică 800 de ruble de argint). Avînd acest capital „se uvolneşte" (demisionează) din slujbă şi, ajutat fiind de moşul său Chiruş, ia „în posesie" (în arendă) două moşii (Burlăneştii şi Vasilăuţii) de la paharnicul Mihalache Chinezu. Din martie 1822 începe viaţa de arendaş, apoi de moşier. În 1828, păşeşte în „propiştea căsătoriei", luînd de nevastă pe Zoiţa, fiica paharnicului Mihalache Ghiţăscu din satul Cotojănii (ţinutul Hotinului). Un nou prilej deci de a-şi spori averea. „La alcătuirea însoţirei mele, tocmală cu socrul meu, atît din partea mea, cum şi din partea moşului meu Chiruş, pentru zestre nu au urmat, ci cu cît au voit el a însămna prin izvodul de zestre, cu aceea m-am mulţumit, adică: douăzeci boi, douăzeci vaci cu viţei, una sută oi, patru cai cu brişcă acoperită şi şapte sute ruble argint bani gata, asemenea şi alte mărunţişuri neînsemnate".

După o călătorie plină de peripeţii la Bucureşti, în anul 1831, făcută cu scopul de a-şi primi partea lăsată prin testamentul lui Constantin Ladă, decedat în 1816, Teodor Vârnav se stabileşte la moşia Stîngăcenii, în ţinutul „Eşului". La această moşie locuia autorul în 1845, cînd şi-a scris istoria vieţii sale. Ajuns la un liman liniştit, după o viaţă agitată şi plină de lipsuri, Teodor Vârnav, încă în plină bărbăţie, cugetă cu acea înţelepciune pe care a căpătat-o la şcoala aspră a vieţii. De aceea, rîndurile de încheiere ale autobiografiei par scrise de un om bătrîn:

„Trăiesc în linişte cu megieşii; pe cei mai mari şi mai înţelepţi decît mine îi ascult; pe cei depotrivă îi cinstesc; mă feresc de gîlcevuri, de pricini, de judecăţi, iar mai vîrtos de datorii; mă mulţumesc cu ceea ce mi-au dăruit pronia cerească şi toată stăruinţa mea acum este numai ca să mai înmulţesc averea, nu pentru alt sfîrşit, decît numai ca să las copiilor mei înlesnirea de a trăi în lume fără strîmtorire şi fără lipsă"[16]

Istoria vieţii mele este prima carte de amintiri din literatura noastră. E adevărat că elemente autobiografice şi crîmpeie de amintiri pot fi întîlnite şi înainte de anul 1845. Chiar în literatura noastră veche, cronica lui Miron Costin, în foarte mică măsură, cronica lui I. Neculce şi, mai tîrziu, *Istoria otomănească a preputernicilor şi marilor împăraţi* a lui Ienăchiţă Văcărescu, pe scară mai mare, cuprind elemente autobiografice. O operă, însă, care, în întregime, să aibă ca temă evocarea trecutului personal al autorului nu s-a scris în literatura noastră înainte de Vârnav. Sau, dacă s-a scris, nu s-a păstrat, cum s-a întîmplat cu memoriile lui Gh. Peşacov (consemnate într-o scrisoare a acestuia, din 1829, către Z. Carcalechi), memorii intitulate, atît de pitoresc, *Voiajinul vieţii mult pătimitoriului din pricina iubirii de adevăr şi de dreptate*. *Memoriele mele* (Biografie de la anul 1836—1856) ale unui Petre Pessian, atribuite greşit lui George Peşacov, nu au fost integrate literaturii. Şi opera lui T. Vârnav a rămas multă vreme în manuscris[17] neputînd fi deci cunoscută de memorialiştii de mai tîrziu. Cu toate aces-

* *zapas* — grămadă.

[15] *Op. cit.*, p. 77.

[16] *Op. cit.*, p. 131.

[17] *Istoria vieţii mele* a fost editată abia în secolul următor, în colecţia „Minerva", de către Artur Gorovei.

tea, autorul poate fi considerat deocamdată drept primul, adică cel mai vechi, autor de amintiri din literatura română.

În afară de meritul vechimii, al priorității, cartea lui Teodor Vârnav e interesantă și ca mărturie asupra limbii române din deceniul al cincilea al veacului trecut. Om cu puțină cultură și trăitor mai mult la țară, autorul se folosește îndeosebi de limba vie, vorbită în popor. Evocarea lui, având ceva din savoarea arhaică a vechilor cronici, respiră prospețime și spontaneitate, dezvăluind un talent nativ de povestitor.

Scanned with OKEN Scanner

GEORGE COȘBUC ȘI ANACREONTICA ELINĂ

DE

TRAIAN DIACONESCU

Poezia lui Anacreon s-a bucurat de un renume răsunător încă din antichitate, datorită subiectelor sale frivole și spirituale, gustate de un public larg, și, de asemenea, grației stilului său cuceritor, cu înrîuriri cotidiene și reminiscențe livrești, homerice și lesbice. A cunoscut numeroși imitatori mai întîi în epoca romană a literaturii eline și apoi, în timpurile moderne, de la poeții Pleiadei pînă la poeții noștri Văcărești.

Poetul ionian, părăsind experiența lirică a poeților din Lesbos, spontană și vibrantă, cultivă, în condițiile politice instaurate de „tirani", o poezie galantă și convențională, potrivită situației sale de poet de curte. Din cercetarea poeziilor salvate din vitregia vremii, care circulau, împreună cu altele, în perioada alexandrină, în cinci cărți, ca și din cercetarea anacreonticelor compuse în perioada romană de numeroși imitatori, s-a putut afirma că temele sale preferate sînt *erosul* și *vinul*, transfigurate în tonuri autentice, străbătute de discretă maliție. Evitînd teme politice, întîlnite cîndva la Alceu, se îndreaptă uneori spre teme cu ecouri vibrante, *îmbătrînirea* și *moartea*, continuînd astfel pe Mimnerm, la un registru liric în care nostalgia vieții sau teama de moarte comunică în tubul de orgă al unui glas poetic tulburător. Prin aceste poezii, Anacreon se depășește pe sine și pătrunde în zonele adînci ale lirismului elin. Pe lîngă t mele amintite, poetul din Teos sensibilizează poetic și teme războinice, reliefînd îndeosebi latura lor tragică, sau teme arhilohice, apăsînd pe invectivă, dar acestea nu sînt tipice creației sale și nici nu au fost receptate de imitatorii săi din antichitate sau din perioada modernă.

Înrîurirea poeziei anacreontice asupra creației unor poeți occidentali din secolul luminilor sau din prima jumătate a secolului trecut a îmbogățit lirica europeană a vremii cu note lirice autentice[1]. Opera poeților francezi Bernis, Grecourt, Massou, Panard, a italienilor Bertola, Mazza, Savioli, Vitorelli, a grecilor Psalidas, Hristopulos, Dauti, Fotino este luminată de o atmosferă anacreontică pură și elevată. În literatura română însă, spre deosebire de Occident, lirica anacreontică nu reprezintă o sursă importantă de stimulare a lirismului autohton[2]. La Ioan Cantacuzino, la Văcărești, la

---

[1] Iuliu Valaori, *Anacreon și imitatorii săi*, în „Orpheus", III, 1927, nr. 2, p. 78–82; M. Marinescu-Himu, *Athanasie Christopol*, în „Analele Universității București", XX, 1971, p. 39–51.

[2] Pentru referințe bogate, printre alte studii, vezi D. Popovici, *La littérature roumaine à l'époque des lumières*, Sibiu, 1945, p. 375 ș. u.; Al. Piru, *Poeții Văcărești*, București, 1967, p. 98 ș. u. și *Istoria literaturii române*, București, vol. II, 1968, p. 189 ș. u.

Conachi, la Asachi, la Barbu Paris Mumuleanu, în șirul numeroaselor piese netransfigurate artistic, ne întîmpină rar versuri autentice create sub certă înrîurire anacreontică.

Valorificarea anacreonticei eline în poezia coșbuciană reprezintă un moment nou în receptarea liricii anacreontice în literatura română, superior, prin calitatea sa poetică, momentului premergător din vremea Văcărești1or. G. Coșbuc a tradus și a prelucrat, în adolescența sa, numeroase poezii din liricii greci. În anul 1887, poetul din Hordou îi scria lui Slavici: „Toată ocupațiunea-n anul trecut și anul acesta jumătate mi-a fost compunerea unei *Antologii grecești* — vreo 480 de poesii de toată mîna din 92 de autori —, tradusă în hexametre și în versuri moderne... Aș dori să-ncep publicarea poesiilor lirice în ceva foaie"[3]. Acest florilegiu, din motive necunoscute, n-a apărut.

Traducerile lui G. Coșbuc din poezia anacreontică antică au fost publicate parțial în „Tribuna". Aceste versiuni n-au fost cercetate toate paralel cu textul elin. Situația aceasta a determinat apariția unor opinii aproximative și neunitare. G. Ibrăileanu[4] socotește că influențele străine în poezia lui G. Coșbuc sînt „cultură literară" și nu „modele" și, de asemenea, că anacreonticele „chiar dacă ar fi plagiate", pentru că poetul „nu le-a spus traduceri" sau „după cutare autor", nu constituie o problemă de estetică. G. Scridon, în lucrarea *Pagini despre G. Coșbuc*[5], arată că anacreonticele lui G. Coșbuc „amintesc de catrenele marelui cîntăreț arab (l) Omar Khaiam" și că „poetul, al cărui crez e latinescul *carpe diem*, e preocupat mai mult de ziua de azi: Eu numai pentru azi port grijă... Și mîine pot să nu mai fiu". Al. Piru[6] afirmă că numai poezia *Glia bea din ploi vărsate* pare a avea un raport cu Anacreon, restul fiind, dacă nu originale, prelucrări după izvoare necunoscute, iar D. Micu[7] socotește că anacreonticele coșbuciene sînt „traduceri și adaptări din Anacreon" și ilustrează laitmotivul lor — „îndemnul la înecare în vin a oricăror anxietăți" prin cîntecul *Glia bea din ploi vărsate*. Analizînd procesul literar stîrnit de *Anacreontice*, G. Scridon, în lucrarea *Ecouri literare universale în poezia lui G. Coșbuc*, ajunge la concluzie dreaptă că în ediția princeps *Balade și idile*, cu excepția poeziei *Bea cîmpia ploi vărsate*, nu există nici o traducere din Anacreon. Nu acceptăm însă întru totul părerea că din lectura celorlalte cîntece anacreontice publicate de G. Coșbuc în «Tribuna» și neincluse în culegerea *Balade și idile* „am putut constata" numai „unele influențe din odele lui Anacreon" și că „celelalte anacreontice ale lui G. Coșbuc păstrează [numai] în general atmosfera liricii grecești"[8]. O cercetare paralelă cu textul elin ne relevă însă, pe lîngă poezia *Bea cîmpia ploi vărsate*, textul altor traduceri publicate în „Tribuna", pe care, dealtfel, poetul le recunoaște, fără să le specifice titlul, într-o mărturie tardivă. G. Coșbuc, referindu-se la traducerile sale, printre altele, afirmă: „Am tradus toate poeziile lui Anacreon,., multe din ele sînt publicate în «Tribuna»[9] și, altădată, lămurind problema plagiatului, destăinuie: „Eram în străinătate... Un prieten a scos volumul în lipsa mea... El, neștiind, a pus între poeziile mele cîteva bucăți traduse"[10]. Așadar, G. Coșbuc ar fi tradus toată opera lui Anacreon, din care a publicat parțial în „Tribuna", iar includerea unor bucăți traduse între poeziile sale originale a fost comisă de un prieten neinformat. Observațiile noastre confirmă mărturia poetului și anume că în „Tribuna" au fost publicate mai multe traduceri din lirica anacreontică. Între cîntecele anacreontice publicate în „Tribuna" sub titlul echivoc de

---

[3] I. E. Torouțiu, *Studii și documente literare*, vol. III, București, 1932, p. 216.

[4] G. Ibrăileanu, *Influențe străine și realități naționale*, în „Viața românească", XVII, 1925, p. 266 ș. u.

[5] G. Scridon, *Pagini despre George Coșbuc*, București, 1957, p. 55. Precizăm că versurile citate pentru a ilustra preocuparea pentru ziua de azi a poetului sînt traduceri din anacreontica elină.

[6] Al. Piru, *George Coșbuc și literatura universală*, în „Gazeta literară", XIII, 1966, nr. 36.

[7] Dumitru Micu, *George Coșbuc*, București, 1966, p. 33.

[8] G. Scridon, *Ecouri literare universale în poezia lui G. Coșbuc*, București, 1969, p. 118 și 122.

[9] George Coșbuc, *Fire de tort*, București, 1896, p. 170.

[10] *Ibidem*.

Anacreontice[11], întîlnim, în afară de poezia *Glia bea din ploi vărsate*, alte traduceri și prelucrări. Prezentăm, paralel, prototipul elin[12] și tălmăcirea[13] poetului român :

Anacreontică[14]

Οὔ μοι μέλει τὰ Γύγεω
τοῦ Σαρδέων ἄνακτος
οὐδ' εἶλε τώ με ζῆλος,
οὐδὲ φθονῶ τυράννοις.
ἐμοὶ μέλει μύροισιν
καταβρέχειν ὑπήνην,
ἐμοι μέλει ῥόδοισιν
καταστρέφειν κάρηνα
τὸ σήμερον μέλει μοι,
τὸ δ'αὔριον τις οἶδεν;

Ca Gyges, sardicul despot,
Eu nu-s setos după renume,
Nimic nu-nvidiez pe lume
Și-a fi gelos deloc nu pot.
A mele griji și tăinuiri
Sînt toate numai să port salbe
Și să-mi dedic pletele albe
Ghirlandelor de trandafiri.
De alte griji alți oameni știu,
Eu numai pentru azi port grijă
Căci timpul e cu braț de spijă
Și mîine pot să nu mai fiu.

Anacreontică

Σὺ μὲν λέγεις τα θήβης
ὁ δ'αὖ φρυγῶν αὐτάς'
ἐγὼ δ'ἐμὰς ἁλώσεις.
οὐχ ἵππος ὥλεσέν με,
οὔ πεζός οὐχὶ νῆες·
στρατὸς δὲ καινὸς ἄλλος
ἀπ'ὀμμάτων με βάλλων.

Tu lauzi în cîntări mărirea
Tebanilor, el cîntă firea
Și tot ce Thales cunoștea.
Eu însă cînt robia mea.
Nu flote m-au învins pe mine,
Nu regi cu tolbe largi și pline.
Altfel de trupe m-au lovit,
Doi ochi de foc și-un glas iubit.

Anacreontică

Μὴ με φύγες ὁρῶσα
τὰν πολιὰν ἔθειραν
μηδ'ὅτι σοὶ πάρεστιν
ἄνθος ἀκμαῖον, τάμα
φίλτρα, φίλα, διώξῃς·

De ce fugi, copilă, de mine ?
Obrajii tăi tineri ca tine
Aprinși par de rumeni și plini,
Ca rozele vara-n grădini.
De ce fugi ? Am dungi eu pe frunte,
Am plete rari și cărunte ?

[11] Precizăm că prin titlul *Anacreontice* putem înțelege atît poezii eline tardive atribuite lui Anacreon (căci toate poeziile traduse de G. Coșbuc și publicate în „Tribuna" sînt anacreontice eline din epoca romană și nu creații ale lui Anacreon), cît și prelucrări sau creații coșbuciene cu subiecte anacreontice. În situația acceptării sensului de creații eline tardive atribuite lui Anacreon, învinuirea de plagiat apare gratuită, deoarece prin titlul *Anacreontice* poetul numea tocmai poeziile anonimilor elini din perioada romană care au imitat pe Anacreon.

[12] Textul elin îl reproducem după *Carmina Anacreontea*, ediat de G. Preisendanz, Leipzig, 1912.

[13] Traducerile lui G. Coșbuc, nereproduse în volum, au fost publicate în „Tribuna", după cum urmează : *Anacreontică (Ca Gyges, sardicul despot)*, în „Tribuna", V, 1888, nr. 4 ; *Anacreontică (Tu lauzi în cîntări mărirea)*, „în Tribuna", V, 1888, nr. 6 și *Anacreontică (Dece fugi copilă de mine)*, în „Tribuna", V, 1888, nr. 21.

[14] Referitor la această anacreontică, G. Seridon, deși pune alături versiunea coșbuciană cu cea elină (tradusă din germană în proză), nu afirmă totuși (nu vedem de ce) că e o traducere în manieră coșbuciană.

ὅρα, κἀν στεφάνοισιν	Ca părul meu alb de ninsori
ὅπως πρέπει τὰ λευκὰ	Nu-i alb nici un crin între flori.
ῥόδοις κρίνα πλακέντα	Sînt crin eu, tu roză de vară !
	Şi flori cînd aşezi tu-n pahară
	Ce flori au un farmec mai plin
	Ca roza lipită de crin ?

Pentru realizarea acestor versiuni (cu operarea unor eliminări în prima poezie şi cu adăugiri maxime în ultima poezie), poetul a utilizat, probabil, pe lîngă echivalentele germane, textul elin, aşa cum a procedat cînd a tradus *Odiseia*[15]. În comparaţie cu traducerile lui M. G. Bonachi şi Şt. Bezdechi, variantele coşbuciene se disting prin o substanţă poetică robustă şi prin timbrul lor autohton. Remarcăm frumuseţea metaforei fără echivalent elin „Căci timpul are braţ de spijă" sau scena de localizare autohtonă : „Şi flori cînd aşezi tu-n pahară". Aceste adăugiri sugerează, într-un anumit grad, note specifice creaţiilor sale originale.

Structuri stilistice care au devenit constante ale poeziei mature coşbuciene — viziunea lirică obiectivă şi constelaţia clasică a mijloacelor de sensibilizare — se întîlnesc cu o pondere care nu poate fi ignorată în ciclul *Anacreontice*, dovedind, pe lîngă unitatea stilistică a operei sale, asimilarea organică, în consonanţă cu temperamentul poetului şi panteonul său folcloric, a unor structuri stilistice specifice poeziei eline şi latine.

Viziunea lirică obiectivă, remarcată încă de Platon şi Aristotel cu privire la Homer, a devenit normă în lirica elină, mai puţin în cea latină, şi, prin intermediul acestora, a pătruns în poezia clasică europeană din vremurile noi. G. Scridon, pe linia opiniilor intrate în tradiţie, de la C. D. Gherea[16] la G. Călinescu, consideră că „în lirism obiectiv, reprezentabil, constă, înainte de toate, originalitatea lui G. Coşbuc"[17]. Specificul lirismului obiectiv coşbucian nu ni-l conferă însă, e necesar să adăugăm, procedeul în sine ci generalizarea sa şi profilul său iluminat de substanţa pe care o reflectă. Întreaga elegie elină din care G. Coşbuc a tradus masiv se distinge în lirica lumii, cu puţine excepţii, prin lirism obiectiv. Numai latinii strămută elegia, cu multă vigoare, din lumea lirismului obiectiv şi mitologic în lumea lirismului istoric şi a sentimentelor proprii. Lirism obiectiv întîlnim, în panteonul literar al lui G. Coşbuc, la Anacreon şi Teocrit, la Catul şi la Vergiliu, sau, pe teren românesc, alături de piesele folclorice cunoscute de poet, în proporţii mici, la Asachi şi Bolintineanu, la Heliade şi Alecsandri. G. Coşbuc, în lumina experienţei artistice a liricii eline şi a unei tradiţii poetice autohtone, cultivînd lirismul obiectiv şi transfigurînd sufletul rustic, înalţă spre piscuri idila românească.

Tot ca o constantă, cu prefiguraţii în lirica antică, împletindu-se organic cu lirismul obiectiv, întîlnim structura şi funcţia specifică a mijloacelor de sensibilizare. S-a observat că în poezia lui G. Coşbuc sînt metafore puţine. O analiză a acestora în

---

[15] Nu împărtăşim opiniile care susţin că G. Coşbuc a tradus din poeţii elini, în speţă din Homer, numai indirect, prin filieră germană (cf. St. Cazimir, prefaţă la *Odiseia*, trad. de G. Coşbuc, Bucureşti, 1966, p. VIII). Liceul din Năsăud, cu programă de învăţămînt austriacă, în care se interpretau cei mai de seamă autori elini timp de 5 ore săptămînal, din clasa a III-a pînă în clasa a VIII-a, nu putea să nu fi iniţiat pe G. Coşbuc, atît de îndrăgostit de clasicismul greco-latin, să descifreze cu dicţionare şi traduceri moderne taina textului elin. Dealtfel, P. Locusteanu, într-un interviu, mărturiseşte clar că l-a văzut pe G. Coşbuc consultînd textul grecesc al Odiseei : „Niciodată nu mi-aş fi închipuit că o carte grecească — acest modern instrument de tortură inchiziţională al tinereţei noastre de liceeni — ar fi în stare să distreze pe un om. G. Coşbuc m-a învăţat că te pot face să rizi şi literele acelea sucite cu învîrtituri de burghiu". (P. Locusteanu, *De vorbă cu G. Coşbuc*, în „Flacăra", I, 1911, nr. 8, p. 59).

[16] C. Dobrogeanu-Gherea, *Studii critice*, vol. II, Bucureşti, 1956, p. 253.

[17] G. Scridon, George Coşbuc, *Opere alese*, vol. I, Bucureşti, p. XXII.

Scanned with OKEN Scanner

contextele lor poetice relevă faptul că toate au, ca și în Anacreon și Catul[18], izvoare folclorice sau livrești[19], o structură, mai ales, binară, bazată pe un *tertium comparationis* luminos, și în genere, o funcție plasticizantă, subordonată unei viziuni clasice. Dar G. Coșbuc cultivă cu predilecție comparația, personificarea și metonimia, implicate însă în constelații structurale care amintesc, prin structura și funcția lor, de lumea imaginilor poetice din lirica antică, a căror claviatură sună la unison, în cele mai frecvente situații, cu norma poeticii aristotelice. Prezența redusă a metaforei și frecvența mai ridicată a coemparației, personificării și metonimiei în idila coșbuciană, se explică însă pe lîngă alte motive, prin viziunea lirismului său obiectiv precum și prin mediul său inspirator. Lirismul obiectiv, reprezentabil, îl constringe să transfigureze gîndurile și sufletul unor personaje simple, și desigur, vestmîntul bogat metaforic ar fi încorsetat, naturaleţea sentimentelor rustice.

Prezența liricii antice și, îndeosebi, a creației anacreontice eline, sub forma unor traduceri și prelucrări, valorificate în consonanță cu temperamentul și formația poetului român, într-o perioadă cînd mișcarea anacreontică europeană și ecourile sale românești[20] se stinseseră, a lărgit orizontul creației coșbuciene și, totodată, a sporit luminile stilistice care încoronează, așa cum am încercat să sugerăm, templul său poetic.

---

[18] Amintim de Catul pentru că G. Coșbuc a tradus masiv din acest elegiac latin (cf. Th. Naum, *Impresii și sugestii cu privire la cîteva traduceri românești din Catul*, în „Anuarul Institutului de studii clasice", II, 1933—1935 p. 78—98).

[19] Din rîndul metaforelor cu origine livrescă antică amintim: „*Cupe-ncununînd cu vin*" (Andromahe). Acest context metaforic apare aidoma în Homdr: „κρητῆρας ἐπεστέφαντο ποτοῖο" - *Iliada* I 470 sau „κρητῆρας ἐπιστεφέας οἴνοιο" - *Iliada*, VIII, 32.

[20] Pentru această problemă sînt semnificative opiniile lui D. Bolintineanu din prefața primului său volum de versuri — 1847 — și din prefața ultimului său volum de versuri — 1869 —, în care prezintă, printre altele, situația anacronică a poeziei anacreontice în pragul valului revoluționar pașoptist.

CÎTEVA PRECIZĂRI ÎN LEGĂTURĂ CU ION POPOVICI-BĂNĂŢEANUL ŞI JUNIMEA

DE

DAN MĂNUCĂ

Este cunoscută, îndeobşte, atenţia pe care o arătau junimiştii, mai ales Titu Maiorescu, faţă de orice nouă apariţie a unui scriitor de talent, pe care căutau să-l atragă de îndată în rîndurile Junimii. Faptul fiind comun tuturor grupărilor literare, nu trebuie să se facă din aceasta, aşa cum s-a întîmplat, un cap de acuzare. Dintre toate societăţile literare româneşti — mai mult ori mai puţin efemere — din a doua jumătate a secolului trecut, este incontestabil că Junimea este aceea care a acordat o importanţă cu totul aparte cîştigării de noi membri. O intensă activitate depuneau în acest sens nu numai Maiorescu şi Iacob Negruzzi, dar şi restul junimiştilor. Odată intrat în Junimea, fiecare se simţea parcă dator de a atrage noi prozeliţi, pentru a asigura o maximă eficienţă opiniilor junimiste, prin răspîndirea lor tot mai largă. În acest scop, se urmărea atent mişcarea culturală şi literară, încercîndu-se atragerea celor ce se remarcau în diverse domenii. O deosebită atenţie se acorda tinerilor şi nu rare sînt cazurile de scriitori ajutaţi de junimişti, într-un fel oarecare, să se realizeze. Unul dintre aceştia a fost şi Ioan Popovici, bănăţean de felul său, căruia Maiorescu i-a ataşat cognomenul cu care a intrat în istoria literaturii române: Bănăţeanul.

Ieşit din anonimat prin cîteva poezii publicate în „Familia“ şi apoi în „Tribuna“, el intră imediat în atenţia lui Slavici. Cum tînărul Popovici provenea dintr-o familie care cunoscuse dezastrul financiar şi moral, Slavici îi avansează o anume sumă de bani[1], după care, timp de aproape doi ani (1889 şi 1890), cel astfel sprijinit nu va colabora decît la „Tribuna“, iar în 1891, la o revistă projunimistă, „Foaia ilustrată“. Student la Institutul teologic pedagogic din Caransebeş, el ia parte activă la întrunirile societăţii de lectură, citeşte poezii şi proză, face critică literară[2], desfăşurîndu-şi neobosit talentul. Lecturile sale preferate sînt din Eminescu, ale cărui versuri le recită într-una şi de a cărui filozofie este atît de impregnat, încît în nuvela *D-ale tinereţilor*, pe care o publică în „Tribuna“ (1890), creează un personaj, David, care nu poate vedea altfel lumea decît prin prisma versurilor eminesciene. Dar Popovici mai are şi alte legături spirituale cu Junimea: spiritul critic foarte pronunţat, exercitat nu numai asupra lucrărilor citite de colegii de institut, ci şi asupra lui Iosif Vulcan însuşi, a cărui piesă

---

[1] Ion Breazu, *O scrisoare a lui Ioan Popovici - Bănăţeanu*, în „Luceafărul“, IV, 1938, nr. 5–6, p. 26.

[2] D. Vatamaniuc, *I. Popovici-Bănăţeanul*, Bucureşti, ESPLA, 1959, p. 88–89.

Ruga de la Chizălău o supune unei critici extrem de severe. Iconoclastia aceasta față de un nume oarecum consacrat este tipic junimistă și tînărul de douăzeci de ani făcea uz de ea fără multe complexe. Principiile în lumina cărora critica el sceneta lui Vulcan se întemeiau pe o lectură extrem de bogată, ce nu pare a cunoaște, în nici un caz, oscilațiile autodidactului. Tînărul student lugojean citește cu pasiune literatura realismului european, de la Balzac la Zola, de la Auerbach la Turgheniev, adică, în linii generale, literatura pe care o apreciau și junimiștii, cu rezervele de rigoare, care sînt și ale lui Popovici-Bănățeanul (nici el nu era de acord, spre exemplu, cu exagerările naturaliste ale lui Zola)[3]. Trecuseră puțini ani de cînd Maiorescu făcuse teoria romanului poporan și a realismului popular, în paginile „Convorbirilor literare". Nu înseamnă că tînărul bănățean era influențat neapărat de teoriile maioresciene expuse în *Literatura română și străinătatea*, ci numai că exista o similitudine între orientarea generală a Junimii către realism și preferințele sale. Ceea ce, pentru cîștigarea unui adept, poate însemna mult. Ne putem permite oare să vedem aici urme din eventualele indicații ale lui Slavici, implicat și el în orientarea Junimii spre realismul popular? Ori este vorba de preferința generală a cititorilor români pentru realism, preferință încă și mai accentuată în Transilvania, unde, după numeroasele mărturii din epocă, circulau intens operele realiștilor francezi, englezi, ruși și germani, în colecțiile accesibile din *Reklambibliothek*?

În ceea ce privește precizarea raporturilor dintre Ioan Popovici și Junimea, nu trebuie omis faptul că el se dezvoltă spiritualicește după anul 1880. Or, ultimele două decenii ale secolului al XIX-lea înseamnă, în Transilvania, acceptarea și, în cele din urmă, consolidarea junimismului literar. Acum cedează și ultima citadelă latinistă — Blajul, în apropierea căruia, la Beiuș, Popovici urmase un an de liceu.

Constrîns să părăsească Transilvania, din motive și sentimentale, dar și politice[4], tînărul scriitor se oprește, în primăvara anului 1892, la București, primind modesta slujbă de ajutor contabil la Liga pentru unitatea culturală a românilor. Activitatea politică din lunile următoare — în favoarea memorandiștilor transilvăneni — nu putea provoca iritarea junimiștilor. La fel și conferința sa despre influența lui Alecsandri în Transilvania[5] — subiect la care junimiștii erau foarte sensibili. Toate acestea se întîmplau la începutul toamnei anului 1892. E de presupus că, încă din martie, odată cu sosirea în București, scriitorul va fi lucrat intens, fie compunînd lucrări noi, fie șlefuindu-le pe acelea alcătuite în Transilvania. Era, se vede, dornic de o afirmare mai substanțială, nesatisfăcut de colaborarea la revistele transilvănene. Cum pînă atunci se mișcase în cercuri literare afine Junimii, normal ar fi fost să încerce a intra în legătură cu oricare dintre membrii acesteia, în primul rînd cu Maiorescu. Dar unui asemenea pas i s-au opus, după informația dată de Maiorescu însuși, atît Slavici, cît și Coșbuc[6]. Motivele, deocamdată, nu le cunoaștem și ar fi cu totul nepotrivit să le suplinim prin speculații. Cert este însă că, la 30 noiembrie 1892, cu sau fără acordul celor doi, scriitorul îi trimite totuși o scrisoare lui Maiorescu. Istoria literară cunoaște faptul de multă vreme, deoarece chiar Maiorescu îl amintește, încă din 1895, în studiul dedicat scriitorului. Toate lucrările ulterioare despre Ioan Popovici reiau afirmația lui Maiorescu, fără însă a oferi și textul scrisorii. Dacă destinatarul nu l-a publicat, a făcut-o, probabil, din motive de ordin etic, întrucît, lucru ușor de intuit, este vorba de o tentativă de „captatio benevolentiae". Ea este însă făcută cu atîta decență și cu atîta demnitate, încît, dincolo de circumstanțe, conține afirmații cu totul îndreptățite. Scriitorul le expune atît de lapidar și cu atîta austeritate a tonului, încît aproape că dictează cititorului — lui

---

[3] Cf. scrisoarea lui I. Popovici-Bănățeanul către Avram Corcea, în „Educatorul", III, 1911, nr. 6, p. 111.

[4] Virgil Birou, *O scrisoare inedită a lui Ion Popovici-Bănățeanul*, în „Scrisul bănățean", XIII, 1962, nr. 1, p. 69—70.

[5] D. Vatamaniuc, *op. cit.*, p. 109—110.

[6] Em. Bucuța, *Duliu Zamfirescu și T. Maiorescu în scrisori*. București Casa școalelor, 1944, p. 379.

Maiorescu însuşi — să nu le ia altfel decît într-un sens absolut onest. Iată acum şi textul scrisorii.

Liga pentru unitatea culturală
a românilor

Bucureşti, 30, nov. 1892
2 Pasagiul Român

Comitetul Central Executiv
Preşedenţia

Stimate D-le Maiorescu,

Datorinţa oricărui tînăr ce trece Carpaţii este să vină la DVoastră şi să vă aducă tributul stimei şi al recunoştinţei.

Dar eu m-am sfiit s-o fac.

Şi abia prin poştă îndrăznesc să Vă trimit cîteva poezii. Iar omul care a tăiat larg drum în literatura noastră va şti să le apreţieze după merit.

Aş minţi dacă n-aş spune că această apreţiere mi-ar fi îndemn ca să mai trimit şi alte lucrări. Pentru orice ocazie însă, primiţi, st. d-le Maioreseu, asigurarea distinsei mele stime şi consideraţiuni.

al DVoastre devotat
Ioan Popovici

D — Sale
Domnului T. L. Maiorescu, prof., deputat etc.

1(1)
(B A R, S
XVII

Ţinuta morală a tînărului scriitor impune şi Maiorescu, extrem de atent la lucruri de asemenea natură, prevenit şi de Slavici şi Coşbuc asupra talentului real al bănăţeanului, îl invită la el acasă. Cum a decurs întîlnirea, criticul a relatat pe larg în articolul din 1895:

„Pe Ioan Popovici l-am văzut pentru întîia oară în decembrie 1892. Într-o scrisoare cu eticheta «Liga pentru unitatea culturală a românilor», Bucureşti, 2, Pasagiul Român, şi datată 30 nov. 1892, îmi trimisese cîteva poezii «spre apreţiare»[7] şi eu l-am poftit la mine ca să ne înţelegem asupra lor din viu grai.

Şi a venit — un tînăr de vro 23 de ani, îmbrăcat în haine de om sărac, statura mijlocie, slab la faţă, blond, ochii mari, albaştri, strălucitori, un surîs de sfială, dar de nespusă blîndeţe, pe buzele învineţite.

M-a mirat coloarea buzelor şi l-am întrebat îndată de sănătate. Mi-a răspuns că nu e tocmai tare de constituţie, că un medic i-a vorbit ceva de plămîni şi de o hipertrofie a inimii.

Nu părea să-şi dea samă de gravitatea stării lui fizice. Sau poate îşi da sama şi nu voia s-o arate? Şi poate fiindcă îşi da sama, avea în toată înfăţişarea lui acel aer de înstrăinare, parcă i-ar fi fost greu să ocupe un spaţiu în lumea reală.

Clar şi simplu, precum vorbea, fără nici o afectare, fără acea intenţie de a produce efect, care strică prima impresie a multor tineri din noua generaţie, omul devenea îndată simpatic, şi astfel s-a stabilit între noi un raport mai intim. Cel puţin, trecînd

[7] Desigur, Maiorescu are în vedere fraza celui de-al doilea paragraf al scrisorii.

la cetirea poeziilor ce le adusese, am putut vorbi despre ele cu acea deplină sinceritate ce o întrebuinţezi numai cu oamenii în care ai încredere, şi l-am putut întreba fără indiscreţie despre viaţa lui"[8].

Ceea ce a urmat după această întîlnire se cunoaşte: în seara zilei de 16 ianuarie 1893, tînărul citeşte, la Junimea, nuvela *În lume*, ocazionînd „o sărbătoare literară"[9]. Mai tîrziu, citeşte şi *După un an de jale*. Ambele vor apărea în „Convorbiri literare" din februarie şi iulie. Nu e lipsit de interes să se precizeze că *În lume* vede lumina tiparului în chiar fruntea unui număr din „Convorbiri": cercurilor literare româneşti li se impunea un nume nou.

Despre stsrea sănătăţii scriitorului, Maiorescu nu-şi făca iluzii, dar nici nu pierduse cu totul speranţa salvării. O căldură sufletească de foarte puţini cunoscută pare a-l lega pe mentorul Junimii de bănăţeanul sfios: „acest om trebuia ajutat şi, dacă era omeneşte cu putinţă, scăpat"[10]. Ca absolut în toate cazurile, Maiorescu cere continuarea şi terminarea studiilor, după ce, în prealabil, se informase asupra motivelor pentru care fostul student părăsise Institutul caransebeşean, de la Ştefan Velovan[11]. Aşadar, Ioan Popovici este — s-ar putea zice — trimis înapoi în Transilvania. Cum şi cu ce mijloace, încercăm să stabilim în cele ce urmează. De la Liga pentru unitatea culturală a românilor a primit un anume ajutor bănesc — faptul este sigur[12]. Dar de la Junimea şi de la Maiorescu? „Avem motive foarte serioase să ne îndoim", susţine autorul monografiei citate[13]. Să vedem în ce măsură se probează seriozitatea motivelor care susţin acest dubiu.

După cum îndeobşte este cunoscut, Maiorescu, în înţelegere cu Socec, înfiinţase, în decembrie 1892, un premiu acordat acelor scriitori români ale căror lucrări, „pe lîngă valoarea lor, să fie în oarecare legătură cu concepţiunile caracteristice cuprinse în opera lui Eminescu"[14]. O asemenea lucrare fusese îndemnat să scrie şi Popovici. Tema, *De ce Eminescu a avut atîta influinţă asupra generaţiei de astăzi*[15], îi fusese sugerată de Maiorescu şi, odată ajuns în Lugoj, scriitorul începuse să lucreze intens pentru a o termina. Nu este exclus ca o anume sumă să-i fi fost avansată de Maiorescu tocmai pentru această lucrare, după cum este posibil ca suma respectivă să-i fi fost dată din cotizaţiile junimiştilor. Este iarăşi plauzibilă ipoteza potrivit căreia Maiorescu putea interveni pe lîngă Grigore Brătianu, preşedintele Ligii, pentru acordarea ajutorului. În orice caz, Maiorescu este implicat într-un fel oarecare în ajutorarea scriitorului. Altfel nu şi-ar avea rostul rîndurile din scrisoarea pe care acesta i-o trimite din Lugoj, la 20 martie 1893: „şi mult am să vă mulţumesc DVoastre că mi-aţi făcut posibil să vin la ea [la mama sa, n. n.], cînd mai ales lipsă avea de mine"[16].

Aşadar, pe la mijlocul lunii martie, scriitorul ajunge acasă, de unde îi trimite lui Maiorescu următoarea scrisoare, care vede pentru prima oară integral lumina tiparului, ea fiind cunoscută doar fragmentar, din ceea ce au publicat Maiorescu[17] şi D. Vatamaniuc[18]. Înainte de aceasta însă — o precizare. Pregătind un fragment din această scrisoare pentru a-l introduce în studiul său, criticul junimist a operat o măruntă modificare. Ioan Popovici nici nu se gîndise să-şi publice vreodată scrisoarea, de aceea, deşi o alcătuieşte cu vădite intenţii artistice, a lăsat să se strecoare unele — după o-

---

[8] T. Maiorescu, *Ioan Popovici-Bănăţeanul*, în „Convorbiri literare", XXIX, 1895, nr. 10, p. 879—880.
[9] *Ibidem*, p. 884.
[10] *Ibidem*, p. 800.
[11] *Ibidem*, p. 887. Cf. şi D. Vatamaniuc, *op. cit.*, p. 89 şi urm.
[12] D. Vatamaniuc, *op. cit.*, p. 124—125.
[13] *Ibidem*, p. 125.
[14] Gh. Teodorescu-Kirileanu, *Cîteva date asupra lui Eminescu*, în „Convorbiri literare", XL, 1906, nr. 12, p. 1092.
[15] T. Maiorescu, *op. cit.*, p. 894.
[16] B A R, S 1(3)/XVII.
[17] T. Maiorescu, *op. cit.*, p. 892—893.
[18] D. Vatamaniuc, *op. cit.*, p. 127, 128, 129, 132.

pinia lui Maiorescu — erori de stil. De aceea, criticul înlocuieşte pe „legitimei dorinţi" cu „vorbelor", din următorul pasaj: „Mama suspină. Moşu şuşcăie şi geme tuşind. Vremea se scurge încet, gîndurile se frămîntă şi se încîlcesc. Închid ochii de multe ori, însă închegarea unor gînduri frumoase se spulberă în auzul legitimei dorinţi: „D-ne, nu mă mai chinui, D-ne, stinge-mă". Intervenţia lui Maiorescu e, după cum uşor se vede, rezultată din nevoia unificării tonului, a atmosferei, unitate zădărnicită o clipă de acea „legitimă dorinţă", care introduce o nelalocul ei expresie aparţinînd stilului juridic.

Iată acum şi textul scrisorii:

Bucureşti, 20 martie 1893

Stimate D-le Maiorescu,

Mă veţi ierta dacă, pînă acum, nu v-am scris, căci nu e vina mea.

Ajuns acasă, cu schimbarea climei, frigurile m-au luat la goană şi nu-mi era că mă scuturau, ci-mi era că biata mama se bătea cu alte gînduri şi nu i se mai usca faţa de lacrimi. A dat D-zeu însă ca mai bine să-mi fie şi d-atunci sălăşluitu-s-a liniştea în casa noastră.

Dar ce linişte! O linişte îngheţată. Mama — nu mai e cum a fost. Şi mult am să vă mulţumesc DVoastre că mi-aţi făcut posibil să vin la ea, cînd mai ales lipsă avea de mine. Părăsită de tata, după ce, în doauă rînduri, a fost lovită de apoplexie, ea, un chip de frumuseţă şi femeie plină de energie şi viaţă, astăzi este cu faţa brăzdată şi cu mintea turburată. Abia se mişcă, speriată se uită în juru-i şi, cînd vorbesc cu ea îmi face întotdeauna impresia unei fete mari care a păcătuit. Nu mai e stăpînă pre ea, afară din cale timidă, mereu îşi duce degetul la bărbie cînd vrea să spună ceva, ochii îi apleacă, galsul i se moaie şi legătură sănătoasă între cuvintele ei abia mai găseşti.

Şi mi se rupe inima cînd aminte mi-o aduc cum a fost şi o văd acum în ce stare se află.

Moşul meu, om de 72 ani, cojocar şi bolnav, necontenit tuşeşte şi se vaită; cînd îl slăbeşte tusa, îi dă pe poveţe şi dăscălii, ba că nu ar fi trebuit să se facă aşa, ci altcum, ba că, dacă ar fi urmat mama şi tata sfaturile lui, ar fi ferice de ei etc.

Şi astfel mîngîie pe mama de-i umple ochii de lacrimi; iar eu parcă-i citesc în suflet cuvintele: „D-ne, dă-mi putere să-i părăsesc o dată casa!".

Sara însă e mai grozavă. Sunt şi eu silit sămă culc dimpreună cu ei, înainte de 9 ceasuri. Candela nu se mai stinge. Mama suspină. Moşu şuşcăie şi geme tuşind. Vremea se scurge încet, gîndurile se frămîntă şi se încîlcesc. Închid ochii de multe ori, însă închegarea unor gînduri frumoase se spulberă în auzul legitimei dorinţi: „D-ne, nu mă mai chinui, D-ne, stinge-mă", a omului a cărui viaţă poate nici nu este alta decît un chin şi pentru el şi pentru alţii.

Şi cînd îl aud astfel, firul gîndurilor altcum se împleteşte.

Dar destul despre aste, pe care altundeva le veţi ceti; doresc însă să vă spun că, oprindu-mă la Caransebeş, am vorbit şi cu directorul Institutului şi cu Ilustr. Sa Episcopul. Ambii m-au asigurat că e cu putinţă să fac esamenul care-l mai am şi deci încă de mult am trimis Consistoriului din Caransebeş petiţia necesară.

La Lugoj, s-a cetit mai de întreaga „inteligenţă" *În lume* — cei mai mulţi însă au rămas indignaţi. De ce — nu mi-a spus nici unul, dau însă eu cu socoteala: fiindcă lugojenii aşteaptă să fie lăudaţi, preamăriţi etc; oameni grozav de vanitoşi fiind, îndată ce nu li se scoate la iveală „virtuţile", se supără. Şi astfel, fiindcă Veta e cum e, Dinu de asemenea, lor nu le venea la socoteală să se spună că în Lugoj sunt astfel de oameni, mai ales nu — pentru că maistorimea e încîtva crescută sub aripile inteligenţei.

Dar eu nu dau mult pe vorbele lor şi scriu mereu, mie îmi ajunge ca DVoastre să mă încuragiaţi, ca să merg înainte.

Cu Dl. Slavici nu ştiu cum mai stă lucrul, căci nu mi-a scris, iar eu nu-i scriu.

Un pui de frigură mă încălzeşte şi acum şi deci vă rog să mă iertaţi dacă am scris încîlcit ori confuz.

Vă doresc sărbători fericite şi vă rog să împărtăşiţi şi st. soţii sărutări de mînă, iar eu vă făgăduiesc ca la prima ocazie să vă scriu şi să vă trimit mai multe.

Primiţi asigurarea distinsei stime ce vă o păstrează devotat

Ioan Popovici

Prinz Eugen Gasse

(B A R, S 1(3,4)/XVII)

Cum se observă lesne, scriitorul plecase în Transilvania, între altele, şi pentru a se interesa de soarta junimismului de aici. Ar fi trebuit să reia legătura cu Slavici, ale cărui relaţii cu Junimea treceau acum printr-un moment dificil, urmînd să-i comunice lui Maiorescu impresiile pe care i le-ar fi produs comportarea autorului lui *Budulea taichii*. Procedeul era curent între toţi junimiştii, căci Junimea era direct interesată în a-şi asigura coeziunea rîndurilor, prevenind orice tentativă de a o periclita.

La sfîrşitul lui aprilie, Popovici îi scrie din nou lui Maiorescu, în rînduri care au apărut în 1906[19], fiind apoi reluate şi de Torouţiu[20]. Textele au fost pregătite pentru tipar chiar de Maiorescu, aşa cum reiese din măruntele modificări de pe originale[21]. Însă cel mai important lucru pe care ni-l oferă acestea este însemnarea marginală a lui Maiorescu, potrivit căreia la solicitarea patetică a scriitorului de a i se trimite bani pentru a-şi îngriji sănătatea, i-a răspuns prin expedierea a 500 de lei, din suma destinată „organizării seminarelor teologice din Banat"[22]. Gestul ne dispensează de orice comentarii.

Cu aceşti bani, Ioan Popovici va pleca la Tuşnad, pentru tratament, nu însă înainte de a-i trimite lui Maiorescu o scrisoare de mulţumire, publicată şi ea[23], dar după ce a fost modificată de destinatar. Aşa se face că introducerea textului original, care suna astfel:

„Cum cade în vremi dogorite pe pămîntul fript de sete o ploaie repede şi îndesată, astfel mi-au căzut şi mie banii (242 fl. 55) pe cari mi-aţi trimis şi vă rog să primiţi adînca mea mulţumire"[24] a apărut în chipul următor:

„Cum cade în vremi dogorîte pe pămîntul fript de sete o ploaie repede şi îndesată, astfel mi-a căzut şi mie scrisoarea ce mi-aţi trimes-o şi vă rog să primiţi adînca mea mulţumită".

Modificarea, făcută în textul autograf de mîna lui Maiorescu, urmărea să nu facă prea multă publicitate în jurul ajutoarelor materiale pe care junimiştii le acordaseră unor scriitori. Se pare însă că este nevoie să fie reamintite asemenea fapte, mai ales după ce acţiunea de denigrare a Junimii şi a lui Titu Maiorescu s-a oprit şi asupra acestui delicat capitol. De aceea vom preciza, în încheierea rîndurilor referitoare la acest aspect al relaţiilor dintre Ioan Popovici şi Maiorescu, că şi pe scrisoarea al cărei text îl publicăm mai jos criticul junimist a notat: „răspuns 18/30 iunie şi trimis 100 lei"[25]. Replică promptă la discreta cerere a scriitorului din misiva următoare:

Tuşnad, 28 iunie 893

---

[19] *Două scrisori de la Ioan Popovici-Bănăţeanul*, în „Convorbiri literare", XL, 1906, nr. 3—5, p. 278.

[20] I. E. Torouţiu, *Studii şi documente literare*, vol. V, Bucureşti, Bucovina, 1934, p. 51 şi urm.

[21] B A R, S 1(5)/XVII.

[22] *Ibidem*.

[23] Vezi notele 19 şi 20.

[24] B A R, S 1(6)/XVII.

[25] B A R, S 1(7)/XVII.

Scanned with OKEN Scanner

Stimate Dle Maiorescu,

Sunt în Tuşnad şi că sunt aici DVoastră trebuie să vă mulţămesc.

În ajunul plecării, am primit scrisoarea DVoastre şi vă mărturisesc că adînca impresie ce a produs asupră-mi poate numai cu respunsul ce vi-l dau să se mai potolească.

La esamen[26], nu m-am înfăţişat, fiindcă nu puteam să mă înfăţişez. Vă asigur, st. Dle Maiorescu, că m-aş fi bucurat şi cel mai vesel eu aş fi fost dacă mi s-ar fi dat putinţa ca, de nu la Paşti, cel puţin la Rusalii, să mă fi putut înfăţişa la esamen.

Deci firesc lucru că nu eu vă pot spune cînd mă voi înfăţişa să-l mintui. În cît atîrnă de la mine, să fiţi convinşi că nu voi trăgăna, numai să-mi deie o dată voie, căci altmintrelea ce aş şi căuta în Caransebeş ?

Dl. Velovanu[27] vă informează mai încolo că „îmboldit de nu ştiu cine etc".

DVoastră n-am să vă ascund nimic, dar această informaţiune nu este esactă. E adevărat că am şi eu partea mea la acei articoli[28], dar nu eu sunt autorul. Articolii scrişi mi s-au dat mie să-i îmbrac în vestmînt românesc. Acum, dacă venerabilul Consistoriu s-a supărat şi Ilustr. Sa Episcopul e indispus, nu sunt eu vina, ci vinovaţi sunt aceia cari au aruncat 120,000 fl., averea Diecezei noastre, într-o geschäfterie ce numai folos nu ne va aduce.

„Îmboldit" să fac acest lucru n-am fost de nimeni, dar fruntaşii şi toţi cîţi auziseră de „procedura financiară" în oraşul nostru — afară de popi — s-au indignat, căci nu era vorba numai de avere, dar ven. Consistoriu călcase în picioare şi un conclus al Sinodului eparhial prin care să *oprea* geschäfteria ce avea de gînd s-o facă. Aşadar nu numai fiindcă eram şi eu convins că ven. Consistoriu despectase hotărîrile Sinodului, dar şi pentru că am voit să produc în compatrioţii mei impresia că, deşi ascultător de Teologie, totuşi astfel de proceduri financiare, fie chiar ale Consist. Metropolitan, nu le aprob. Şi eu doar în Lugoj voi să trăiesc şi nicidecît lîngă ven. Consistoriu, deci era interesul meu ca lugojenii să mă ştie la un fel.

Iar dacă indignarea ven. Consistoriu va fi atît de mare, încît să nu-mi deie voie să depun esamenul, nu e nici o supărare — mă voi duce la Arad, după cum mi-a zis Dl. Brediceanu din capul locului să fac.

Vorba e că, dacă m-am amestecat în această scriere de articole în contra procedurii financiare a Consist., am făcut-o fiindcă trebuia s-o fac. De altmintrelea, st. Dle. Maiorescu, eu nu sunt scriitor de articole, n-am talent pentru aşa ceva, cum n-am pricepere în ale politicei. Puteţi fi dar liniştit, căci nici cu una, nici cu alta nu mă voi ocupa ; e prea drăgălaşă literatura, încît s-o jertfesc pentru terenuri unde nu sunt acasă.

În cît e despre „făţărnicia etc". este adevărat că „dau cu boata-n baltă", cum se zice pe la noi, şi, mai ales sub impresia momentului, nu prea aleg cuvintele. Dar una v-aş ruga : să nu credeţi că am aruncat acel epitet în spatele popimii din motivul că pînă acum nu mi-au dat voie să fac esamen. L-am aruncat fiindcă togmai pe atunci se discuta la noi „procedura financiară" şi fiindcă nu era *întîiul* caz cînd ven. Consist. a tras Sinodul pe sfoară şi i-a disconsiderat concluzele, lucrînd după placul lui. Nu vreau să vă înşir cazuri şi fapte din care să vedeţi că cuvintele mele nu prea sunt neîndreptăţite, mă mărginesc însă la doauă, destul de caracteristice. S-a hotărît ca în Caransebeş să se ridice edificiu nou, căci în Institutul vechi nu mai era local pentru prelegeri. S-au preliminat cheltuielile, au fost însă oameni în ven. Consist. cari „în familie" au monopolizat această zidire şi Sinodul, post festum, află că aproape 10.000 fl. s-au făcut muşama. Aşa încît anul acesta, însuşi Ilustr. Sa dr. Mocsonyi a fost constrîns să ţină referentului consistorial, adecă Consist., în plenul şedinţei sinodale, una

---

[26] Este vorba de examenele pentru anul al IV-lea al Institutului teologic pedagogic.

[27] Ştefan Velovan (1852 — ?), profesor la Institutul teologic pedagogic din Caransebeş, simpatizant al Junimii.

[28] Este vorba de articolele apărute în gazeta „Luminătorul", referitoare la unele tranzacţii nu tocmai oneste ale Consistoriului diecezei Caransebeş şi atribuite de unii lui Ioan Popovici. Cf. pe larg D. Vatamaniuc, *op. cit.*, p. 132—134.

Scanned with OKEN Scanner

din cele mai strașnice lecții. Și, mă rog, nici bine nu i s-au recit cuvintele, pînă cînd același Dn. referent, ca să pipăie pulsul Sinodului, și aduce vorba despre geschäfteria detestabilă. Comisiunea aleasă să studieze această geschäfterie (cumpărarea unei moșii), oameni care cunoșteau locul, pădurea etc., hotărăște să *n-o cumpere*. Sinodul *unanim* primește părerea aceasta, dar, deputații n-au ajuns bine acasă, pînă cînd Consist. *cumpără* acea moșie.

Și acum acești Sfți Părinți nu trebuie tămîiați în ardei în loc de cu tămîie?

Că locul șederii l-am schimbat așa de tîrziu, pe lîngă friguri și vremea mereu ploioasă, se mai motivează și prin multe împrejurări familiare, pe care n-am voit, dar acu trebuie să vi le spun, căci cel mai nemîngîiat aș fi dacă DVoastră ați avea și cel mai mic prepus că aș fi trăgănat sau n-aș fi vrut să vin la băi. O mică datorie, părinții mei, mai ales că sunt despărțiți, n-au plătit-o. Pîriți, era să le facă esecuție, și eu nu puteam lăsa pe mama singură, cînd ea abia cu mine știe vorbi. Apoi îmi trebuiau și mie lucruri indispensabile ca să pot pleca la băi, iar mama, știind să coase, lucru firesc că nu le-a dat la cusutoreasă, dealtfel, nu mai ieșea din plîns, ba că aci mă prăpădesc, ba că eu nu mai vin acasă și cîte și mai cîte, încît, pînă ce nu am domolit-o nu am putut pleca.

Fiți asigurați, st. Dle Maiorescu, că, de puteam, aș fi plecat îndată după primirea banilor ce mi-ați trimis.

Sunt în Tușnad acum și mă bucur c-am venit aici. Aerul, apa îmi priesc de minune, pofta de mîncare mi-a crescut, respirația mi-e mai lungă și umbletul nu mă obosește cum mă obosea acasă. C-un cuvînt, simt cum mă întremez și cum prind putere, deși cura ce o fac e simplă, dar togmai aceasta mă-mbucură. La medicul băilor am fost de 2 ori, dar tot de recomandațiile primei vizite mă țin, pînă ce nu voi observa ceva schimbare în mersul boalei. Iau capsule de creosot dimineața, seara lapte de capră, peste zi lapte amestecat cu apă, hrană bună, liniște, plimbare — iată tot ceea ce trebuie să fac, căci, zicea el, mai mult hrana și aerul îmi vor ajuta, decît medicinile.

Mi-a recomandat să stau două luni, dar, deși aș sta bucuros, atîta mi-e cu neputință, căci cu banii ce-i am abia pot să stau pînă în 26 iunie st. nou. În total, vo ședea vreo 35 zile și atîta cred că îmi va ajuta.

La încheiere, vă mulțumesc, st. Dle Maiorescu, atît pentru că mi-ați făcut posibilă venirea aici, cît și pentru ultima scrisoare, care iarăși este dovadă despre interesul și iubirea ce o aveți față de mine, dîndu-mi povețe, cînd eu dau în greșeli.

Vă rog, împărtășiți sărutări de mînă stimatei soții, iar DVoastre primiți asigurarea devotamentului meu.

Ioan Popovici

Ioan Popovici
Tușnad (Fürdö)

Hotel National 11
„Convorbirile“ să mi le trimită în Lugoj.

(B A R, S 1(7)/XVII)

La începutul lui august, scriitorul se află din nou în orașul natal, unde va fi primit numai numărul din iulie al „Convorbirilor“, care îi tipăriseră nuvela *După un an de jale* și poezia *Pe-al lui umăr*. E puțin probabil să-i fi ajuns și numărul pe august, unde îi apăruse *Sub nuc*. La 9 septembrie, scriitorul moare, în Lugojul natal.

Pentru Junimea, care-i pierduse pe Eminescu și pe Creangă, de care se îndepărtaseră Caragiale și, parțial, Slavici, se năruia o nouă speranță. Maiorescu alcătui un necrolog din cuvinte care, sub pana lui, își păstrau întreaga valoare: „mare talent literar“, „puternica intuiție originală“, „semnul celui chiemat și celui ales“ etc.[29]. Peste

[29] T. M., *Ioan Popovici*, în „Convorbiri literare“, XXVII, 1893, nr. 6, p. 521.

doi ani, comemorînd moartea scriitorului, criticul tipăreşte în „Convorbiri" poate cel mai cald portret făcut de el vreodată unui scriitor. De atunci, Ioan Popovici a intrat definitiv în istoria literaturii române aşa cum l-a caracterizat criticul Junimii, individualizat prin adăugarea acelui „Bănăţeanul", care i-a conferit aureola consacrării.

Nu e singurul gest venit din partea Junimii. În 1985, apare în foarte răspîndita „Bibliotecă pentru toţi" un volum îngrijit şi prefaţat de Maiorescu. În 1898, Maiorescu nu uită să amintească, vorbind despre Victor Vlad Delamarina, „excepţionala valoare" a lui Ioan Popovici[30]. Semne ale unei preţuiri profunde, toate acestea nasc întrebarea dacă nu cumva cel ce a scris *În lume* n-ar fi rămas, fără sprijinul Junimii şi al lui Maiorescu, un rătăcitor fără loc în istoria literaturii noastre.

[30] T. Maiorescu, *În memoria unui poet bănăţean: Victor Vlad (Delamarina)*, în „Convorbiri literare", XXXII, 1898, nr. 2, p. 115.

Scanned with OKEN Scanner

CONTRIBUȚIA LUI D. FURTUNĂ LA CUNOAȘTEREA LUI ION CREANGĂ

DE

EUGEN D. NECULAU

Preotul Dumitru Furtună (1890—1965) din Dorohoi este cunoscut ca o distinsă personalitate culturală a Moldovei. A fost, înainte de toate, un harnic publicist în diverse domenii[1]. Dar latura pe care vrem s-o evidențiem cu ocazia acestui articol este cea de pasionat colecționar de bunuri culturale. A strîns, cu aviditate și cu o sîrguință ce depășește strădania obișnuită a unui intelectual pasionat, documente istorice, manuscrise, fotografii, scrisori, cărți rare, decupaje din presă, fișe din întinsele sale lecturi, obiecte etnografice etc. Și-a format astfel o arhivă personală unică și de proporții puțin obișnuite. Cînd Nicolae Iorga a văzut biblioteca și acest tezaur cultural i-ar fi spus : „Părinte Furtună, nu ești numai un cărturar de valoare, dar și o adevărată instituție !".

În această arhivă, Furtună avea un foarte bogat material în legătură cu Creangă și cea mai arzătoare dorință a sa a fost să dea culturii românești o lucrare de adevărată valoare asupra vieții și operei marelui humuleștean.

În prima parte a acestui articol, vom arăta tot ce Furtună a izbutit să publice în legătură cu Creangă ; va fi deci o prezentare bibliografică completă și riguros verificată.

1. *O scrisoare a lui Ion Creangă*, „Ion Creangă", VII, 1914, nr. 11—12, p. 292—293. În legătură cu scrisoarea, vezi și „Flacăra", IV, nr. 9—10, p. 59. (E scrisoarea lui Creangă, din 30 august 1883, către sora sa Elenuța, căsătorită cu Gh. Achiței din com. Galu, jud. Neamț).

2. *Ion Creangă și țăranii de astăzi*, „Neamul românesc pentru popor", VI, 1915, nr. 1, p. 4—9.

3. *Pomenirea lui Creangă la 25 ani de la moartea sa*, „Ion Creangă", VIII, 1915, nr. 2, p. 63—64. (Au vorbit prof. Const. Fedeleș și Gr. T. Popa, președintele centrului studențesc).

4. *Ion Creangă în lumina zilelor de azi*, „Ion Creangă", VIII, 1915, nr. 3, p. 68—71. (Conferință ținută de Furtună la 22 februarie 1915 în amfiteatrul gimnaziului din Dorohoi).

---

[1] Ultima noastră întocmire bibliografică cuprinde 510 titluri din opera lui Furtună : 178 teologice, 95 de folclor, 81 de literatură, 51 de istorie, 105 diverse. Și încă se mai descoperă. A colaborat la 69 de publicații ale vremii.

5. *Cuvinte şi mărturii despre Ion Creangă*, cu prilejul împlinirii a 25 de ani de la moartea sa. Bucureşti, Editura Alcalay, 1915, 96 p. Ediţia a II-a, în 1928. Parte din material s-a publicat şi în colecţia „Biblioteca pentru toţi", nr. 960. (E cea mai importantă dintre lucrările lui Furtună; dă ştiri multe şi interesante; presa a primit-o cu elogii).

6. *Pricepătorii lui Creangă*, „Neamul românesc pentru popor", VII, 1916, nr. 9, p. 135—138.

7. *Ion Creangă şi „România jună" din Viena*, „Tudor Pamfile", I, 1923, nr. 5, p. 67. (La 2—8 dec. 1882 Creangă mulţumeşte societăţii „România jună" din Viena pentru „distinsa cinste" de a fi ales membru onorar).

8. *Trei ediţii ale operelor lui Creangă*, „Tudor Pamfile", III, 1925, nr. 1—3. (Este vorba de ediţiile Kirileanu, 1924, Marmeliuc, 1924, şi Cultura naţională. Furtună consideră pe cea dintîi ca mai reuşită, iar a doua mai completă; cea din urmă e foarte slabă şi cu greşeli).

9. *Anii de suferinţă ai lui Creangă*, „Năzuinţa românească", V, 1926, nr. 3, p. 37—39. (Trei scrisori către preotul Gheorghe Creangă din Tîrgul Neamţ: prima din 19 mai 1888, a doua din 5 iunie 1888, a treia din iulie 1889).

10. *O scrisoare a lui Ion Creangă*, „Făt Frumos", I, 1926, nr. 3, p. 71—72. (Scrisoarea din 6 martie 1877 către Iacob Negruzzi, pe care o termină aşa: „Vă doresc sănătate şi iertare de păcate").

11. *Încă o scrisoare inedită a lui Creangă*, „Ramuri", XX, 1926, nr. 3—4, p. 136. Este publicată şi de Gh. Kirileanu, în „Ion Creangă", XII, 1919, nr. 11—12, p. 102 (Scrisoare din 15 mai 1885 către Iacob Negruzzi, care îl tot îndeamnă să scrie: „Aceasta e treabă de gust, scrie Creangă, nu de silinţă").

12. *Scrisori de-ale lui Creangă*, „Neamul românesc literar", 1926, nr. 17. (E vorba de scrisorile din 6 martie 1877, 22 februarie 1885 şi 15 mai 1885). În legătură cu aceste scrisori se mai pot cerceta: „Ion Creangă", XII, 1919, nr. 11—12., p. 101—102; „Făt Frumos", I, 1926, p. 96; „Tudor Pamfile", IV, 1926, nr. 1—4.

13. *O poveste de la sora lui Creangă*, „Neamul românesc pentru popor", XVI, 1926, nr. 18, p. 281; „Făt Frumos", III, 1928, nr. 1, p. 4—5.

14. *Din trecutul Facultăţii de teologie din Iaşi*, „Tudor Pamfile", IV, 1926, nr. 9—12, p. 87—89. A publicat şi o broşură aparte: *Facultatea de teologie din Iaşi şi înfiinţarea ei*, Dorohoi, 1926, 30 p. A mai scris în „Gazeta Dorohoiului", IX, 1926, nr. 30, din 9 oct., şi în ziarul „Dimineaţa" din 18 sept. 1926.

15. *Creangă inedit*, în „Făt Frumos", II, 1927, nr. 2, p. 33—37. (Scrisoarea din 3 iulie 1862 (?) către iconomul Gh. Creangă).

16. *Creangă şi mergerea la teatru a elevilor*, în „Făt Frumos", II, 1927, p. 69—71 şi 139—142. Articolul a fost continuat în „Cuget clar", I, 1928, nr. 33—40, p. 536—537, şi II, 1929, nr. 1—4, p. 52—55.

17. Jean Boutière, *Viaţa şi opera lui Creangă*, recenzie, în ziarul ieşean „Lumea", XIII, 1930, 17, 18 şi 20 mai. (Furtună considera cartea lui Boutière ca un omagiu adus poporului român).

18. *Arhimandritul Isaia Teodorescu*, trei articole, „Lumea", XIV, 1931. Partea I, la 11 ianuarie (*Arhimandritul, erou al lui Creangă*); partea a II-a între 13 şi 22 ianuarie (*Isaia Teodorescu, director la Seminarul Veniamin*); partea a III-a, 23 ianuarie (*Alte note despre eroul lui Creangă „Popa Duhu"*).

19. *Datarea exactă a unei scrisori*, „Lumea", XIV, 1931, 9 martie. (Scrisoarea din 3 iulie nu e din 1862, ci Furtună o dă ca fiind din 1865. G. Călinescu aduce argumente că scrisoarea descoperită de „vrednicul părinte D. Furtună" e din 3 iulie 1871).

20. *Marea biruinţă a lui Creangă*, „Lumea", XVIII, 1935, 12 mai.

21. *Fiul lui Creangă*, „Albina", 1935, 19 iulie, p. 438. Articolul e reprodus în „Suceava", I, 1939, nr. 70, şi în „Moldavia", 1940, nr. 6—7.

22. *Cărţile lui Creangă*, „Lumea", 1935, XVIII, 31 octombrie.

23. *De vorbă cu hrisoavele*, „Albina", 1936, p. 534.

24. *O sută de ani de la naşterea lui Creangă*, „Cuvîntul nostru", Dorohoi, VIII, 1937, nr. 2—3.

25. *Ispirescu făcut Creangă*, „Cuget clar", I, 1937, nr. 47. (În „Convorbiri literare", 1937, p. 10, generalul Mihai Negruzzi a publicat un autograf al lui Ispirescu ca fiind al lui Creangă).

26. *Şcoliţa lui Creangă*, „Cuget clar", II, 1937, nr. 9. (Şcoliţa era filiala şcoalei primare nr. 1 din Sărărie; la ea a funcţionat Creangă de la 1 iulie 1872).

27. *Seminaristul Creangă şi firea pricinii*, „Cuget clar", II, 1938, nr. 31. (Furtună anunţă că a descoperit zece cereri scrise de seminaristul Creangă, datate între 10 martie 1855 şi 19 februarie 1858, în numele personalului de la paraclisul spitalului din Tîrgu-Neamţ, către stareţul Mănăstirii Neamţ. „Firea pricinii" era lipsa hranei, goliciunea şi multa sărăcie cu care era împresurat acest personal. Furtună a publicat toate aceste zece scrisori în revista „Biserica ortodoxă română", 1938, nr. 1—4, p. 95—102).

28. *Ce să fie cu actul de naştere al lui Ion Creangă?*, „Chemarea", IV, 1938, 23 iulie. (Furtună rezumă polemica dintre G. Călinescu şi Gh. Ungureanu, care descoperise actul de naştere al lui Creangă din 4 februarie 1842).

29. *În amintirea lui Creangă*, „Chemarea", IV, 1938, nr. 134. (Furtună relatează comemorarea lui Creangă din 28 februarie 1938 la Iaşi).

30. *În memoria lui Creangă*, „Chemarea", IV, 1938, nr. 319. (Despre lucrarea lui Sandu Teleajen şi Adrian Pascu, *Ion Creangă*, invocare în 3 tablouri, reprezentată la 28 februarie 1938).

31. *Un muzeu Creangă—Eminescu*, „Cuget clar", IV, 1939, nr. 3.

32. *Între mitrică şi autobiografie*, „Mitropolia Moldovei", XVI, 1940, nr. 4. (Fiind de multe ori nepotriviri între datele din mitrici şi cele din autobiografii, se va pune bază pe acestea din urmă).

33. *Ce-l putea aştepta pe Creangă în diaconie?*, „Cuget clar", V, 1940, 28 iulie.

34. *A. Naum şi şcoliţa lui Creangă*, „Cuget clar", V, 1940, nr. 42.

35. *Catihetul lui Creangă*, „Cuget clar", 1940, 25 august. (Furtună arată că N. Conta a fost catihetul *principal*, iar Vasile Grigorescu a fost catihetul supleant, ajutător. Iar prin „catihet" se înţelegea profesor, iar nu şcolar. Expresia „catiheţii de la Humuleşti" este greşită).

36. *Şcoala primară din Humuleşti*, „Brazda", 1944, 18 martie.

37. *Realismul lui Creangă*, „Moldova", 1944, 18 martie. (Furtună arată că Creangă s-a inspirat din viaţa reală a poporului. Pe timpul holerii din 1770 oamenii au ars hrisoave şi documente vechi, crezînd că ele au sămînţa bolii).

38. *Dl. Eşcu şi părintele Crenguţă*, „Almanahul literar", Iaşi, I, 1949, nr. 2 (E vorba de o satiră la adresa lui Eminescu şi Creangă, în foaia „Clopotul", Iaşi, 12 aprilie 1868).

Au mai rămas de la Furtună încă 4 manuscrise, despre care nu putem şti dacă au fost publicate[2].

1. *Frumuseţea scrierilor lui Creangă*, aprilie 1930, şase pagini. (Furtună elogiază pe Boutière, care considera pe Creangă unul din cei mai mari scriitori ai lumii).

2. *Dreptatea lui Creangă*, 12 mai 1930, trei pagini. (Datorită lui Boutière, „Ţaranul cel Mare" (scris cu majusculă) de la Humuleşti a obţinut toată dreptatea, după necazurile pe care le-a tras în viaţă).

3. *Ion Creangă şi teologii*, 25 ianuarie 1941, 11 pagini. (Furtună vorbeşte despre „acea dorită vreme a unei *biografii drepte şi depline*, care să pună în lumină multe pagini din istoria literară despre Creangă").

4. *Pe marginea unei scrisori a lui Creangă*, 4 pagini (Scrisoarea din 3 iulie 1865).

În cea de a doua parte a acestui articol, vom încerca să arătăm ceea ce Furtună n-a izbutit să realizeze în legătură cu cel mai scump vis al vieţii sale: lucrarea despre Ion Creangă.

[2] Aceste lucrări se găsesc într-un dosar (de 626 de pagini) alcătuit de noi, care cuprinde 78 de articole inedite ale lui Furtună din toate domeniile lui de preocupări. Cele patru despre Creangă sînt la paginile 310—334.

Scanned with OKEN Scanner

Cînd, în primăvara anului 1944, frontul se apropia de Dorohoi, Furtună alerga deznădăjduit pe la toate autorităţile, dar nici Academia, nici Ministerul Învăţămîntului, nici, mai ales, prefectura locală nu i-au pus la îndemînă mijloace ca să transporte spre interiorul ţării cele 102 lăzi mari pline de arhivă şi cărţi. A lăsat totul în voia soartei şi a plecat la Caracal. În lipsă, lăzile au fost devastate de tot ce era mai de valoare. Restul, împreună cu alt mult material ce nu încăpuse în lăzi, a fost cărat cu căruţele de gunoi ale primăriei şi aruncat într-o locuinţă fără acoperiş. La întoarcere, Furtună a găsit un morman informe de hîrtii deteriorate de ploi şi ninsoare. În acest dezastru s-au pierdut trei sferturi din toată agoniseala cărturarului. Impresionat şi adînc îndurerat de acest dezastru, Artur Gorovei a scris la 18 ianuarie 1946: „Avea (Furtună) o foarte mare bibliotecă de cărţi rare şi manuscrise vechi româneşti; avea şi un *imens material* prelucrat gata pentru tipar[3]". Totodată biblioteca şi toate manuscrisele şi tot materialul prelucrat şi gata pentru tipar s-au pierdut cu ocazia refugiului său din primăvara 1944".

Aceeaşi tragică soartă a avut şi arhiva celuilalt pasionat cărturar de la Piatra Neamţ. La 12 mai 1948, Gh. T. Kirileanu scria lui Furtună: „Încerc acuma a pune în rînduială cele ce mi-au mai rămas asupra lui Ion Creangă [...] La evacuare, în 1944, am dus şi cîteva lăzi într-un sat de munte, dar tocmai pe acolo au trecut luptele şi prăpădul, aşa că s-a dus pe apa sîmbetei şi tot cuprinsul lăzilor mele, în care erau şi preţioase cărţi şi manuscrise, *între care şi autografele lui Creangă*".

Dezastrul arhivei a fost în viaţa lui Furtună cea mai mare nenorocire, care i-a zdruncinat sănătatea pentru tot restul vieţii şi i-a paralizat orice entuziasm şi putere de muncă intelectuală. După ieşirea la pensie, în 1950, copleşit sufleteşte de pierderea suferită, Furtună n-a mai fost în stare să întreprindă ceva valoros pe teren publicistic. Ar fi dorit să alcătuiască măcar ceva sumar: *Noutăţi despre opera şi viaţa lui Creangă* ori *Mărturii şi studii despre Creangă*, ori măcar volumul al II-lea din *Cuvinte şi mărturii*, apărut în 1915 în „Biblioteca pentru toţi".

După moartea cărturarului, restul arhivei sale a fost revizuit de Alexandru Bardieru[4].

Familia a clasat materialul rămas de pe urma lui Furtună în cîteva fonduri pe care le-a depus la diferite instituţii[5]. Nouă ne-a încredinţat un mănunchi de notiţe şi fişe din ce mai rămăsese din lucrarea despre Creangă, cu însărcinarea de a le pune în valoare. Nu s-a găsit nici un text scris, nici un fragment de alcătuire, nici un document, nici o fotografie. Din cioburi trebuia reconstituit întregul, care să arate, măcar aproximativ, ceea ce ar fi însemnat lucrarea lui Furtună. Lucrarea despre Creangă trebuia să apară în condiţii tehnice ireproşabile, cu tot aparatul critic modern, cu o mare bogăţie de ilustraţii şi de facsimile după documente.

---

[3] S-au pierdut lucrări gata pentru tipar: o istorie completă a bisericii române; o uriaşă colecţie de folclor; o monografie istorică a tuturor satelor din judeţele Dorohoi şi Botoşani (fundamentată pe mii de documente istorice inedite); lucrări despre diferiţi scriitori români, printre care Eminescu şi, mai ales, Ion Creangă.

[4] În ziarul „Clopotul", din 17 august 1969, Alexandru Bardieru scrie în articolul *Un distins cărturar, D. Furtună*: „Avînd prilejul să răsfoiesc filă cu filă hîrtiile rămase ..., mi-am putut da seama de forţa uriaşă de muncă a acestui modest cărturar ... Cu ocazia revizuirii şi aranjării hîrtiilor sale, am găsit însemnările a o mulţime de titluri, ce formau obiectul a zeci de lucrări, unele în proiect, altele conspectate, iar parte din ele finisate. Mă gîndesc la pierderea ireparabilă pentru literatura noastră prin dispariţia lucrării *Viaţa şi opera lui Ion Creangă*, 3 volume, cu studiu complet şi material inedit".

[5] Mare parte din documente au fost depuse la Academie. Fondul teologic a fost achiziţionat de Mitropolia din Iaşi, Fondul literar şi cel istoric au fost cumpărate de Arhivele Statului din Dorohoi (pe atunci conduse de profesorul Gh. Amarandei). Fondul de folclor, cît a mai rămas, se află în păstrarea lui D. Furtună, fiul cărturarului, care locuieşte în Iaşi. Nouă, familia ne-a încredinţat fişele şi însemnările cărturarului. Adăugînd cercetările noastre personale, avem pregătită în manuscris lucrarea *Viaţa şi opera cărturarului D. Furtună*, cu bibliografia respectivă.

Scanned with OKEN Scanner

Volumul I ar fi cuprins viaţa, volumul II un studiu asupra operei, iar volumul din urmă, o ediţie completă şi ştiinţific alcătuită a scrierilor literare ale lui Creangă. Furtună, în ceea ce publicase, se manifestase ca istoriograf literar. G. Călinescu acorda mare importanţă amănuntului biografic. „În fruntea cercetătorilor de documente (privitor la Creangă) — scrie Călinescu — stă domnul D. Furtună" (*Viaţa lui Ion Creangă*, Bucureşti, 1966, p. 363). De asemenea, Boutière considera pe Furtună ca avînd una din cele mai importante contribuţii la cunoaşterea lui Creangă. Furtună rămîne la părerea că, în bună parte, biografia luminează şi explică opera lui Creangă. „Să ne apropiem cu respect — scrie el — de această viaţă, nu cu vulgară curiozitate; vom înţelege prin ea însuşi scrisul lui Creangă".

Mai departe nu vom da date cunoscute din ceea ce au scris alţii, ci, din notiţele pe care le avem, vom selecţiona numai acele informaţii pe care Furtună le acceptă şi vrea să le accentueze sau pe cele care le dă pentru prima dată.

Viaţa. Neamul lui Creangă e din Ardeal (ca şi al lui Furtună). De acolo au venit David Creangă şi alţi români, fie pribegiţi din motive religioase, fie în transhumanţă cu oile, aceştia din urmă numindu-se mocani şi ţuţuieni.

Creangă s-a născut la 1 martie 1837. Gh. Ungureanu a găsit un act de naştere din 10 iunie 1839 şi altul din 4 februarie 1842; a urmat polemica lui cu G. Călinescu. Furtună credea că noul născut a fost scris în mitrică în 1839, cu întîrziere de 2 ani, cum se întîmpla în acea vreme. Însemnările de stare civilă sînt sigure numai după 1865. El alcătuieşte şi un întreg arbore genealogic al familiei Creangă, după mamă şi după tată şi cu urmaşii scriitorului. În ceea ce priveşte prenumele lui Creangă, Furtună credea că trebuie să fie Ion şi nu Ioan (chiar dacă Ţimiraş şi încă alţii îi zic Ioan, pretinzînd că aşa ar fi iscălit însuşi Creangă). Un alt aspect controversat este cel al numelui de familie: de ce Creangă (după mamă) şi nu Ciubotaru (după tată)? Pentru că se obişnuia în trecut.

Furtună avea date inedite în legătură cu toată durata învăţăturii lui Creangă. El s-a oprit cu *Amintirile* în momentul intrării la Seminarul de la Socola: această şcoală au descris-o alţii[6]. „Viaţa e şi bună şi rea — observa Furtună — Creangă a ştiut unde să se oprească".

Două mari capitole aveau să facă parte din primul volum al lui Furtună: cariera *ecleziastică* şi cea *didactică*. Deşi prima chestiune fusese dezbătută de Boutière şi Călinescu, iar a doua de Leca Morariu, Furtună avea amănunte necunoscute. Creangă a servit în cler din 1859 pînă în 1871; în anul următor a fost caterisit[7]. Furtună cunoştea în amănunt toate isprăvile diaconului ghiduş: împuşcarea ciorilor, tăierea părului, lepădarea hainelor clericale (ca şi Rabelais, în 1531), ducerea la teatru. Furtună explica această purtare astfel: Creangă era un original, care pretutindeni observa cucernicia ipocrită, intriga, invidia şi răutatea. Clerul de sus era în parte înstrăinat, iar cel de jos ignorant şi sărac. Furtună e convins că Creangă nu era ateu, ci avea un creştinism de concepţie ţărănească. Satira anticlericală a lui Creangă se îndreaptă împotriva acestor defecte: „Fermitatea de caracter ce posed — scria Creangă în 1865 — mă fac urît de voi".

După ce a fost exclus din cler şi pînă la moarte, Creangă (cu întreruperea dintre 1872—1875, cînd a fost destituit) a funcţionat ca institutor. S-a remarcat nu numai ca educator, dar şi ca autor (în colaborare) de manuale didactice. Furtună avea toate aceste manuale, în mai toate ediţiile. El intenţiona să studieze progresul de la o ediţie la alta, precum şi contribuţia acestei literaturi didactice la evoluţia învăţămîntului nostru.

Creangă a fost, după părerea lui Furtună (subliniată şi de Boutière), *un educator după ideile pedagogice ale ţărănimii române*. Nu-i belferul care să ţină la memorizarea mecanică a lecţiilor; el nu vrea suflete seci; pune bază pe intuiţie şi raţionament. Iubea

---

[6] Au scris despre viaţa de seminar: A. Nistor, *Tinereţele de la Frumoasa*, 1895 şi Preotul V. Grigorescu, *Amintiri*, în „Păstorul Tutovei" IV, 1941, nr. 3—4.

[7] Pentru caterisirea lui Creangă, învăţatul Filaret Scriban, profesorul lui Creangă la Socola, n-a vrut să iscălească. „O, canoane, canoane, ce bune sunteţi voi, spune Scriban, cînd e vorba să fiţi protivnice la ceva".

copiii şi făcea învăţămîntul atrăgător prin poveşti şi povestiri. Acestea din urmă le citea întîi copiilor şi, dacă plăceau, le introducea în manuale.

Să ne întoarcem la viaţa intimă a lui Creangă. Căsătoria, din 1859, cu Elena, fiica de 15 ani a preotului Ion Grigorescu de la Biserica 40 de Sfinţi, n-a fost izbutită. A divorţat în 1873. În 1871 şi-a cumpărat o căsuţă în Ţicău, la periferia oraşului, care să-i aducă aminte de satul natal. Ca înfăţişare fizică Creangă era corpolent; îmbrăcat în haine de şiac, părea încă mai mătăhălos. E drept că mînca mult şi bea bine. Trecînd peste atîtea amănunte care s-au speculat: anturajul celor 12 pisici, scărpinatul cu lopăţica, baia în hîrdăul din cerdacul bojdeucii, Furtună ar fi ţinut mai mult să pună în adevărata lumină personalitatea lui Creangă: vesel şi hazliu, demn şi independent, deşi afecta o falsă modestie faţă de protipendadă. Nu era nici ignorant, nici prost; avea o încăpăţînare ţărănească: „Se îndoia, — scrie Furtună —, dar nu se rupea, ca şi ceara curată. Unul a fost Creangă, nu doi: un ţăran şcolit, un intelectual nepervertit".

A murit la 31 decembrie 1889, în seara de Anul nou, şi a fost privegheat de copiii care umblau cu uratul. Înmormîntarea i-a fost simplă, ca de om nevoiaş. Printre puţinii tineri care l-au însoţit la locul de veci se găsea şi fenomenalul student N. Iorga, savantul de mai tîrziu.

Opera. Furtună intenţiona să analizeze amănunţit formaţia culturală a lui Creangă. Era, notează exegetul, înainte de toate, produsul satului natal, al mediului din Humuleşti, deci exponent al poporului. L-a format în bună măsură şcoala, de la cea începătoare cu bădiţa Vasile şi pînă la absolvirea Seminariei socolene şi a Şcolii preparandale. A fost student universitar (în 1860—1861 la teologie, iar în 1872—1873 la drept). Avea o bibliotecă bogată, în care se găseau şi cărţi străine, franceze, germane şi chiar latine. Întreţinea legături discrete cu cercul de la biserica Dancu, unde egumenul Nicodim ţinea instruiri literare şi patriotice. Furtună crede că contactul cu Junimea i-a ajutat lui Creangă într-un anumit fel. Deşi în politică i-a atacat vehement pe junimişti, ca „fracţionist", el a găsit ocazia, în mediul lor, să se convingă de valoarea reală a scrierilor sale. Marele profit era întîlnirea, în acest cerc, cu Maiorescu, Eminescu, Vasile Conta şi alţii cîţiva. Ca şi Iorga, Furtună crede că Junimea nu l-a ridicat prea mult pe Creangă: atunci cînd a venit în acest cerc, era om deplin format.

Un important capitol trebuia să ocupe în lucrarea lui Furtună prietenia dintre Creangă şi Eminescu. S-au înţeles de îndată. Amîndoi erau entuziasmaţi pentru ţăranul român, fratele lor. Eminescu l-a descoperit pe Creangă, în care vedea un exponent al geniului popular; l-a îndemnat să scrie şi Creangă a devenit scriitor cult. Amîndoi au murit în acelaşi an, înainte de a fi dat tot ce le-ar fi permis geniul lor.

În lucrarea lui Furtună trei capitole ar fi fost destinate analizei *Basmelor*, *Amintirilor* şi *Povestirilor*.

Basmele. Furtună intenţiona să analizeze basm cu basm, ca fond, ca valoare artistică şi etică şi ca semnificaţie socială, le-ar fi comparat cu toate variantele pe care le cunoştea de pe întreg cuprinsul ţării.

Amintirile sînt scumpe în viaţa omului, pentru că, după Furtună, ceea ce e trecut are un fel de promoroacă de argint; ele au ceva de toamnă, de amurg. Amintirile lui Creangă sînt un poem al copilăriei, o lume de paradis; sînt capodopera scriitorului.

Ca povestitor, Creangă se prezenta în felul oamenilor din popor: cu vorbe cu tîlc, cu proverbe, cu exemplificări din viaţa trăită. Nu se apuca de scris pînă nu avea un subiect convenabil; nu avea un anumit meşteşug, ci spunea întîmplarea simplu dar cu miez, aşa cum fac ţăranii. „Creangă a smuls nişte făşii de raze — scrie Furtună — din focul etern al produselor populare". Creangă rămîne cel mai mare povestitor al nostru: are înaintaş pe Neculce şi ucenic pe Sadoveanu. „Şi el se va mai repeta —

---

8 S-au descoperit şi alţi scriitori pe care critica i-a comparat cu Creangă: Gh. Catană în Banat, Ion Iovescu în Muntenia, Ieraclie Porumbescu în Bucovina. Furtună a descoperit mari povestitori în jud. Dorohoi: Alex. Anistoroae, Const. Palamaru, şi mulţi păstori şi agricultori în satele din jurul Săvenilor (deci nu numai la munte sînt povestitori buni, cum afirmă Călinescu). Dar cită distanţă de la toţi aceştia pînă la Creangă?

scrie Furtună —, pentru că în popor este un material imens; trebuie numai să apară omul de talent".

În volumul al II-lea Furtună voia să dea cea mai mare extindere unor capitole privitoare la *arta, stilul, umorul şi limba lui Creangă*. Avea pus în fişe tot ceea ce criticii noştri literari au scris în această privinţă, la care intenţiona să adauge părerile proprii.

Creangă, nota Furtună, este un umorist de prim rang. El nu s-a distins prin comic ieftin, prin trivial, prin vulgar şi prin bufonerie. Umorul său este de o vervă şăgalnică, provocatoare de ris sănătos, lipsit de ipocrizie. Este umorul unui ţăran hitru, ghiduş, şugubăţ, care în fond e duios. Umorul lui Creangă e specific românesc şi el porneşte din ceea ce avem noi unic ca popor: pornirea spre sfat suculent, care e generată de o întreagă filozofie populară. Cînd Creangă face pe „prostul" sau pe „ţăranul", el scoate de fapt la lumină natura puternică a satului, pe care neştiutorii o credeau moartă.

Limba lui Creangă este neaoş românească. E limba celor mai talentaţi ţărani, care întorc cuvîntul pe dos şi pe faţă, pînă îi dau adevărata valoare şi toată puterea. În opera lui Creangă se întîlnesc la tot pasul: expresii specifice poporului, locuţiuni, aforisme, zicători, proverbe şi chiar arhaisme. Întreg acest material a fost prelucrat cu artă.

Creangă muncea migălos, îl chinuia gîndul formei perfecte. Ştergea şi corecta pînă cînd urechea lui de artist se oprea la forma cea mai izbutită a frazei. La tipografie nu îngăduia să i se înlocuiască un cuvînt sau să se schimbe ceva din topica frazei.

Furtună, care văzuse tot ce se publicase în străinătate, crede că *opera* lui Creangă este *intraductibilă*. Toate traducerile sînt aproximative. Furtună credea (ca şi Călinescu) că mare parte din opera lui Creangă poate fi dramatizată şi reprezentată. Cunoştea toate încercările făcute pînă atunci[9].

În ceea ce priveşte editarea operelor lui Creangă, Furtună voia să procedeze ştiinţific. Avea în colecţia sa toate ediţiile şi publicaţiile parţiale apărute. Intenţiona să utilizeze ca bază de plecare ediţia Kirileanu (1939), pe care o considera cea mai reuşită, completînd-o cu cercetări proprii după originalele (puţine) cîte se mai găsesc la Academie şi după textele din „Convorbiri" revizuite de Creangă. Concluzia lui Furtună este că nu ne trebuie un Creangă banal, ci un Creangă înveşmîntat în aur, în care străluceşte sufletul său de mare român şi de mare artist. Pe lîngă valoarea artistică, opera sa constituie şi un valoros document social al vremii. Odată cu studiul ediţiilor, Furtună intenţiona să dea cea mai completă bibliografie în legătură cu Creangă.

După Furtună, uitarea nu se va aşterne niciodată pe opera lui Creangă: *ea va dura cît poporul român — e nemuritoare*. Aducînd argumente bogate, Furtună avea să probeze că opera lui Creangă are ceva miraculos: *place românilor de pretutindeni, place la toate vîrstele şi place ori de cîte ori este citită*. E, acest fenomen, cea mai puternică dovadă că opera are o înaltă valoare artistică.

---

[9] Autorul acestor rînduri, a procedat experimental. A adaptat pentru scena Universităţii populare din Ungureni (Botoşani) poveşti şi povestiri de ale lui Creangă: *Ivan Turbincă, Soacra cu trei nurori Dănilă Prepeleac, Prostia omenească, Povestea unui om leneş, Cinci pîini, Moş Ion Roată şi Unirea, Acul şi barosul*. Ne-am ţinut foarte aproape de textul lui Creangă, utilizînd chiar dialogul lui. Succesul a fost mai presus de toate aşteptările. Un tînăr ţăran, Trişcă, a dovedit un veritabil talent comic. A jucat rolurile principale: Ivan Tubincă, Soacra (în travesti), Leneşul etc. Reprezentaţiile acestea alcătuiau adevărate evenimente culturale pentru populaţia de toate vîrstele din cele 12 sate în care activa Universitatea populară şi dădeau loc la nesfîrşite discuţii, admirative pentru Creangă şi de mare simpatie pentru Trişcă, actorul lor diletant.

Admirator și discipol al lui Creangă, Furtună a adus o bogată contribuție pentru cultivarea memoriei scriitorului și pentru cunoașterea operei lui. A ținut cu diverse ocazii și în diferite localități cuvîntări și conferințe despre el. A dat concurs lui N. A. Bogdan să alcătuiască faimosul tablou, care cuprinde prietenii, colaboratorii, colegii și comentatorii lui Creangă. (Mai tîrziu, el regreta că a omis dintre comentatori pe M. Lupescu și M. Sadoveanu.) A spulberat cu indignare tot ce s-a scris calomnios despre Creangă și a militat chiar pentru redeschiderea procesului de la Mitropolie și pentru reabilitarea lui Creangă ca om al bisericii.

Scanned with OKEN Scanner

DIN CORESPONDENȚA LUI G. T. KIRILEANU CU MIHAI LUPESCU

CONTRIBUȚII LA CUNOAȘTEREA REVISTELOR „ȘEZĂTOAREA" ȘI „ION CREANGĂ"

DE

I. H CIUBOTARU

Scrisorile pe care le prezentăm provin din fondul de documente „G. T. Kirileanu", intrat în anii din urmă în patrimoniul Bibliotecii Academiei Republicii Socialiste România. Ele reprezintă numai o mică parte[1] din bogata corespondență purtată, între 7 aprilie 1889 și 9 iulie 1922, de cărturarul moldovean G. T. Kirileanu[2] cu cel mai apropiat dintre prietenii săi, învățătorul Mihai Lupescu[3]. Împrejurări favorabile, asupra cărora ne vom opri pe scurt în continuare, i-au unit pe cei doi într-o prietenie trainică și de durată.

În toamna anului 1884, M. Lupescu, proaspăt absolvent al Școlii normale „Vasile Lupu" din Iași, își începea apostolatul în comuna Broșteni, pe atunci jud. Neamț, astăzi jud. Suceava, comună de care aparținea și satul Holda, unde se născuse, la 13

---

[1] În mapa XLIX — *varia 1*, din fondul „G. T. Kirileanu", B. A. R. S. România, sînt cuprinse 896 de scrisori, dintre care 845 reprezintă schimbul de corespondență între G. T. Kirileanu și M. Lupescu. Noi publicăm acum doar 23 de piese.

[2] Referitor la viața și activitatea lui Kirileanu, vezi Constantin Bostan și Valentin Ciucă, *G. T. Kirileanu*, Piatra Neamț, 1970, singura contribuție mai amplă de pînă acum. Lucrarea, deși se vrea o monografie, nu reușește să reflecte satisfăcător personalitatea și activitatea cărturarului.

[3] Descendent al unei familii de țărani din Spătărești Fălticenilor, *M. Lupescu* (5 sept. 1862—17 aug. 1922) a fost învățător la Broșteni (între anii 1884—1898), iar de aici a plecat ca director la Orfelinatul agricol din Zorleni — Tutova, unde a rămas pînă în 1920, cînd s-a pensionat. Împreună cu Artur Gorovei a scos „Șezătoarea", iar mai tîrziu, alături de T. Pamfile și L. Mrejeriu, avea să se numere printre fondatorii revistei „Ion Creangă". A desfășurat o bogată activitate pe tărîmul culturii populare. Culegerile sale de folclor, pe care a încercat zadarnic să și le adune în volume, au rămas răspîndite prin publicațiile periodice ale vremii („Contemporanul", „Rominul", „Lumina pentru toți", „Gazeta săteanului", „Casa rurală" ș. a.), dar mai ales în „Șezătoarea" și „Ion Creangă". În domeniul etnografiei a publicat *Cromatica poporului român*, București, Socec, 1914 (în tovărășie cu T. Pamfile) și *Botanica poporului român*, pe care a scos-o la Fălticeni, în 1915, cu Artur Govoei.

martie 1872, Gheorghe Kirileanu. Lupescu l-a cunoscut mai întîi pe bunicul acestuia dinspre mamă, preotul holdean Teodor Ioanovici, cu care s-a împrietenit destul de repede și în casa căruia l-a întîlnit, probabil, pe cel ce avea să devină mai tîrziu „bunul și adevăratul lui prieten". Feciorul mai mare al lui Grigore Kirileanu, rămas orfan de mamă la o vîrstă destul de fragedă, se afla acum sub oblăduirea bunicului, care îl adoptase, dîndu-i totodată numele de Teodorescu[4]. El își începuse studiile la școala din Broșteni, le continuase la Fălticeni, încercase, fără izbîndă, să intre ca bursier la Seminarul „Veniamin Costachi" din Iași, poposise un an la Școala de cîntări bisericești din Piatra Neamț, iar acum, urmînd sfaturile insistente ale tutorelui, era din nou gata să bată la porțile seminarului ieșean.

Întîlnirea cu Lupescu avea să însemne însă pentru Kirileanu revelația unei profesii, aceea de învățător, pe care o găsea în consonanță cu aspirațiile sale. Firește, vestea renunțării definitive la cariera ecleziastică nu putea să-l bucure prea mult pe popa Todică[5]. Totuși, el a trebuit să consimtă, nu fără o undă de regret, ca nepotul să-și continue studiile, începînd din toamna lui 1887, la Școala normală „Vasile Lupu" din Iași. De aici înainte, mai exact din 1887 și pînă în august 1922, cînd a intervenit sfîrșitul fulgerător al lui Lupescu, acesta va rămîne pentru Kirileanu „cel mai bun povățuitor și sprijinitor". „Și oricînd voi auzi numele Mihai Lupescu — spune tînărul normalist într-o scrisoare[6] — inima-mi va tresări, scoțînd la față cele mai sincere sentimente de iubire și recunoștință". La rîndul său, Lupescu rememora, cu emoție, momentele mai însemnate ale acestei frumoase prietenii: „M-am purtat întîi cu tine ca un frate mai mic, iar cînd te-am cunoscut bine te-am uibit ca pe copilul meu. A venit vremea cînd am văzut în tine pe bunul și adevăratul meu prieten. [...] Nu știu de ț-am fost de vreun ajutor; știu însă că la orice bucurie și durere te-am avut părtaș"[7].

Corespondența la care ne referim suscită interesul sub multiple aspecte. Faptul se desprinde cu ușurință chiar din scrisorile asupra cărora ne-am oprit, de această dată, deși ele se referă îndeosebi la istoricul revistelor de folclor „Șezătoarea"[8] și „Ion Creangă"[9], cercetate cu stăruință în ultima vreme[10]. Contribuțiilor de pînă acum li se adaugă astfel date noi, menite să întregească volumul de referințe privitoare la cele două publicații moldovene. În fine, multe din informațiile cuprinse în aceste documente, corelate cu altele similare[11], vor reliefa mai convingător rolul avut de G. T. Kirileanu și M. Lupescu în apariția revistelor amintite.

În prezentarea scrisorilor am păstrat ordinea cronologică, socotind că această modalitate va permite cunoașterea, cît mai exactă, a etapelor străbătute de revista de la Fălticeni, a factorilor care i-au determinat longevitatea și, în același timp, a raporturilor în care s-au aflat cîțiva dintre fondatorii ei. Din lipsă de spațiu, dar și pentru a asigura coerența problemelor ce ne interesează, am renunțat la unele pasaje mai

---

[4] Pînă la moartea bunicului semna numai cu acest nume; ulterior și-a adăugat și numele de familie al tatălui (Kirileanu).

[5] Așa i se spunea preotului de la Holda prin părțile locului.

[6] Vezi B. A. R. S. România, fondul „G. T. Kirileanu", mapa XLIX — *varia 1*, scrisoarea nr. 449.

[7] Idem, scrisoarea nr. 203.

[8] Revistă de folclor, apărută la Fălticeni, cu unele întreruperi, din 1892 pînă în 1929.

[9] Revistă de limbă, literatură și artă populară, apărută la Bîrlad, din 1908 pînă în 1921.

[10] Vezi Mircea Fotea, *Folclorul în revista „Ion Creangă"*, în vol. *Folclor literar*, II, Timișoara, 1968, p. 341—353; Petru Ursache, *Șezătoarea în contextul folcloristicii*, București, Minerva, 1972.

[11] Vezi *Scrisori către Artur Gorovei*, ediție îngrijită și introducere de Maria Luiza Ungureanu, București, Minerva, 1970, p. 123—222 și 229—273.

[12] Este vorba de revista „Șezătoarea", Lupescu îi ceruse lui Kirileanu un articol pentru primul număr al revistei, care avea să apară în martie 1892, și îl rugase, totodată, să ajute la difuzarea acesteia.

puțin semnificative, marcînd acest lucru prin puncte de suspensie incluse între paranteze drepte, semne care indică, dealtfel, și precizările noastre. Considerente asemănătoare ne-au călăuzit și în alcătuirea notelor explicative, pe care le-am întocmit numai în măsura utilității acestora.

Iași, 20.II.1892

Mult iubite domnule Lupescu,

[...] Prea mare respect am de o publicație[12] în capul căreia sînteți dv., pentru ca să mă produc și eu cu ceva *pe apucate*. În principiu sînt contra acelora care mor de dorul să-și vadă numele tipărit sub niște vorbe înșirate: „înșiră-te mărgărite ...". Am colegi cu astă manie, contra cărora am fulgerat și i-am mușcat de multe ori.

N-am scris pînă acum nimic. Destul e, cred, acest fapt pentru ca să-mi înțelegeți gîndurile. *Cînd voi scrie, vreau să scriu; și am să scriu.*

Și pentru a scrie îmi trebuie liniște, pe care acum n-o am absolut deloc. Și-apoi încă un lucru: nu-mi vine a crede că condeiul meu ar putea să se încline înspre genul popular. Acum, cel puțin, nu l-aș putea crede vrednic să se scurgă din pliscul lui geniul poporului. El e cam pamfletar, cam zeflemist de felul lui.

În puține cuvinte, condeiul meu e neîncercat. Vă promit însă că voi fi fericit a face vreo încercare sub auspiciile d-voastră. Dacă voi vedea că încercările mi-or reuși și dacă și părerea dv. va fi tot asta, atunci noroc să dea Dumnezeu!

În privința sprijinului revistei o să fac zvon printre colegi și prieteni. Trimiteți un exemplar pe adresa: *Ștefan Filon*, învățător, Gugești, plasa Crasna, județul Fălciu.

N-am vreme și trebuie să sfîrșesc, sărutîndu-vă cu toată căldura,

Ghiță

B. A. R. S. România, fondul „G. T. Kirileanu", mapa XLIX-varia 1, Scrisoarea nr.* 464.

II

Iași, faur 12/25, 1902

Iubite Moșucule,

Pentru „Șezătoarea" totdeauna voi căuta să dau cît mă vor ajuta puterile. Prin urmare, numărați-mă și pe mine între reînviitorii ei. Plătesc lunar cîte un leu, la nevoie și doi. Todirească-i i-am scris, dar n-am primit încă răspuns.

Un prieten al meu, Paul Zarifopol, care dă acum doctoratul în Germania, în specialitatea limbilor romanice, în urma propunerii mele de a veni la „Șezătoarea", nu numai cu ajutor material dar și cu ajutor intelectual și moral — ca acela ce cunoaște folclorul în toate limbile romanice —, îmi răspunde următoarele: „Penru «Șezătoarea»" să facem tot ce se poate ca să nu moară cu totul. Eu primesc bucuros să fiu contribuabil și în curînd am să-ți trimit dovadă palpabilă de această aderență. Cît despre colaborarea mea, e altă vorbă. Pentru moment încă, propriul meu cuget nu mă arată matur pentru *pu-*

* (Întrucît întreaga corespondență la care ne referim se află în aceeași bibliotecă, același fond, și este înregistrată sub aceeași cotă, vom indica în continuare numai numărul scrisorii).

blicare de studii folklorice". Aşadar, avem încă un contribuitor de cîte 1 franc pe lună. Lui Ciobanu am să-i propun zilele acestea, căci pînă acum nu i-am putut afla adresa.

Spuneţi, vă rog, lui Neculai[13] că i-oi răspunde în curînd (cît de curînd nu mă întrebaţi pe mine, ci gîndiţi-vă la lenea mea!). Pînă atunci aflu că domnul Meissner[14] n-a isprăvit de trecut pe curat conferinţa lui, ca să mi-o poată da spre copiere pentru revistă. Darea de seamă ar fi prea tîrziu acuma pentru numărul de pe februarie. Voi pune-o dar, în cîteva cuvinte, ca notă la conferinţa domnului Meissner. [....]

Chiar acum am primit răspuns şi de la Todiresca. Ea primeşte a cotiza pentru „Şezătoarea" şi cere numai să i se facă cunoscut din timp unde trebuie trimeasă. În privinţa colaborării la revistă, de asemenea, îmi răspunde următoarele: „Mă voi sili să dau tot concursul cu putinţă; dacă nu voi putea face după aşteptări, să se creadă, că nu e din rea voinţă, ci din lipsă de timp", mai ales acuma în preajma definitivatului ei. Mă mai întreabă unde va trimite materialul adunat. Aştept răspunsul dumneavoastră ca s-o pot lămuri.

Multe sărutări de mînă mătuşicăi şi doamnei Popa, salutări călduroase domnului Popa, iar dumneavoastră darnice sărutări, de la al dumneavoastră devotat nepoţel

Ghiţucă

Scrisoarea nr. 576

III

Grumăzeşti, 14 faur 1904

Iubite Moş Mihai,

Nu v-am mai putut scrie tot din pricina pentru care n-am răspuns lui Neculai de-atîta vreme: un fel de toropeală sufletească ce mă cearcă de cîteva ori peste an. Dar despre isprăvile din Bucureşti v-a fi spus cîte ceva Neculai, cu care am fost împreună. Am făcut cunoştinţă cu cei de la „Sămănătorul", care mi-au arătat multă amabilitate, mai ales Chendi, cel cu ediţia stîlcită[15] a lui Creangă. Mai făcui cunoştinţă cu I. A. Rădulescu[16], care-i un om f[oarte] simpatic şi de valoare. În sfîrşit, m-am mai împărtăşit cu vorbe şi sfaturi de la un Maiorescu, un Basset[17], un Iorga, un Mehedinţi şi văd bine că hagialîcul meu anual la Bucureşti mi-i de folos din toate punctele de vedere. Atîta numai că pe urmă cad mai degrabă în toropeala din care abia după o lună de linişte, în Grumăzeşti[18], am ieşit.

---

[13] *Neculai Stoleriu* (1878—1916), învăţător. A întemeiat cercul cultural „Deşteptarea sătenilor", „în cadrul căruia a scos periodicul „Vestitorul satelor", şi s-a numărat, alături de A. Gorovei şi M. Sadoveanu, printre fondatorii revistei „Răvaşul poporului", apărută la Fălticeni între anii 1907—1909.

[14] *C. Meissner* (1854—1942). A fost profesor de pedagogie (1881) şi mai apoi director (1886) la Şcoala normală „Vasile Lupu" din Iaşi, inspector şcolar (1892), secretar general al Ministerului de Instrucţie (1894) şi inspector general al învăţămîntului primar şi normal-primar. I-a preţuit foarte mult, atît pe G. T. Kirileanu, pe care l-a îndemnat să-şi continue studiile, cît şi pe M. Lupescu, în care vedea, la un moment dat, pe cel mai bun învăţător din Moldova.

[15] Se referă la ediţia Ion Creangă, *Opere complete*, Bucureşti, Minerva, 1902, îngrijită de Il. Chendi şi Şt. O. Iosif, în care nu s-a ţinut seamă de particularităţile graiului moldovenesc.

[16] Este vorba de I. A. Rădulescu-Pogoneanu.

[17] *L. Basset*, fost secretar al Curţii regale.

[18] În satul Grumăzeşti din ţinutul Neamţului, Kirileanu a fost o vreme profesor particular în casa prinţului Aristide Caradja.

Scanned with OKEN Scanner

Cînd am sosit aici din vacanță, am găsit o carte poștală de la d-l Artur[19], în care îmi spune că „Șezătoarea" iar are gînd de hodină, de dispariție. L-am întrebat ce este ? Și-a retras oare Ministerul de Instrucție cele 150 de abonamente, mulțămită cărora a putut ieși „Șezătoarea" anul trecut ? Ori ce-i alta ? Iată-i o lună de cînd n-am mai primit nici un răspuns. Poate că dv. veți fi știind cum stă lucrul și vă rog a mă lămuri ; căci atîta lucru bun avem și noi în ținutul nostru, al Sucevii, și acela să piară ? Păcatul ar fi mare în toate privințile. Căci nu-i puțin lucru, în țara românească, o revistă din care-au putut ieși 8 volume. Prin asta s-a dobîndit o tradiție, o vechime care este o forță cu greu de întemeiat și, prin urmare, nimicirea ei ar fi de mare pagubă.

Așteptînd ceva vești de pe la d-voastră, vă sărută cu dragoste devotatul

Ghiță

Scrisoare nr. 599

IV

București, 18 iulie 1908

Domnilor M. Lupescu, L. Mrejeriu și Tudor Pamfile,

Primesc cu plăcere a mă număra printre tovarășii întemeietori ai revistei de literatură populară „Ion Creangă", ce plănuiți a scoate în Bîrlad, trimițîndu-vă cotizația mea pe lunile august-decembrie 1908 (25 lei). Nădăjduiesc a vă trimite și un articolaș, săptămîna viitoare, spre a se tipări în nr. 1. Aș dori însă a mă împărtăși și pe mine cu articolul program ce aveți de gînd a-l pune în fruntea revistei, precum și cu planul copertei și al formatului, spunîndu-mi cine va priveghea alegerea și tipărirea materialului.

Urînd revistei și lucrătorilor ceasul cel bun și spornic, sînt al dv. cu totul devotat

Gh. T. Kirileanu

Scrisoarea nr. 624

V

București, 6 aug. 1908

Iubite Moș Mihai,

M-am spăriet de graba apariției lui „Ion Creangă" ! M-am gîndit la *Baiazid Fulgerul* și la iutele de condei Iorga ! Noroc să dea Dumnezeu și spor, după dorință ! Am citit număru 1 și mi-o plăcut. Și domnului Butculescu[20] i-a plăcut. Articolul meu poate veni și peste 5—6 zile, ca pentru numărul 2. Știți, eu sînt cam migălos și deloc *fulger* la scris — și mai cu seamă la tipar !

Prea mare cinste mi-a venit prin întîmplarea ordinii alfabetice ; nu merit cinstea a fi întîiul ![21]

Adînc devotat,

Ghiță

[19]. Artur Gorovei.

[20]. *N. Butculescu*, profesor de contabilitate. Lucra la cancelaria Curții regale.

[21]. Fondatorii revistei „Ion Creangă" apar, pe frontispiciul primului număr, în ordinea următoare : G. T. Kirileanu, M. Lupescu, L. Mrejeru și T. Pamfile.

Scanned with OKEN Scanner

Trimit 25 lei, contribuţia mea la „Ion Creangă“ pe lunile august-decembrie 1908.

Scrisoarea nr. 666

VI

[Zorleni]
9 sept. 1908

Iubite Ghiţă,

Oare la Librăria Naţională n-am putea noi trimete, spre desfacere, cîte 20 numere din „Ion Creangă“ ? Ia, te rog, întreabă şi dă-ne răspuns. Ne pare tare bine că pe lîngă „Ion Creangă“ încep să se strîngă culegătorii cei buni. Avem şi pe Vasiliu-Tătăruşi[22] şi pe unul Moldovanu din Bosanci — Bucovina. Gorovei o lasă la pas. Vede el că cu cinstea avem să facem treabă bună. Avem 19 întemeietori. Viaţa revistei e asigurată. Încep a veni şi abonamente. Am plătit numerele 1 şi 2 şi pregătim paralel şi pentru numărul 3. Lucrăm sigur. [...]

Cu sănătatea, tot mai binişor. Leon se pregăteşte de-ducă. Îl cam necăjesc întocmirile lui de pe aici. Rău are să-i vie lui odată şi odată.

Te sărută
Moş Mihai

Scrisoarea nr. 156

VII

Bucureşti, 11/24 oct. 1908

Iubite Moş Mihai,

Vă trimit cîteva pagini cu darea de samă giuruită[23]. Să se publice la urma numărului şi iscălitura să se lese numai cu iniţialele. V-aş fi mai trimis una asupra broşurii lui Dragoslav[24], *Facerea lumii* (nr. 4 din Biblioteca Socec), asupra căreia Mihalache Dragomirescu, directorul bibliotecii Socec, are o prefaţă exagerată din cale-afară. Pretinde că e cărticică de folclor şi cînd colo e o adunătură de închipuiri, înflorite fel şi chip. Şi totuşi Dragomirescu îl ridică mai presus de I. Creangă. Cred că îmi veţi lăsa loc în numărul pe noiembrie, ca să-i trag o răfuială *inconcusurabilului* (?) Mihalache, cu prilejul dării de samă asupra cărticelei lui Dragoslav.

Al dumneavoastră devotat,
Ghiţă

Scrisoarea nr. 679

---

22. *Al. Vasiliu*, învăţător. Şi-a desfăşurat activitatea în satul Tătăruşi, localitate care reprezintă şi astăzi una dintre cele mai interesante vetre folclorice din podişul central moldovenesc. Harnic şi pasionat, Al. Vasiliu a cules de aici un bogat material de folclor pe care l-a publicat în coloanele revistelor „Şezătoarea“ şi „Ion Creangă“, precum şi în volume. Ca să dăm doar un singur exemplu, lucrarea *Cîntece, urături şi bocete de-ale poporului*, Bucureşti, Socec, 1909, o adevărată monografie folclorică locală, reprezintă o contribuţie de preţ la cunoaşterea folclorului moldovenesc.

23. În această dare de seamă, Kirileanu stăruie asupra chestiunilor de etnografie şi folclor cuprinse în *Analele Academiei Române*, din anii 1907—1908.

24. I. Dragoslav, *Facerea lumii*, Bucureşti, Socec, 1908.

VIII

București, 24 oct. 1908

Iubite Moș Mihai,

Cărțile cerute le-oi cumpăra și vi le-oi trimite mîine sau poimîne. Și Dumnezeu să vă ajute s-o scoateți la capătul dorit cu *Cromatica*[25]. Domnul Basset a zis că bine ați făcut scriind lui Ion Teodorescu[26], căci și domnului Bolomey i-a dat instrucții să reguleze într-un fel și cu școala și cu cooperativa. Am primit cartea părintelui Antonovici[27] și vă mulțămesc; asemenea cărți sînt o binefacere și o mîngiere în zilele noastre întunecate de atîtea păcate. Trecutul, cu cărțile sale bune, parcă se ridică din mormînt și ne îndreaptă, pe căile cele bune, spre un viitor mai temeinic. Prețul de 1 leu cinzeci, vi l-oi ține în socoteală la plata cărților ce am a vă trimete.

Vă trimit alăturatele foițe[28] în care aveți ceva pentru „Ion Creangă", de la V. Savel (ficiorul lui popa Savel din Folticeni). Cred că ar fi bine de publicat, ca variație, asemenea material. Notița de la început va fi ca din partea redacției și se va tipări cu pipit. Articolul lui Gheorghiasa[29], asupra îmbrăcămintei la Broșteni, cred că ar fi nimerit să-l începeți a-l publica de la numărul pe ianuar, căci va trebui împărțit în trei numere. Alăturat veți găsi o fițuică cu cîteva cuvinte din niște manuscripte a lui Conachi, pe care le pregătesc pentru tipar. V-aș ruga să-mi dați lămuriri asupra lor. Domnul Haralamb trebuie să știe bine. Despre cărțile cerute de la Casa Școalelor va mai întreba domnul Butculescu, căci știți cît de greu se urnesc pe la ministere.

Al dumneavoastră, cu dragoste,

Ghiță

Scrisoarea nr. 682

IX

București, 25 oct. 1908

Iubite Moș Mihai,

Azi a fost pe la mine d-l Gorovei și mi-a arătat o scrisoare lungă de la Ion Urban Jarnik, din Praga, în care acesta îi cerea lămuriri asupra revistei „Ion Creangă". Dacă, adică, această revistă este deosebită sau o urmare a „Șezătorii", deoarece în „Ion Creangă" a văzut și pe Gorovei. Mai spune că se bucurase văzînd că s-a înființat o „Societate a folcloriștilor", care să înlesnească regulata apariție a „Șezătorii", și, cînd colo, vede că „Șezătoarea" apare neregulat, iar în loc iese „Ion Creangă ..." etc. Zice că va

---

[25]. Vezi nota nr. 3.

[26] *Ion Teodorescu*, învățător. A fost elevul lui M. Lupescu. La îndemnul acestuia a cules folclor și probe de grai popular, pe care le-a publicat în „Șezătoarea" și „Ion Creangă".

[27] I. Antonovici, *Frații Gheorghe și Neculai R. Codreanu, fondatorii liceului și ai școalei secundare — profesionale de fete din Bîrlad*, Bîrlad, 1908.

[28] Aceste „foițe" cuprindeau cîteva fragmente de scrisori în versuri, de cîntece de dragoste și de cătănie, pe care V. Savel le-a publicat în revista „Ion Creangă", I, 5, 1908, p. 131—132, sub titlul *Două răvașe soldățești.*

[29] *Petre Gheorghiasa*, învățător. Ca și cloegii săi, Simion T. Kirileanu, L. Mrejeriu și I. Teodorescu, i-a fost lui M. Lupescu sîrguincios discipol.

Scanned with OKEN Scanner

ține cursuri de l[imba] rom[ână] și îndeosebi de literat[ură] pop[ulară] rom[ână] la Universitatea din Praga. A venit, se înțelege, vorba și de cauza răcelii dv. pe d-l Gorovei-și „Șezătoarea" și i-am spus, pe departe, că astă vară dv. v-ați așteptat la Gorovei de mai multă prietenie din parte-i etc.

Domnul Buteulescu zice că cei de la Casa Școalelor au dat ordin să ni se îndeplinească cererea. De veți primi cărțile, faceți-le dumneavoastră adresa de mulțămire. Și spuneți-mi și mie, ca să știu de ați primit cărțile.

Adînc devotat,

Ghiță

Scrisoarea nr. 683

X

București, 17 dec. 1908

Iubite Moș Mihai,

Am fost la Tzigara[30] și a zis că zilele astea scoate de sub tipar două volume, și, îndată după aceea, va avea disponibile clișee nimerite pentru „Ion Creangă". Eu i-am dat ghes să ne dăruiască și un articolaș, o lămurire a clișeelor. Mi-a făgăduit, dar la sfîrșitul săptămînii acesteia. În altă parte nici n-am unde căuta și nici vremea nu mă încape, fiind peste samă de ocupat.

Rugați pe don general Pamfile să mă ierte că nu i-am putut răspunde; tot din pricina ocupațiilor. Eu vă scrisesem să nu stăruiți pe lîngă Vasiliu Al. pentru contribuția ca membru întemeietor, deoarece pentru un învățător e mult nu numai 5, ci și 3 lei. Și vă rugasem a-l lăsa numai în plata abonamentului, mulțămindu-ne cu o colaborare prețioasă de material folcloric, iar nu bănesc. Acuma el îmi scrie că dv. ia-ți spus într-un răvaș că eu v-aș fi înștiințat să cereți de la Vasiliu Al. contribuția ca membru fondator. Trebuie să fie vreo încurcătură.

Am la mine 10 lei; abonamentele de la Șt. Capșa și Tzigara-Samurcaș. Aștept să se facă 20 și să vi-i trimit.

Al dumneavoastră devotat,

Ghiță

Scrisoarea nr. 688
1/III, 1909

XI

Iubite Ghiță,

Nu mă uita cu cartea lui Vasiliu[31] și a lui Ciorogariu[32]. Nu ne uita nici cu material p[entru] revistă. Oare lipsa de vreme nu e o părăsire dulce, politicoasă, a re-

[30] Al. Tzigara-Samurcaș.
[31] Al. Vasiliu, *Cîntece, urături și bocete de-ale poporului*, București, Socec, 1909.
[32] P. Ciorogariu, *Cîntece din popor. Versuri și muzică*, București, Socec, 1909.

Scanned with OKEN Scanner

vistei ?! Pamfil[33] va fi patru luni în București, la Davilla, la tragere la țintă. Cred că te vei întîlni cu el. De Paști am avut pe Cîrlănescu la mine ; mi-a părut tare bine. Fărcășanu s-a dus ieri la Piatra ; vine îndată înapoi. În privința lui ți-oi scrie în curînd. Cu sănătatea o dau parcă mai binișor. Arăm și lucrăm mereu. Ce zici de cărțulia *noastră*[34]? Vai, multe greșeli ne-a făcut la tipărit ! [...]

E adevărat că Gorovei mi-a făgăduit și mie că va veni pe la Zorleni, la 19 april. Să-l vedem. Jarnik s-a abonat la „Ion Creangă" ; el singur ; și mi-a trimis și abonamentul. De ce-o fi refuzat întîi și de ce-o cerut în urmă singur, nu știu. Și Weigand a plătit abona[mentul]. Cei din străinătate mi-au trimis mai toți abon[amentul].

De pe la munte nu știu nimic. Popovici mi-aduce veste chiar acum că pînă sîmbătă nu pot avea fot[ografiile]. În tot cazul, pînă la 10 april le veți avea. Mîne dau eu ochii cu fotograful.

Te sărută

Moșu

Scrisoarea nr. 146

XII

București, 8/21 apr. 1910

Iubite Moș Mihai,

Scrisoarea pe care veți fi primit-o ieri, împreună cu banii p[entru] „Ion Creangă", v-a arătat că vă scrisesem încă din luna trecută. S-a întîmplat însă că luna asta ați întîrziet cu cererea banilor pînă ieri și din cauza asta am întîrziat și eu cu trimiterea scrisorii și banilor. Prin urmare bănuielile dv. din scrisoarea către domnul Buteulescu erau cu năpaste.

Mai alaltă sară am stat de vorbă, pînă după miezul nopții, cu poetul Coșbuc și, între altele, mi-a spus că nu i-au plăcut culegerile de jocuri copilărești a lui Pamfil. I-am spus : de ce nu scrieți în vreo revistă, să-i dați îndrumările dumneavoastră ? A răspuns că poate ar lua-o cu supărare etc. Vă spun ca să știți. Vă rog spuneți-mi cît trebuie (adică cît e dator) ca să vă plătească din abonament domnul Gogu Capșa ? Mi se pare că abonamentul domnului Tzigara-Samurcaș tot prin mine l-ați primit. În acest caz vă rog a-mi spune și datoria domniei sale.

Al dumneavoastră devotat,

Ghiță

Scrisoarea nr. 717

XIII

București, 25 mai 1910

Iubite Moș Mihai,

Mulțămesc pentru știrile ce-mi dați. Am primit colile din anul XI ale „Șezătorii" *editate* de Gorovei. Văd că nu se arată numele culegătorilor, lăsîndu-i, se vede, numai

[33] Tudor Pamfile.

[34] D. I. Fărăcșanu și M. Lupescu, *Creșterea pomilor, pe înțelesul țărănimei*, Bîrlad, Lupașcu, 1909.

pentru tabla de materii ... E bine însă că duce înainte acest semn de cultură pentru depărtatul nostru colţ de ţară. Ar fi păcat să înceteze cu tipărirea. La întrebarea dv., de ce nu mai dau ceva la revistă, repet, subliniez, cele ce v-am mai spus: întîi, am eu destule treburi la serviciu, care cer întîietate faţă de toate ocupaţiile personale; al doilea, mă dau f[oarte] greu la scris pentru tipar; al treilea, nu-i nici o pagubă dac-a mai aştepta materialul meu, deoarece-i din izvoare care sînt la dăpost în manuscrise ce se păstrează în arhive publice. Cu mult mai folositoare e munca dv., care stăruiţi îndemnaţi şi adunaţi material din guri pe care le astupă pămîntul una după alta. În direcţia asta stăruiţi cu îndemnurile, iar nu în direcţia unuia ca mine, osîndit a sta închis între patru pereţi toată ziulica. Mă rog însă a publica, dacă se poate chiar în numărul ce va apare la 1 iunie, alăturata notiţă între însemnările de la sfîrşitul paginilor revistei. Ţin să se ştie că şi-un istoric poate face nedreptăţi[35].

Al dumneavoastră devotat,

Ghiţă

Scrisoarea nr. 719

XIV

Bogdăneşti, Ziua Crucii, 1919

Iubite Ghiţă,

Nu ştiu de-ai primit poştala prin care te înştiinţam că, între 12—28 august, voi fi în Bogdăneşti. Te-am aşteptat, după făgăduială, să vii să ne vedem şi să mai povestim de unele şi de altele, căci firul vieţii se deapănă şi aş vrea să te mai văd. De sigur că n-ai putut veni, căci multe vei fi avînd şi tu pe cap în vremurile de azi. În Bogdăneşti am petrecut bine. Bătrîna trăieşte încă. Numai casa se darapănă şi-i greu de reparat acum, cînd toate sînt scumpe şi nu se găsesc. Cît am stat, am fost de două ori nun mare. Am cununat pe Mihai Herescu, băietul lui Herescu de la Găineşti, şi pe Vîrgolici cu Dochia. Era să-i cunune domnul Butculescu, însă nu ştiu din ce pricini nu s-a putut. Am mai fost şi cumătru mare. Prin Fălticeni, unde n-am stat decît la venit şi la întors, m-am întîlnit numai cu Gorovei. E bătrîn şi el, ca şi mini, şi slăbit. Am vorbit de amintiri şi nimic de-ale politicii. A fost pe la mine cu amîndoi ficiorii [...]

Căpitanul Pamfile mi se pare că părăseşte Bîrladul; cu ducerea lui, de sigur că şi „Creangă“ va apune. Dacă cu el nu mai scoatem pe „Ion Creangă“, vom reînvia „Şezătoarea“. Nedreptăţit a fost şi el în timpul războiului. Cîţi sedentari din locotenenţi sînt maiori, şi el rămîne inferiorul inferiorilor lui!? Păcat! Cinstea şi trăinicia la noi, sînt *hocnite** (s. n.) şi la coadă, iar obrăznicia şi nepriceperea, în cinste. Bună ţară, ră tocmală!

Mai scrie-mi şi mai spune-mi cîte ceva. Te sărută şi te îmbrăţişează,

Moşu

Mi-a părut tare bine de reînvierea „Vestitorului satelor“. În el trăieşte Stoleru

Scrisoarea nr. 123

---

[35] În „Neamul românesc literar“, din 23 mai 1910, revistă la conducerea căreia se afla N. Iorga, s-a tipărit, ca inedit, un articol al lui Ion Creangă, care, de fapt, apăruse iniţial în „Columna lui Traian“, III, 1872, şi fusese reluat ulterior în ediţia a doua a scrierilor lui Creangă, îngrijită de G. T. Kirileanu.

Scanned with OKEN Scanner

XV

Bogdănești, 3/XI, 1920

Iubite Ghiță,

[...] În politică tot nu mă bag. Mi-oi putea servi pe ai mei și așa. De se va face în Bogdănești casă de sfat și cetire, voi dărui biblioteca satului și-i voi lumina pe cei ce-or dori și așa. [...].

„Ion Creangă" a rămas numai cu Pamfile. Administrația a luat-o Popovici[36] și e tot la Orfelinat. Cum va mai merge nu știu. Gorovei nu vra să mai scoată „Șezătoarea".

Învățătorimea din Suceava e mai toată înglobată în politica partidelor și tare se mai dușmănesc. Ce văd eu acuma între învățători, m-am îngrozit. Iar școlile au ajuns în așa hal de nu știi ce-i: școală ori batjocură! Majoritatea învățătorilor sînt suplinitori, iar normaliștii ce ies caută muncă puțină și leafă grasă. Cu această stare de lucruri satele vor rămînea tot întunecate.

Nu mă da uitării și scrie-mi. Nevastă-mea îți trimite multă sănătate, iar eu te îmbrățișez și te sărut cu dor,

Moșu

Acum, sara, am primit și scrisoarea ta din urmă. Să trăiești pentru toate veștile ce-mi dai. Ești acolo singurul suflet de moldovan cinstit, care privegheză și pui umărul unde trebuie și cît poți. Dumnezeu să-ți lungească anii vieții și să te ție acolo stîlp pentru lucrurile bune și adevărat românești.

Moșu

Scrisoarea nr. 184

XVI

București, 18/10 1921

Dragă Ghiță,

Cu adîncă durere îți vestesc moartea în Chișinău a bunului, scumpului, harnicului și iubitului meu Tudor Pamfile. Boala de care a suferit nu l-a iertat și în ziua de *16 oct. a. c.* [s. n.] și-a dat sufletul. Tare m-am scîrbit. Cîți răi trăiesc și cum sufletele alese pier! Mi-era drag ca sufletul, căci era și el un fel de fiu sufletesc al meu. Cel puțin nu m-am putut duce să-l văd ...

Să trăiești,

Moșu

Scrisoarea nr. 178

---

[36] *T. Popovici*, învățător. A activat la Orfelinatul agricol de la Zorleni — Tutova alături de M. Lupescu, pe care l-a înlocuit în funcția de director, cînd acesta s-a pensionat. O scurtă perioadă de timp, tot după plecarea lui Lupescu, a fost administratorul revistei „Ion Creangă". După moartea lui T. Pamfile, ajutat de soția acestuia, T. Popovici a încercat, fără a izbîndi, să prelungească viața revistei bîrlădene.

* A hocni = a repezi, a da înapoi.

Scanned with OKEN Scanner

XVII

Bogdăneşti, 15.XI, 1921

Iubite Ghiţă,

Am primit mandatul cu 500 lei pentru bustul lui Stoleriu, contribuţie din partea Curţii regale, şi, ştiind că ea s-a dat prin stăruinţa ta, atît domnul Ciurea cît şi eu îţi mulţămim din inimă şi din suflet. Domnului Basset i-om mulţămi în curînd.

Moartea lui Pamfil a lăsat jale şi durere în sufletul prietenilor lui adevăraţi şi un mare gol în ogorul folcloristicei. Revista „Ion Creangă", a cărei sarcină şi conducere a dus-o el, va fi înmormîntată cu el. Nimeni nu-i va da directiva dată de el; şi prin urmare nu va mai apărea. Materialul ce-a rămas de la el îl deţine doamna Pamfil, de la care cred să-l pot capata eu. Popovici de la Zorleni m-a întrebat de n-ar fi bine să continuăm scoaterea lui „Ion Creangă"; nu i-am răspuns încă, dar eu cred că revista să nu mai apară ca o durere după fostul ei director.

Ieri am fost pe la Gorovei în chestia „Şezătorii". Am stat mult de vorbă cu el. E dispus să reînvie „Şezătoarea", de la 1 ian. 1922, dar nu-i cu ce. Un număr într-o mie de ex[emplare], de-o coală, deocamdată, ar costa cam 550 lei. Şi atunci i-am spus că, pînă ce încep a sosi abonamentele, să lucrăm pe credit. Dacă, Casa regală, la care vom face un călduros apel, ne-ar lua vreo 30 abon[amente] şi Ministerul Şcoalelor o sută, am avea vreo 2 600 lei. — cu care bani am putea acoperi primele cheltuieli, abon-[amentul] fiind de 20 lei anual. Revista să iasă, deocamdată, într-o mie de ex[emplare] şi cu cît vom capata parale îi vom mări şi cuprinsul. După cîte ştim de la „Ion Creangă", ea ar putea avea cam 500—800 abonaţi în ţară şi străinătate.

Material, în primele numere, am găsi dintr-al lui Pamfile şi mai am şi eu; apoi eu voi scrie la prietenii mei, învăţători, şi cred că vom avea din belşug. A rămas acum să vestim prin ziare că la 1 ian. 1922 va reapărea „Şezătoarea". De ai vreun prieten ziarist, roagă-l să vestească aceasta. După cum vezi, „Şezătoarea" judeţului nostru va reînvia. Gorovei e tare necăjit băneşte şi a făgăduit că va da şi el cît va putea, căci n-are de unde. Administraţia rev[istei] o voi avea eu. El rămîne director şi redactor. Eu administrator şi redactor. Dar gîndul meu este acel de la începutul „Şezătorii", de-a aduna comorile poporului care se prăpădesc, mai ales astăzi, cînd bunele orînduieli de vremuri s-au răscolit, iar altele străine şi păcătoase le ie locul. Cred că vei fi al nostru cu trup şi suflet, cum ai fost de la început. Cînd ai vreme, dă-mi o listă de prietenii tăi care crezi că ar primi bucuroşi „Şezătoarea".

Cînd te întîlneşti cu Mehedinţi, roagă-l să-mi trimită şi mie „Duminica poporu-tui" cu articolul scris despre mine. Mai roagă-l să ne trimită în schimbul „Vestitorului" această foaie. Cu „Vestitorul" mergem binişor. Numărul de pe d[ecem]bre îl închinăm amintirii lui Neculai Stoleriu, întemeietorul lui [...].

Cînd ai vreme, mai spune cîte ceva şi lui *Moş Mihai, care te sărută cu dor.*

Scrisoare nr. 249.

XVIII

Bucureşti, 30 nov. 1921

Cinstite şi iubite Moş Mihai,

[...] Să nu pierdem răbdarea. Am căpătat de la Ministerul Artelor, prin mijlocirea unui bun prieten, făgăduiala a 10.000 lei pentru tipărirea unei reviste de folclor la Folticeni. Filip Ionescu zice că e păcat să nu i se păstreze numele de „Ion Creangă", căci în acest caz, ca nabab ce este, ar fi dispus să subscrie şi el una mie de lei. Acum fac

cerere și la Ministerul de Instrucție și la domnul Bibicescu, de la Banca Naț[ională], să văd n-om mai căpăta ceva ?

Al dumneavoastră devotat,
Ghiță

Scrisoarea nr. 881

XIX

Bogdănești, 28/15 XII, 1921

Iubite Ghiță,

Ieri am fost la Gorovei de i-am dus niște material pentru „Șezătoarea", de-al meu și de-al lui popa Bobulescu, care spune că numai de frica ta s-a executat. Îmi pare bine că-ți știe de frică, că el mai are mult material bun pentru „Șezătoarea"și, de frica ta, l-o trimete. Privitor la sumarul revistei, a rămas să ți-l dea Gorovei, căci are să-ți scrie. Revista va ieși în 1 000 ex[emplare] în două coale. E dată la tipar și va ieși bine. Material avem f[oarte] interesant. Îmi spune Gorovei că i-a scris și Weigand. Am scris domnului Mugur cerîndu-i numărul de ex[emplare] ce ar putea să ne icie. Prețul a rămas așa: (abonament, 30 lei pentru preoți, învățători, studenți și săteni; 40 lei p[entru] instituții și ceilalți și 50 lei p[entru] străinătate).

M-me Pamfile se mută la Tecuci, dar nu pomenește nimic de materialul rămas de la bărbatu-său. M-am întîlnit în ziua de 18 d[ecem]bre cu Simion și i-am cerut și lui material p[entru] „Șezătoarea"; a făgăduit. I-am scris și lui Vasiliu Alex., dar el mocnește într-însul ca ursul și greu îl dai la brazdă.

Ieri era mare vîlvă în Fălticeni. Cînd am intrat în tîrg, mai toți cei cu care mă întîlneam, și pe care-i salutam cu, mă salutau ei. În strada mare, ducînd cu popa Cîrlănescu un sac cu „Vestitoare" la poștă, toți se uitau la mine salutîndu-mă. La poștă aflu că eu-s numit prefect. Am surîs ironic; eu și prefect ! Iaca și Serafim, care mă trage la o parte și-mi spune că-s numit prefect. Am rîs. Dealtfel, în ziua de 26 dec., sara, am primit două telefoane de la șeful de cabinet al Ministerului de Interne, în cuprinderea următoare: „Mihai Lupescu, învățător, directorul revistei „Vestitorul satului" — Bogdănești. Te rog vină Ministerul de Interne. SS Racoviță, șef de cabinet".
Eu și cu preotul Cîrlănescu am zis: taci că scapă „Vestitorul" de necazuri și greutăți. Cînd colo, se vede că mă poftea să depun jurămîntul.

Mai umblînd încolo și-ncolo, toți mă felicitau. Gorovei îmi spune că sînt numit prefect și că trebuie să mă cheme la București. Auzind prin oraș că combinația aceasta ar fi făcut-o Tempeanu, m-am dus la el; și cum m-a văzut i-a părut bine, căci el și cu Guter erau gata să vie la Bogdănești. Aici mi-a spus că Iorga a cerut să fiu numit prefect și că nu pot să-l refuz. Arătîndu-i motivele pentru care nu pot primi această sarcină și încredințîndu-se de adevăr, a rămas să facă altă combinație.

Am făcut o scrisoare de mulțămire domnului Iorga și i-am dat-o lui Tempeanu să i-o ducă, și am scris și domnului Racoviță că sînt suferind. Și-așa, pe ziua de ieri, în orașul Fălticeni, am fost, în gurile tuturor, iar pentru mine nu, prefect imaginar !

Moșu

Scrisoare nr. 198

XX

București, 10 ian. 1922

Iubite Moș Mihai,

Mulțumesc din inimă pentru cuvintele bune de sărbători și, la rîndu-mi, vă doresc sănătate, spre a ține un loc de cinste și de bine în mijlocul atîtor uriciuni și

răutăți. Cu numirea dv. ca prefect, toți de aici au avut aceeași simțire: ce păcat că boala nu v-a îngăduit să puteți fi de folos nenorocitului nostru de județ. Tomegea[37] se gîndea că cu aș fi dat acest gînd domnului Iorga. Din nenorocire, domnul Iorga de mult nu mai primește sfaturi de la un biet țăran, de modă veche, cum sînt eu. S-a înconjurat cu altfel de oameni ... Cînd oi avea ocazie sigură, am să vă trimit o scrisoare a lui I. Hudiță, din care veți vedea cum cîntărește domnul Iorga pe tinerii ce nu pot fi lingușitori.

Foarte bine faceți că statorniciți bună regulă în privința veniturilor și cheltuielilor „Șezătorii". Numai așa i-om putea asigura o viață lungă și cu spor. N-am primit încă răspuns de la Gorovei, unde să trimit suma de 5 000 lei pentru primele numere. Din numărul 1 aș vrea să am eu 100 de exemplare, ca să fac abonamente la toți bunii mei cunoscuți, cu anumită poftire de abonament și colaborare. [...].

Cele mai călduroase urări de sănătate doamnei Lupescu, domnișoarei Cîrlănescu și soților Cîrlănescu. *Al dv. devotat și iubitor,*

Ghiță

Îmi pare f[oarte] rău de arderea mînăstirii Rîșca[38].

Scrisoarea nr. 883

XXI

Bogdănești, 31 ian. 1922

Iubite Ghiță,

La 1 mart a. c. „Șezătoarea" împlinește 30 de ani. În ea ai scris și tu și pentru ea ai muncit cu drag. În mart voim a scoate un număr festiv. Să trimeți lui Gorovei un articol cu amintirile tale despre ea și te rog să nu lipsești dintre colaboratori. Articolul să fie trimis pînă la 20 februarie. N-am fost de mult prin Fălticeni. Mă duc azi. Cred că revista pe ianuarie e gata. În curînd va fi împrăștiată în lume. Ți-oi trimite 100 ex[emplare]. Nu uita, te rog, de *Povești*[39], de *Cartea tineretului*,... și de *Alcătuirea gospodăriii*[40]. De este ceva cu ele bine de bine ... Mugure nu mi-a scris nimic [....].

Prescriu poveștile; pe urmă vine rîndul poeziilor. De n-ai trimes banii, trimete-i De la *Casa Școalelor* nu mi-a răspuns nimene.

Te sărută

Moșu

Scrisoarea nr. 219

---

[37] *V. Tomegea*, învățător. Trăiește și astăzi în satul Boroaia, jud. Suceava, unde și-a desfășurat activitatea. A condus „Vestitorul satelor" în ultima sa perioadă de apariție.

[38] Arderea Mînăstirii Rîșca.

[39] Lupescu îl rugase pe Kirileanu să se intereseze, la Fundație, de tipărirea *Poveștilor* (volum pe care îl încredințase editorului Mugur) și de posibilitatea publicării celor două broșuri în ediții mai dezvoltate. Din păcate, volumul său de povești, intitulat *La clăci*, a rămas nepublicat.

[40] M. Lupescu, *Alcătuirea unei gospodării țărănești*. Povețe și îndemnuri folositoare oricărui gospodar tînăr, Bîrlad, Lupașcu, 1913.

XXII

București, 16 mart 1922

Iubite Moș Mihai,

Auzisem, de la cucoana Ruxanda, despre boala dv. de gripă și, primind azi scrisoarea dv., m-am bucurat că ați scăpat cu bine. Feriți-vă cu grijă pînă vom scăpa de răcelile primăverii. Pentru „Șezătoarea" am a vă da o veste bună. Banca Națională m-a înștiințat că vă va trimite (în urma cererii ce am făcut anul trecut) suma de *10.000* lei, prin Banca Națională din Fălticeni. După primirea acestor bani, veți fi bun a face cuvenita scrisoare de mulțumire. După ce va ieși și numărul pe mart, voi cerca și pe la alte bănci, așa încît cred că vom scăpa de grija materială a cheltuielilor de tipar, rămînînd a o scoate în condiții tipografice mai bune (la Suceava, precum scrieți). Din numărul 2 vă rog să-mi trimiteți 50 de ex[emplare], ca să mai pot face îndemn la abonamente.

Eu zic să mai avem puțină răbdare cu Mugur, căci, pe cît aud, el umblă acum să cumpere o tipografie mare, și asta cred că-i cauza întîrzierii. „Lamura"[41] a ieșit. [...].

Dorindu-vă sănătate la întreaga familie, vă îmbrățișez cu dragoste,

Ghiță

Scrisoarea nr. 886

XXIII

Nedatată

Văd că din „Ion Creangă", anul XIV, 1921, au ieșit numai șapte numere. Eu cred că ar fi bine să scoatem încă un număr[42], în care să se publice din materialul ce a rămas de la Pamfile, și să se puie la sfîrșitul numărului tabla cuprinsului pe anul XIV, ca să se încheie anul în bună orînduială. Am făcut această propunere și lui T. Popovici, spunîndu-i că, dacă nu le-au mai rămas fonduri, voi găsi eu suma necesară pentru plata acestui ultim număr. I-am mai scris că ar fi păcat să se părăduiască o bibliotecă așa de bună ca a lui Pamfile, vînzîndu-se de ca obicei, și l-am rugat să întrebe pe doamna Pamfile cît cere pe bibliotecă, spre a-i găsi aici vreo instituție care să i-o cumpere și să fie de folos urmașilor. Ar fi bine să-i scrieți și dv. în această privință. [...].

[Scrisoarea nu este semnată, dar atît grafia cît și conținutul indică drept expeditor pe G. T. Kirileanu].

Scrisoarea nr. 887

[41] „Lamura". revistă de cultură, literatură, artă, știință. București 1919 — 1928.
[42] Acest număr nu a mai apărut. Vezi și nota nr. 36.

Scanned with OKEN Scanner

UN TIP DE DOINĂ SPECIFIC MOLDOVEI DE NORD

CONTRIBUȚII LA CUNOAȘTEREA CÎNTECULUI POPULAR ROMÂNESC

DE

FLORIN BUCESCU și VIOREL BÎRLEANU

Cu prilejul unor cercetări folclorice pe care le-am întreprins, în urmă cu aproape șapte ani, în cîteva sate din nordul Moldovei[1], am constatat existența unei melodii de doină deosebit de interesantă, interpretată într-un parlando-rubato, cunoscută de localnici în mai multe variante și practicată sub denumirea de *bătrînească* sau *cîntec trăgănat*[2]. Aceşti termeni sînt folosiți pentru doină și în Maramureș[3].

În anii următori, 1965—1971, am continuat cercetările în această zonă[4], lărgind aria de investigație[5], iar rezultatele la care am ajuns le comunicăm în cele ce urmează.

Ne propunem deci să semnalăm existența, în zona amintită, a unui tip melodic de doină, deosebit de tipul bucovinean[6] și, în același timp, să demonstrăm că în tipul de doină de la Rădăuți, necercetat încă din punct de vedere muzical, se păstrează vechea doină bucovineană, despre care s-a afirmat că ar fi dispărut[7].

---

[1] Satele Burla, Volovăț, Putna, Vicovu de Jos, Vicovu de Sus din județul Suceava.

[2] Pentru a o deosebi de tipul bucovinean *Mîndră floare-i norocu*, noi o vom numi *Doina rădăuțeană*.

[3] Acest termen este folosit și la doina din Maramureș, denumită „horea trăgănată din bătrîni" sau „horea bătrînească". Vezi E. Cernea, *Doina din nordul Transilvaniei. Contribuții la studiul particularităților compoziționale și stilistice*, în „Studii de muzicologie", VI, 1970, p. 183.

[4] Zona cercetată începe de la confluența Suceviței cu Suceava și ține pînă la poalele Obcinei Mari, pe ambele maluri ale celor două rîuri.

[5] Straja, Vicovu de Sus, Bilca, Voitinel—Gălănești, Frătăuții Noi, Frătăuții Vechi, Sucevița, Marginea, Horodnic.

[6] Pentru răspîndirea și caracteristicile tipului de doină *Mîndră floare-i norocu*, vezi Larisa Agapie, *Doina bucovineană. Contribuții la cunoașterea cîntecului popular*, în „Revista de etnografie și folclor", tomul 16, 1971, nr. 3, p. 215—218.

[7] Vezi C. Zamfir, *Contribuții la cunoașterea istoriei muzicii populare românești. Despre periodizarea unor melodii de doină din Năsăud*, în „Revista de etnografie și fol-

Melodiei „trăgănate" i se asociază nu numai texte de doină (ne referim la textele literare), ci şi de *baladă*, *cîntec de leagăn* şi chiar unele genuri ocazionale, cum ar fi *cîntecul miresei*, *ierăciunea miresei*, *bocetul*. Mai mult decît atît, intonaţia doinei rădăuţene, într-o variantă ritmată, apare frecvent în melodiile vocale sau instrumentale ale unor *jocuri populare locale*. Aşadar, nu este vorba de o melodie singulară, ci de numeroase variante în acelaşi stil melodic, asemănător ca principiu de creaţie makamului oriental. (Vezi în anexă exemplul 1)

În folcloristica noastră s-a subliniat în repetate rînduri[8] că funcţia multiplă a unei melodii este o dovadă a vechimii ei. Pornind de aici, putem conchide că şi doina rădăuţeană, despre a cărei varietate funcţională am vorbit mai sus, reprezintă un stil melodic foarte vechi. Acest stil melodic, *bătrînească*, este puternic înrădăcinat în viaţa folclorică a satelor de care ne ocupăm. Dovadă, numărul mare de interpreţi cunoscuţi şi apreciaţi de colectivităţile respective[9]. Dar nu numai vîrstnicii sînt cei care îndrăgesc *bătrînească*. Tinerii înşişi o cîntă în diferite ocazii. Vocal este cîntată la petreceri, iar instrumental o găsim mai ales în repertoriul păstoresc[10]. Se cuvine subliniat şi faptul că interpreţii doinei rădăuţene, chestionaţi de noi, sînt în exclusivitate ţărani.

SPECIFICUL MUZICAL AL DOINEI RĂDĂUŢENE

A. MELODICA

În timp ce în alte doine (excepţie, Oltenia de nord) recitativul pe treapta I apare ca o concluzie, după ce melodia s-a dezvoltat pe alte trepte, la doina rădăuţeană este evidentă predominanţa recitativului pe această treaptă. Orice frază se termină pe treapta I (foarte rar pe a II-a). Cadenţarea permanentă pe treapta I şi revenirea frecventă a recitativului dau impresia unei succesiuni de recitative pe aceeaşi treaptă. Acestea sînt întrerupte doar de pasaje vorbite şi formule melodizate. Pasajele vorbite pot fi :

a) drepte,pe treapta I

b) în mers treptat spre cvarta perfectă inferioară (oprindu-se deseori pe terţa sau secunda inferioară).

c) prin cădere directă, de la treapta I pînă la treapta a V-a inferioară

Datorită abundenţei recitativelor, echilibrul dintre acestea şi pasajele cantabile înclină în favoarea celor dintîi.

Formulele melodizate sînt puţine ca număr şi scurte. Specifică este formula bazată pe succesiuni de terţe minore pe treptele IV—II. (Vezi în anexă exemplul 2).

---

clor", tomul 10, 1965, nr. 4, p. 365—375. Căutînd să explice vechimea şi originea celor două tipuri de doină existente în Năsăud, C. Zamfir consideră că tipul II, doina năsăudeană, care are circulaţie şi în Bucovina, s-ar fi născut în secolele al XIV-lea—al XV-lea în Bucovina, din unirea tipului I năsăudean, adus aici de bejenari năsăudeni, cu un tip local vechi, care ulterior ar fi dispărut.

[8] Bela Bartok, *Volksmusik der Rumänen von Maramureş*, München, 1923 ; Tiberiu Alexandru, *Bela Bartok despre folclorul românesc*, Bucureşti, 1958, p. 72 ; Mariana Kahane, *Baza prepentatonică a melodicii din Oltenia subcarpatică*, în „Revista de etnografie şi folclor", tomul 9, 1964, nr. 4—5, p. 387—410 ; Gh. Ciobanu, *Lăutarii din Clejani*, Bucureşti, 1969, p. 28 ; Emilia Comişel, *Genurile muzicii populare româneşti*, *Doina*, în „Studii de muzicologie", V, 1969, p. 83—84 ; Eugenia Cernea, *op. cit.*, p. 182.

[9] Băimăceanu Aglaia, 69 ani, din Straja ; Bîcu Virginia, 54 ani, din Putna ; Şorodoc Eufrosina, 56 ani ; Ţugui Maria, 57 ani ; Cîrstean Lucreţia, 40 ani — toate trei din Vicovu de Jos ; Ilie Mihăilă 83 ani ; Savu Anghelina 70 ani, ambii din Bîlca ; Cîrdei Costan, 59 ani, din Voitinel.

[10] Nistor Toader, 26 ani ; Nistor Vasile, 28 ani ; Nistor Gavril, 31 ani — din Remezău, com. Vicovu de Jos.

Scanned with OKEN Scanner

Intervalul de terță minoră caracterizează, nu numai la noi, ci în întreaga Europă, vechile „straturi de credințe, superstiții, rituri, obiceiuri";;

Formula melodică bazată pe terța minoră dă naștere unei scări ce constituie principala caracteristică a doinei rădăuțene. Această scară evoluează pe un tetracord minor cu substrat de tricordie anhemitonică (a)
sau pe un tricord minor (b) : (Vezi în anexă exemplul 3—4)
Dealtfel, scara și formula melodică în discuție pot fi întîlnite nu numai în doină, ci și în celelalte genuri amintite mai sus. Și pentru a urmări mai bine substratul prepentatonic anhemitonic al scării doinei, precum și unitatea melodică a întregului repertoriu, prezentăm un tablou comparativ al melodiei pe genuri (Vezi în anexă exemplul 5).

Existența printre cîntecele noastre a unor melodii rituale are o semnificație deosebită. Se știe că bocetul, de pildă, face parte din primul strat folcloric. Melodiile din acest gen prezintă, în general, o factură arhaică. Înrudirile de ordin melodic dintre doină și cîntecul ritual (sară, formule melodice și formă arhitectonică) ne îndreptățesc să afirmăm că *Doina rădăuțeană* face parte dintr-un străvechi strat folcloric, avînd poate vechimea bocetului.

B. IMPROVIZAȚIA ȘI FORMA ARHITECTONICĂ

La o primă ascultare, improvizația pare diminuată din cauza elementelor muzicale reduse ca număr și, mai ales, din cauza recitativului pe treapta I. Cu toată impresia de izbitoare asemănare, rîndurile melodice din *Doina rădăuțeană* sînt deosebite prin elemente proprii de ornamente, intervale, ritm.,Variația este sesizabilă atît de la interpret, cît și de la piesă la piesă și se realizează pe baza unui număr mic de elemente (scară redusă, formule melodice puține recitativ pe treapta I, două - trei fraza muzicale). Tendința spre cristalizarea formei, care se observă, este dată de rîndurile melodice reduse ca număr și ca dezvoltare muzicală.

Particularitățile melodice și de formă analizate ne dovedesc că la Rădăuți ne aflăm în fața unui tip aparte de doină, care nu se confundă cu doina bucovineană *Mîndră floare-i norocu*. La tipul *Mîndră floare-i norocu*, de pildă, scara este extinsă pînă la octocord, formulele melodice dezvoltate și bogat ornamentate, iar forma cuprinde patru pînă la șapte rînduri melodice;!, în timp ce la *Doina rădăuțeană* simplitatea formelor melodice, scara cu substrat prepentatonic și apropierea de bocet sînt argumente muzicale care nu numai că o deosebesc de tipul *Mîndră floare-i norocu*, dar demonstrează că tipul melodic de la Rădăuți este mult mai vechi, În *Doina rădăuțeană* recunoaștem vechea doină bucovineană, care deci nu a dispărut.

Modul de păstrare și transmitere în timp a acestei forme este greu de arătat, din lipsă de documente. Cea mai veche atestare scrisă apare în culegerea M. Fiedwagner — Al. Voevidca;:, unde sînt înserate și două doine rădăuțene. Iată o variantă care a fost culeasă din Vicovu de Jos, în 1912, și pentru comparație o variantă din 1971.
(Vezi în anexă exemplul 6).

Se observă că scara și formulele melodice au rămas intacte. Deci, transmiterea tipului arhaic s-a făcut fidel într-o perioadă de peste jumătate de secol. Dacă în această perioadă cu posibilități mărite de contaminare ea nu a suferit transformări esențiale,

---

[11] Vezi G. Breazul, *Idei curente în cercetarea creației populare. Moduri pentatonice și prepentatonice*, în „Studii de muzicologie", I. 1965, p. 13, 43.

[12] Eug. Cernea, *op. cit.*, p. 188, consideră că, dintre cele trei tipuri zonale de doină (maramureșeană, oltenească și bucovineană), cea mai evoluată este doina bucovineană, dar nu se referă și la doina de la Rădăuți.

[13] Mathias Friedwagner, *Rumänische Volkslieder aus der Bukovina*, I. Band, *Liebeslieder mit* p. 380 *von Alex. Voevidca aufgezeichneten melodien*, Würzburg, Konrad Trtsch Verlag, 1940, p. 83, 371.

Scanned with OKEN Scanner

se poate conchide că aceasta a existat în forma pe care o cunoaştem astăzi, cu mult timp înaintea primei atestări scrise.

Cercetînd doina rădăuţeană, am constatat şi existenţa unui subtip de doină cu o arie de răspîndire mai mare decît tipul analizat. Spaţiul în care poate fi întîlnită depăşeşte zona cercetată de noi, incluzînd în cea mai mare parte şi perimetrul în care circulă doina bucovineană de tipul *Mîndră floare-i norocu*. (Vezi în anexă exemplul 7). Analiza acestui subtip de doină evidenţiază:

a) elemente comune cu tipul bucovinean *Mîndră floare-i norocu* (scară extinsă, formule melodice mai dezvoltate)

b) elemente comune cu doina arhaică rădăuţeană (fraze cu substrat prepentatonic, revenirea cadenţei pe treapta I, arhitectura restrînsă la 3—4 rînduri melodice)

Subtipul de la Rădăuţi, fiind înrudit atît cu doina arhaică rădăuţeană cît şi cu tipul *Mîndră floare-i norocu*, poate fi considerat o punte între doina arhaică bucovineană şi doina bucovineană evoluată. El rămîne totuşi mai aproape de tipul arhaic, constituind de fapt o dezvoltare, o extindere a acestuia. Evoluţia în timp va arăta dacă acest intermediar va deveni un tip de sine stătător sau va trece spre tipul bucovinean dezvoltat. Menţionăm că o variantă din acest subtip apare şi în colecţia M. Friedwagner — Al. Voevidca[14].

Încercarea noastră de a sublinia existenţa unui tip melodic arhaic în extremitatea nord-vestică a Rădăuţilor nu este singulară. Ea se alătură unor cercetări anterioare, care semnalează fenomene asemănătoare în alte zone folclorice ale ţării: Oltenia de nord[15] şi Maramureş[16]. Reprezentînd acelaşi strat vechi, tipurile melodice arhaice au unele caracteristici comune date de scara cu substrat prepentatonic şi de forma arhitectonică aproape cristalizată. (Vezi în anexă exemplul 8 a, b, c).

Asemănările doinei arhaice bucovinene cu tipurile similare din Maramureş şi Oltenia de nord pot fi explicate prin ipoteza fondului comun, care merge pînă înainte de formarea poporului român[17]. Acest fond comun este izvorît din unitatea limbii române, din specificul spiritual al poporului nostru, căci „o unitate spirituală a existat întotdeauna, iar această unitate este veche ca poporul însuşi"[18].

---

[14] M. Friedwagner, *op. cit*, p. 543.
[15] Mariana Kahane, *op. cit.*, p. 387—410.
[16] Eugenia Cernea, *op. cit.*, p. 181—210.
[17] Gh. Ciobanu, *op. cit.*, p. 27—28.
[18] Ilarion Cocişiu, *Folclor din judeţul Tîrnava Mare*, Sighişoara, 1944, apud E. Comişel, *Folclor muzical*, Bucureşti, 1967, p. 278.

Ex. 1

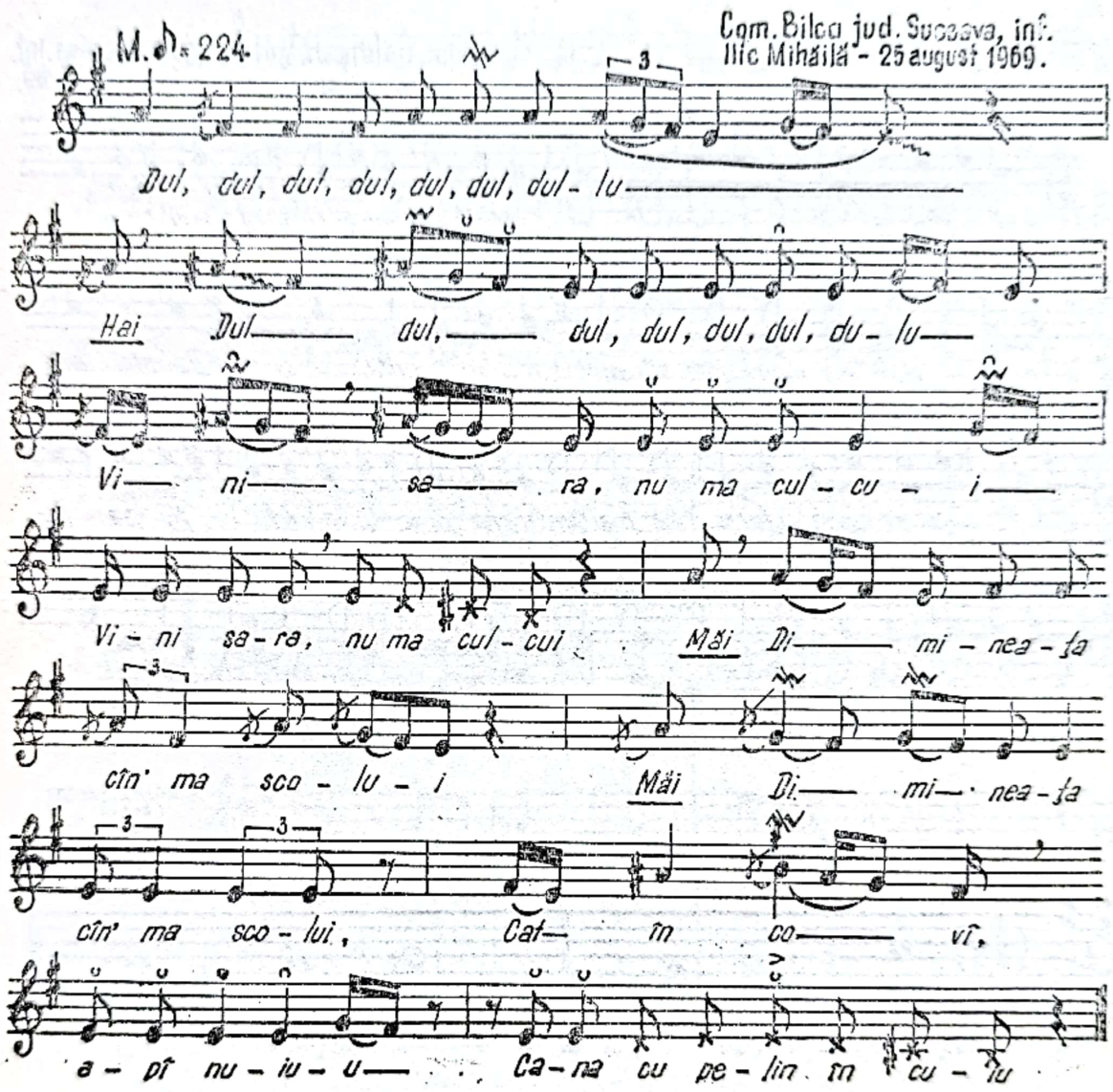
M.♪= 224
Com. Bilca jud. Suceava, inf. Ilie Mihăilă - 25 august 1969.
Dul, dul, dul, dul, dul, dul, dul- lu
Hai Dul dul, dul, dul, dul, dul, du- lu
Vi- ni sa- ra, nu ma cul- cu- i
Vi- ni sa- ra, nu ma cul- cui Măi Di- mi- nea- ța
cîn' ma sco- lu- i Măi Di- mi- nea- ța
cîn' ma sco- lui, Cat în co- vî,
a- pî nu- iu- u Ca- na cu pe- lin în cu- lu

Ex. 2

Com. Gălăneşti-Voitinel, jud. Suceava, inf.
Cîrdei Constantin, 59 ani - 27 august 1969.

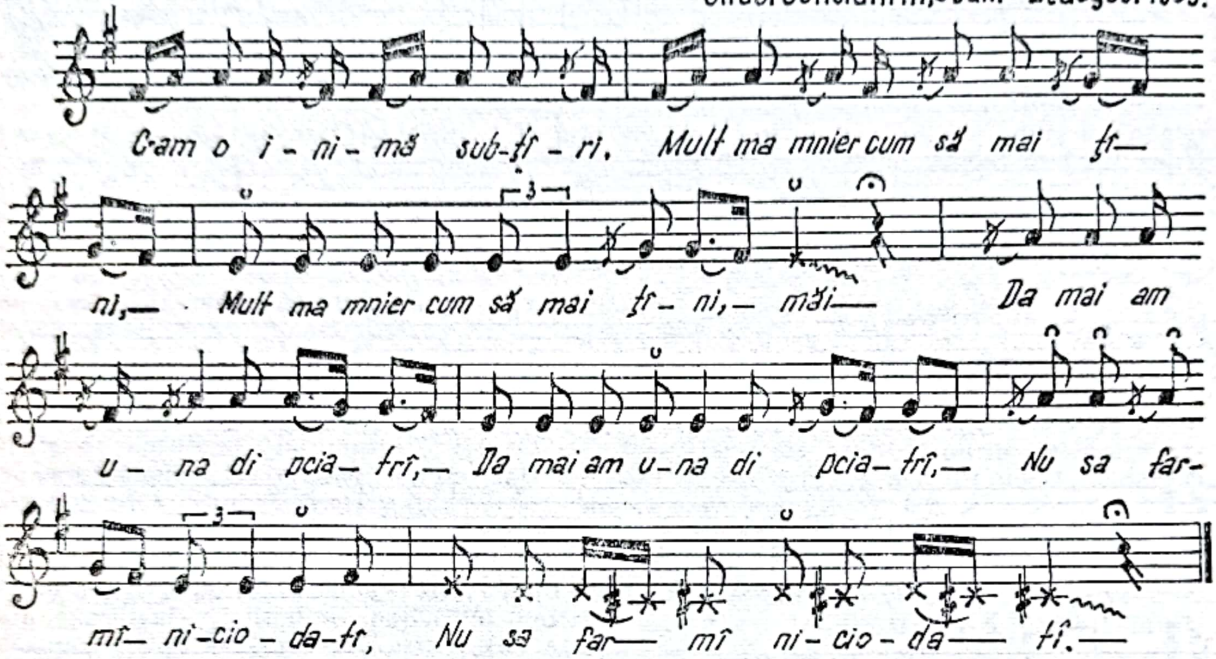

Ex. 3, 4

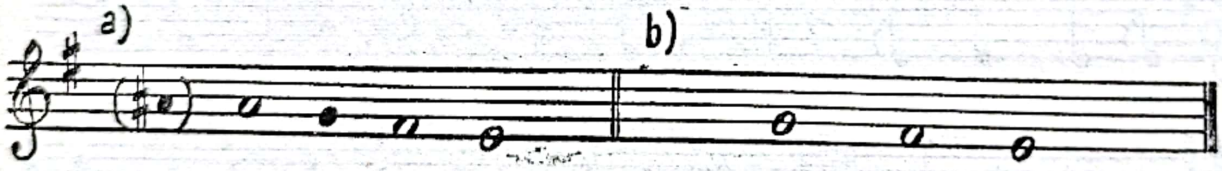

Ex. 5

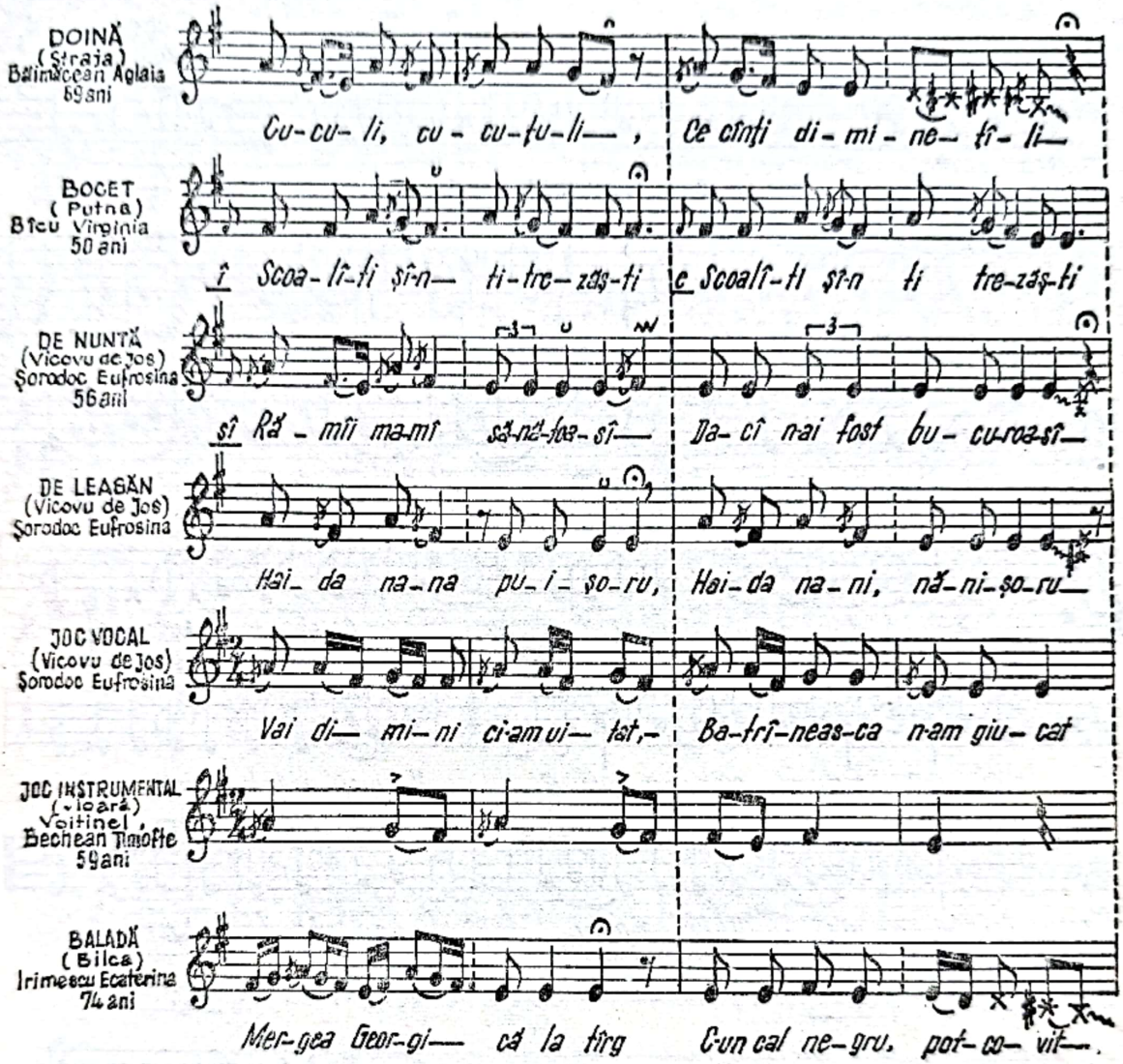
DOINĂ
(Straja)
Bălimăceanu Aglaia
69 ani
Cu-cu-li, cu-cu-tu-li—, Ce cînți di-mi-ne-ți-li—
BOCET
(Putna)
Bîcu Virginia
50 ani
Scoa-lî-ți șîr-n— ți-tre-zăș-ti Scoalî-ți șîr-n ți tre-zăș-ti
DE NUNTĂ
(Vicovu de Jos)
Șorodoc Eufrosina
56 ani
Să Ră-mîi ma-mî să-nă-floa-să— Da-cî n-ai fost bu-cu-roa-să—
DE LEAGĂN
(Vicovu de Jos)
Șorodoc Eufrosina
Hai-da na-na pu-i-șo-ru, Hai-da na-ni, nă-ni-șo-ru—
JOC VOCAL
(Vicovu de Jos)
Șorodoc Eufrosina
Vai di—mi-ni ci-am ui—tat,— Ba-frî-neas-ca n-am giu-cat
JOC INSTRUMENTAL
(vioară)
Voitinel,
Bechean Timofte
59 ani
BALADĂ
(Bilca)
Irimescu Ecaterina
74 ani
Mer-gea Geor-gi— că la tîrg C-un cal ne-gru, pot-co-vit—.

Ex. 6

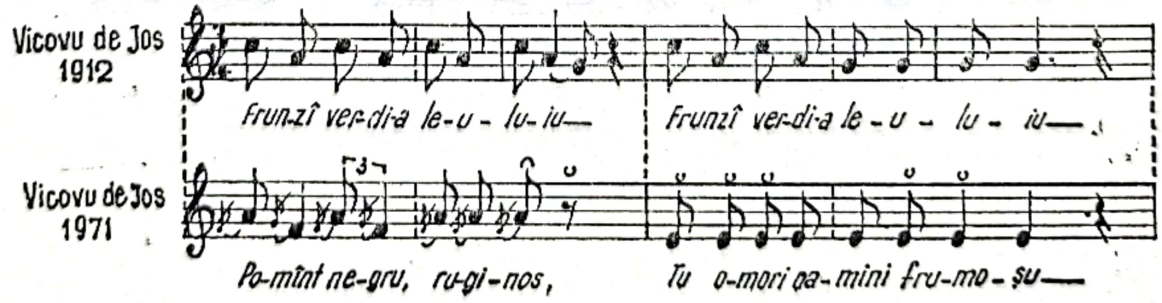
Vicovu de Jos
1912
Frunzî ver-di-a le-u-lu-iu— Frunzî ver-di-a le-u-lu-iu—
Vicovu de Jos
1971
Po-mînt ne-gru, ru-gi-nos, Tu o-mori oa-mini fru-mo-șu—

Ex. 7

Com. Vicovu de Jos, jud. Suceava, inf.
Gheţău Marina 53 ani - 25 august 1969.

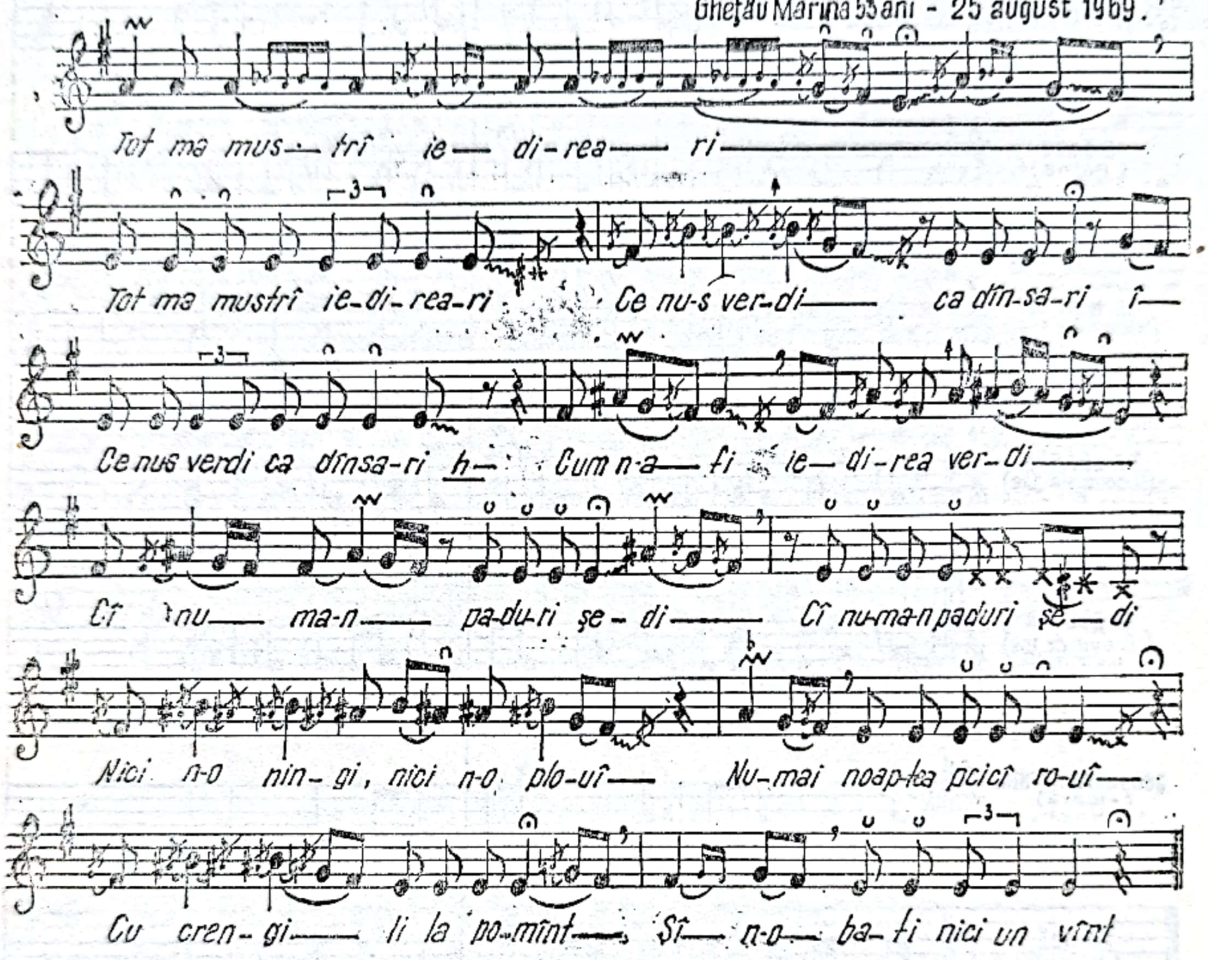

Ex. 8

a) Zona Rădăuților

Com. Straja - Rădăuți, informator, Bâimăceanu Aglaia, 69 ani - 14 februarie 1971

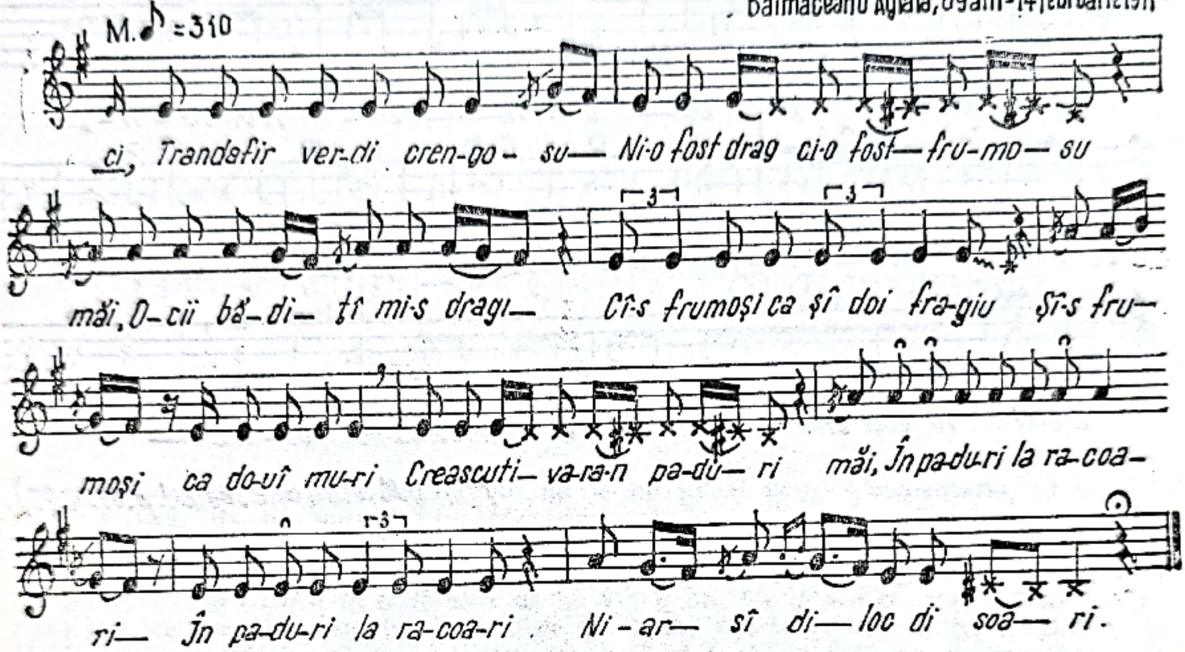

b) Zona Maramureș

Com. Bogdan Vodă, jud. Maramureș inf. Vasile Bîzeu, 75 ani (1935).

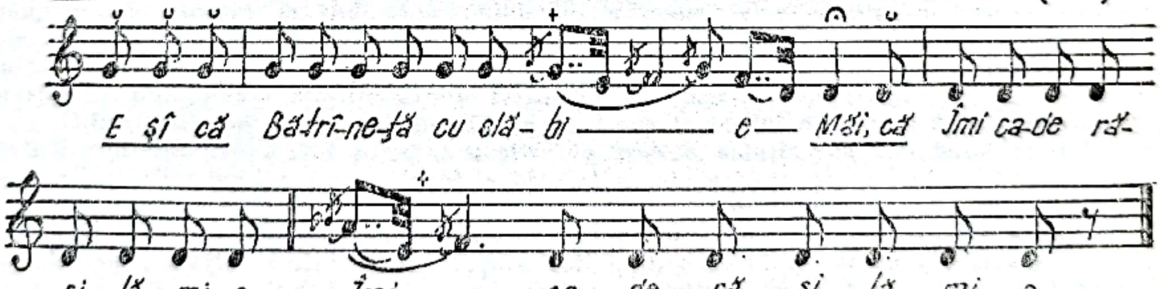

(Din „ Eugenia Cornea, op. cit. p. 139).

c) Zona Oltenia Subcarpatică

Lupşa de Sus, com. Lupşa-Strehaia, Oltenia.
inf. Elisabeta Filip-Panuţ, 52 ani.
(culeg. G. Suliţeanu - M. Kahane, 1961)

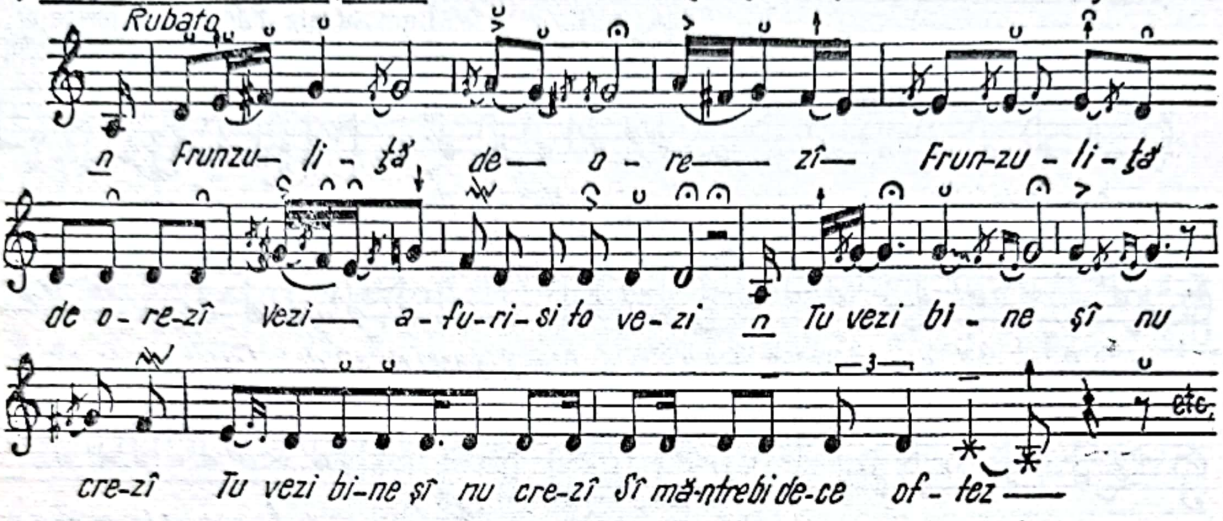

(Din „M. Kahane, op. cit. p. 396-397.)

DOUĂ IMAGINI ALE ESTETICII CONTEMPORANE

DE

DIMITRIE COSTEA

Trebuie să recunoaștem, chiar de la începutul acestui comentariu, că prezentarea critică, de pe pozițiile filozofice marxiste, a principalelor direcții estetice contemporane este o întreprindere pe cît de necesară pe atît de dificilă.

Într-adevăr, nici una din lucrările privind trecutul esteticii, fie cele românești (de pildă, *Istoria esteticii în texte alese* de T. Vianu ori *Metafizică și artă* de Mircea Florian) sau traduse (de exemplu, *Estetica* de B. Croce, *Istoria esteticii* de K. E. Gilbert și H. Kuhn), nu înfățișează relieful atît de accidentat al gîndirii estetice mondiale din ultimele decenii, care stă la baza criticii literare (mai ales al „noii critici") actuale. Cunoașterea diverselor orientări estetice de astăzi este, într-o privință, un adevărat imperativ pentru esteticienii și criticii de artă marxiști Cum altfel ar fi posibilă delimitarea față de ele și confruntarea cu ele a esteticii marxist-leniniste ? Și, într-o măsură, ce altă cale ar fi mai nimerită pentru îmbogățirea și nuanțarea acesteia din urmă ? Dacă mai adăugăm că punerea la îndemîna publicului a conceptelor estetice mai recente este binevenită pentru lărgirea orizontului său ideologic, putem spune că apariția cărților sau a culegerilor de studii vizînd problematica esteticii contemporane umple un gol, corespunde unei nevoi spirituale viu resimțite în societatea noastră.

Dificultățile se ivesc însă îndată ce se trece la *modul* de expunere a curentelor esteticii contemporane. Din punctul nostru de vedere, soluția cea mai bună ar fi traducerea lucrărilor fundamentale, însoțită bineînțeles de prefețe competente și comentarii adecvate (cum e cazul cu *Sociologia literaturii* de Lucien Goldman), sau măcar antologii masive de texte importante, în genul volumului *Poetică și stilistică* București, Editura Univers, 1972). Cititorul ar fi pus, astfel, în contact direct cu gîndirea estetică originală a ultimului sfert de veac și nu ar lua cunoștință de ea prin intermediul unor studii și articole, adesea simple rezumate și compilații, nu o dată confuze și acestea. Se vede însă că selecția operelor și a textelor estetice de bază, ca și traducerea lor corespunzătoare, sînt operații mai anevoioase decît bănuim și, poate, mai puțin dorite de unii autori de opuscule informative.

Cu toate acestea, nu ne pronunțăm deloc împotriva studiilor estetice de popularizare. Cînd sînt bine scrise, ele pot fi de un real folos pentru cercurile mai largi de cititori. Nu oricine poate exprima limpede ideile profunde și subtile. Aceasta presu-

---

* *Noi criterii, noi direcții în cercetarea estetică* (sub direcția lui Ion Pascadi), Cluj, Editura Dacia, 1972, 124 p., și Marcel Petrișor, *Curente estetice contemporane*, București, Editura Univers, 1972, 120 p.

pune o gîndire organizată și suplă, cultură estetică temeinică și meșteșugul sau darul scrisului atrăgător. Aceste condiții le îndeplinesc, fără îndoială, mai ales cercetătorii formați și cu experiență. Întreaga istorie a filozofiei și esteticii românești stă ca o dovadă elocventă în acest sens. Ceva mai mult, se poate spune că gînditorii noștri au făcut operă de popularizare chiar în lucrările lor originale, pentru că atunci cînd au combătut ori s-au referit la alte concepții filozofice sau estetice au știut să le surprindă esența și specificul printr-o formulă pregnantă și memorabilă (Titu Maiorescu, Vasile Conta, P. P. Negulescu, C. Rădulescu-Motru, I. Petrovici, Mircea Florian, Dan Bădărău, N. Bagdasar, Lucian Blaga, T. Vianu, Liviu Rusu ș. a.).

Numai datorită unei prejudecăți îndătinate se mai crede, la noi, că răspîndirea cunoștințelor de filozofie și de estetică ar fi o treabă ușoară, indicată cu deosebire celor tineri, care abia au pornit pe drumul cercetării acestor discipline. Se uită, adeseori, că esteticianul autentic trebuie să fie, în același timp, un filozof și un critic de artă, capabil să analizele ideile cele mai generale și totodată să definească unicitatea unei creații. Menținerea exclusivă în planul abstracțiilor aride sau numai în acela lipsit de orizont al enumerării de exemple concrete viciază nu o dată studii întregi de estetică.

În ultima vreme, în special cu prilejul celui de al VII-lea Congres internațional de estetică de la București (1972), editurile noastre au pus în circulație mai multe cărți destinate vehiculării ideilor și concepțiilor estetice ale prezentului. O mare parte din ele sînt rodul colaborării mai multor autori. Se cuvine să citățm, în primul loc, mult discutatul și discutabilul *Dicționar de estetică generală*, Editura politică, 1972, el tratînd sumar și la un nivel accesibil un cerc larg de probleme. I-au urmat, tot anul trecut, culegerile de studii și articole *Noi criterii, noi direcții în cercetarea estetică*, Editura Dacia, 1972, *Estetica filosofică și științele artei*, Editura științifică, 1972, și *Analiză și interpretare*, Editura științifică, 1972. De asemeni, o panoramă a esteticii de azi, întreprinsă de un singur autor: *Curente estetice contemporane* de Marcel Petrișor (Editura Univers, 1972). Obiectul însemnărilor de față îl constituie doar prima și ultima dintre culegerile amintite. Amîndouă, pe un spațiu restrîns, și-au propus să contureze, în linii esențiale, diversitatea gîndirii estetice a timpului nostru.

Noi criterii, noi direcții în cercetarea estetică (sub redacția lui Ion Pascadi) se oprește la cîteva concepții estetice: structuralismul, estetica informațională și cibernetică, fenomenologia și critica stilistică. După cum se vede, unele orientări importante lipsesc (metoda ontologico-genetică a lui Georg Lukács, semiotica, psihanaliza, existențialismul etc.). Limitarea s-a făcut, probabil, în vederea aprofundării, dar selecția trebuia totuși justificată pe baza unui criteriu obiectiv, altul decît preocupările și preferințele autorilor.

Expunerile parțiale sînt precedate de articolul *Dialectica abordării metodologice a artei* de Ion Pascadi, în care autorul (și coordonatorul întregii lucrări) aduce un punct de vedere personal, porpunînd „*o modalitate de integrare în viziunea dialectică a diverselor metodologii contemporane*“ (p. 15). Potrivit acestui unghi de vedere, enunțat și în alte lucrări ale acestuia, dar dezvoltat pe larg în volumul *Nivele estetice* (Editura Academiei R. S. România, 1972), abordarea metodologică a artei poate fi efectuată la trei niveluri: *infraestetic* (metodologiile contemporane, în genere, care dezvăluie doar factorii determinanți și elementele constitutive ale operei), *estetic sau echiestetic* (planul esteticii tradiționale, preocupată să descopere, printr-o meditație filozofico-antropologică, esența artei) și *metaestetic* (discuția limbajului esteticii și al științelor artei).

Ion Pascadi nu stabilește o ierarhie între aceste niveluri, ci propune o sinteză a lor: „*Dialectica abordării metodologice a artei nu admite nici măcar priorități între aceste planuri, ci obligă la o tratare sintetică a operei*“ (p. 9). Dar „tratarea sintetică a operei“ presupune mai întîi o analiză multilaterală a acesteia, deci prioritatea cronologică a diverselor metodologii infraestetice. De altminteri, autorul însuși recunoaște acest lucru cînd scrie că „*meditația filozofico-estetică asupra artei este absolut necesară pentru a surprinde esența acesteia, dar, pentru a o feri de speculația sterilă, ea trebuie să se întemeieze pe științele concrete ale artei, care o cercetează la nivel infraestetic*“ (p. 11). Tot astfel, nivelul metaestetic le presupune pe celelalte două, anterioare: infraestetic și echiestetic.

Pe de altă parte, „tratarea sintetică a operei“ nu înseamnă neapărat lipsa oricărei ierarhii, egalizarea celor trei niveluri. Prioritate valorică are, fără îndoială, nivelul estetic, dacă vrem, bineînțeles, să rămînem în cadrul esteticii. Dacă opera este inexis-

Scanned with OKEN Scanner

tentă sub raport estetic, nu are nici un rost s-o analizăm la nivel infraestetic, aplicînd toate metodologiile posibile. În același timp, analiza limbajului utilizat în estetică (planul metaestetic) are ca efect tocmai adîncirea specificității fenomenului estetic (de exemplu, în *Nivele estetice*, I. Pascadi cercetează pe larg categoriile *sens artistic, limbaj artistic, structură artistică, funcție artistică* și *interes artistic*).

Deși se apără de eclectism („acceptarea unor perspective diverse nu înseamnă eclectism pentru că se pornește de la pluridimensionalitatea obiectului"), autorul nu-l poate evita cu totul. Într-adevăr, fiecare dintre cele trei niveluri, luat separat, este relativ și parțial. Dar și *„o sinteză reunire de planuri"*, prin unitatea diverselor metodologii complementare, va rămîne totdeauna relativă și parțială, obiectul estetic (opera) fiind în realitate inepuizabil. Diversele perspective și discipline infraestetice se pot înmulți indefinit, fiecare punînd în lumină mereu o altă față a operei de artă și toate la un loc demonstrînd misterul perpetuu al creației. Recompunerea lor este, precizează I. Pascadi, *„o misiune esențială a dialecticii estetice"* (p. 14). Și, dacă *„metodele nu pot fi dezlipite mecanic de ideologiile în cadrul cărora au apărut"* (p. 15), cum e posibilă totuși recompunerea lor în viziunea dialectică marxistă ? Desigur, numai prin aplicarea criteriilor metodologice ale dialecticii marxiste. Ceea ce înseamnă introducerea unei ierarhii ar perspectivelor și metodelor de abordare a operei de artă. Vor fi integrate, în primul rînd, acele metode moderne de cercetare ce contribuie la o cît mai obiectivă și nuanțată evaluare estetică a operei, deoarece criteriul estetic este eliminatoriu pentru orice creație. Vor fi acceptate, dacă opera *există* în planul ficțiunii estetice ca un univers coerent și viabil, orice alte metode infraestetice care nu contrazic criteriile „de fond" (ideologice) ale dialecticii materialiste, dintre care I. Pascadi citează „istoricitatea fenomenului, caracterul său concret, socialitatea, umanismul" (p. 14).

Tot Ion Pascadi semnează și studiul intitulat *Metoda structuralistă în abordarea operei*, în care a urmărit doar *„a surprinde cîteva note specifice ale structurii artistice — de unde să derive metodele de analiză ale acesteia"* (p. 19). Cu toate că observă caracterul neunitar al criteriilor clasificării lui Jean Viet, el rămîne totuși la aceasta și nu încearcă să găsească un criteriu propriu de grupare și definire a orientărilor structuraliste. Trecînd la diferențierea acestora (structuralismul modelelor, al formelor, structuralismul ontic, fenomenologic și dialectic, acesta din urmă cu multe subdiviziuni : genetic, sociologie structurală, J. P. Sartre, Gestalttheorie etc.), expunerea lui I. Pascadi nu are suficientă claritate și distincție a ideilor. Exemplificările și aplicațiile i-ar fi dat mai mult relief decît termenii generali (se putea porni de la o singură operă care să fie privită, succesiv, din perspectiva fiecărei școli structuraliste). Ca și în studiul precedent, autorul are un punct de vedere al său față de structuralism, căruia îi relevă atît meritele (ca metodă de analiză parțială, eficientă doar în ansamblul celorlalte metodologii moderne), cît și limitele (face abstracție de unitatea dintre esență și structură ; poate ajunge la „negarea capacității de predicție și a libertății umane" ; anistorismul viziunii sincronice etc.). Trăsăturile specifice ale structurii artistice (caracterul ei deschis, simbolic, armonic și tensionat, întemeierea ei pe un limbaj conotativ, ambiguitatea, finalitatea lipsită de obiective practice), ca și raporturile dintre structură, formă și valoare (p. 36—39), sînt sistematic și limpede prezentate. De altminteri, studiul nu-și propusese mai mult.

De la estetica informațională la estetica cibernetică de Mihai Nadin este o expunere cam tehnicistă, fără orizontul vast al unui studiu filozofic asupra artei. Semnatarul definește estetica informațională, care poate deveni cibernetică atunci cînd de la viziunea unei „structuri date" se ajunge la concepția mai complexă a unui „sistem", cînd „centrul de greutate" se mută *„de pe analiza și estimarea informației, a comunicării, pe considerarea unității dintre informație (într-un sens mai complex decît îl dă estetica informațională) și toate conexiunile inverse posibile în realitatea raporturilor dintre creator, act de creație, operă și public"* (p. 43). Diverse principii, metode și procedee ale esteticii cibernetice sînt prezentate fără preocuparea afirmării unui nou punct de vedere, deci lucrarea are scop informativ, se adresează unui cerc mai larg de cititori și nicidecum specialiștilor. Este, de aceea, ciudat că sînt utilizați, frecvent, termeni tehnici cărora nu li se dă nici o explicație : *entropie, redundanță, conexiune inversă, supersens, supersemn, superpoziție, algoritm* etc. Mihai Nadin formulează, de cele mai multe ori, teze acceptabile, de bun

Scanned with OKEN Scanner

simţ, cum este, de pildă, aceasta: „*Nici cînd este informaţională sau cînd va fi, în aplicaţii eficace, cibernetică, ea* (estetica — n. n.) *nu va tinde spre substituirea subiectului conştient cu uncalta sa, fie aceasta oricît de avansată*“ (p. 42).

Alteori, însă, ideile sale sînt discutabile, îndemnîndu-te să te opreşti şi să meditezi asupra lor. Este şi aceasta, într-un fel, un merit al studiului. Autorul vorbeşte, bunăoară, de existenţa unui decalaj „real“ şi „parţial obiectiv“ între creaţie şi interpretare, (estetică şi critică), în sensul că aceasta din urmă, deşi „dă seama“ de procesul creaţiei nu i se poate substitui“ (p. 41). Dar aici nu e vorba de un decalaj propriu-zis, ci de o deosebire de esenţă şi finalitate, pentru că nici creaţia nu se poate substitui esteticii şi criticii, care, în fond, prin multiplicitatea punctelor de vedere, demonstrează complexiunea şi adîncimea operei de artă, dîndu-ne certitudinea perenităţii ei. Aşa-zisul „decalaj“ s-ar putea referi, mai degrabă, la neputinţa criticii şi esteticii de a explica integral, de la început, opera de artă, care ar include, virtual, toate semnificaţiile. Dar un asemenea decalaj este, cum am spus, binefăcător pentru longevitatea artei. Inexistenţa lui ar însemna, dimpotrivă, epuizarea şi sfîrşitul acesteia.

Mihai Nadin relevă faptul că literatura şi arta au „acceptat“ existenţa criticii şi esteticii ca un „*joc secund*“, însă ele „*au reacţionat violent cînd s-a pus problema transferării funcţiei de evaluare mai ales în metalimbajul matematic*“ (p. 40), deşi, caută să ne asigure autorul, „*scientizarea ei* (a esteticii — n. n.) *neînsemnînd acel mereu bănuit atentat la misterul artei, la inefabilul ei, ci tocmai încercarea de a ajunge la izvoarele sale, recunoscîndu-i-se realitatea*“ (p. 41—42).

Protestul literaturii şi artei este, desigur, neîntemeiat. Oricît de scientizate şi matematizate ar deveni critica şi estetica, ele nu vor putea explica niciodată definitiv misterul (inefabilul) creaţiei artistice, fiindcă acest mister este al personalităţii creatoare şi al sufletului omenesc în genere. Matematizarea criticii şi esteticii va avea, ca efect, dimpotrivă, scoaterea în evidenţă a tot ceea ce este automatism şi element imitabil în artă şi, prin contrast, a spontaneităţii pure, a nuanţelor inefabile, a misterului inanalizabil.

Odată cu apariţia esteticii informaţionale şi mai ales a celei cibernetice, se poate spune că literatura şi arta create pe baza sau cu ajutorul noilor metode generative (ciberarte) vor deveni ele însele un „joc secund“ faţă de critică şi estetică. Evaluarea unor asemenea „creaţii“ elaborate prin mijloace tehnice revine, firesc, esteticii şi criticii informaţionale, deoarece criteriile de apreciere ar corespunde perfect cu factorii determinanţi ai „producţiei artistice“. Interesul criticii şi esteticii tradiţionale pentru asemenea „opere“ ar putea fi unul singur: să constate că maşinile „creează“ toate combinaţiile posibile în minimum de timp şi că uneori aceste combinaţii sînt sugestive.

De aici rezultă însă doar că estetica cibernetică ar putea deveni un auxiliar preţios al adevăratului artist, oferindu-i certitudinea că, într-o situaţie dată, a epuizat toate posibilităţile de asociere a unor termeni (idei, imagini, cuvinte etc.), uşurîndu-i şi scurtîndu-i astfel procesul de creaţie. Dar ea nu-l va putea înlocui niciodată pe acesta, după cum nu va fi de nici un folos pentru cei netalentaţi.

O idee care se cere parţial corectată este aceea că disocierea esteticii generale în estetici tradiţionale (teoria generală a artei, ştiinţa frumosului) şi experimentale (estetică psihologică, informaţională, cibernetică etc.) nu este consecinţa unei crize a „reflectării conceptuale“ (ceea ce e adevărat), ci a diversificării artei însăşi (p. 41). Dacă numai aceasta ar fi fost cauza, atunci nu s-ar fi trecut mai departe de esteticile de ramură, (estetica poeziei, a romanului şi basmului, a teatrului, a picturii şi muzicii, a cinematografului etc.). Proliferarea noilor estetici se datoreşte, credem, într-o măsură mult mai largă, progreselor fără precedent ale ştiinţei şi tehnicii contemporane. Chiar prima despărţire a esteticii frumosului de ştiinţa generală a artei (allgemeine Kunstwissenschaft) a fost tot un efect al dezvoltării ştiinţelor în trecutul secol pozitivist.

Argumentînd în favoarea esteticii informaţionale şi cibernetice, Mihai Nadin scrie la p. 42: „*A cunoaşte mai bine nu înseamnă decît a face mai posibil (sic!) un sens progresiv al creaţiei. Scriitorul care n-ar vrea să depăşească în opera sa valoarea poemelor homerice, sculptorul valoarea lui Venus din Millo, dramaturgul pe aceea a pieselor lui Shakespeare este un învins înainte de a fi luptat. Inepuizabilitatea cunoaşterii este primul şi cel mai important argument al dorinţei de continuă depăşire ce alimentează proiectele şi*

acțiunile omului". În numai cîteva rînduri, autorul ține să rezolve unele din cele mai dificile probleme ale gîndirii estetice. „A cunoaște mai bine", cel puțin în domeniul artei, nu înseamnă neapărat „a face mai (ușor) posibil un sens progresiv al creației". Dante sau Shakespeare nu aveau cunoștințele noastre actuale despre lume, despre artă și procesul de creație, dar operele lor sînt greu de egalat. Autorul nici nu definește, dealtfel, conceptul de „sens progresiv al creației". De un progres în cunoașterea omului și a realității nu se îndoiește nimeni, dar el este foarte discutabil în ordinea valorii artistice a operelor. „Un învins înainte de a fi luptat" credem, dimpotrivă, că este tocmai scriitorul care urmărește să-l întreacă pe Homer sau pe Shakespeare. Este o mentalitate sportivă și primejdioasă chiar pentru talentele autentice. În artă nu se doboară așa ușor „recordurile" mondiale. N-ar fi oare de ajuns ca visul unui scriitor să fie acela de a deveni un mare scriitor ? Și în locul depășirii altora, n-ar fi mai rodnică tendința de continuă autodepășire a creatorului ? Dorința de întrecere a scriitorilor geniali nu poate avea, drept „argument", „inepuizabilitatea cunoașterii". Bogăția cunoașterii realității e, într-adevăr, o premisă indispensabilă a creației, dar ea nu asigură, automat, zămislirea capodoperelor. Un rol mult mai însemnat îl au forța creatoare a artistului, puterea lui de a întruchipa o lume imaginară, de a ne da iluzia vieții.

Sensul pledoariei lui Mihai Nadin pentru estetica cibernetică este sintetizat în această frază : *„Prin sistemul esteticii cibernetice nu se epuizează sfera de acțiune a nici uneia din celelalte estetici, dar se configurează un criteriu de productivitate, în raport cu participarea la sinteza de care vorbeam"* (sinteza științelor de către o „metafilosofie" — n. n., p. 64). Arta lumii contemporane suferă însă tocmai de o prea mare productivitate, în dauna valorii exemplare a operelor. Dacă multe din marile opere ale antichității s-au pierdut de-a lungul veacurilor, o parte considerabilă a producțiilor artistice din secolul nostru ar trebui lăsate să se piardă, pentru a nu mai încărca, inutil și nociv, memoria posterității. „Criteriul de productivitate" propus de sistemul esteticii cibernetice ar fi poate de oarecare folos marilor creatori : unii ar deveni poate mai fertili, alții mai puțin productivi, însă mai egali cu ei înșiși.

Un studiu sistematic, istoric și disociativ, este *Critica stilistică* de Savin Bratu. Autorul se oprește mai mult la contribuția lui Leo Spitzer, care „umple singur o bibliotecă", neocupîndu-se nici măcar în treacăt de direcțiile și „școlile" criticii stilistice. Titlul corespunde, astfel, doar în parte cuprinsului cercetării. Aparent, aceasta nici nu și-ar fi găsit locul în culegerea intitulată *Noi criterii, noi direcții în cercetarea estetică*. În fond, „critica stilistică" este și o direcție estetică, atît prin origine (Karl Vossler și Leo Spitzer transformă principiul lui Croce — identitatea dintre lingvistică și estetică, dintre expresie și faptul estetic — în teorie lingvistică), cît și prin ultima ei metamorfoză (stilistica structurală).

*

Volumul *Curente estetice contemporane* de Marcel Petrișor, deși avea avantajul unei priviri mai unitare, al unei selecții mai personale și al unei dozări mai bine proporționate, se află mult sub nivelul culegerii *Noi criterii, noi direcții în cercetarea estetică*. Autorul pornește de la constatarea că estetica a ajuns, astăzi, *„la o mare răscruce"*, fiind contestată *„total ca disciplină filozofică"* ori *„sub formele ei tradiționale"*. De aceea, el dorește să-i ofere cititorului *„mai întîi o perspectivă cît mai largă asupra diverselor concepții estetice discutate astăzi și apoi analiza lor critică"* (p. 5). Din păcate, însă, nu-și ține promisiunile. În locul unei vaste perspective, se oprește „mai insistent" numai la *cinci curente estetice din veacul nostru, considerate drept cele mai importante* și reprezentate de către Georg Lukács, Edmund Husserl, Martin Heidegger, N. Hartmann și Max Bense. Însă chiar dintre aceste cinci direcții, Marcel Petrișor consideră că trei sînt mai „mari" : *„fenomenologia, existențialismul* și *materialismul dialectic"*, din care *„se trag aproape toți esteticienii contemporani"* (p. 7). Pe aceeași pagină, cercetătorul de pe poziții marxiste își manifestă deschis preferința personală : *„Cel mai important și cel mai înrudit cu o concepție funcțional estetică, dintre toate aceste curente, ni s-a părut a fi fenomenologia"*. Și totuși, încheindu-și studiul despre estetica existențialistă a lui Heidegger, el își schimbă aprecierea : *„Am putea socoti însă această estetică din punctul nostru de vedere ca fiind*

totuși cea mai complexă dintre esteticile idealiste pentru că, alături de o creere (!) și percepere conștientă și lucidă a frumosului, presupune și o trăire a lui pe toate dimensiunile sale structurale" (p. 75). Atît selecția cît și evaluarea autorului, care se contrazice ușor, nu au un criteriu precis. Și totuși, concluzia la care ajunge în interpretarea mitului antic cu uciderea și mîncarea desfrînatului Pan de către zei, prin care Hegel explica moartea artei calsice, este tocmai „necesitatea criteriului" (capitolul *Simbolul esteticii moderne*, p. 9—10).

În capitolul introductiv *Estetica, azi*, acesta promite să explice concepțiile estetice *„raportîndu-le la sistemele filozofice generative"*. În fapt, se ocupă mai mult de acestea din urmă, pe care le rezumă trudnic, fără evidențierea nucleului ideatic și a liniilor esențiale. Dealtfel, operația era în mai multe cazuri (Husserl, Heidegger, N. Hartmann) și inutilă, sistemele filozofice respective fiind prezentate mai de mult, mai clar și mai nuanțat, de către Camil Petrescu și Virgil Bogdan în „Istoria filosofiei moderne", 1938, vol. III, p. 375—426 și 447—485. Ceea ce îi revenea lui Marcel Petrișor era să expună, concentrat, sistemele filozofice în cadrul cărora au apărut concepțiile estetice, iar pe acestea să le analizeze critic, stăruitor, de pe poziții marxiste.

Autorul este oarecum informat, nu însă și un autentic specialist în filozofie și estetică. Ideile le situează pe toate cam pe același plan, de unde și lipsa de relief a studiilor sale. Scrise probabil greu, ele sînt și greoaie. Nu o dată, desfășurarea lor se poticnește din cauza slabei legături logice între idei și a discontinuităților numeroase, acoperite prin vocabule de tipul: *astfel, de aceea, deci*. Terminologia este adeseori pretențioasă, epatantă: *incurs* (p. 5), *nondeterminabilitate* (p. 13), *reflexivitatea* materiei în conștiință (p. 13), pluralitate *aspectuală* (p. 13), factor *nondeterminant* (p. 13), „specificu său (al frumosului) constă în funcția sa de *cauzalitate* a armoniei"(p. 35), *„substanționalitatea conștiinței"* (p. 36), „ontologicul fiind *existentul esență a ființei*" (p. 36), „estetica *interpretaționalistă* a lui Georg Lukács" (p. 11) etc. Uneori, chiar termenii sînt imprecizi și au mai multe forme: „datele *hyletice*" (p. 34), „datele *hyetice*" (p. 37), „datele *hyezice*" (p. 37). Nu lipsesc nici greșelile de exprimare și prețiozitățile: *„Astfel însă ..."* (p. 32), „prin *acest* Erlebnis *acest* gînditor înțelege" (p. 33), *„cu toate acestea însă*, esența tehnicii ..." (p. 60). Prepoziția *„pe"* e, în unele situații, traducerea incorectă a franțuzescului *„sur"*: „Am insistat mai mult *pe* aceste asemănări și deosebiri" ... (p. 34); „R. Ingarden insistă însă în mod special nu *pe* procesul creației, ci *pe* cel de receptare" (p. 42); „Mergînd așadar în sens invers *pe* sensul structurilor descoperite în ființă ..." (p. 52).

Mult mai supărătoare și mai numeroase sînt, însă, în opusculul lui Marcel Petrișor, greșelile și confuziile ideologice. Nu este aici locul să le examinăm pe toate, însă cele mai semnificative trebuie măcar semnalate.

Mai întîi, autorul vorbește în mai multe rînduri de un punct de vedere personal, deși nicăieri nu-l definește, nu-l explică, nu-l delimitează: „Fiindcă, *foarte apropiate de principiile unei estetici funcționale ni se par și cele ale fenomenologiei* referitoare la formele de manifestare ale frumosului, acestea vor putea fi totuși înglobate, pentru rigoarea lor demonstrativă, în cadrul *concepției noastre estetice*" (p. 49, s. n.). Un „mare salt" și totodată un „merit" deosebit al lui N. Hartmann ar fi tocmai acela de a se fi apropiat de „punctul de vedere" al lui Marcel Petrișor: „Permanența nu-i conferă (esteticului — n. n.) decît ontologicul, pe care nu poate fi fundamentat decît în corelație cu binele și adevărul. Ceea ce în fond îl face să se apropie și de *punctul nostru de vedere*. Acesta este *marele salt* pe care-l face N. Hartmann, desprinzînd-se de neokantianism și *fenomenologie* prin postularea onotologică a esteticului" (p. 82—83, s. n.). Nici capitolul final, *Concluzii*, nu aduce alte lămuriri. După ce trece în revistă esteticile subiectului și ale obiectului (subiectiviste și obiectuale), autorul conchide: „În această situație, o viziune de sinteză, în care esteticul să-și regăsească locul cuvenit, o viziune cu adevărat științifică, fundamentată pe criterii în stare să surprindă și esența și semnificațiile cognoscibile ale frumosului, *o oferă numai estetica funcțională*" (p. 113, s. n.).

Că Marcel Petrișor e adeptul unei „estetici funcționale" este cît se poate de clar. Dar ce este, în concepția sa, această „estetică funcțională" nu mai este limpede. Să fie oare estetica marxistă? Nu s-ar părea, din moment ce ea poate înglobă principiile fenomenologiei, dar se și îndepărtează de ele prin *„postularea ontologică a esteticului"*, iar

estetica lui Husserl este totuşi mai apreciată decît sistemul estetic marxist al lui Lukács (p. 7).

Autorul are, dealtfel, vederi stranii chiar asupra rolului esteticii, care ar fi sau ar trebui să fie liantul eclectismului filozofic, deoarece *„între sistemele filosofice generative ea îndeplineşte funcţia de punte de legătură"* (p. 8). Constatînd că atît pentru Croce cît şi pentru Heidegger esenţele sînt percepute prin intuiţie sau prin trăire, autorul deduce că faptul *„este extrem de binevenit, constituind încă o dovadă că estetica poate servi drept numitor comun în istoria gîndirii omeneşti, chiar pentru cele mai opuse Weltanschauung-uri"* (p. 74). Nu se mai înţelege, în acest caz, pentru ce Marcel Petrişor a schiţat sistemele filozofice din care derivă diversele concepţii estetice şi nici de ce estetica, această Elveţie neutră, mai este considerată o disciplină filozofică. În cadrul unui sistem filozofic, concepţia estetică poate fi o „punte de legătură", de exemplu la Kant, între imperiul necesităţii *(Critica raţiunii pure)* şi al libertăţii *(Critica raţiunii practice)*. A-i extinde însă această funcţie şi a o privi ca o trăsătură de unire între sisteme filozofice diferite sau contradictorii este o gravă denaturare ideologică. Dintr-o eroare decurge însă altă eroare şi teoreticianul „armistiţiului ideologic" cere pentru estetică un statut privilegiat : *„De aceea de fapt estetica marxistă poate critica sau respinge anumite estetici nemarxiste, nu însă şi operele care au fost create într-o altă lumină ideologică. Pentru că arta nu se reduce la ideologie sau la o anumită concepţie despre lume, şi estetica va avea un regim aparte, acest domeniu fiind unul dintre cele în care ideile pot circula mult mai uşor pe plan mondial"* (p. 19). Afirmaţii de-a dreptul uluitoare ... Cine şi de cînd i-a interzis esteticii marxiste ca, apreciindu-le valoarea artistică, să critice în acelaşi timp operele care vehiculează idei retrograde sau antiumane ? Arta nu se reduce la ideologie, însă estetica este ideologie, este o disciplină filozofică şi nu poate avea un regim preferenţial. Tocmai fiindcă prin intermediul ei ideile pot fi difuzate mai lesne şi mai departe, estetica marxistă nu poate fi un domeniu al nimănui, al diletanţilor şi dezorientaţilor care nu pot articula corect două idei, însă visează la realizarea unui compromis ideologic universal.

Mai scrie Marcel Petrişor : *„Estetica marxistă, avînd ca fundament metodologic materialismul dialectic şi istoric, va avea posibilitatea de a surprinde în artă şi determinările sociale, economice sau de clasă, atunci cînd ele există cu adevărat, şi pe cele de ordin pur subiectiv, fără însă a le impune aprioric pe nici unele ca norme de creativitate* (sic)" (p. 19). Ne întrebăm : „există cu adevărat" opere care să nu fie determinate din punct de vedere social, economic şi de clasă ? Determinările pot fi mai evidente sau mai subtile, însă ele există totdeauna. Criticul şi esteticianul trebuie să le dezvăluie însă cu multă fineţe, în forma şi gradul în care ele se manifestă.

Volumul *Curente estetice contemporane* este un adevărat corn al abundenţei erorilor şi confuziilor ideologice. A le comenta pe fiecare, pe rînd, ar însemna a scrie o nouă carte. Pentru deplina convingere a cititorului, citatele ar fi poate suficiente, dar ele ar ocupa un spaţiu prea întins. Ne mulţumim, de aceea, să mai amintim doar cîteva. Esteticile sînt împărţite, rigid, în : interpretative şi constatative (p. 101). Georg Lukács este cînd marxist, cînd hegelian, fără a-i arăta originalitatea şi limitele gîndirii estetice (p. 11—20). El atribuie artei cînd funcţia de defetişizare, cînd pe cea de refetişizare a obiectelor universului (p. 13—14 şi 16—17). Nu scopul criticii, ci al esteticii ar fi să descopere „germenii" noului în artă (p. 20). Autorul îşi propune să „refacă", să „reconstituie" (nu să deducă, să construiască) estetica lui Husserl, deşi acesta n-a constituit-o vreodată (p. 41). Subiectul şi obiectul sînt cînd „esenţialmente" legate (p. 28), cînd net diferenţiate (p. 31) în fenomenologia husserliană. Estetica lui N. Hartmann s-a desprins de neokantianism şi fenomenologie şi totuşi le-a reunit pe acestea (p. 83). Şi seria exemplelor ar putea continua ....

După cum se observă, înfăţişarea clară şi nuanţată a direcţiilor esteticii contemporane nu e un lucru tocmai uşor. Dacă oricine poate avea impresia că e în măsură să formuleze o părere despre operele de artă, nimeni nu se poate îndeletnici cu gingaşele probleme de estetică fără să aibă o temeinică pregătire filozofică şi un gust estetic rafinat prin asimilarea unei vaste culturi artistice. Estetica nu este terenul de întîlnire al amatorismului şi lipsei de sensibilitate.

Scanned with OKEN Scanner

Chiar şi pentru tinerii specialişti, asemenea priviri globale, mai ales în cadrul restrîns al unor culegeri de articole, prezintă dificultăţi legate de afirmarea unui punct de vedere personal.

Sinteza presupune întotdeauna analiza şi, de aceea, credem că înaintea încercărilor de acest fel ar fi bine să apară studii monografice ample despre ficcare dintre tendinţele şi şcolile estetice de astăzi, paralel cu traducerea autorilor reprezentativi pentru ele. Cît sînt de necesare aceste lucrări pregătitoare ne-o dovedeşte starea actuală a criticii noastre literare, care pendulează adesea între un impresionism labil şi un scientism terminologic lipsit de substanţă, ambele putînd avea ca efect îndepărtarea publicului de arta autentică.

Scanned with OKEN Scanner

PILAR VAZQUEZ CUESTA y MARIA ALBERTINA MENDEZ DA LUZ, Gramatica portuguesa, 2 volume, Madrid, 1971 ; 403 + 413 p.

Sub forma actuală, această importantă lucrare aparţine, într-o anumită măsură, în mod exclusiv primei autoare, profesoară la Universitatea Autonomă din Madrid. Căci cealaltă autoare a decedat înainte de apariţia ediţiei precedente (1961), care a fost a doua, iar cea de faţă prezintă adausuri şi îmbunătăţiri considerabile. Lucrarea este concepută, încă de la început, ca un monual. (De aceea a apărut în seria intitu,lată astfel a binecunoscutei Edituri Gredos). Cartea se adresează studenţilor, dar nu numai lor ci şi unui public mai larg, fără ca prin aceasta să nu fie adesen de folos şi specialiştilor chiar celora cu preocupări obişnuite în domeniul limbii portugheze şi al diverselor ei variante. Aşa se explică, înainte de toate, caracterul ei enciclopedic şi, consecinţă logică, tratarea materiei supuse studiului cu ajutorul mai multor metode.

Într-adevăr, partea pe care aş numi-o introductivă, în total circa 300 de pagini, se ocupă de geografia" limbii portugheze, nu numai în sensul că descrie amănunţit extinderea ei în spaţiu pe întreg globul, ci şi în sens strict lingvistic, căci ne prezintă, de asemenea în detaliu variantele geografice ale acestui idiom. Trebuie precizat, în sfîrşit, că, pentru cele două mari zone de limbă portugheză — este vorba de Portugalia şi de Brazilia —, unde a luat fiinţă de mult un aspect standard al ei, diferit într-o măsură destul de însemnată de la una la alta, sînt studiate şi aspectele familiar, popular şi, după caz, teritorial. Un loc aparte ocupă dialectul galician *(sp. gallego)*, care, cum se ştie, este vorbit în Spania. D-na Vázquez Cuesta trece drept unul dintre cei mai buni cunoscători ai acestei variante, extrem de interesante şi pentru lingvistica generală. De aceea lectura capitolului respectiv interesează şi, poate chiar mai ales, pe lectorii cu formaţie serioasă de romanişti şi de lingvişti în general.

Tot acestei prime părţi, pe care am numit-o introductivă, îi aparţin şi capitolele privitoare la „istoria" limbii portugheze : perioadele de dezvoltare şi evoluţia ei în Brazilia, urmată de istoria propriu - zisă, adică internă, a foneticii şi a lexicului (acesta din urmă, după originea elementelor alcătuitoare).

Partea a doua a lucrării conţine o prezentare descriptivă a portughezei actuale pe compartimente: fonetică, morfologie, sintaxă. Lipseşte lexicul, pentru că el apare în „introducere" (v.cele spuse imediat mai sus), dar, probabil, şi din cauză că nu aparţine gramaticii. Capitolul consacrat foneticii se ocupă, foarte pe larg, şi de ortografie : istoricul şi sisteomul ei actual acesta din urmă, cu toate normele lui generale şi cu aplicarea practică a lor). Morfologia şi sintaxa ocupă cîte un număr de pagini aproximativ la fel de mare, în total peste 200. Faptul se explică, presupun, prin luarea în consideraţie numai a sintaxei părţilor de vorbire : prezentarea normelor diverselor clase de cuvinte şi aceea a folosirii lor în vorbire se echilibrează din punctul de vedere al spaţiului acordat fiecăruia dintre cele două aspecte sub care apar în uzul curent al limbii.

Scanned with OKEN Scanner

Ultimele pagini ale lucrării conţin un bogat şi interesant indice, cu cinci subdiviziuni: „nume proprii" (autori de studii lingvistice şi filologice, dar şi de texte din care se dau foarte bogatele citate ilustrative), toponime, etimologii latineşti, cuvinte (portugheze) şi materii. Acest indice este cu atît mai preţios, cu cît, aşa cum rezultă din prezentarea de pînă aici, fără el, un cititor, fie şi avizat, ar avea dificultăţi în ce priveşte consultarea lucrării, care suferă din pricina caracterului ei teoretic (în intenţia autoarelor) exhaustiv şi, drept consecinţă inevitabilă, prea puţin sistematic. Dorinţa de a informa cît mai complet pe cei cărora li se adresează această carte se manifestă, concret şi extrem de util, prin bibliografia care se dă la sfîrşitul fiecărui capitol (bineînţeles, pentru problemele tratate acolo). În aceste liste bibliografice întîlnim şi destule nume de-ale compatrioţilor noştri, ceea ce nu trebuie să ne surprindă, dat fiind că d-na Vázquez Cuesta a fost de cîteva ori în România şi ne poate utiliza, fără dificultăţi, limba, pentru necesităţile activităţii d-sale ştiinţifice.

Pentru o nouă ediţie a acestei lucrări, care sînt sigur că nu va întîrzia mult, se impune întocmirea unui capitol despre sintaxa frazei şi, în măsura posibilului, o sistematizare mai accesibilă a materiei.

Iorgu Iordan

LADISLAV ZGUSTA, *Manual of Lexicography*, Praha, Publishing House of the Czechoslovak Academy of Sciences, 1971, 358 p.

Gramaticile şi dicţionarele pot fi considerate primele realizări practice ale lingvisticii. Ele răspundeau unor nevoi sociale: primele, la început sub imperiul logicii, urmau să explice şi să normeze anumite realităţi lingvistice, celelalte (cu obîrşia în vechile glosare) îşi asumau, pe lîngă rolul informativ-normativ, funcţia de a preciza legătura dintre cuvinte şi realitate şi de a stabili echivalenţe între cuvinte din limbi diferite. Dar, deşi lexicografia are o tradiţie ce cuprinde mai multe secole, foarte rar experienţa metodologică din acest sector a fost organizată şi prezentată sub forma unui sistem articulat de principii. Nevoia unei astfel de lucrări metodologice s-a făcut simţită permanent, iar în zilele noastre în chip deosebit, dacă ţinem cont de condiţiile politice şi sociale moderne: creşterea numărului limbilor ce trebuie standardizate într-o formă scrisă şi necesităţile create de accentuarea schimbului internaţional de valori, ambele cerînd un număr sporit de dicţionare de toate tipurile.

Cartea profesorului praghez Ladislav Zgusta răspunde tocmai acestui deziderat, abordînd problemele pe care le ridică lexicografia atît ca teorie propriu-zisă, cît şi ca practică de alcătuire a dicţionarelor. Fără îndoială, problemele nu sînt noi şi nici soluţiile nu depăşesc modul obişnuit de tratare, importanţa cea mai mare a lucrării constînd în caracterul ei sintetic, în capacitatea de a prezenta aspectele esenţiale ale disciplinei.

Conceput ca un tot principial, cu aplicabilitate specială la limbile orientale, *Manualul de lexicografie* nu este numaidecît o lucrare „didactică", cum ne-ar sugera titlul, ci una cu un orizont mult mai larg din punct de vedere teoretic. Dealtfel, însuşi obiectul cercetării îl sileşte pe autor să procedeze astfel, deoarece, după propriile-i observaţii, teoria lexicografică este legată de toate disciplinile care studiază sistemul lexical al limbii: semantica, lexicologia, gramatica, stilistica (v. p. 15). Şi disciplinile conexe se pot înmulţi, dacă ne gîndim chiar numai la cazul dicţionarului monolingv, unde putem adăuga dialectologia, istoria limbii, logica limbajului, de care practica lexicografică nu se poate dispensa.

Adăugînd la acestea şi alte observaţii: 1) lexicograful lucrează cu *fenomene deschise*, 2) precizarea înţelesului unităţilor lexicale prezintă în sine o mare dificultate, 3) există un contrast între munca teoretic-ştiinţifică a lexicografului şi destinaţia practică a dicţionarului, autorul conchide că este firească remarca lui H. A. Gleason, care aprecia că alcătuirea unui dicţionar este o activitate dificilă ce necesită un mare volum de muncă, o bogată informaţie şi o confruntare permanentă cu realitatea lingvistică.

Scanned with OKEN Scanner

Primul şi cel mai întins capitol al lucrării *(Lexical meaning)* abordează probleme ce rezultă din precizarea sensului cuvîntului, a legăturii acestuia cu realitatea desemnată şi a modului în care trebuie tratate într-un dicţionar diferite elemente lexicale. Nu lipsesc chestiuni legate de sinonimie, polisemie şi omonimie.

Problema sensului cuvîntului este pentru lexicograf capitală ; el nu-şi poate preciza însă lucrurile decît în practica lexicografică însăşi. Dificultatea cea mai mare constă în faptul că lexicograful nu poate obţine cuvîntul „ca o parte a sistemului limbii", prin urmare în forma lui generală cu înţeles noţional pur, ci are de-a face numai cu un număr de folosiri concrete, de la care trebuie să se ridice la sfera noţională şi s-o reconstituie integral. De aceea, Zgusta se opreşte un moment pentru a diseca sensul lexical în componentele şi relaţiile sale (p. 27—47). Acceptînd triunghiul lui Ogden şi Richard[1], analiza se opreşte, mai ales, asupra relaţiilor dintre cele trei aspecte ale problemei : *denotatum*, *expression*, *designatum*. Între *denotatum* (obiect) şi *expression* (forma unităţii lexicale) nu este o relaţie directă, ci una mijlocită de *designatum* (înţeles, noţiune). O observaţie interesantă este aceea că limbile nu fragmentează întotdeauna la fel realitatea şi de aceea nu vor avea nici *designata* identice. Poate exista astfel într-o limbă noţiunea „mînă", dar poate lipsi cea de „braţ". Similitudinile sînt strict valabile, în acest sens, numai în cazul ştiinţelor, unde segmentarea se face printr-un procedeu analitic generalizat.

O altă problemă, discutată în acest articol, este aceea a modului cum trebuie tratate de lexicograf cuvintele nominale şi cele care arată manifestări de atitudine. Ele trebuie abordate diferit, „în cazul cuvintelor nominale lexicograful încearcă să descrie conceptul ; în cazul manifestărilor de atitudine încearcă să descrie atitudinile şi «simţirea» vorbitorului" (p. 36). O analiză specific diferenţială trebuie aplicată, de asemenea, cuvintelor deictice (engl. *this*, *that*), cuantificatorilor (numerale obişnuite), operatorilor propoziţionali şi gramaticali (unităţi lexicale de relaţie). Pentru lexicograf lucrul cel mai important este de a găsi şi în aceste cazuri „ce informaţii poartă ele, cum sînt folosite în înţelesurile cele mai importante, şi să le imagineze şi să le prezinte după modelul conceptual al cuvintelor noţionale" (p. 37). Autorul subliniază că de cele mai multe ori cuvintele nu au numai un singur înţeles, sau că dintr-un anumit sens primar au evoluat în timp sensuri secundare, adiacente. Aici este, poate, problema cea mai grea pe care trebuie să o dezlege lexicograful. Astfel, un cuvînt polisemantic (cu mai multe sensuri care la rîndul lor pot avea aspect denotativ sau conotativ în funcţie de utilizare) poate fi considerat ca alcătuit din sensuri directe şi non-directe (transferate, specializate, figurate, ocazionale). În toată această multitudine se poate distinge însă un s e n s d o m i n a n t, definit de Zgusta, în profil psihologic, ca fiind primul gîndit de majoritatea vorbitorilor limbii (p. 64).

Cît priveşte omonimia, autorul crede că poate fi rezolvată prin etimologie, flexiune, regim de prefixe, sufixe etc. şi prin familii lexicale.

În cazul sinonimiei se face distincţie între o identitate absolută de sens *(synonymy)* şi o foarte mare similaritate între sensuri *(near-synonymy)*. Cuvintele sînt sinonime cînd coincid în denotaţie, conotaţie şi sferă de aplicare ; dacă restricţia nu se respectă în una din laturile sale, avem a face cu *sinonime apropiate* (p. 90). Şi pentru că fiecare din cele două aspecte prezintă şi posibilitatea de grad redus, de parţialitate, autorul conchide că sinonimia prezintă patru ipostaze: *sinonim*, *sinonim parţial*, *sinonim apropiat*, *sinonim apropiat parţial*. Sub denumirea *sinonim apropiat* se pot însuma un foarte mare număr de cuvinte care, într-un fel sau altul, îşi justifică o astfel de etichetare în funcţie de cuvîntul dat.

Următoarele două capitole *(Formal variation of words, Combination of words)* tratează al doilea aspect important pe care trebuie să-l aibă în vedere lexicograful : forma cuvintelor, pînă unde trebuie să meargă reprezentarea variaţiilor de formă într-un dicţionar.

---

[1] Kurt Baldinger nuanţează schema, dîndu-i aspect trapezoidal (cf. *Teoria semántica. Hácia una semántica moderna*, Madrid, 1971, p. 156).

Este bine — crede Zgusta — ca aspectul paradigmatic, cel al derivării şi al compunerii să fie cît mai bine reprezentate de dicţionar. Prin compunere (care poate genera „unităţi lexicale din mai multe cuvinte" *multiword lexical units)*, mai ales, se pot obţine noi dimensiuni formale sau diferenţe de sens care neaparat trebuie consemnate. În sfîrşit, trebuie menţionate posibilităţile de combinare ale cuvintelor, regimul lor sintactico-morfologic.

Capitolul al patrulea *(Variation in language)* este destinat problemelor segmentării limbii şi relaţiei dintre segmente. Aici sînt stabilite indicaţiile istorice, legate de, evoluţia limbii, pe care trebuie să le conţină dicţionarul.

Însuşindu-şi definiţia dicţionarului după C. C. Berg *(The types of dictionaries)* autorul întreprinde o clasificare a dicţionarelor, mai întîi în enciclopedice şi lingvistice şi apoi din ce în ce mai nuanţat.

Cu capitolul al şaselea *(The monolingual dictionary)* ne întoarcem la redactarea lexicografică. Pentru dicţionarul monolingv se pun iniţial două probleme: prima, analiza teoretică a limbii avute în vedere, precizarea modului ei de organizare, a segmentării ei şi a relaţiilor dintre segmente, şi, a doua, precizarea tipului de dicţionar care va fi alcătuit. De aici decurge natura normelor care vor sta la baza lucrării, modul de colectare a materialului şi sursele acestuia, alcătuirea şi ordonarea articolelor.

Fără îndoială, fiecare limbă prezintă, pe lîngă o mare cantitate de material, de provenienţă foarte diferită, şi o mare varietate de moduri în care sînt folosite unităţile lexicale. Din această multitudine de fapte lexicograful, în funcţie de limitele lucrării sale, trebuie să aleagă ceea ce este reprezentativ. Aşa că nu vor lipsi din sursele unui dicţionar monolingv lucrările beletristice şi nici cele mai uzuale texte legislative, administrative etc., precum şi o bună parte din lucrările cu caracter ştiinţific. Publicaţiile pun probleme deosebite: ele folosesc în mare măsură expresii ocazionale şi neologisme efemere, dar prezintă avantajul că pot furniza texte databile în foarte multe stiluri (p. 226).

Cu privire la aşa-numitul *context lexicografic*, Zgusta notează: „contextul lexicografic... este acea parte a contextului verbal care ne permite să distingem cu ce semnificaţie este aplicat cuvîntul în discuţie şi să percepem cel puţin cîteva din trăsăturile lui semantice şi proprietăţile lui gramaticale; el poate fi oricît de scurt, dar cît mai clar posibil" (p. 227).

Informatorii, pe care Zgusta îi preferă mai degrabă cu un grad înalt de educaţie, urmează să furnizeze două feluri de materiale: precizări lingvistice legate de anumite domenii şi informaţii asupra materialului colocvial al dicţionarului. Printre sursele dicţionarului autorul citează ca un izvor esenţial celelalte lucrări lexicografice ale limbii, deja elaborate, indiferent de profilul lor, care oferă modalităţi diferite de tratare a unor probleme similare.

Materialul obţinut trebuie supus unei prelucrări amănunţite de selecţie şi sinteză în urma căreia se trece la alcătuirea articolelor propriu-zise. Un astfel de articol are două părţi: 1) unitatea lexicală însăşi *(lemma)*, 2) toate celelalte informaţii. În cadrul primei părţi se dau indicaţii morfologice, eventualele deviaţii paradigmatice, indicaţii de pronunţie, indicaţii etimologice. (Observăm uşor în acest sistem sugestiile pe care i le-a procurat autorului *Oxford English Dictionary*, din care, dealtfel, ia de multe ori materialul ilustrativ).

Autorul se opreşte pe larg asupra definiţiei lexicografice. Esenţa acesteia şi corelaţia ei cu definiţia logică pun probleme interesante. Între definiţia logică şi cea lexicografică există foarte multe puncte comune, dar şi elemente distinctive. Dintre acestea din urmă cel mai important este faptul că în vreme ce definiţia logică trebuie să se identifice, fără echivoc, cu întregul obiect definit *(definiendum)*, adică să-i epuizeze sfera, în cazul celeilalte se realizează o enumerare, numai, a celor mai importante trăsături semantice ale unităţii lexicale definite, care sînt suficiente în a o diferenţia de alte unităţi. Aşadar, prima fiind exhaustivă, a doua este parţial-selectivă. În locul definiţiei explicativ-analitice se pot folosi uneori sinonime propriu-zise sau sinonime apropiate; alteori cele două procedee se pot combina, folosirea unei metode sau a alteia depinzînd, în ultimă instanţă, de dimensiunile, tipul şi destinaţia dicţionarului.

Scanned with OKEN Scanner

Întrucît articolul de dicţionar conţine, în mai mare sau în mai mică măsură, o sumă de exemple menite să ilustreze posibilităţile de combinare a cuvîntului şi folosirea lui sub diferite aspecte, se poate alcătui o imagine a nuanţelor lui contextuale, a măsurii în care este întrebuinţat, a primelor sale utilizări, a sferei de aplicare, a combinaţiilor atributive sau adverbiale posibile, a complementelor tipice în cazul verbului, a diferitelor lui utilizări ca sinonim propriu-zis sau sinonim apropiat etc. Pornind de la aceste premise, Zgusta afirmă, pe drept cuvînt, că exemplele incluse în articol nu trebuie considerate un material adiţional, un balast, ci o parte integrantă a articolului, un element esenţial al structurii acestuia.

Trăsăturile normative şi funcţia didactică a dicţionarului sînt aspecte pragmatice ale rezultatului muncii lexicografului, care, după cum notează şi Jean Dubois[1], au un mare rol în integrarea, în contextul naţional, a indivizilor.

În cazul dicţionarului bilingv (tratat de autor în capitolul *The bilingual dictionary)*, problema cheie este stabilirea echivalenţelor denotative şi conotative între cele două limbi : limba din care se traduce şi limba în care se traduce *(the source-language, the target language)*.

Cartea lui Ladislav Zgusta sintetizează experienţa celor mai de seamă lucrări lexicografice europene, completată cu experienţa autorului însuşi. Structura *Manualului* cu aspect triadic (înţeles lexical, forma şi combinarea cuvintelor, tipologia dicţionarelor) corespunde întru totul scopului propus : prezentarea specificului activităţii lexicografice, a tuturor problemelor esenţiale legate de aceasta. Putem, de aceea, considera că un redactor al *Dicţionarului limbii române*, sau al unui alt dicţionar, va găsi permanent aici sugestii şi lămuriri în legătură cu problemele activităţii sale. Avem prin această lucrare un îndreptar bine structurat şi frumos prezentat, cu exemplificări şi explicaţii. Chestiunile pe care Zgusta le prezintă sub aspectul lor general pot fi nuanţate şi puse în legătură directă cu aspectele concrete pe care le prezintă elaborarea dicţionarului unei limbi anumite. De aceea, ţinînd cont de experienţa de aproape două secole a lexicografiei româneşti n-ar fi lipsită de interes o lucrare care să dezbată problematica specială pe care o pune elaborarea unui dicţionar al limbii române.

Consolation of lexicography, cu care îşi încheie autorul paginile, dovedeşte afecţiunea mărturisită pentru disciplină ; munca lexicografului este, aşa cum afirma şi principial, grea şi anevoioasă, dar *„lexicografia are frumuseţea şi satisfacţiile ei"*.

Ioan Oprea

I. RIZESCU, *H. Tiktin. Omul şi opera*, Bucureşti, Editura ştiinţifică, 1971, 188 p

Cercetarea vieţii şi a activităţii lui H. Tiktin a constituit pentru I. Rizescu o preocupare constantă. Primului său studiu, care datează încă din 1954 *(Unele contribuţii la reconsiderarea operei lui H. Tiktin*[2]*)*, i-au urmat altele publicate în „Studii şi cercetări lingvistice" şi în „Limba română", ultimul dintre ele apărînd în anul 1968. Monografia discutată aici reprezintă, aşadar, o reluare a acestor contribuţii, cărora li s-au adăugat noile cercetări întreprinse de autor în scopul completării informaţiilor biografice, precum şi privirea de sinteză pe care a făcut-o posibilă studiul global al vieţii şi operei lui H. Tiktin.

Pentru materialul informativ necesar, I. Rizescu a cercetat arhiva personală a lui H. Tiktin, fondul de scrisori de la Biblioteca Academiei şi documentele aflate la Arhivele Statului din Bucureşti şi Iaşi. Informaţii preţioase în legătură cu activitatea didactică a lingvistului (la seminarul de limbi orientale al Universităţii din Berlin) a primit şi de la lingvişti din R. D. Germană (prof. W. Draeger ş. a.). De asemenea, membrii familiei, şi mai ales fiica lui Tiktin, Gertruda Tiktin, au pus la dispoziţia au-

[1] Jean Dubois, *Dictionnaire et discours didactique*, în „Languages", 19, 1970, p. 43.
[2] SCL V, 1954, nr. 3—4, p. 409—432.

torului scrisorile, documentele şi cărţile care s-au mai păstrat din biblioteca aceluia care a alcătuit *Dicţionarul român-german*.

Monografia începe cu o *privire generală asupra vieţii şi operei lui H. Tiktin*. Capitolul respectiv este, de fapt, o prefaţă a cărţii; autorul prezintă paralel evenimentele mai însemnate din viaţa lui Tiktin şi activitatea ştiinţifică a acestuia. Opera lingvistului este schiţată în linii mari şi prezentată aici cronologic, spre deosebire de celelalte capitole, unde este urmărită, cum e şi firesc, pe probleme. Date inedite şi deosebit de interesante conţine discursul în limba germană (tradus de autorul monografiei) rostit de Tiktin la „Allgemeiner Deutscher Neuphilologen — Verband" cu prilejul sărbătoririi sale la a 80-a aniversare. În acest testament ştiinţific al învăţatului este descrisă munca pasionată şi stăruitoare pentru elaborarea dicţionarului, căruia Tiktin i-a consacrat cei mai rodnici ani ai vieţii sale. Tot atunci a evocat şi prietenia cu M. Eminescu, despre care spunea: „El m-a iniţiat în literatura română de la începuturile ei şi prin el am cunoscut limba poporului, limbă a cărei importanţă încă nu era apreciată pe atunci decît de puţini. Lecturile făcute împreună cu Eminescu şi explicaţiile pe care mi le-a dat cu această ocazie acest excelent cunoscător al limbii sale materne mi-au prilejuit o mulţime de constatări lexicografice, gramaticale, literare şi istorice" (vezi p. 10).

Cea mai mare parte a monografiei este consacrată studiului operei lingvistice a lui H. Tiktin. Sînt urmărite preocupările de teorie a limbii, activitatea de filolog şi preocupările de dialectologie. Este apoi schiţată concepţia lui Tiktin despre scrierea limbii române şi contribuţia lui la studiul sistemului fonetic al limbii române. Ultimele două capitole se ocupă de analiza studiilor de gramatică şi a operei lexicografice. Pentru aceste capitole finale s-au rezervat cele mai multe pagini ale cărţii, lucru firesc, avînd în vedere contribuţia remarcabilă a lingvistului în domeniile respective.

I. Rizescu a consacrat *Dicţionarului român-german*, *Rumänisch-deutsches Wörterbuch*, apărut în trei volume, între 1895 şi 1925, o analiză competentă. Pentru realizarea acestei analize autorul a preluat în mod critic tot ce s-a scris despre dicţionar, adîncind studiul unor aspecte sau discutînd altele care nu mai fuseseră cercetate. La unele dintre aceste fapte, mai puţin cunoscute, referitoare la munca de redactare a dicţionarului, ne vom referi în continuare. Cu multă atenţie este urmărit felul în care Tiktin şi-a pregătit baza documentară necesară. Materialul bibliografic utilizat de lingvist pentru alcătuirea acestei opere lexicografice, arată autorul (p. 139), a fost extras din peste 550 de texte, care ilustrau cele mai variate domenii de activitate. O preocupare permanentă, în tot timpul redactării şi tipăririi dicţionarului, era ţinerea la zi a acestei bibliografii, completată cu cele mai noi cărţi apărute (p. 139). Parcurgînd fişierul care a stat la baza dicţionarului, aflat la Institutul de lingvistică din Cluj, I. Rizescu a obţinut informaţii foarte interesante în legătură cu modul în care lucra Tiktin. Pe fiecare fişă este însemnat, în partea de sus, cuvîntul respectiv şi sensul la care va fi folosită fişa. Citatele sînt traduse în limba germană, iar în partea de jos a fişei este uneori notată şi etimologia. Numărul de fişe existente în fişier la fiecare cuvînt este cu mult mai mare decît numărul fişelor întrebuinţate în dicţionar. Astfel, la cuvîntul *oaste* în fişier există 30 de citate, iar în dicţionar apar 7. Din consultarea fişierului autorul a stabilit şi cîteva dintre criteriile de selecţie a citatelor. De pildă, un criteriu esenţial era valoarea scriitorului din care provenea citatul, cele mai multe fiind extrase din opera marilor scriitori (p. 154). I. Rizescu a întreprins şi o analiză detaliată şi competentă a „elementelor constitutive" ale articolelor din *Dicţionarul român-german* (p. 144—145). În ceea ce priveşte clasificarea sensurilor unui cuvînt, făcută în funcţie de vechimea atestărilor (de unde reiese şi „caracterul istoric al dicţionarului"), autorul cărţii subliniază că aceasta este întotdeauna bine rezolvată.

Observaţii amănunţite se fac şi în privinţa indicaţiilor gramaticale date de Tiktin. În mod special, I. Rizescu a urmărit indicaţiile utilizate la verbe. Numai pentru *a avea*, de exemplu, „observaţiile sînt atît de numeroase, încît avem impresia că ar fi o pagină dintr-o lucrare de gramatică istorică şi nu dintr-un dicţionar" (p. 156). O atenţie deosebită a arătat I. Rizescu pentru modul în care în *Dicţionarul român-german* a fost rezolvată problema etimologiilor. Indicaţiile etimologice date sînt aproape toate exacte. Un alt merit al lui Tiktin, observă I. Rizescu, este acela de a indica, atunci cînd etimologia unui cuvînt este nesigură, „forma cuvîntului în diferite limbi romanice şi

slave, în albaneză etc., cu diferenţele şi asemănările semantice respective" (p. 158), prin aceasta pregătind „datele necesare în vederea clarificării ulterioare a etimologiei" (p. 158). Autorul subliniază preocuparea permanentă a lexicografului pentru stabilirea sau pentru clarificarea unor etimologii, precum şi faptul că interesul pentru descoperirea etimologiilor nu l-a părăsit pe Tiktin niciodată. Se relatează astfel faptul deosebit de semnificativ că la vîrsta de 85 de ani, într-o scrisoare către Sextil Puşcariu, Tiktin discuta cuvîntul *lado*, pentru care propunea ca etimon v. sl. *mlada* (p. 27—28). Formal, aşa cum arată şi I. Rizescu, *Dicţionarul român-german* face parte din categoria dicţionarelor bilingve. Este îndreptăţită totuşi clasificarea lui şi între dicţionarele generale explicative aparţinînd lexicografiei unilingve[2]. Considerat încă de la apariţie „ca un eveniment de seamă în lumea ştiinţifică" (p. 16), dicţionarul a fost primit şi discutat, aşa cum reiese şi din lista completă a recenzenţilor alcătuită de autor (p. 179), cu un bine meritat interes. După 31 de ani de la tipărirea ultimului volum, acad. I. Iordan îl caracteriza astfel: „În ciuda titlului, modest şi cam didactic, această operă lexicografică (de aproape 2000 pagini în 4°) este, în momentul de faţă, cel mai bun dicţionar complet al limbii noastre"[3].

Cartea lui I. Rizescu se încheie cu un interesant capitol de Anexe, care include comentariul corespondenţei lui Tiktin (a corespondat, printre alţii, cu B. P. Haşdeu, N. Iorga, Ov. Densusianu, S. Puşcariu, Al. Vlahuţă, I. L. Caragiale, I. Slavici, Gh. T. Kirileanu A. Mussafia, W. Meyer-Lübke, Kr. Sandfeld, M. Bartoli ş. a.), un subcapitol dedicat activităţii literare şi un repertoriu bibliografic care cuprinde lista lucrărilor publicate de lingvist

Victoria Zăstroiu

VALERIA GUŢU ROMALO, *Corectitudine şi greşeală*, Bucureşti, Editura ştiinţifică, 1972, 285 p.

Punînd în relaţie termenii de *corectitudine* şi *greşeală*, Valeria Guţu Romalo a ţinut seama de obligaţiile proprii unei scrieri de „cultivare a limbii": o confruntare a greşelii cu norma duce la condamnarea greşelii şi, prin aceasta, la restabilirea nivelului de corectitudine în limbă. Situînd însă greşeala, ca fapt în sine, ca proces, în evoluţia limbii, Valeria Guţu Romalo şi-a rezervat şi dreptul de a-şi continua investigaţiile teoretice anterioare, al căror obiect este limba română actuală ca sistem: între *corectitudine* şi *greşeală* se manifestă însăşi viaţa limbii; greşeala este unul din factorii care mulează continuu vorbirea pe relieful gîndirii.

Chiar dacă, cu acest punct de vedere, cadrul cercetării s-a putut considerabil lărgi, cartea Valeriei Guţu Romalo nu îşi justifică totuşi pe deplin subtitlul, *Limba română de azi*, făcut să sugereze intenţia de cuprindere, fie şi în forma unei schiţe, a stării actuale a limbii române. Similitudinea cu titlul scrierii, fundamentală în acest domeniu, a acad. Iorgu Iordan (*Limba română actuală*) este de natură să scoată în evidenţă acest fapt. Avem în vedere nu atît situaţia cantitativă, redusă, a materialului ilustrativ, cît, mai ales, restrîngerea acestuia la un singur sector al limbii literare — acela al stilului publicistic.

Întrucît investigaţia priveşte de fapt numai stilul publicistic, credem că ar fi fost util să se stăruiască mai mult asupra specificului acestuia. S-ar fi putut ajunge la puncte de vedere mai bine precizate, mai diferenţiate (şi mai precaute) asupra unor manifestări precum cultismul, clişeul verbal (şablonul chiar), brevilocvenţa şi altele. Nu ne-am propus însă să ne oprim asupra acestor lucruri, care ţin de organizarea cărţii, de modul ei de tratare, ci doar să aducem în discuţie cîteva date suplimentare, în legă-

[2] I. Coteanu şi I. Dănăilă, *Introducere în lingvistica şi filologia românească*, Bucureşti, 1970, p. 134.

[3] *Limba română contemporană*, Bucureşti, 1965, p. 130.

tură cu cîteva din cazurile semnalate. Deoarece factorul expresiv, stilistic a fost mai puţin solicitat în cercetarea de faţă, am insistat în cele ce urmează asupra cîtorva dintre situaţiile care îl reclamau într-o mai mare măsură. Natura materialului a făcut ca multe dintre aceste situaţii să reprezinte manifestări stilistice minore, chiar eşuate. Nu am urmărit însă decît mecanismul de producere a lor, în cadrul vieţii limbajului.

Respectînd planul cărţii, începem cu unele fenomene gramaticale aberante semnalate, prin care am putut recunoaşte procesul de infiltrare în „geometria" limbii a factorului expresiv. Astfel, resuscitarea sau extinderea uzului unor forme pronominale scurte (*-i*, *-ne* ş. a.), substituind formele curente (*său*, *nostru* ş. a.), s-ar putea interpreta în legătură cu tendinţa către dinamism şi către amploare a frazei moderne (din care pot decurge şi tentaţiile unor cadenţe, unor sonorităţi noi). Apariţia unui *-i* postpus, în locul obişnuitului *lui*, într-o frază largă şi sinuoasă, îi dă cursivitate ; totodată, preg-nanţa formei concentrate, redusă la un sunet unic, imprimă construcţiei – „înţelepciunea-*i*" faţă de „înţelepciunea *lui*" (p. 99), în punctul indicat de aceasta, o direcţie ascendentă, care devine un mod propriu de a articula gîndirea. Efecte similare ar putea fi recunoscute şi într-o formulare de tipul „privirile *ne* erau atrase" — faţă de „privirile *noastre* erau atrase" (p. 101), unde mai organicul *ne* dă frazei un aspect mai compact, sugerînd, totodată, o angajare mai puternică, totală, a subiectului în acţiunea numită de verb. Inserarea suplimentară a formei scurte *îl*, în exemplul „actriţa îl are partener pe ..." (p. 101), nu rămîne superfluuă, de vreme ce pune în evidenţă, prin anticipare, unul din termenii construcţiei. Nu este atît un element de expresivitate cît, mai curînd, un procedeu gramatical care are în vedere comunicarea unei idei suplimentare în legătură cu termenul pe care îl dublează (ideea de „notorietate", aici).

Unele cazuri de articulare a numelor, care se sustrag normei gramaticale, pot, de asemenea, sugera prezenţa în jurul comunicării a unor zone expresive uşor identificabile. „Substantivul nearticulat poate fi mai expresiv, pentru că denumeşte noţiunea ca specie ⟨ ... ⟩, prin urmare dă acesteia o semnificaţie generală"[1], după cum prezenţa nu într-un totul necesară a unei forme de articol nehotărît ar putea insinua, cum se constată şi în cazurile prezentate de autoare, o atitudine oarecum contrară, de reţinere, de rezervă, refuzul de a atribui cuvîntului în respectivul context semnificaţia lui deplină.

Valeria Guţu Romalo aduce în discuţie cîteva situaţii de folosire improprie, oarecum deviată, a unor forme prepoziţionale şi conjuncţionale. Calificîndu-le adesea drept greşeli, autoarea trece mai grăbit peste cuvenitele interpretări care arată o stare de alunecare, de mobilitate în sistem. „Jocul" selectiv în sistemul prepoziţional şi conjuncţional, posibil datorită funcţiilor multiple pe care le cumulează de obicei una şi aceeaşi prepoziţie sau conjuncţie, este de fapt o modalitate de restructurare a limbii pe tipare mai noi de gîndire, tipare care adesea se constituie prin schimbarea unor raporturi logice consacrate. Există motive să credem că *în* şi *între*, acolo unde uzul comun indică pe *din* şi *dintre* pot fi mai mult decît un capriciu stilistic, pot sugera, de pildă, o relaţie mai lejeră, mai mobilă („raporturile *între oameni*", *faţă de* „raporturile *dintre* oameni" — p. 71), mai complexă. Sprijinindu-ne şi pe observaţia acad. Al. Graur[1], plecată tot de la lucrarea în discuţie, credem că numai în cazuri speciale alternarea lui *în* şi *din* cu *între* şi *dintre* este de domeniul stilisticii şi că, în uzul limbii, ea este obişnuită. Un aspect „pretenţios şi ca atare nerecomandabil" al unor formaţii (echivalente unor locuţiuni prepoziţionale) de tipul *în ceea ce priveşte* (p. 73), în contexte adecvate, exprimă adesea o idee de referinţă mai precaută (decît *de* sau *despre*), atenuează relaţia de subordonare, după cum un gerunziu cu funcţie prepoziţională — *urmînd* (p. 74) — substituie prepoziţia *după*, dar formulează mai nuanţat, mai cuprinzător (şi mai puţin banal) ideea de succesiune (şi de imitare). Dacă în cazurile construcţiilor prepoziţionale mai sus discutate factorul stilistic, existent, rămîne totuşi mult subordonat comunicării, în ultimă instanţă reducîndu-se la modificarea unor note semantice, revenirea în scris a

[1] Iorgu Iordan, *Limba română actuală*, Iaşi, 1943, p. 292.

[2] Al. Graur, *Valeria Guţu Romalo, „Corectitudine şi greşeală (Limba română de azi)"*, în SCL, 1972, nr. 5, p. 546.

formei arhaice *întru* (p. 73) — care, de fapt, nu a încetat niciodată cu totul să se întrebuinţeze — poate reprezenta, într-adevăr, cazul rar al unei manifestări preponderent stilistice preluate de o prepoziţie. Sonoritatea arhaizantă a formei pare să fie cauza preferinţei de care se bucură şi care, pînă la un punct, o poate justifica în exprimarea scrisă, înclinată către o uşoară artificialitate şi un uşor retorism. Mai păstrînd încă, în valoarea ei abstractă, de relaţie şi de scop, ecourile sensului concret, originar, ideea de „spaţiu înlăuntrul căruia se întîmplă ceva sau intră cineva“[2], ea poate imprima frazei un timbru aparte, efecte de somptuozitate şi solemnitate. Într-un context modern, ea poate aduce de asemenea un accent contrastant, cu rezonanţe de vechime.

Apariţia unor forme de plural semnalate de autoare în cazul unor substantive din categoria acelora care, prin noţiunile pe care le numesc, manifestă incompatibilitate cu ideea de număr ar putea fi situată în continuarea unor procese similare mai vechi ale limbii, prin care marca de plural a trecut, din semn gramatical, în semn semantic sau stilistic. Conştiinţa ilegitimităţii formei de plural a putut declanşa alunecări de sens sau numai schimbări de nuanţă în unele din cazurile semnalate ca uzuri greşite. Pluralului *proze* (p. 87) i-ar putea reveni, prin influenţă franceză, sensul, mai concret, de „texte scrise în proză“; analogia cu *poezie — poezii* ar putea atenua nota de minimalizare, de diminuare. Definitiv marcate peiorativ par însă să rămînă cuvinte ca: *înţelepciune — înţelepciuni*, *genialitate — genialităţi*. În general, diferenţierea de sens în cazul formelor de plural al abstractelor presupune o restrîngere a ideii, relativizarea, reducerea la proporţiile unui fapt concret. Notele stilistice se pot însă diferenţia după caz şi pot să cuprindă o gamă foarte largă. Faţă de situaţiile de mai sus, construcţia *pînă la sfîrşituri* (p. 87) — modificînd forma fixă *pînă la sfîrşit* — urmăreşte, în intenţie cel puţin, efectul contrar diminuării. Se încearcă aici sugerarea ideii de adîncire, pe care o recunoaştem, de pildă, în pluralul *veacuri* (DM înregistrează, dealtfel, pentru forma de plural a cuvîntului *veac* sensul, amplificat la limită, de „veşnicie“, „eternitate“; într-un mod asemănător, pluralul *ceruri* s-ar putea despărţi de forma de singular, conţinînd ideea de „boltă“, de „spaţiu vizibil“, cu un sens dilatat pînă la ideea de „infinit“).

Sîntem înclinaţi să punem pe seama unor intenţii expresive şi cîteva dintre modificările din regimul unor cuvinte pe care norma le indică obligatoriu cu determinanţi specifici. Construcţia „cei ce se fac vinovaţi“ (p. 68) cu lipsa precizării obişnuite, introduse de obicei prin *de*, refuzînd complinirea, se dispensează, de fapt, de un element pe care nu-l mai socoteşte necesar, concentrîndu-se pe propria idee (de „vinovăţie“). Folosirea absolută a lui *semnifica* (p. 228) atrage atenţia asupra unui proces care se produce în familia cuvîntului şi care duce la restrîngerea sensului etimologic (semnificaţie = „conţinut“, „înţeles“), prin deplasarea accentului semantic către ideea, mai particulară, de „expresivitate“, „tîlc“. Familia pare să se reorganizeze (în limbajul comun) sub dominaţia adjectivului *semnificativ*, în care ideea cea mai puternică este aceea de „expresivitate“. Un proces oarecum asemănător de remodelare semantică afectează conţinutul substantivului *exeget* — într-un context care îl scoate din formaţia tipică (p. 236). O analogie cu evoluţia lui *specialist*, astăzi folosit curent fără determinant, se cuvine a fi luată în consideraţie.

Cum era de aşteptat, publicistica oferă terenul unor numeroase observaţii şi interpretări de ordin lexical. Fenomenul de cultism şi emfază se concretizează mai cu seamă cu mijloace lexicale. Lucrul este, pînă la un punct, explicabil, mai ales dacă avem în vedere angajarea publicisticii în comunicarea şi difuzarea noutăţii. De aici se pot naşte cu uşurinţă excese şi ele pot fi depistate uşor, mai greu se pot găsi însă mijloace de evitare sau înlăturare a lor. În cea mai mare măsură, excesele ţin de o folosire abuzivă a terminologiilor speciale din domeniul ştiinţific şi tehnic. Prin intermediul publicisticii, conştiinţa comună se întîlneşte cu spiritul ştiinţific, îl aduce la nivelul ei şi şi-l însuşeşte. Prin intermediul publicisticii, deci, se produce şi transferul terminologiei speciale în limbajul comun; acest transfer se însoţeşte de transformări mai mult sau mai puţin vizibile, dar aproape întotdeauna existente, de natură, mai ales, să aproximeze conţinutul prea special, să înlăture amănuntele „profesionale“, „tehnice“. De pildă, delimi-

[3] *Dicţionarul limbii române*, Bucureşti, 1934, tomul II, partea I.

tarea, tranşantă în limbajele speciale, între sensurile lui *evapora* şi *vaporiza* este atenuată şi chiar neglijată de vorbirea comună. Generalizarea unor termeni speciali este dusă adesea prea departe (fapt înlesnit şi de pluralitatea accepţiilor speciale — în funcţie de domenii, teorii etc. — cumulate de unul şi acelaşi cuvînt). În această situaţie ni se par a fi cuvinte ca *structură*, *valenţă*, care au ajuns în limbajul comun cu un înţeles atît de vag, de indecis, încît trezesc, pe bună dreptate, rezervă în rîndul vorbitorilor mai exigenţi.

Sensuri cu caracter special, neologice, se ataşează uneori (de obicei după modelele străine) unor cuvinte împămîntenite, completîndu-le cu note semantice noi. Valeria Guţu Romalo indică drept contradictorie, de pildă, formaţia *„cîmp activ“* (p. 138), socotind ca trăsătură semantică de bază pentru *cîmp* ideea de „cadru pasiv“ al diferitelor forme de activitate. Ne întrebăm dacă conştiinţa comună ignorează accepţia ştiinţifică a cuvîntului, mergînd pînă la preluarea ideii de mişcare şi energie (*cîmp electric*,*cîmp magnetic* etc.). Dar, întorcîndu-ne la sensurile lui tradiţionale, ne întrebăm dacă în accepţiunea lui de „ogor“ nu este totuşi prezentă ideea de „activitate“ (între *cîmp roditor* de pildă şi *cîmp activ* o simetrie nu este cu totul absentă ; dealtfel, DM indică — în cadrul sintagmei *cîmpul muncii* — desprinderea unui subsens „muncă“, „producţie“).

S-ar părea că desprinderea unor sensuri „figurate“ în cazul cuvintelor speciale este un proces care nu se poate pune întotdeauna pe seama limbii române ; neologismele sînt preluate adesea şi cu dezvoltările lor figurate sau familiare (fapt care ar fi în măsură să accentueze spiritul „european“ al limbii române). „O pasăre care navighează pe cer“ (p. 178) este prezentat drept caz de dezacord semantic. Argumentarea rămîne însă incompletă, de vreme ce se sprijină pe o prezentare incompletă a datelor necesare. Este invocat drept neconcordant sensul „a pluti ca o navă“ al verbului *naviga*, omiţîndu-se însă un al doilea sens consemnat de DM — "(despre vehicule aeriene) a pluti în aer, a zbura“. Dacă aducem în discuţie şi un sens pe care tot DM îl indică — de data aceasta la cuvîntul *pasăre*, sensul figurat de „avion“ —, putem conchide că nu avem de-a face cu o încălcare a acordului semantic, ci cu o variantă stilistică a lui.

Din seria cazurilor care ilustrează un proces opus neologizării (dar strîns legat de acesta, printr-o relaţie de reacţie) —, procesul de reactualizare a unor termeni vechi, arhaici, ne oprim asupra situaţiei cuvîntului *simţămînt* (p. 186). Faptul că în structura cuvîntului se recunoaşte formaţia hibridă nu este în măsură a-l înlătura din uz. (În secolul trecut, Bălcescu a preferat, într-o formă heliadescă, această formă calchiată). În conţinutul cuvîntului *sentiment* sensurile se grupează, în mare, în jurul a două idei principale, : una conţinînd „atitudinea emoţională“, pînă la „starea de afecţiune,“ cea de-a doua, pe un alt plan, vizînd „facultatea de a simţi, de a căpăta o impresie“, mergînd pînă la actul simţirii cu valoarea unei cunoaşteri specifice, cu caracter intim. *Simţămînt* s-a ataşat primului dintre cele două sensuri, ca sinonim total al acestuia. Poate fi preferat, ca atare, pentru sporul de concentrare.

În privinţa unor procedee actuale de formare a cuvintelor, a fost adusă în discuţie seria dubletelor substantivale produse de derivaţia „în cerc închis“ cu sufixul *-itate* (p. 196). Este întru totul îndreptăţită întrebarea asupra foloaselor proliferării acestei serii în limba actuală. Datorită unor diferenţieri sinonimice în cazuri ca *lumină — luminozitate*, *religie — religiozitate*, acest proces nu poate fi împins cu totul în zona actelor gratuite ale limbii. Chiar şi în cazul unei sinonimii depline s-ar părea că acest sufix aduce totuşi o coloratură aparte, prin suprimarea ideii de organicitate, de naturaleţe (ex. : *graţie — graţiozitate*). Limba română cunoaşte modalităţi similare de dublare lexicală (*artificial — artificios*, *spectacular — spectaculos*, în categoria adjectivului, sînt dublete care nuanţează oarecum asemănător), deci se poate conta pe un simţ de percepere a diferenţelor specifice. Indicînd un context în care figurează substantivul *esenţializare*, autoarea îl trece, ca derivat, pe seama lui *esenţă*, întrucît dicţionarele nu au înregistrat un verb *esenţializa*. Ne întrebăm dacă uzul nu cunoaşte cu adevărat acest verb (ne gîndim şi la sensul figurat al verbului *dilua*, care s-ar cere complinit). Formele verbale cu sufixul *-iza*, despre care acad. Iorgu Iordan crede că este, în română, mai productiv chiar decît în franceză[4], de unde el provine, sînt deosebit de frec-

[4] Iorgu Iordan, *op. cit.*, p. 238.

vente şi este evident că ele pot servi unei vorbiri mai concise. Caracterul de formaţii spontane, de circumstanţă, efemere, al unor cuvinte de felul substantivelor în *-itate* sau al verbelor în *-iza* ne obligă în adevăr să ne punem problema excesele care se produc în limbă în numele unei libertăţi de creaţie care împinge adesea vorbirea pe panta improvizaţiei. Ca şi în cazul unor abateri de altă natură, o judecată prea drastică poate să fie riscantă. Limba îşi are imprevizibilul ei. Unele dintre greşelile de astăzi se vor impune şi generaliza. Conştiinţa acestui fapt îndeamnă pe lingvist la prudenţă maximă. El poate totuşi susţine şi sprijini cu competenţa sa ideea că dreptul de creaţie, de improvizaţie chiar, ca oricare drept, nu poate funcţiona fără orice limită. Lucru pe care îl face dealtfel şi cartea Valeriei Guţu Romalo. Forţa şi subtilitatea lingvistului care abordează problemele practice ale cultivării limbii se dovedesc în felul cum, punînd întrebările : unde sfîrşeşte corectitudinea ; unde sfîrşeşte libertatea ; de unde începe greşeala, reuşeşte să sugereze şi un răspuns.

Maria Vişoianu

Dicţionar de sinonime, Bucureşti, Editura Albatros, 1972, 488 p.

Deşi nu deschide seria unui gen nou în lexicografia noastră, lucrarea de care ne ocupăm, semnată de un colectiv condus de prof. univ. Gh. Bulgăr, este primul dicţionar de sinonime al limbii române care are în vedere aproape toate compartimentele vocabularului. Faţă de încercările similare anterioare în care materialul lexical este sărac, de obicei limitat la un singur domeniu sau la o anumită categorie de termeni (v. *Vocabular de cîteva vorbe sinonime* al lui Canella, Bucureşti, 1867, primul în ordine cronologică apărut în limba română, sau *Sinonimele limbii române cu radicali diferiţi în raport mai cu samă la lucrurile divine, la cult şi la terminologia ecleziastică*, vol. I, întocmit de C. I. V. Severin, Iaşi, 1923, ca să le amintim pe cele notabile), recentul dicţionar oferă o listă de cuvinte variată, care include, alături de termeni literari, cuvinte populare,regionale, învechite, familiare, livreşti. Astfel, autorii şi-au propus „să vină în ajutorul celor ce caută în diferite împrejurări termeni echivalenţi, care să se poată substitui într-un context dat, pentru a nuanţa lexical şi stilistic comunicarea." (p. 24). Dicţionarul propriu-zis este precedat de un amplu studiu introductiv, de „ Cîteva precizări preliminare" cu privire la concepţia şi structura dicţionarului şi de o listă de abrevieri folosite în redactarea articolelor. În studiul introductiv, prof. univ. Gh. Bulgăr, după definirea şi discutarea noţiunii de sinonim, analizează lexicul limbii române pe etape istorice, în funcţie de condiţiile istorice de dezvoltare a limbii române literare pentru a sublinia „specificul istoric al sinonimiei" (p. 25) românesti.

În cele ce urmează vom încerca să analizăm în ce măsură *Dicţionarul de sinonime* răspunde scopului propus de autori. Pentru aceasta este necesar să luăm în discuţie, în primul rînd, concepţia care a stat la baza elaborării lui. Dacă în celelalte dicţionare similare autorii au încercat, după modelul lexicografiei franceze, să sublinieze deosebirile semantice dintre sinonime, atrăgînd atenţia asupra nuanţelor, gradaţiilor de intensitate pe care le aduce fiecare termen dintr-o serie sinonimică, autorii *Dicţionarului de sinonime*, dînd noţiunii de sinonim o accepţiune mai largă, înregistrează pentru fiecare cuvînt serii de echivalente, fără a încerca delimitări între acestea. Deci structura articolelor este concepută ca o enumerare nediferenţiată de termeni cu sens apropiat. (La cuvintele polisemantice această enumerare se face pentru fiecare sens.)

Pentru cei familiarizaţi cu sensurile sau cu nuanţele de sens ale cuvintelor este uşor să remarce că în majoritatea cazurilor aceşti termeni nu sînt nici „sinonime identice", nici „aproape identice", ci sînt fie analogii, fie asociaţii. Considerînd sinonimele „acele cuvinte care au aproximativ acelaşi sens, putînd fi substituite unele cu altele într-un context dat, fără ca înţelesul acestuia să se schimbe" (p. 6), autorii au tratat identic raportul de sinonimie dintre cuvintele sau sensurile abstracte şi cel dintre cuvintele cu conţinut concret. La cuvintele sau sensurile abstracte seria de echivalente ilustrează două situaţii, care nu sînt, însă, diferenţiate în dicţionar. Pe de o parte este vorba,

Scanned with OKEN Scanner

într-adevăr, de sinonime perfecte, variaţiile semantice dintre cuvinte fiind imperceptibile, pe de altă parte de sinonime corespunzătoare diferitelor nuanţe cuprinse în sensul global al cuvîntului, sens care poate fi acoperit numai de întreaga serie (v. *comod-ă, decent-ă, decepţional-ă, generos -oasă, generozitate, şugubăţ-eaţă, vigilent -ă* etc.). Deci termenii din această din urmă categorie nu reprezintă sinonime perfecte ale cuvîntului, aşa cum apar în dicţionar, ci sinonime ale diferitelor gradaţii semantice ale acestuia. Întrucît conţin o nuanţă proprie, aceste sinonime nu permit să le folosim oricum unele în locul altora.

Falsa sinonimie este şi mai evidentă la cuvintele cu conţinut concret, care „nu pot avea, în principiu, decît sinonime noţionale sau analogice ... sau, în alt plan, sinonime arhaice ori teritoriale"[1]. În cazul acestora seria sinonimică ne oferă, mai ales, sinonime parţiale, analogii sau asociaţii. Deoarece exemplele sînt foarte numeroase, vom ilustra această afirmaţie numai prin cîteva. Pentru cuvîntul *nevăstuică*, „mic mamifer carnivor cu corpul lung, subţire şi suplu, cu picioarele scurte şi cu botul ascuţit, avînd o blană moale, deasă, galbenă-brună vara şi alburie iarna (*Mustela nivalis*)"[2], se dau ca sinonime: *helge, hermelină* şi *hermină*. Aceste cuvinte, dintre care primele două sînt regionale, iar ultimul este literar, denumesc un alt animal, asemănător cu *nevăstuica*, (*Mustela erminea*). Deci raportul dintre ele şi *nevăstuică* poate fi cel mult de asociaţie, în nici un caz de sinonimie. La cuvîntul *stomac* (parte a aparatului digestiv, la om şi la animalele superioare, situat între esofag şi intestinul subţire, în care se face digestia alimentelor[3]) se înregistrează ca sinonime cuvintele: *abdomen, pîntece, burtă*, (reg.)*foale*, care denumesc o altă noţiune (partea de sub piept a corpului, la om şi la animale, în care se află stomacul, intestinele, organele de reproducere etc.[4]).

Sinonimia aparentă dintre aceste cuvinte ar putea fi explicată fie printr-o extindere a sensului cuvîntului *stomac* la un anumit nivel al limbii, fie prin folosirea improprie a lui de o anumită categorie de vorbitori. O situaţie similară întîlnim la cuvintele: *fiord* (definit prin *golf*), *polei* (definit prin *chiciură*), *dană* (definit la sensul 2 prin *plută*) etc.

De aceea, în ce ne priveşte ,avem rezerve faţă de posibilitatea ca *orice* vorbitor al limbii, care consultă dicţionarul, să folosească sinonimul cel mai potrivit al unui cuvînt într-un anumit context, pentru nuanţarea lui stilistică sau pentru precizia comunicării, fără ca înţelesul acestuia să se modifice.

Întrucît într-o recenzie nu avem posibilitatea să cuprindem toate cazurile care ar putea fi discutate, vom desprinde numai cîteva probleme de concepţie şi de redactare.

După cum se ştie, întocmirea listei de cuvinte constituie o problemă dificilă pentru un dicţionar de proporţii reduse. În linii mari, autorii s-au condus după lista de cuvinte din *Dicţionarul limbii române moderne*, dar lipsa unui criteriu bine precizat de selectare a cuvintelor lasă, pe alocuri, impresia unei trieri arbitrare. Cînd facem această afirmaţie, ne gîndim, în primul rînd, la materialul lexical popular, regional, familiar, arhaic, iar în cadrul acestuia la lexicul regional, care este cel mai bine reprezentat.

Ar fi trebuit ca, într-un dicţionar ca cel analizat, criteriul selectării termenilor neliterari în funcţie de frecvenţa lor în limbă să fie folosit cu mai multă rigurozitate. Căci, alături de cuvinte, spre exemplu, regionale mai cunoscute, deci cu o frecvenţă mai mare în limbă, se întîlnesc regionalisme rare, cu o circulaţie limitată, de obicei, la un anumit grai (v. *boscîrţă, boscoană, chersin, cloţan, culbec, glajă, imală, imos -oasă, laibăr, pull, pup*[1], *pup*[2], *uiagă* etc.). Includerea lor în dicţionar nu era necesară, deoarece asemenea cuvinte ar putea servi pentru expresivitatea sau diversitatea unei comunicări numai în măsura în care vorbitorul aparţine graiului respectiv. O altă obiecţie în legătură cu lista de cuvinte este încărcarea acesteia cu un număr mare de omonime lexicale nejustificate. Din necesităţi de lucru, numeroase cuvinte unice din punct de ve-

---

[1] Mircea Radu, *Observaţii în legătură cu sinonimia*, în „Limbă şi literatură", XIII, 1967, p. 115.

[2] *Dicţionarul limbii române*, Seria nouă, Tomul VII, litera N, Bucureşti, 1971.

[3] *Dicţionarul limbii române moderne*, Bucureşti, 1958.

[4] *Ibidem*, cuvîntul *pîntece*.

dere etimologic sînt rupte în articole independente, în funcţie de apartenenţa lor la diferite părţi de vorbire. În mod sistematic, valoarea de adjectiv este izolată de aceea de adverb (v. *anume, brusc, circular, cural, grozav, iute, natural, profund, rar, repede, scurt, strîmb, tare* etc.) sau de aceea de substativ (v. *cult, mitilel, pîrdalnic, senin, străbun, zdrobitor* etc.). Rareori autorii s-au abătut de la regula generală, incluzînd sub aceeaşi formă-titlu două valori gramaticale ale aceluiaşi cuvînt (v. *aparte* adj. şi adv. sau *trecător -oare* adj.cu indicaţia subst. la sensul 2).

În schimb, cînd separarea omonimelor s-ar fi justificat din punct de vedere etimologic şi semantic, autorii nu procedează astfel. Este cazul cuvîntului *şui, şuie*, cu două grupuri de sensuri diferite, care ilustrează două etimologii diferite.

Un alt criteriu pur morfologic de separare a aceluiaşi cuvînt în articole independente, folosit, însă, numai de unii dintre redactori, este categoria numărului. În general, la cuvintele polisemantice, folosirea la plural a unuia dintre sensuri se indică la sensul respectiv, deci în cadrul cuvîntului, înaintea definiţiei (v. *para*[1], *străbun*[1] etc.). În cazul cuvintelor *braţ* şi *literă*, spre exemplu, se procedează greşit, izolîndu-se cu formă-titlu independentă sensul acestora cînd se folosesc numai la plural.

Deşi, în stabilirea seriilor sinonimice ale unui cuvînt, autorii au ţinut seama de aspectul gramatical al acestuia, totuşi corespondenţa dintre valoarea gramaticală a cuvîntului-titlu şi cea a sinonimelor sale nu este realizată peste tot în dicţionar. Ca urmare, se întîlnesc substantive definite prin sinonime adjective (v. *coate-goale, farfara, papagal, spirt* etc.) sau adjective definite prin substantive (v. *chemător -oare, necuviincios -oare* etc.).

Referindu-ne la partea tehnică a redactării, vom face cîteva observaţii de amănunt. La un sondaj superficial, se pot constata scăpări în alfabetizarea cuvintelor, aproape la fiecare literă (ex. : *brebenel* apare după *brebenoc, circuit* după *circulară, pizmă* după *pizmui, pîine* după *pîinişoară, pîrghie* după *pîrgui, transpare* după *transparent* etc.). În ce priveşte ordinea omonimelor, lipsa unui criteriu unic este evidentă. Autorii nu au ţinut seama în mod consecvent în alfabetizarea lor nici de ordinea alfabetică a indicaţiilor valorii lor gramaticale (v. *bun*[1] *-ă* adj., *bun*[2] adv., *bun*[3] s. m., *bun*[4] s. n., *para*[1] i s. f. *para*[2] vb., *repede*[1] adj., *repede*[2] adv., *tip*[1] s. m., *tip*[2] s. n. etc. pe de o parte, *tol*[1] as.v., *tol*[2] s. n., *tol*[3], *toală* adj., *radical*[1] s. n., *radical*[2] *-ă* adj., *radical*[3] adv., *tare*[1] adv., *tare*[2] adj., *termen*[1] s. n., *termen*[2] s. m. etc. pe de altă parte), nici de forma-titlu (unică sau dublă) a lor (v. *tipic*[1] s. n., *tipic*[2] *-ă* adj., *curat*[1] adv., *curat*[2] *-ă* adj., *preliminar*[1] s. n. *preliminar*[2] *-ă* adj. etc. pe de o parte, *natural*[1] *-ă* adj., *natural*[2] adv., *berc*[1]*-bearcă* adj., *berc*[2] s. m. etc. pe de altă parte). Aceste fluctuaţii s-ar fi putut evita dacă s-ar fi adoptat numai unul din cele două criterii.

În mod cu totul nejustificat unele omonime nu primesc număr de ordine (ex. *bărbat* s. m., *bărbat -ă* adj., *dres* s. n., *dres, dresă* adj., *deşert* s. n., *deşert -artă* adj., *grozav -ă*, adj., *grozav* adv., *luciu* s. n., *luciu -ie* adj. etc.). De asemenea, s-a procedat greşit neindicîndu-se numărul omonimelor cînd acestea apar într-o serie sinonimică (v. *uscat, tolal, tip, tip, şiret, bun, brac, şiret, ciuf* etc. în seria de echivalente ale cuvintelor *uscăţiv -ă, sumă, gen, persoană, şnur, bunic, bucată, şmecher, bufniţă* etc.).

Avînd în vedere caracterul normativ pe care trebuie să-l aibă orice dicţionar, autorii ar fi trebuit să acorde mai multă atenţie formei-titlu a cuvintelor, atunci cînd acestea sînt folosite în serii sinonimice. Astfel, se întîlnesc cuvinte înregistrate în forma variantelor lexicale sau chiar fonetice (v. *şireag* pentru *şirag* la *colan, oghial* pentru *ogheal* la *pilotă, sulemeneală* pentru *sulimeneală* la *fard, văpsea* pentru *vopsea* la *fard, flanel* pentru *flanelă* la *pulover, pîntec* pentru *pîntece* la *burtă* şi *foalc, hogeac* pentru *hogeag* la *horn* etc.).

Alteori, acelaşi cuvînt este lucrat cu două forme-titlu independente, a doua formă fiind o variantă lexicală. Este cazul cuvîntului *hogeag*, care apare, pe de o parte, în această formă la *H* cu trimitere la *horn*, iar pe de altă parte la *O*, ca articol, în forma variantei *ogeac*.

Urmărind parantezele de circulaţie sau de domeniu, cititorul rămîne nedumerit de modul inconsecvent în care sînt folosite. Unele cuvinte, articole în dicţionar, nu primesc, cînd sînt înregistrate într-o serie de echivalente la alte cuvinte, paranteza de circulaţie pe care o au (v. *predoslovie* la *prefaţă* şi *introducere, dropică* la *hidropizie, lube-*

niţă la *pepene*, *abraş* la *rău*[3], *ştimă* la *rusalcă*, *şaică* la *şalupă* etc.). La altele în aceeaşi situaţie, paranteza este modificată, astfel încît acelaşi cuvînt apare în dicţionar cu două paranteze diferite.Cuvîntul-titlu *bagdadie* cu paranteza (reg.) apare ca sinonim la *babă*[2] cu paranteza (Mold.). La fel se procedează şi cu cuvîntul *brac*[2] în seria sinonimică de la *bucală*. Cuvîntul *condur*, cu paranteza (înv.), primeşte paranteza (reg. !) cînd este înregistrat în seria de echivalente ale cuvîntului *pantofi*. Paranteza (pop.) a cuvîntului-titlu *foale* (de fapt inexactă) devine (reg.) cînd apare ca sinonim la cuvintele : *pîntece*, *abdomen*, *burtă*. Cuvîntului *găligan* i se transformă paranteza (deprec.) în (fam.) la *gligan*. Ceea ce considerăm mai grav este indicarea falsă a unor paranteze de circulaţie. Astfel, cuvinte literare ca : *epigastru*, *erizipel*, *craniu* sînt lucrate cu paranteza (pop.), iar *cartof*, *cocostîrc* primesc paranteza (reg.), în timp ce unele dintre sinonimele lor regionale sau populare (ex. *barabulă*, *hîrcă*, *feastă*, *căpăţînă* etc.) sînt considerate literare, neavînd nici o indicaţie de circulaţie.

Precizarea domeniului se face, în general, corect într-o paranteză iniţială (v. *anemonă*, *tîlhărea* etc.). Dar există cuvinte la care paranteza ori este substituită printr-o alta explicativă în definiţia cuvîntului, autorii abătîndu-se de la normele propuse (v. *babă*[3], *babuşcă*, *ocheană*), ori lipseşte cu totul (v. *necrofor*, *albişor*, *albişoară*). La ultimele trei cuvinte indicarea domeniului (*Entom.* la primul, *Iht.* la următoarele) era cu atît mai necesară cu cît sinonimele prin care sînt definite nu figurează în lista de cuvinte a dicţionarului.

Dintre prescurtările folosite pentru indicarea domeniului, a valorilor gramaticale etc., unele apar într-o listă specială la începutul lucrării, altele nu au nici o explicaţie (ex. med., v. *tenie* ; *pref.*, v. *ultra* ; tipogr., v. *cursiv* ; jur., v. *perima* ; lat., v. *lorică*).

Pentru economia lucrării, seriile sinonimice de la cuvintele aceleiaşi familii apar numai la cuvîntul „cel mai bogat şi mai obişnuit“ (p. 25) din familia respectivă. Ceilalţi termeni, figurînd în dicţionar ca trimitere la acesta, era obligatoriu să fie înregistraţi în seria lui de echivalente. Dar, cum rigorile lexicografice nu sînt respectate cu consecvenţă (ex. *ferice* adj.— v. *fericit*, *bălsăma* vb. — v. *îmbălsăma*, *melodic* *-ă* adj., -v. *melodios*, *prostănac* *-ă* adj. — v. *prost*, *purga* vb. — v. *purifica*, *vicleşug* s. n. — v. *viclenie*), dificultatea apare mai ales la cuvintele polisemantice, deoarece apartenenţa la aceeaşi familie lexicală nu presupune şi suprapunerea exactă, în orice context, a tuturor sensurilor cuvintelor-sinonime din familie.

Dacă în această situaţie nu apare clar raportul real de sinonimie dintre cuvinte, cu atît mai nejustificată este înregistrarea unor trimiteri la cuvinte care nu sînt articole în dicţionar (ex. *povestaş* s. m. — v. *povestitor*, *bolos* *-oasă* adj. — v. *bosumflat* etc.). Exemplele de acest gen nu se întîlnesc numai între sinonimele discutate. Procedeul este frecvent folosit. Ca şi în cazul trimiterilor, unele cuvinte (ex. : *brezaie*, *ceaslov*, *obrăzar*, *smicea*, *urloi* etc.) nu sînt înregistrate în seria de echivalente ale sinonimului sau ale sinonimelor prin care au fost definite. Altele (ex. : *adoptiv*, *bătelişte*, *bulucbaşă*, *barşon*, *gillej*, *chisău*, *benoar*, *brîglă*, *pelliţă*, *stoler*, *şabăr*, *zdrobitor*[1] etc.) sînt definite prin cuvinte care nu figurează în dicţionar, multe fiind puţin cunoscute unui număr mai mare de vorbitori.

Nu putem încheia fără a atrage atenţia asupra unor greşeli de tipar, care ar fi justificat anexarea unei erate. Din economie de spaţiu vom semnala cîteva : în seria de echivalente ale cuvîntului *clică* apare sinonimul *ceartă* pentru *ceată* ; valorile gramaticale ale cuvintelor *chior*[2], *alcool*, *gen*, *olova* sînt indicate greşit (s. n. pentru s. m. la primul, s. m. pentru s. n. la următoarele două, adv. pentru adj. la ultimul) ; la omonimele *profund*[1] adj., *profund*[2] *-ă* adv. valorile gramaticale sînt date invers ; s-a omis precizarea (pl.) la cuvîntul-titlu *căişori* ; cuvîntul *aproape* apare cu exponent la număr deşi nu există un alt omonim ; la cuvîntul *tînăr*[2] *-ă* adj. accentul lipseşte, iar la *cutie* este pus greşit pe *e* etc.

O reeditare a *Dicţionarului de sinonime*, lucrare utilă pentru diferite categorii de cititori interesaţi să stabilească raporturi semantice între cuvinte, ar trebui să aibă în vedere atît precizarea exactă şi corectă a raportului de sinonimie dintre cuvinte, cît şi remedierea unor confuzii, greşeli etc.

februarie, 1973 *Doina Cobeţ*

Scanned with OKEN Scanner

MIHAI DRĂGAN, *B. P. Hasdeu*, Iaşi, Editura Junimea, 1972, 307 p.

Lucrarea lui Mihai Drăgan reprezintă o cuprinzătoare monografie dedicată vieţii şi operei lui B. P. Hasdeu şi, cel puţin din acest punct de vedere, ea vine să umple un gol resimţit multă vreme de istoria literară. Studiile apărute pînă acum, datorate altor cercetători, au avut în vedere fie aspecte particulare ale operei lui Hasdeu, fie doar stabilirea sumară a unor puncte de orientare în vasta şi multilaterala lui operă. Studiul lui Mihai Drăgan nu-şi propune să epuizeze toate problemele şi nici să intre în lucruri de amănunt. Atras de reconstituirea unui portret de ansamblu, autorul reuşeşte să ofere liniile de forţă ale personalităţii şi operei lui Hasdeu, descifrate cu claritate şi subliniate pregnant. Nu vor putea fi aflate în această monografie analize detaliate, deoarece, efectuate într-adevăr, dar în subsidiar, acestea sînt prezente numai prin rezultatele lor. În acest sens, despre lucrarea lui Mihai Drăgan se poate vorbi ca despre o veritabilă sinteză, cea mai largă existentă în clipa de faţă, referitoare la Hasdeu.

Dacă Mihai Drăgan s-ar fi mulţumit să opereze o simplă juxtapunere a opiniilor emise pînă acum despre Hasdeu, ar fi rezultat o lucrare interesantă, dar mai puţin personală. Este tocmai ceea ce autorul studiului a refuzat să facă, în virtutea unei concepţii bine gîndite despre rolul istoricului literar. Spirit cercetător, preferînd afirmaţiile proprii împrumuturilor străine, Mihai Drăgan investighează cu perseverenţă materialul, asupra căruia ne oferă păreri personale, argumentate cu fapte. Evitînd speculaţiile, el recurge la o cercetare atentă a faptului propriu-zis, din care extrage probleme noi, pe care, de cele mai multe ori, istoria literară fie că le-a ignorat, fie că le-a răstălmăcit. În acest sens, elocvent este capitolul despre activitatea politică a lui Hasdeu, bogat documentat şi precis în afirmaţii. Se scot în evidenţă liniile principale ale întinsei publicistici politice a lui Hasdeu, precum lupta pentru independenţă, pentru unitatea tuturor românilor. Hasdeu fiind însă o personalitate extrem de greu de fixat într-un cadru precis, autorul s-a lăsat antrenat uneori, după opinia noastră, de unele afirmaţii ale lui Hasdeu privind propria poziţie, fără a le corobora suficient cu atmosfera politică a anilor 1860 —1900. S-ar fi observat, poate, mai multe poziţii de conjunctură ale eruditului savant, greu de explicat astăzi în alt mod. Este posibil ca asemenea lucruri să nu fi intrat în obiectul monografiei lui Mihai Drăgan, fascinată — s-ar putea zice — de faptele noi şi de concluziile care, urmînd din ele, sînt capabile să răstoarne locurile comune.

Sensul polemic al studiului său apare astfel, cu pregnanţă, ca rezultat al unei necesităţi permanente pe care o resimte istoria literară de a se rescrie, verificînd locurile comune şi înlăturînd prejudecăţile didacticiste. Sînt numeroase exemplele care pot fi extrase din studiul lui Mihai Drăgan pentru a argumenta aceste afirmaţii. Ne mărginim a reaminti paginile în care se discută concepţiile ideologice ale lui Hasdeu, cărora, contrar opiniilor tradiţionale, li se găsesc multe puncte comune cu acelea ale lui Eminescu. De asemenea, se subliniază cu deplină îndreptăţire înrudirile dintre concepţia asupra literaturii a lui Hasdeu şi a lui Maiorescu, între care se vedea, de obicei, un antagonism exagerat. Ne considerăm, de aceea, îndreptăţiţi să afirmăm că despre capitolul dedicat lui Hasdeu ca „teoretician şi critic literar" se poate spune că însumează pagini pe care orice istorie a opiniilor despre teoria literară românească din a doua jumătate a secolului trecut nu le poate ignora.

Meritä subliniată, de asemenea, şi luarea de poziţie împotriva acelora care au minimalizat, cu sau fără intenţie, rădăcinile profund naţionale ale personalităţii şi creaţiei lui Hasdeu. De cîte ori are prilejul, Mihai Drăgan reliefează importanţa, considerată covîrşitoare, a lui Alexandru Hasdeu asupra fiului său Bogdan în ceea ce priveşte formarea sa în spirit patriotic şi naţional. Nu se trece nici peste legăturile strînse ale lui B. P. Hasdeu, din anii studenţiei, cu mişcarea culturală din România, conchizîndu-se cu justeţe că, „deşi aflat, o perioadă de vreme, într-un mediu străin naţionalităţii sale, Hasdeu se formează, de fapt, în cadrele spiritualităţii naţionale româneşti".

Atras de ceea ce este nou, Mihai Drăgan foloseşte faptul de istorie literară pentru a scrie, în lumina aceloraşi binevenite opinii despre ineditul perspectivelor, pagini ce contribuie la definirea personalităţii lui Hasdeu.

Scanned with OKEN Scanner

Dar Mihai Drăgan nu este adeptul unei factologii sterpe, ci, aşa cum s-a afirmat mai înainte, supune faptul argumentării opiniilor personale, pe care le avansează cu îndrăzneală şi le susţine cu fermitate. Fapt, opinie proprie şi argumentare se întrunesc în monografia lui Mihai Drăgan sub zodia respectării a ceea ce el ar dori să fie „adevărul" în istoria literară. Adversar tenace al ideilor preconcepute, el reuşeşte să ofere un portret ce cuprinde esenţialul personalităţii lui Hasdeu, aşa cum l-a dedus din analiză şi cum îl urmăreşte în întregul său studiu : aspiraţia spre „totalitate", întemeiată pe o contradicţie creatoare între un „pozitivism riguros" şi un „romantism învolburat".

Dan Mănucă

DAN MĂNUCĂ, *Scriitori junimişti*, Iaşi, Editura Junimea, 1971, 272 p.

Această carte a rezultat dintr-o lectură nouă şi lipsită de prejudecăţi estetizante a literaturii unei categorii de scriitori pe care, pînă acum, istoriile literare fie că îi discutau sumar, fie că îi treceau cu vederea. Este vorba de unii dintre junimiştii mai puţin cunoscuţi (Samson Bodnărescu, Gh. Bengescu-Dabija, Leon Negruzzi, Scarlat Capşa, Anton Naum, Nicolae Scheletti), precum şi de cîţiva dintre autorii pentru care contactul cu societatea ieşeană a fost întîmplător sau de scurtă durată (Dimitrie Petrino, Iancu Alecsandri, Mihail D. Cornea, Ioan Ianov, I. Pop Florantin). Pentru că nu întotdeauna era evidentă existenţa unor relaţii politice sau literare între aceşti oameni şi „Junimea", D. Mănucă a fost preocupat, în fiecare studiu, să demonstreze „junimismul" scriitorului respectiv. Dacă sînt sau dacă nu sînt toţi aceşti scriitori „junimişti" în toată puterea cuvîntului este, totuşi, o chestiune mai puţin importantă. Ceea ce interesează în primul rînd este în ce măsură se justifică eforturile exegetului şi dacă, realmente, istoria literară se îmbogăţeşte prin acest efort sau se îmbogăţeşte doar lista de nume a unui viitor manual de istorie literară.

Lectura cărţii poate să convingă pe oricine că cercetările laborioase şi perseverente ale autorului au fost pe deplin răsplătite de rezultatele obţinute. Ceea ce ar fi fost, poate, de dorit era o mai atentă cenzurare a unui devotament care atenuează spiritul critic, devotament pe care-l simţim izvorît dintr-o profundă cunoaştere a materialului faptic şi din familiarizarea cu problemele epocii respective.

Spunem aceasta deoarece avem impresia că faţă de unii dintre scriitorii discutaţi exigenţa *criticului literar* nu s-a arătat egală inteligenţei cu care *istoricul literar* a urmărit sinuoasa evoluţie a relaţiilor sociale şi literare şi pasiunii cu care a ştiut să descopere şi să folosească informaţii necunoscute pînă acum. Stăpîn pe un bogat material de fapte literare, Dan Mănucă le-a clasificat ingenios, dar această ingeniozitate s-a dovedit, în cîteva rînduri, perfidă, conducîndu-l spre apropieri şi filiaţii pe care nu le considerăm pe de-a întregul rezistente (v. cum este apreciată proza lui Iancu Alecsandri, discuţia relativă la valoarea nuvelisticii lui Leon Negruzzi, caracterizarea de ansamblu a dramaturgiei lui Gh. Bengescu-Dabija). Fiecăruia dintre scriitorii discutaţi i se face, într-un mod sau altul, dreptate, adică i se reatribuie un loc, altul decît cel ştiut pînă acum, într-o istorie literară care l-a neglijat. Şi în cazul lui Samson Bodnărescu sau în cel al lui Dimitrie Petrino lucrurile aşa şi trebuie să stea, meritele exegetului fiind incontestabile. În alte cazuri însă, cu toate că demonstraţia rămîne aproape de fiecare dată rezonabilă, cititorul încearcă o rezistenţă în faţa acestor încercări de reconsiderare. Această rezistenţă a noastră are, probabil, o cauză în prejudecăţile hrănite de locurile comune ale cercetărilor mai vechi, dar tot atît de reală este şi o alta, şi anume aceea că, la Iancu Alecsandri, Leon Negruzzi şi chiar Anton Naum, ceea ce ni se oferă de către autorul studiilor în sprijinul afirmaţiilor sale nu ni se pare suficient de convingător. În această situaţie, singurul reproş pe care îl aducem cărţii este acela că judecata de valoare este, în unele exegeze, părtinitoare, ca un revers al situaţiei de pînă acum, şi se ajunge astfel la un exces de natură opusă. Pînă mai ieri aceşti literaţi aproape că nu existau în conştiinţa istorico-literară, iar acum li se atribuie mai mult decît merită.

Cartea a fost gîndită din perspectiva întregii mişcări junimiste. Între articole există numeroase conexiuni, uneori subliniate chiar de autor. Astfel, versurile lui M. D. Cornea sînt comparate cu cele ale altor poeţi de la „Junimea", studiul despre I. Ianov începe cu o frază care trimite la tot ceea ce s-a spus în paginile anterioare în legătură cu destinul literar al scriitorilor discutaţi, iar în cel dedicat lui N. Scheletti se dau informaţii despre începuturile „Junimii" etc. Fiecare studiu are două părţi. Una dintre ele, prima, priveşte viaţa scriitorului şi este, de fapt, un portret moral şi spiritual al omului realizat cu mijloace directe (suportul documentar) şi indirecte. Această primă parte este un prilej de relevare a unei serioase construcţii biografice, bazată pe documente extrase din arhive şi, de multe ori, descoperite chiar de Dan Mănucă, precum şi pe o pătrunzătoare lectură a operei celui în cauză şi a mărturiilor furnizate de literatura memorialistică închinată junimismului. Sînt studiate şi exploatate pasaje semnificative din scrierile autorului (cu ajutorul versurilor lui Anton Naum se stabileşte o posibilă biografie şcolară), din scrisorile şi mărturisirile contemporanilor, din articole publicate în periodicele vremii etc. Cea de a doua parte a studiului este mai mult o complinire a celei dintîi şi mai puţin o independentă analiză a producţiei literare, şi aceasta cu puţine excepţii (Samson Bodnărescu şi Gh. Bengescu-Dabija). Se obţine astfel, după ce portretul scriitorului părea definitiv trasat, un altul, nu esenţial diferit de cel dintîi, dar cu umbrele puse deosebit, mergînd mai în profunzime şi încercîndu-se, în consecinţă, să se obţină şi semnificaţiile scrierilor din această împletitură de date sociale şi psihologice. În unele cazuri, textul literar nu a avut consistenţa artistică pe care o astfel de întreprindere o pretindea. Atunci însă cînd această consonanţă între operă şi biografie sau între operă şi personalitate a existat, echilibrul se face simţit şi în ceea ce priveşte rezultatele obţinute. Este, mai ales, cazul studiului dedicat lui Samson Bodnărescu. Imaginea poetului apare acum cu totul alta, faţă de cea pe care ne obişnuisem să o acceptăm : intelectual cu serioasă aplecare către speculaţia filozofică, spirit critic şi nu rob al unui mimetism conjunctural ; poet sensibil şi original, atras de formele prozodice neobişnuite şi încercînd specii literare diverse şi rare ; prozator mai mult decît abil, avînd lucruri deosebite de spus şi izbutind în egală măsură ca autor de nuvele, eseuri, legende filozofice, însemnări zilnice etc. La fel de interesante ni s-au părut şi studiul referitor la Dimitrie Petrino în care s-au urmărit şi s-au clarificat mobilurile comportării atît de stranii a poetului bucovinean, studiul dedicat ciudatului poligraf I. Pop Florantin sau cel care îl are ca obiect pe Vasile Pogor.

Trebuie să subliniem şi atenţia cu care s-au analizat tehnica poetică (uneori chiar şi acolo unde nu exista !), utilizarea unor motive literare, modul în care au fost receptate în epocă versurile unui Ianov sau Petrino. Poate că, în ceea ce priveşte dramaturgia lui Gh. Bengescu-Dabija, mai interesantă ar fi fost o demontare a mecanismelor succesului obţinut printre contemporani (prilej de reflecţii sociologice), decît nemiloasa analiză a „schemei" dramatice, utilizate atît de monocord şi de neatractiv de dramaturg.

În sfîrşit, pentru a încheia, nu am înţeles de ce lipsesc din această carte junimişti ca Ştefan Vîrgolici şi Theodor Şerbănescu, autori mult mai apropiaţi ca ideologie literară de un S. Bodnărescu, decît I. Alecsandri sau I. Ianov. Şi, mai ales, de ce autorul nu a simţit nevoia unui studiu introductiv, sintetic, prin care s-ar fi limpezit, desigur, multe din chestiunile discutate în această recenzie.

Remus Zăstroiu

ADRIANA ILIESCU, *Reviste literare din ultimul deceniu al secolului al 19-lea*, Bucureşti, Minerva, 1972, 301 p.

După ce într-un studiu anterior s-a ocupat de revista „Literatorul", Adriana Iliescu dedică un altul cercetării unui deceniu de viaţă literară (1890—1900). Aceşti zece ani sînt priviţi dintr-o perspectivă mai puţin obişnuită pentru studiul istorico-literar mai nou, autoarea arătîndu-se interesată de revistele literare ale epocii şi de rolul lor în evoluţia literaturii româneşti.

Cartea se bazează pe două convenţii de metodă. Prima este limitarea cu totul subiectivă a perioadei studiate, limitare care nu rezultă nici din desfăşurarea evenimentelor sociale şi politice şi nici din raţiuni de natură mai specială, caracteristice domeniului discutat (regruparea revistelor, modificarea redacţiilor, apariţia unei orientări literare noi etc.). Studiul fragmentar al istoricului unor reviste dintre cele mai interesante (pentru „Contemporanul" numai anii 1890 şi 1891, pentru „Convorbiri literare" şi „Familia" numai anii 1890—1900) este o a doua convenţie, care derivă nemijlocit din prima. Odată ce acceptă însă aceste, să zicem, inovaţii metodologice, nimic nu va împiedica un cititor atras de mozaicul de fapte şi nume din care este alcătuit fundalul unei epoci literare să urmărească interesanta desfăşurare a seriei de articole monografice închinate revistelor discutate, desfăşurare care este, de fapt, însăşi coloana vertebrală a cărţii. Această organizare cronologică şi lineară, justificată, probabil, din punctul de vedere al autoarei, este tot atît de contestabilă din multe alte puncte de vedere (gruparea revistelor în jurul unor cenacluri şi mişcări literare ; urmărirea evoluţiei lor în raport cu activitatea unor personalităţi cum ar fi Al. Macedonski sau A. Bacalbaşa ; stabilirea filiaţiilor născute ca urmare a prezenţei în mai multe redacţii a aceloraşi redactori şi colaboratori ; detaşarea publicaţiilor strict literare de cele cu profil mixt, cultural-literar, politic-literar). Lipsită astfel de o necesară sistematizare a bogatului material informativ reunit între copertele ei, cărţii îi lipseşte şi o încercare mai hotărîtă de sinteză, pe care nu o suplineşte schiţa istorică din capitolul introductiv intitulat *Un sfîrşit de veac literar : deceniul 1890—1900. Repere şi consideraţii.*

Toate aceste rezerve privind metoda adoptată nu micşorează însă cu nimic meritele autoarei, care se dovedeşte o excelentă cunoscătoare a perioadei studiate, nu numai sub aspectul literar, ci şi sub acela mai complex al vieţii social-politice.

Sînt prezentate în cartea Adrianei Iliescu, dintre numeroasele periodice literare editate în acei ani, doar treizeci şi unu, printre care „Familia", „Convorbiri literare", „Contemporanul", „Şcoala nouă", „Moftul român" şi „Moş Teacă", „Viaţa" şi „Vatra", „Floare albastră". Cu cîteva excepţii, sînt cele mai importante reviste din epoca respectivă. Remarcabil este faptul că pentru fiecare periodic s-a căutat un element particular de construcţie, ocolindu-se monotonia pe care ar fi produs-o aplicarea nediferenţiată a unei singure scheme de articol. Astfel, pentru „Moş Teacă", autoarea stabileşte cu pătrundere trăsăturile specifice ale atitudinii sociale din care au derivat criticismul şi satira, de multe ori, necruţătoare. În schimb, „Moftul român", revistă, la urma urmelor, tot satirică şi umoristică, este văzută, în primul rînd, ca o tribună de manifestare socială şi literară a unei personalităţi : I. L. Caragiale. La „Contemporanul" se încearcă o situare în peisajul publicistic al vremii şi se discută raporturile dintre orientarea critică a revistei (pe care o dădea Gherea) şi diferitele curente literare (romantism, realism critic). Autoarea face în cadrul acestui articol ceea ce ar fi trebuit să facă pentru întreaga carte, adică urmăreşte reţeaua de fire prin care periodice ca „Evenimentul literar" sau „Adevărul literar" (cînd era condus de A. Bacalbaşa) au preluat de la „Contemporanul" nu numai atitudinile publicistice, dar şi ideile directoare, bineînţeles cu limitele impuse de cultura şi experienţa tinerilor redactori de la cele două reviste.

Desigur că pentru fiecare din revistele studiate posibilităţile discuţiei nu au fost epuizate şi că nu întotdeauna ceea ce scrie Adriana Iliescu este cu totul convingător. Ar fi fost bine dacă se evita o anumită grabă în redactare, ceea ce ar fi adus un plus foarte necesar de claritate a exprimării. De asemenea, destul de des (v. articolele despre „Moş Teacă", „Viaţa" ş. a.) este folosită o relatare a conţinutului revistelor pe numere „în numărul 9", „în numărul 10" etc.), care dă impresia, nevoită şi, probabil, inexactă, că operaţia de redactare a fost adesea înlocuită prin una de simplă transcriere a fişelor. În sfîrşit, trebuie să semnalăm cu regret transcrierea neglijentă a unor nume de scriitori străini (S. Prudhomme pentru Sully Prudhomme ; Ed. Poe pentru Edgar Allan Poe ; Maetherlink pentru Maeterlinck ; Suderman şi Hauptman pentru Sudermann şi Hauptmann).

Remus Zăstroiu

Scanned with OKEN Scanner

M. BUCUR, B. CAPESIUS, G. DAVID, AL. DIMA, K. ENGEL, RODICA FLOREA, E. MANU, I. OPRIŞAN, O. PAPADIMA, *Istoria şi teoria comparatismului în România*, sub îngrijirea ştiinţifică a prof. Al. Dima şi Ovidiu Papadima, Bucureşti, Editura Academiei R. S. România, 1972, 360 p.

Din iniţiativa Institutului de istorie şi teorie literară „G. Călinescu", s-a elaborat şi publicat acest frumos volum care prezintă istoria şi profilul specific al disciplinei comparatiste în ţara noastră. Este, după cît ştim, prima tentativă de acest gen pe plan mondial şi, putem afirma, o tentativă reuşită.

Prezentarea lucrării, semnată de Al. Dima, dă indicaţii clare asupra tradiţiilor de spirit comparatist înscrise în umanismul românesc încă de la cărturari de larg orizont ca Dimitrie Cantemir, ulterior la Odobescu, Hasdeu şi Eminescu, încercat ca metodă de cercetare spre sfîrşitul veacului trecut şi ajuns la maturitate în regimul socialist.

Istoria şi teoria comparatismului în România este o realizare colectivă a mai multor colaboratori, sub conducerea ştiinţifică a profesorilor Al. Dima şi Ovidiu Papadima. Titlul volumului îi exprimă cuprinsul şi aspectul dublu, istoric, construit pe etape de dezvoltare, şi teoretic, ca disciplină umanistă în plină ascensiune în ultimele decenii, cînd ştiinţa noastră istorico-literară a izbutit să afirme literatura românească în contextul celei universale. Faptul chiar că în comparatismul românesc regăsim un paralelism izbitor cu cel apusean — acel *sincronism* teoretizat de E. Lovinescu — constituie un argument în sprijinul deschiderii spiritului românesc spre o cultură de orientare universală, dar fidelă tradiţiilor noastre naţionale autohtone. *Universalisme et autochtonie* este titlul capitolului final din volumul *Constantes dialectiques en littérature et en histoire* de B. Munteano (1968), unde autorul face o apologie patetică a realizărilor româneşti sub acest îndoit aspect. De aici încadrarea comparatismului nostru în istoria culturii europene şi locul făcut iniţiativelor comparatiste de limba maghiară şi germană pe teritoriul nostru.

Capitolul *Deschidere spre literatura europeană* de Ovidiu Papadima urmăreşte în linii mari acest proces cultural, care se va accentua în a doua jumătate a veacului trecut, odată cu înfiriparea comparatismului european, dar orientat la noi spre forme specifice. De pildă, folclorul comparat, intuit de Odobescu şi adîncit în sectorul lingvistic şi istoric de Hasdeu, alcătuia o creaţie românească şi un început de şcoală pe baze ştiinţifice.

Urmărind etapele de istorie culturală şi literară, autorii cercetează debuturile comparatismului nostru spre încheierea veacului trecut şi la începutul veacului următor, apoi, mai hotărît, în perioada actuală. Evident, nu li se putea cere să ne ofere o bibliografie completă a tot ce s-a produs în acest domeniu de pionierat. Ei trebuiau să opereze o selecţie în direcţiile de cercetare, subliniind pe principalii animatori şi pe elevii lor mai importanţi. Îmi permit, totuşi, să semnalez o serie de lipsuri care sărăcesc panorama comparatismului nostru. Deja, în articolul meu *Comparatismul românesc* („Anuar de lingvistică şi istorie literară", 1971, p. 171—178) propuneam unele completări la istoricul acestei discipline, care fusese prezentat la consfătuirea naţională de literatură comparată din 1967 şi publicat în *Studii de literatură comparată* (1968). Arătam acolo marele merit al autorilor acestor tablouri largi, de fapt „ipoteză de lucru" şi tablou critic al lucrărilor dintr-un domeniu în plină dezvoltare ca documente, metode de lucru şi obiective.

Printre autorii de studii comparatiste relative la literatura română, îmi îngăduiam să adaug printre cei orientaţi mai ales spre influenţe şi izvoare şi mai puţin preocupaţi de valoarea estetică şi originală a operelor, învăţaţi ca P. P. Panaitescu, I. M. Raşcu, I. Breazu, Ramiro Ortiz, G. Oprescu, P. Grimm, I. Şiadbei, Cezar Papacostea. Unii din ei sînt la locul lor în volumul recenzat acum. Lucrările mai noi semnate de Tudor Vianu, Vladimir Streinu, G. Petronio, Rosa Del Conte, Adrian Marino, Liviu Rusu, Al. Dima, Victor Iancu marchează deja o atenţie deosebită în faţa operelor ca creaţii de artă specifice.

Scanned with OKEN Scanner

În categoria lucrărilor româneşti despre scriitorii străini, observ şi acum lipsa unor specialişti ca G. Bengescu, autorul unei bibliografii voltairiene în 4 volume, N. Şerban, D. D. Roşca, Andrei Oţetea, P. Zarifopol, Jean Livescu, D. Murărăşu, A. Pierret-Antoniu, Alice Hulubei, Teodosia Graur, Dragoş Protopopescu, H. Sanielevici, Elena Vianu, O. Drimba, Mihnea Gheorghiu, M. Novicov, V. Harea, N. Balotă, I. Ianoşi, Val Panaitescu, Irina Eliade, Irina Mavrodin, I. Muşlea, Edgar Papu, Dragoş Vrînceanu, Octavian Gheorghiu, Pius Servien, Matyla Ghika, N. I. Herescu, Mariana Istrati şi alţii.

Cred că trebuia făcut un loc culegerilor de studii şi revistelor în care au apărut lucrări comparatiste ca „Mélanges de l'École Roumaine en France", publicaţia Şcolii române de la Roma, „Versuri şi proză", „Convorbiri literare", „Viaţa românească", „Sburătorul", „Viaţa nouă", „Daco-Romania", „Revista Fundaţiilor", „Preocupări literare", „Însemnări ieşene", unde au publicat articole teoretice savanţi comparatişti ca F. Baldensperger şi Paul Van Tieghem şi unde au apărut şi studii despre *Rezistenţe franceze în literatura comparată*, „Minerva", „Ethos", „Îndreptar" al lui I. M. Raşcu, „Studii literare" ale lui D. Popovici, „Jurnal literar" al lui G. Călinescu, „Adevărul literar" şi altele.

Periodice cu preocupări comparatiste devin mai numeroase şi mai semnificative pe plan ideologic după 1944, cînd apar „Studii de literatură universală", „Revista de filologie romanică şi germanică", condusă de I. Iordan şi Tudor Vianu, „Secolul 20", „Studii clasice", „Studia orientalia", „Studii şi cercetări de istorie literară, „Studii de istoria artei", „Analele" universităţilor noastre, „Anuar de lingvistică şi istorie literară", reviste literare ca „România literară", „Steaua", „Tribuna", „Teatrul". Alături de studii parţiale, de monografii şi sinteze foarte meritorii, ca mijloace ştiinţifice de informare şi orientare, trebuie remarcate volumele colective de studii consacrate clasicilor şi celor în viaţă, *Eminescu*, *Caragiale*, *Sadoveanu*, *Arghezi*, *Stancu*, *Blaga* şi numerele speciale închinate marilor autori români, străini sau curentelor literare. Succesul în ţară şi peste hotare al grupajelor de articole din „Secolul 20" indică aceste deschideri tot mai largi spre literatura universală privită cu ochii noştri.

Aceste condiţii ştiinţifice şi publicistice favorizează amplificarea studiilor noastre comparatiste pe toate planurile, teoria literaturii comparate, metodele de cercetare, acum clar definite de Al. Dima, tematica lucrărilor, studiul complex al traducerilor literare, conceptul de literatură universală raportat ştiinţific la acel de literatură specific naţională. Introducerea literaturii universale şi comparate în învăţămîntul superior, înmulţirea traducerilor de nivel artistic, încredinţate acum unor scriitori de talent, permit şi apariţia unor contribuţii preţioase la teoria şi tehnica traducerii la un anumit nivel de afinitate psihologică, de înţelegere şi asimilare, condiţie esenţială pentru găsirea mijloacelor lingvistice, prozodice şi stilistice. Consider că şi acest sector literar, interesînd direct domeniul comparatist, putea fi privit cu mai multă atenţie. Este vorba de traducători cu autoritate şi în problema teoretică a traducerii pe baze lingvistice ca: Al. Philippide, Tudor Arghezi, Tudor Vianu, Ion Pillat, M. Beniuc, Aurel Rău, Cezar Petrescu, Şt. Aug. Doinaş, Lucian Blaga, A. E. Baconski, Şt. O. Iosif, T. Naum, Şt. Bezdechi, Dragoş Protopopescu, Dragoş Vrînceanu, C. D. Zeletin, Mihail Steriade, Otilia Cazimir, Yves Auger, Pierre Mesnard, Rosa del Conte, Irina Mavrodin, Irina Eliade, Nina Façon, M. Codreanu, G. Lesnea, Zaharia Stancu, Mihnea Gheorghiu.

Este semnificativ faptul că profesorii noştri universitari de literatură universală şi comparată sînt tocmai specialişti în estetică: Tudor Vianu, Al. Dima, Liviu Rusu, I. Zamfirescu, sau Victor Iancu. Pregătirea lor filozofică le-a permis să cuprindă destul de uşor cîmpul larg de studiu al unei discipline considerate astăzi ca o bază pentru îndrumarea umanistă a studenţilor şi elevilor. În acelaşi sens, voi menţiona eficacitatea literaturii comparate ca mijloc de adîncire a conştiinţei literare şi de afirmare a literaturii naţionale peste hotare. S-au făcut paşi mari în această direcţie şi volumul discutat putea sublinia eficienţa lor. Înmulţirea secţiilor de limba română în străinătate, ajutate în mare măsură de cursurile de vară de la Sinaia, colaborarea noastră directă cu editorii străini, participarea specialiştilor noştri la congresele organizate de Asociaţia Internaţională de literatură comparată sau de Federaţia internaţională de limbi şi literaturi moderne, iată condiţii care au favorizat întemeierea Comitetului naţional de

Scanned with OKEN Scanner

literatură comparată, precum şi seria de consfătuiri de literatură comparată organizate de Institutul de istorie şi teorie literară, cu tematică pregătitoare a celei din congresele internaţionale, unde vom participa cu comunicări.

Amintesc iniţiativa lui Tudor Vianu care programase la cursurile de vară de la Sinaia destinate romaniştilor străini, un ciclu de conferinţe intitulat *Literatura română în cadrul literaturii universale*. La un simpozion despre *Ecoul operei lui Eminescu şi Creangă în literatura universală*, am prezentat referatul de bază. Publicat în limbile română şi franceză şi urmat de discuţiile romaniştilor, el putea demonstra valoarea acestor schimburi de păreri între profesori ca A. Guilliermou, Ladislau Gáldi, J. Brun, Paul Gsell, G. C. Nicolescu şi alţii.

Tot aşa, Societatea de ştiinţe filologice a organizat în 1970 o sesiune ştiinţifică, consacrată unei probleme unitare de ordin comparatist, grupată în volumul *Romantismul românesc şi romantismul european*.

Mai amintesc că, în ultimul timp, Comitetul nostru naţional de literatură comparată, afiliat acum la Asociaţia Internaţională de literatură comparată, colaborează direct cu noua revistă comparatistă „Neohelicon", publicaţie trimestrială apărută la Budapesta sub dublul patronaj al Asociaţiei Internaţionale de literatură comparată şi al Comitetului de conducere al *Istoriei comparate a literaturilor de limbi europene*. Catedra de literatura universală şi comparată a universităţii Bucureşti şi-a organizat recent un Laborator de literatură comparată, utilat cu mijloace moderne de bibliografie şi tematică, instrument de lucru pentru cercetători. În vederea Congresului al VI-lea al A. I. L. C., care va avea loc, între 13 şi 19 august 1973, la Montreal şi Ottawa, în Canada, şi pentru pregătirea acestui important congres cu tematică foarte largă, revista „Neohelicon" a publicat o serie de contribuţii în probleme ca *Valoarea estetică şi literatura comparată, mişcări şi regiuni literare, epoci şi curente literare, periodizarea literaturii universale*.

Grupul de comparatişti români şi-a asumat sarcina de a redacta lucrări despre *Locul folclorului în literatura din sud-estul Europei*. Era firesc ca, în *Istoria şi teoria comparatismului* în România să se atribuie un loc deosebit folclorului comparat. În acest volum, se trec în revistă, critic şi cu aprecieri în general juste, folcloriştii care au adunat texte populare, le-au publicat sau comentat, nu totdeauna ştiinţific. Folclorul comparat impune cunoaşterea limbilor ţărilor vecine cu care s-au produs continuu schimburi de teme, legende şi mituri. Nu sînt menţionaţi aici toţi folcloriştii care s-au ridicat la sinteze în domeniul comparatist. Lipseşte, de pildă, Petru Caraman, cercetător pasionat şi ascuţit al folclorului din ţările slave, cunoscut din experienţă directă şi îndelungată, autor de lucrări importante.

Putem regreta că, după capitolele despre comparatismul românesc interbelic şi acel contemporan, tratate larg şi cu informaţie directă, se acordă un spaţiu redus tocmai capitolului *Dezvoltarea actuală. Literatura comparată în Republica Socialistă România*. Autorul, coordonator principal al volumului, a ţinut să fie discret. De fapt, cu toate lipsurile din documentare, lucrarea ilustrează convingător un efort susţinut de organizare şi de examen obiectiv, o adevărată lecţie de metodă ştiinţifică şi un motiv durabil de încredere în puterile noastre.

Trebuie să adaug, ca o subliniere a spiritului ştiinţific în care a fost conceput volumul, capitolele relative la *contribuţia comparatiştilor maghiari* şi *la contribuţii aduse de cercetătorii saşi din Transilvania în domeniul literaturii comparate*. Ele ilustrează politica noastră culturală faţă de naţionalităţile conlocuitoare. Se ştie doar că tînărul profesor maghiar Hugo Meltzl a iniţiat la Cluj, în 1876, un curs de literatură comparată şi a întemeiat revista „Acta Comparationis Literarum Universarum", urmat de alţi discipoli devotaţi, în sensul unei lărgiri a interesului pentru cultura europeană. Aceeaşi impresie de seriozitate se desface din paginile savantului german B. Capesius despre comparatiştii saşi din Transilvania.

Pentru a face posibilă consultarea oricît de sumară a acestei valoroase lucrări peste hotare, autorii au adăugat în anexă un rezumat de patru pagini, tradus în limbile franceză, germană, engleză şi rusă. Mai relev oportunitatea *indicelui de autori citaţi* şi a *indicelui de opere* folosite în volum, ambele utile pentru o consultare rapidă.

Scanned with OKEN Scanner

Cu volumul *Istoria şi teoria comparatismului în România*, cercetătorii noştri din acest domeniu fac dovada maturităţii lor ca originalitate naţională în teoria literară, specific românească, ca volume de studii şi contribuţii la ştiinţa universală. O nouă ediţie a lucrării va putea ţine seama de observaţiile critice formulate aici şi în alte reviste.

Dar ne permitem să privim mai departe. Comparatismul românesc, în colaborare cu cel internaţional, va servi desigur la adîncirea problemelor de creaţie şi de critică, în estetica literară, în folclorul comparat, în stilistica şi prozodia comparată. Amploarea internaţională dată astăzi literaturii comparate, domeniu interdisciplinar aşa de complex şi cuprinzînd efectiv toate continentele, constituie o garanţie sub acest raport. Comparatismul românesc se afirmă pregnant cu acest volum. Ne mai rămîne sarcina de a publica şi noi o revistă de literatură comparată redactată în limbi de circulaţie universală. Recentul volum *Dicţionar de idei literare*) (Eminescu, 1973, vol. I), semnat de colaboratorul nostru Adrian Marino, dă o idee clară asupra eficacităţii metodelor comparatiste în însăşi critica ideilor literare, disciplină pe care autorul îşi propune s-o dezvolte într-o lucrare în pregătire, înainte de a trece la volumele următoare ale *Dicţionarului* său.

N. I. Popa

VASILE OARCEA, *Poezii populare din Ţara Zarandului*, Bucureşti, Minerva, 1972, 525 p.

Culegerea lui Vasile Oarcea reprezintă cel de al V-lea volum al serici de colecţii inedite publicate sub titlul *Folclor din Transilvania* şi cuprinde trei capitole : I. *Poezia cbicciurilor tradiţionale* (colinde, cîntece de nuntă, paparude, bocete), II. *Doine şi cîntece* şi III. *Strigături*, dintre care ultimul domină prin întindere. Culegătorul îşi prefaţează el însuşi volumul şi începe cu expunerea — poate prea lapidară —a unor date istorice, geografice, sociale despre regiunea numită Ţara Zarandului, cu principalele centre la Hălmagiu, Vîrfuri, Gurahonţ, Sebeş, Ineu din judeţele Arad şi Hunedoara. Atît culegerea cît şi comentariile lui Vasile Oarcea prezintă inegalităţi care unui cititor neavizat pot să-i lase o impresie deformată asupra folclorului „zarandan" (adjectiv de care se uzează cam des în prefaţă). Cu siguranţă, destinul dramatic al moţului pribeag prin ţară şi-a găsit şi expresii autentice, tulburătoare, care ar fi putut fi citate de către autor în prefaţă, în locul acestor versuri pseudofolclorice :

Bate vîntul, creanga-ndoaie ;
Las s-o bată în răspăr
Hi, căluţ, căluţ, prin ploaie
Să mai vindem un ciubăr.

Lectura integrală a cîntecului, publicat la nr. 30, întăreşte convingerea că el nu poate fi creaţie folclorică, pentru că, lăsînd la o parte rima încrucişată şi structura strofică nespecifice versurilor populare, existenţa moţilor, deşi grea, era demnă şi nici unul n-ar fi spus că „cerşeşte", nici măcar într-o figură de stil :

Iau ciuberele şi calul,
De ai mei mă despărţesc,
Rătăcesc prin tot Ardealul
Şi mălai la prunci cerşesc.

Sub acelaşi semn de întrebare poate sta şi cîntecul social nr. 29, care este de fapt o colindă şi ar fi putut fi inclus, eventual, la capitolul I. Că este colindă ne indică însuşi textul : „Să colindăm a foame .../ Pe la gazdele de frunte .../ Eu colind pentru colac/ şi" refrenul : „Leru-i, Doamne, ler/ Ninge şi e ger". Se pare că ambele piese citate sînt creaţii de origine cultă, dintr-o perioadă cînd subiecte de genul acesta erau consi-

derate foarte poetice, cînd „neaoşismul" făcuse un fel de modă (*fărînă, pilă, ciubară, abrac*), permiţînd, totodată, şi răspîndirea sa în mediul folcloric, dar şi confundarea cu creaţiile autentice.

Comentariile urmăresc şi tematica poeziei lirice, dar atenţia autorului nu este reţinută întotdeauna de aspectele specifice, locale, deşi sesizăm această intenţie. Fondul de idei şi sentimente este, desigur, comun pentru un teritoriu mult mai larg şi ar fi fost mai eficientă discuţia asupra modului de expresie particular din Zarand. Cîntecul femeii leneşe care „Pînă ţese-un cot de pînză/ Codrul nu mai are frunză/ Ţese-un cot şi fuge-n pod/", atît de răspîndit în toată ţara, nu s-a născut numai din munca femeii în „gospodăria familiei zarandane".

Surprinde faptul că dintr-o regiune vestită pentru bogăţia repertoriului şi frumuseţea colindelor laice au fost publicate doar trei texte, toate din aceeaşi localitate, dintre care unul (nr. 1) nu este colindă propriu-zisă, iar altul (nr. 3) reprezintă o variantă mult prescurtată, fragmentară. Situaţia aceasta, şi nu numai aceasta, intră în contradicţie cu declaraţia din prefaţă că „au fost explorate un mare număr de sate cu rapsozii lor cei mai autentici ... Culegătorul nu s-a mulţumit cu variante fragmentare, cu fărîmituri de cîntece reconstituite ad-hoc, ci s-au confruntat acestea cu discernămînt şi s-a ales expresia lor cea mai completă şi autentică, fără intervenţii" (p. 8).

Bocetul, care aici se cheamă „cîntat după mort", este reprezentat prin cîteva variante frumoase, cu unele imagini mai puţin frecvente în alte provincii, ca aceea din bocetul pentru mamă (nr. 23):

Scoală-te şi hai cu mine.
Să te-ascund într-un bujor
Să te văd cînd mi-o fi dor,
Să te-ascund într-un pîrău
Să te cat cînd mi-o fi rău.

Dintre doinele şi cîntecele numite cam vag „sociale" se remarcă unele prin expresia viguroasă a unei dureri mocnite, a unor reflecţii asupra condiţiei umane în societatea cu clase antagonice: (nr. 40).

Vai, Doamne, rău-i sărac,
Că la nime nu-i eşti drag.
Rău-i, Doamne, sărăntoc,
Nici sub soare nu ai loc;
Nici umbra nu te primeşte
Nime nu te aldueşte.
Pentru-o palmă de pămînt
Umblă omul ca bolînd;
Pentru-o ţîră de avere
Umblă omul pînă piere;
Pentru-o strujă de mălai
Se bagă omul în bai.

Din acest prim grup de poezii sociale, pe lîngă cel puţin cinci texte care circulă în formă aproape identică în Moldova — dealtfel în întreaga culegere se află foarte multe corespondenţe cu folclorul moldovenesc —, se află şi o variantă a baladei *Nevasta vîndută* (nr. 34), reprezentînd tipul III (în clasificarea lui Al. Amzulescu), adică acela în care femeia este vîndută de soţul beţiv, cu datorii. Este aici interesant de constatat că acest tip n-a fost atestat, după Al. Amzulescu, decît în Moldova, variantele din Transilvania avînd, în mod curent, altă desfăşurare, soţia fiind vîndută din cauza soacrei.

Jalea „cătanelor" din imperiul habsburgic a inspirat numeroase şi valoroase cîntece, încît cele mai multe colecţii de folclor din Transilvania cuprind şi un capitol „de cătănie". Piesele publicate de Vasile Oarcea fac parte dintr-un repertoriu deja cunoscut şi numai unele mici variaţii nu pot da satisfacţia ineditului.

Se remarcă între cîntecele de înstrăinare o variantă de cîntec epic, tot dintre baladele familiale, *Nevasta fugită* (nr. 108), care împreună cu cea din capitolul prece-

dent, *Nevasta vîndută* (nr. 34) şi alte variante la *Logodnicii nefericiţi* (nr. 125), *Iubitul urît* (nr. 143), *Brumărel* (nr. 180), *Leacul voinicului* (nr. 224) şi *Mîndra părăsită* (nr. 272) — titlurile sînt date tot după Al. Amzulescu — ar fi putut alcătui un capitol special de cîntece epice, gen care este cu totul ignorat în această culegere.

Capitolul *Strigături* — numite în Zarand „descîntece" — înmănunchează unele dintre cele mai frumoase texte ale culegerii, care ar putea intra în orice antologie a speciei. Unele catrene lirice sînt adevărate poeme de dragoste : scurta portretizare a iubitului din Chisindia (*nr. 997*),

Badea meu îi chisindan,
Cu pană de iorgovan ;
Cînd îi bate vîntu pana,
Ride şi trage cu geana

dorul ipostaziat în flori, într-un reuşit paralelism în care crescendo-ul sentimentului se realizează prin diminutivele din ultimele două versuri (nr. 1040),

Dorul badelui nu-i dor
Că-i pănuţă de bujor,
Dorul badii nu-i doruţ
Că-i pănuţă de ruguţ

puterea de dominare a sentimentului, intrat în conflict cu raţiunea (nr. 1053) :

Măi bădiţă cum te-aş bate,
Da mi-s brîncile legate,
Legate cu firuţ alb,
Nu te pot bate de drag.

Inexplicabilă apare prezenţa în colecţie a unor cîntece identice sau foarte asemănătoare cu cele transmise prin radio, arhicunoscute şi răspîndite în toate regiunile ţării. Chiar dacă autorul le-a introdus cu bună ştiinţă, cîntece ca *Înflorit-a ruguţu*, (nr. 139), *Cît a fost vara de lungă* (nr. 131), *De cînd trec la mîndra dealul* (nr.185) *În grădina cu flori multe* (nr. 221), *De la primărie-n sus* (nr. 187) nu mai pot fi reprezentative pentru o anumită zonă folclorică şi ele nu fac decît să coboare nivelul valoric al culegerii.

Modul în care Vasile Oarcea a „rezolvat" problema variantelor, mai precis neluînd în considerare acest aspect, a creat situaţii nefireşti, ca de pildă : două variante ale aceluiaşi cîntec, culese de la acelaşi informator, probabil la interval de un an (vîrsta informatorului este o dată 55 de ani şi altă dată 54 de ani), se află la distanţă cam de 80 de pagini (nr. 133 şi nr. 285). Piesa nr. 202 este variantă la nr. 115, iar piesa nr. 221 la nr. 137 ; în alte două cazuri, una şi aceeaşi strigătură (546, 1714) se repetă doar cu cîte un cuvînt schimbat (în loc de *fată* apare *nană* şi în loc de *mire* — *june*). la numerele 858 şi respectiv 1949 ; se repetă, de asemenea, într-o formă aproape identică, o strofă a cîntecului 131 (*Cît a fost vara de lungă*), el însuşi cîntat la radio, sub formă de strigătură la nr. 1642.

Şi dacă unele obiecţii formulate anterior mai pot naşte discuţii, nu putem imagina nici o explicaţie a faptului că unele piese (191, 227, 239, 913) sînt absolut, dar absolut, identice cu cele de la numerele : 279, 234, 242 şi respectiv 1910. Dacă la prima lectură au fost sesizate asemănările izbitoare şi depistate reluările, pentru cel care le-a cules, clasificat, corectat, comentat ş. a. m. d. aceste scăpări apar paradoxale.

Glosarul nu-şi atinge scopul decît în parte, pentru că un număr destul de mare de cuvinte au rămas neexplicate, ca : *cistovi* (p. 205), *ciujărie* (p. 495), *corobeţe* (p. 377), *fegeu* (p. 390), *izlogi* (p. 170), *încărba* (p. 147), *mădăresc* (p. 243), *mulăşag* (p. 474), *ogîrsască* (p. 147), *pahui* (p. 495), *porşor* (p. 463), *sfacuri* (p. 420), *strujelat* (p. 424), *şuieşti* (p. 473), *tiglăzile* (p. 90), *tuluci* (p. 154), *vailău* (p. 193) etc., în timp ce găsim explicaţii la cuvinte ca : *birt*, *bosumflat*, *canţelarie*, *deşelat*, *hîd*, *imaş*, *leliţă*, *miţă*, *mohor*, *păcurar*, *pîrtie*, *tînji*, *tocilă*, toate cu sensurile bine cunoscute. O suspiciune trezeşte şi

explicaţia cuvîntului *a custá*, care după Vasile Oarcea ar însemna *a gusta*. N-am putut descoperi contextul în care este folosit, deoarece la glosar nu se indică şi pagina unde poate fi găsit cuvîntul respectiv, dar înclinăm să credem că este vorba de arhaismul păstrat regional, „a trăi", frecvent întîlnit în textele folclorice cu acest sens.

În concluzie, dacă Vasile Oarcea ar fi efectuat o selecţie mai riguroasă a materialelor culese, ar fi realizat un volum — ce-i drept, redus cam la două treimi — care ar fi reprezentat mult mai bine bogatul folclor al Ţării Zarandului şi activitatea sa, incontestabil meritorie.

Lucia Cireş

JEAN-PIERRE RICHARD: *Etudes sur le romantisme*, Paris, Editions du Seuil, 1970, 420 p.

Cărţile publicate pînă acuma de J.-P. Richard, dintre care ultima este *Etudes sur le romantisme*, îl recomandă ca pe unul dintre cei mai de seamă reprezentanţi ai criticii tematice. Discipol al lui Gaston Bachelard, el practică şi o critică de tip fenomenologic, introducînd în lucrările sale şi numeroase elemente psihanalitice sau structuraliste. Jean-Pierre Richard lărgeşte astfel considerabil sensul noţiunii de analiză tematică, faţă de teoriile lui Jean-Paul Weber, considerat drept iniţiatorul de fapt al acestei direcţii în „noua critică" franceză.

În ultimul său volum, cuprinzînd trei părţi distincte: *Corpuri şi decoruri balzaciene*, *Mică suită poetică*, *Sainte-Beuve şi obiectul literar*, J.-P. Richard încerca să descopere cîteva din „cheile" mitologiei romantice care formează universul imaginar al unor mari scriitori din secolul al XIX-lea. El studiază cu predilecţie scheme permanente, serii de combinaţii şi opoziţii complexe, cupluri de însuşiri asemănătoare sau antagonice, sisteme de relaţii obţinute prin juxtapunerea sau întrepătrunderea temelor.

Personajul balzacian, condus de principiul acţiunii, al luptei pentru putere, este pus sub semnul motivului central al „focului". Proiecţie ardentă a substanţei sale intime în spaţiu, flacăra organizează elemente ale peisajului, raporturile între diversele energii particulare, reveriile „cărnii" sau ale „obiectului", cu ajutorul cărora este construită viaţa eroului romantic. Structura lumii balzaciene este urmărită sub aspectul unor duble polarităţi: unitar — multiplu, pur — impur, reuşită — eşec, fragilitate — duritate.

În creaţia literară a lui Lamartine, reveria, „lentă alunecare fluidă a simţurilor şi afectivităţii", determină o „orizontalitate" a peisajului. În ciuda coexistenţei unor linii tematice, se pot descoperi de la un volum la altul diferenţe care definesc tocmai originalitatea poeziei lamartiniene. În *Jocelyn* găsim un cotidian familiar, în *Meditaţii* o permanenţă a intimităţii, al cărei arhetip devine „valea" (implicînd o dublă tematică a erosului şi a pericolului). Realităţii sensibile pe cale de a-şi pierde consistenţa, de a se îndrepta spre neant (proces sugerat de motivul „spumei"), i se contrapun elemente de o „unitate vibrantă": clipe violente de voluptate sau invocarea amintirii.

Interpretarea poeziei lui Alfred de Vigny se bazează pe ideea „verticalităţii", o înălţare deasupra banalităţii terestre. Reprezentările ei concrete sînt: motivele „muntelui" şi „cerului", importanţa acordată simbolului funcţionînd după „axa visată a verticalului", problematica geniului, cu o apartenenţă dublă şi contradictorie (Moise, Isus, poetul), obsesia friabilităţii şi a morţii inevitabile a omului, care conduce în cele din urmă la acceptarea „orizontalului".

Preocuparea „noii critici" de a reconstitui experienţa iniţială a scriitorului este evidentă mai ales în articolul despre Victor Hugo. Prodigioasa lui invenţie verbală este raportată subtil la acea combinaţie de abundenţă şi dezordine, de „multitudine diformă" ce caracterizează figura primordială a universului hugolian — haosul — şi tentaţiile care solicită îndeosebi imaginaţia poetului: imensitatea, infinitul, fantasticul, grotescul, printr-un refuz al oricărei „ordini concepute".

Scanned with OKEN Scanner

Deşi pornesc de la o interpretare clasică, paginile consacrate autorului *Nopţilor* formează, poate paradoxal, partea cea mai interesantă a acestei secţiuni centrale a volumului. J.-P. Richard realizează aici o analiză pătrunzătoare a ideii de alternanţă a fazelor de viaţă caracteristice tuturor eroilor lui Alfred de Musset, sau relevă intenţiile pe care le ascund diversele elemente ale corpului uman. Întreaga creaţie mussetiană este văzută prin prisma jocului de măşti şi a dedublării. Apariţia îndoielii aduce o primă ruptură în armonia „cîmpului erotic", a „conştiinţei amoroase", ameninţînd unicitatea eului şi sentimentul coeziunii fizice a partenerilor. Seria de relaţii antinomice : inocenţă — viciu, pasiune — desfrîu, suflet — corp, limbaj — gest se organizează în jurul unei adevărate mitologii a „buzelor", „lacrimilor" şi „inimii".

Punctul de rezistenţă al cărţii lui J.-P. Richard îl constituie studiul despre Sainte-Beuve, cunoscut fragmentar şi dintr-un volum colectiv, *Căile actuale ale criticii*, publicat în 1968 sub direcţia lui Georges Poulet. Consideraţiile asupra versurilor lui Sainte-Beuve sau asupra romanului *Voluptate*, din care criticul reţine tendinţa spre interioritate şi metafora obsedantă a apei, şi-ar fi găsit însă mai bine locul în *Mica suită poetică*. După Albert Thibaudet şi Charles du Bos, care în plină epocă bergsoniană au subliniat vitalitatea creaţiei sainte-beuviene, J.-P.Richard consideră pe autorul *Portretelor literare* drept un precursor al criticii moderne. Deşi acceptă, în principiu, acuzaţia adusă de Marcel Proust — incapacitatea lui Sainte-Beuve de a distinge între seria de „euri" pur exterioare, superficiale, manifestate în societate, şi „eul" profund, care produce opera de artă —, J. P. Richard remarcă în critica sainte-beuviană trei tipuri esenţiale de „învelişuri" care determină o reală complexitate a metodei : fizionomia, scriitura şi biografia. Calitatea principală a criticului, „vederea pătrunzătoare", intervenţia gustului — — „filtru personal" — înclinaţia spre disecţie anatomică, temperată însă de poezia ce însoţeşte permanent judecăţile lui Sainte -Beuve, renunţarea la orice fixaţie prealabilă conduc la o „descifrare existenţială". Acceptînd prezenţa acestor straturi diverse de interpretare trebuie să îndepărtăm şi ideea unei separaţii prea nete între om şi operă, folosită deseori în mod arbitrar ca argument împotriva metodei sale' biografice.

Prin importanţa acordată de către Sainte-Beuve teoriei geniului, J.-P. Richard obţine şi o ingenioasă legătură între cele trei capitole, aparent foarte diferite, ale volumului *Etudes sur le romantisme*. Geniul este astfel, ca la Balzac, un triumf al forţei, simbolizată de „scînteie" („semn al focului genial"). Una din figurile lui perfecte este „vîrful", element important al metaforelor „abruptului" şi „înălţimilor" proprii lui Alfred de Vigny. Prin calităţile de abundenţă şi revărsare, geniul — comparat cu un rîu — continuă „fluiditatea" şi „reveria lichidelor" din operele lui Lamartine şi Guérin sau plenitudinea specifică poeziei hugoliene.

Plecînd de la analiza orchestraţiei şi modulaţiilor unor constante tematice, care se regăsesc în creaţia marilor scriitori romantici, J.-P. Richard poate reface, aşa cum intenţionează de altfel toţi reprezentanţii „noii critici", o „conştiinţă individuală", un peisaj interior, descoperind semnificaţii inedite, forme şi structuri noi ale operei literare.

Anca Măgureanu

GEORGES POULET, *La conscience critique*, Paris, Librairie José Corti, 1971, 314 p.

A critica înseamnă „a instituţionaliza subiectivitatea" (R. Barthes). Orice critică „este preferenţială", făcută dintr-un punct de vedere „care deschide cît mai multe orizonturi" (Baudelaire). Cu atît mai mult o critică intitulată a „punctelor de vedere", cum este cea a lui G. Poulet. În *Etudes sur le temps humain* (Plon, 1950), *La distance intérieure* (Plon, 1952), *Les métamorphoses du cercle* (Plon, 1961), *L'espace proustien* (Gallimard, 1963), *Le point de départ* (Plon, 1964), *Mesure de l'instant* (Plon, 1968), punctul său de vedere critic, unghiul său de analiză sînt spaţiul şi timpul, în funcţie de care opera literară devine semn lingvistic. În *La conscience critique*, punctul de vedere critic

se numeşte „subiectivitate", mai exact, „intersubiectivitate": opera literară e un punct de întîlnire, „misterioasă interrelaţie care, prin intermediul lecturii şi al limbajului, se stabileşte între opera critică şi cu însumi" (p. 291), o confruntare, în spaţiu şi timp, a două spirite, a două conştiinţe — creatoare şi perceptivă, a scriitorului şi a cititorului (la limită, a cititorului avizat, specializat, care este criticul, „liseur - tip", cum îl numeşte Poulet). Confruntare care trebuie şi poate fi activă, confidenţială, armonioasă, participantă pînă la identificare, pînă la „regăsirea" criticului în creator. Ca orice interpretare critică, „identificarea" lui G. Poulet tinde să fie unică, exclusivă, pretinde să-şi impună numai propriul său adevăr. G. Poulet se instalează în operă pentru a ajunge la conştiinţa celui care a creat-o. Opera devine un „medium" indispensabil prin care se realizează identificarea critică. A înţelege o operă literară înseamnă a o recrea în planul imaginar, posibil. Criticul e un „traducător", un „descifrator", cum spunea Baudelaire. El nu poate recrea textul din punctul de vedere al creatorului, ci din al său propriu. „Identificare" şi „luciditate", „coincidenţă" şi „distanţare", termenii circulă înainte de Charles du Bos sau de Thibaudet. Modul şi proporţia de manifestare a acestei identificări în cazul unor anumitor personalităţi critice, definite în notele lor fundamentale, oscilarea gîndirii critice între polii extremi (identificare — distanţare), cu nivelele şi nuanţele care derivă din această situare, vor fi studiate de G. Poulet în cartea sa, vastă anchetă selectivă despre marii critici ai secolelor XIX şi XX, suită de dense portrete—monografii: Charles du Bos, Jacques Rivière, Sainte-Beuve, Marcel Raymond, Albert Béguin, Georges Blin, Maurice Blanchot. Ca în cazul studiilor despre spaţiu şi timp în literatură, G. Poulet regăseşte tema stabilită (recunoaşterea în opera literară a raporturilor unui subiect cu obiectele sale) la autori aparţinînd celor mai diferite direcţii critice: existenţialistă (J.-P. Sartre), fenomenologică (G. Poulet însuşi, autodefinit în unul din cele două capitole teoretice finale, *Conscience de soi et conscience d'autrui*), lingvistică (Jean Rousset), structuralistă (Roland Barthes), tematică (Jean-Pierre Richard), psihanalitică (Gaston Bachelard). „Înrudirea" lor devine posibilă prin subsumarea la temă (subiectivitatea, identificarea), faţă de care metodele criticilor discutaţi, supuse la o nouă lectură critică, joacă rolul de „variaţiuni". Tema structurează unitar cartea, probabil reunire de articole izolate, de dimensiuni inegale, trădînd, firesc, chiar printre criticii aleşi, o ierarhizare, preferinţe personale. Caracteristica comună a acestor critici e căutarea unui act prim de conştiinţă, trecerea de la operă la autorul ei, descoperirea, dincolo de operă, a conştiinţei „generatoare". Prin urmare, tendinţa lor este de a neglija viaţa independentă a operei, pentru a atinge subiectivitatea creatoare. Opera îi interesează mai puţin decît spiritul autorului.

G. Poulet este anti-sainte-beuvian. Cartea sa e, într-o oarecare măsură, un nou *Contre Sainte-Beuve* al criticii actuale, pentru că respinge biografismul de tip anecdotic, exterior, din sfera creaţiei. G. Poulet „iese" din operă înspre conştiinţa creatorului, pentru a reveni apoi la operă. Pentru G. Poulet, ca pentru mulţi alţi „noi critici", nu există omologie decît între biografia interioară, concepută ca potenţialitate creatoare, şi operă. Deci, o nouă formă de critică biografică, asociată cu critica de identificare, tematică şi fenomenologică, aceasta ar fi „metoda" lui G. Poulet, de fapt împletire, interferenţă de metode.

Dar, dincolo de aceste „critici ale criticilor", într-un anumit sens şi cel mai important, poate, cartea e o amplă meditaţie asupra funcţiilor şi destinului criticii. E o adevărată filosofie a subiectivităţii (şi nu numai în partea a doua a lucrării, în capitolele *Phénoménologie de la conscience critique* şi *Conscience de soi et conscience d'autrui*, dezvoltare şi prelungire teoretică şi programatică a poziţiilor expuse difuz sub formă de pseudodefiniţii în partea întîi a lucrării sau în lucrările anterioare). G. Poulet nu mai e aici, ca în *Les Chemins actuels de la critique* (Plon, 1967), polemistul redutabil, susţinător fervent şi pasionat al „noii critici", alături de confraţi nu mai puţin bătăioşi ca el (S. Doubrovsky, Gérard Genette, J.-P. Richard, Jean Rousset, Jean Ricardou). „Noua critică" nu mai trebuie nici apărată, nici susţinută. Ea *există*. A creat opere însemnate şi adepţi. Nu se mai pune problema ignorării sau respingerii ei. Dimpotrivă, i se discută principiile şi realizările în veritabile lucrări de „metacritică", de „criticologie". S-a „tra-

diţionalizat", ca orice fenomen literar care a avut iniţial particula „nou" în faţă. Se caută, se recunoaşte şi se reconsideră precursori, este integrată unei tradiţii.

Petruţa Spînu

„*Manuscriptum*", Revistă trimestrială editată de Muzeul literaturii române, III, 1972, nr. 2 (7) — 4 (9).

În preajma apariţiei celui de-al zecelea număr, revista Muzeului literaturii române continuă să solicite nu numai interesul, ci şi o aparte adeziune afectivă. Pe lîngă răspunderile decurgînd din funcţionalitatea sa (sursă informativă, implicit instrument de lucru), „Manuscriptum" îşi asuma de la bun început şi un risc superior — acela de a se menţine la nivelul semnificaţiilor, fără a renunţa la detaliul revelator, adesea însă element de surpriză şi maximă individualizare.

Cu fiecare număr, revista încearcă să reconstituie universul literaturii române în spiritul acelei idei de continuitate, afirmată ca o permanenţă a scrisului nostru: „Toţi vorbim şi scrim românește, dar cu aceeaşi uşurinţă uităm ce s-a scris cu mult înaintea noastră. Au fost pe vremuri mai mulţi scriitori de bună limbă românească". Apelul, aici în formularea lui Tudor Arghezi („Manuscriptum", III, 2), poate trimite, deopotrivă, la un text tradus de Dosoftei în secolul al XVII-lea (nr. III, 3), la o scrisoare literară a lui Ion Ghica (nr. III, 4) sau la însemnările pentru o conferinţă aparţinînd lui Camil Petrescu (nr. III, 2). Unul dintre meritele revistei corespunde acestei demonstraţii, argumentate consecvent în paginile sale, a creşterii unei spiritualităţi înzestrate cu o mare capacitate de selecţie şi înnoire.

Conform unui mai vechi procedeu, prin publicarea de documente şi texte literare inedite „Manuscriptum" îşi urmează seria comemorărilor: centenarul Ion Heliade Rădulescu (nr. III, 2), Duiliu Zamfirescu — 50 de ani de la stingerea din viaţă a scriitorului, al cărui nume a figurat în 1972 pe lista sărbătoririlor UNESCO (nr. III, 3), Tudor Vianu — 75 de ani de la naştere (nr. III, 4). În cel din urmă dintre numerele amintite, rubrica *File de album* adresează omagiul — la 70 de ani — profesorului Şerban Cioculescu, statornic colaborator al revistei.

La paginile inedite din opera scriitorilor, ordonate începînd cu numărul III, 2, în cadrul rubricii *Poezie (teatru), proză, critică*, se adaugă texte aparţinînd lui Liviu Rebreanu, Panait Istrati, Perpessicius, Alfred Margul Sperber, Magdei Isanos, lui Ionel Teodoreanu, Gh. Brăescu şi Gib Mihăescu. O comedie rămasă în manuscris a acestuia din urmă interesează îndeosebi, prin unele paralelisme tematice ce se pot stabili în raport cu nuvelistica scriitorului. Deopotrivă atrag luarea-aminte contribuţiile critice aparţinînd lui Pompiliu Constantinescu (teza sa de licenţă, tratînd despre *Critica lui Titu Maiorescu şi influenţa ei în literatura română*) şi Tudor Vianu (o analiză a *Glossei* lui M. Eminescu prezentată în cadrul seminarului de literatură română condus de Mihail Dragomirescu). Iniţiativa lui Ovidiu Papadima de a tipări textele, salvate într-un moment inspirat de la distrugere, prilejuieşte cititorului contactul cu o primă etapă de creaţie a celor doi critici.

Un spaţiu mai larg ar fi putut fi consacrat *Însemnărilor zilnice* ale lui Titu Maiorescu, al cărui jurnal, din nefericire, „continuă să rămînă în mare parte neexplorat şi necunoscut publicului larg" (Geo Şerban, *Un tezaur neexplorat*, „Manuscriptum", III, 2). Satisfacţia unei lecturi de excepţie se poate ivi parcurgînd rubrica *Revelaţia documentului* (în cadrul căreia se publică, în numărul III, 4, un fragment dintr-un manuscris eminescian, conţinînd traducerea tratatului lui Theodor Rötscher, *Die Kunst der dramatischen Darstellung*), dar şi scrisorile lui Vasile Pârvan din *Epistolarul* numărului III, 2. Alături de acestea se pot enumera, fiecare atrăgînd desigur printr-o altă sferă de interes, corespondenţa Lucian Blaga — Oscar Walter Cisek, mărturie a raporturilor de prietenie şi afecţiune constantă dintre cei doi scriitori (nr. III, 3, III, 4), dosarul *Iacob Mureşanu interogat de poliţia habsburgică* (nr. III, 4), un simplu document privitor la

trecerea fraților Radu și Alexandru Golescu printr-o școală münchenează, ori un comentariu al Ilenei Vrancea la adnotările de lectură ale lui G. Ibrăileanu pe marginea unor volume de Eugen Lovinescu (nr. III, 3).

Există toate premisele ca revista să poată evita unele tendințe, manifestate sporadic, ce ar putea crea impresia de diletantism (vioiciunea excesivă a unor comentarii, de pildă). Nu ar dăuna, uneori, o mai bună cumpănire în deciderea momentului tipăririi unor texte (cazul *maximelor* lui Ion Vinea, evident nefinisate și poate prematur date la iveală, cită vreme ediția cuvenită din scrierile autorului rămîne încă de așteptat). Confesiunile lui Demostene Botez, „provocat" de Șerban Cioculescu — oaspeți la *Rotonda 13* organizată de *Muzeul literaturii române* —, prilejuiesc scriitorului o evocare caldă a cercului „Vieții românești".

Începînd cu numărul III, 2, „Manuscriptum" beneficiază de o scrupuloasă *cronică a edițiilor* semnată de Mircea Zaciu și Dan Simonescu.

În sfîrșit, de semnalat apariția în revistă a textelor de literatură veche și a documentelor privitoare la această perioadă. Rubrica *Scriitori români în arhive străine* (nr. III, 4) prezintă o scrisoare adresată de stolnicul Constantin Cantacuzino, în 1704, lui Ioan Radvánszki, consilier al principelui Transilvaniei Francisk Rákóczi. Îndeosebi reține însă atenția traducerea prologului tragediei *Erofili* a poetului cretan Gheorghios Chortatzis datorată mitropolitului Dosoftei și transmisă într-o copie din 1732 (nr. III, 3). „Manuscriptum" publică pentru prima oară integral acest text, semnalat, într-o comunicare, încă din 1964, apoi într-un articol („Contemporanul, 1967, nr. 21 din 26 mai) de către Al. Elian. Aflarea acestui manuscris confirmă o previziune a lui Vasile Grecu, cel care în urmă cu jumătate de secol, semnalînd urme din scrierea lui Chortatzis în romanul popular *Filerot și Antusa*, avertiza că s-ar putea întîmpla „să se descopere manuscrise românești cu această tragedie cretană" (Vasile Grecu, *Urme nouă de influență bizantină în literatura românească*, în *Omagiu lui Nicolae Iorga*, Craiova, Ramuri, f. a.). Pe Dosoftei îl va fi atras în prologul tragediei cretane, tradus de el către sfîrșitul vieții, în timpul semiexilului său polonez, înainte de orice, motivul labilității și nestatorniciei sorții, al alunecării spre moarte. Valoarea textului ar fi fost însă altfel pusă în evidență în condițiile unei riguroase transcrieri fonetice interpretative, care ar fi simplificat lectura, făcînd mai puțin necesară încercarea de modernizare a limbii (care poate conduce la denaturări și erori).

Rodica Șuiu

Scanned with OKEN Scanner

ACTIVITATEA CENTRULUI DE LINGVISTICĂ, ISTORIE LITERARĂ ŞI FOLCLOR ÎN ANUL 1973

În cursul anului 1973, colectivele de cercetători de la Centru au continuat lucrările la principalele teme din planul de cercetare : *Dicţionarul limbii române, Noul Atlas lingvistic român, pe regiuni. Moldova şi Bucovina, Dicţionarul literaturii române* şi *Arhiva de folclor a Moldovei şi Bucovinei.*

Colectivul de lexicografie, alcătuit din cercetătorii Corneliu Morariu, Doina Cobeţ, Victoria Zăstroiu, Eugenia Dima, Rodica Cocîrţă, Rodica Radu, Maria Vişoianu şi Ioan Oprea, care colaborează la *Dicţionarul limbii române* (DLR), a lucrat la completarea şi organizarea fişierului literei *V* (au fost extrase un număr de cca. 45.000 de fişe din aproximativ 170 de titluri din bibliografia *Dicţionarului* şi a fost alcătuită lista de cuvinte). În al doilea semestru al anului s-au redactat 300 pagini din articolele de la această literă. Paralel, au fost revizuite un număr de 100 de pagini din manuscrisul literei *E,* redactate în anii precedenţi.

La tema *Noul Atlas lingvistic român, pe regiuni. Moldova şi Bucovina* au fost făcute un număr de 30 anchete cu chestionarul *NALR* şi pentru înregistrarea de texte dialectale în tot atîtea localităţi din judeţele Suceava, Botoşani, Iaşi, Neamţ, Bacău şi Vaslui. Au fost redactate 80 de hărţi lingvistice cu materialul din zonele anchetate de cercetătorii Centrului (Stelian Dumistrăcel, Ion Nuţă, şi Ion Florea) şi s-au transcris pe hîrtie de calc un număr de 20 de hărţi.

Pentru problema *Texte şi glosar dialectal* au fost transcrise fonetic un număr de 204 pagini texte dialectale din 13 localităţi şi au fost extrase şi prelucrate parţial 1300 de fişe pentru primul volum al glosarului dialectal (Doina Hreapcă, Ion Bârleanu, Cecilia Zoler).

Lucrările efectuate la cele două teme, pe bază de contract, au fost recepţionate de către Prezidiul Academiei R. S. România, ai cărui reprezentanţi au constatat realizarea în întregime a sarcinilor prevăzute, la un bun nivel calitativ.

Scanned with OKEN Scanner

La sectorul de istorie literară și folclor s-a continuat activitatea de pregătire a *Dicționarului literaturii române de la origini pînă la 1900* și cea de alcătuire a *Arhivei de folclor a Moldovei și Bucovinei*. Din colectivul care redactează *Dicționarul literaturii* fac parte Alexandru Teodorescu, Dan Mănucă, Remus Zăstroiu, Leon Volovici, Gabriela Drăgoi, Stănuța Crețu, Florin Faifer, Algeria Simota, Rodica Șuiu, Constantin Teodorovici și Maria Teodorovici. În anul 1973, au fost redactate circa 550 de pagini cu articole de scriitori, esteticieni, critici literari, oratori, publiciști și traducători, precum și articole dedicate unor societăți, reviste literare și alte publicații periodice (*Miron Costin, Stolnicul Constantin Cantacuzino, Dimitrie Cantemir, Udrișteă Năsturel, Radu și Șerban Greceanu, Gh. Șincai, Leon Asachievici, Gh. Asachi, Gh. Lazăr, I. Maiorescu, C. Diaconovici-Loga, E. Winterhalder, N. Gane, N. Beldiceanu, C. Dimitrescu-Iași, Matilda Cugler-Poni*, „Revista Dunării", „Noua Albină română", „Pruncul român", „Organul luminării", „Națională"). S-a continuat, de asemenea, revizuirea textelor redactate în anii 1972—1973 (circa 1200 p.) și s-a completat fișierul documentar cu materialul informativ apărut în anul 1973.

Colectivul de cercetări folclorice (Lucia Berdan, Lucia Cireș, I. H. Ciubotaru și Silvia Ciubotaru) a făcut un număr de 24 de anchete directe în vederea adunării materialului destinat *Arhivei de folclor*, completînd, în aceleași localități, răspunsurile primite prin ancheta indirectă. A continuat operația de fișare a răspunsurilor la *Chestionare*. În 1973 cercetătorii din acest colectiv s-au documentat în vederea redactării următoarelor lucrări individuale : *Colinda în Moldova* (Lucia Cireș), *Balada populară în Moldova* (Lucia Berdan) și *Folclorul din Valea Șomuzului* (I. H. Ciubotaru).

Dintre celelalte teme care au fost înscrise în planul de cercetare al Centrului, pentru studiul monografic *Neologismele limbii române în perioada 1760—1860* au fost redactate un număr de 275 de pagini din *Repertoriul de cuvinte și forme* al lucrării. Au fost ordonate alfabetic și s-au făcut fișele informative sintetice referitoare la primele atestări ale neologismelor de la litera *V*, care au fost incluse în fișierul DLR (N. A. Ursu și Despina Ursu). La tema *Ancheta toponimică. Metode și rezultate* (Dragoș Moldovanu) a fost redactat studiul cu același titlu (cca. 50 de pagini).

Pentru tema *Gîndirea estetică a lui Lucian Blaga*, care va fi încheiată sub forma unui studiu în cursul anului 1947, s-a lucrat la documentare (Dimitrie Costea).

Cercetătorii din colectivul de lexicografie au participat la cea de a doua Consfătuire de lexicologie și lexicografie, care a avut loc la Cluj, între 12—14 aprilie, consfătuire în cadrul căreia au fost prezentate referate și comunicări și s-au ținut ședințe de lucru în care s-au dezbătut

Scanned with OKEN Scanner

probleme ale elaborării DLR. Stelian Dumistrăcel, șeful sectorului de lexicologie, lexicografie și dialectologie, a ținut comunicarea *Considerații privind etimologia multiplă a neologismelor în graiurile populare.* Același cercetător, în calitate de membru al Comitetului național român pentru *Atlas linguarum Europae* (ALE), a participat la ședințele comitetului, în care s-a discutat chestionarul Atlasului și s-a stabilit rețeaua de puncte care urmează să fie anchetate pe teritoriul țării noastre.

Centrul a organizat în cursul anului 1973, în colaborare cu diverse instituții de cultură din orașul Iași, mai multe sesiuni științifice cu caracter comemorativ. Astfel, la 6 februarie, cu participarea Conservatorului de muzică „G. Enescu" și a Muzeului de literatură a Moldovei, a fost comemorată împlinirea a 50 de ani de la moartea lui Teodor T. Burada. Au prezentat comunicări din partea Centrului Lucia Berdan *(T. T. Burada. Viața și activitatea)* și I. H. Ciubotaru *(Bocetul românesc în interpretarea lui T. T. Burada).* În încheiere a avut loc un concert din opera muzicală a lui T. T. Burada. La simpozionul dedicat sărbătoririi a 300 de ani de la nașterea lui Dimitrie Cantemir, organizat de Filiala Iași a Academiei R. S. România (25 octombrie), au prezentat comunicări Al. Teodorescu, directorul Centrului *(Dimitrie Cantemir, scriitorul),* Dragoș Moldovanu *(Concepția organicistă a istoriei la Dimitrie Cantemir)* și Algeria Simota *(Dimitrie Cantemir, omul și opera).*

Cu prilejul aniversării a 300 de ani de la apariția *Psaltirii în versuri* a lui Dosoftei, în cadrul Centrului s-a ținut o ședință de comunicări (25 noiembrie) la care au vorbit N. A. Ursu *(Versuri ale lui Dosoftei atribuite lui Miron Costin)* și Rodica Șuiu *(Dosoftei — poetul).* O altă ședință de comunicări (din 13 decembrie) a fost consacrată prezentării activității colectivului de folclor. Au ținut comunicări cercetătorii I. H. Ciubotaru *(Arhiva de folclor a Moldovei și Bucovinei. Realizări și perspective),* Lucia Cireș *(Forme ale colindatului în Frătăuții Noi)* și colaboratorii externi prof. Florin Bucescu și Viorel Bîrleanu *(Un tip de doină specific Moldovei de nord: doina rădăuțeană).* Cu acest prilej a fost proiectat filmul etnografic *Secvențe folclorice rădăuțene: Horodnic,* realizat de I. H. Ciubotaru și tehnicianul Const. Ișoveanu în cadrul deplasărilor pe teren ale colectivului de folclor al Centrului.

La cel de al doilea simposion național de folclor (Timișoara, 16—18 noiembrie 1973), cercet. Lucia Cireș a prezentat comunicarea *Parodia în folclor.*

În prezentul volum al „Anuarului" semnează articole realizate în cadrul sarcinilor de plan și în afara planului precum și note, prezentări de documente și recenzii, cercetătorii Dimitrie Costea, Victoria Zăstroiu, Doina Cobeț, Remus Zăstroiu, Dan Mănucă, Ion Nuță, Florin Faifer, I. H. Ciubotaru, Lucia Cireș, Maria Vișoianu, Rodica Șuiu, Ioan Oprea. În cursul anului, cercetătorii Centrului au mai publicat volume

Scanned with OKEN Scanner

precum și studii, articole și recenzii în diferite reviste de specialitate sau în alte publicații periodice : Al. Teodorescu (în colaborare), *Scrisori către Ibrăileanu*, vol. III (Editura Minerva), *Pozitivismul junimist* („Convorbiri literare", nr. 5), *Dimitrie Cantemir, scriitorul* („Convorbiri literare", nr. 19) ; N. A. Ursu, *Gheorghe Asachi. Opere, I* (Editura Minerva), *Sursele italiene ale poeziei lui Gh. Asachi* („România literară", nr. 17), *Un manuscris necunoscut al fabulelor lui Alecu Donici* („România literară", nr. 32) ; Dan Mănucă, *Documente literare junimiste* (Editura Junimea) ; Stelian Dumistrăcel, *Afonizarea finalei unor neologisme în graiurile populare* (SCL, XXIV, nr. 1), *Etimologia multiplă a unor neologisme în graiurile populare* (SCL, XXIV, nr. 6) ; L. Volovici, *Gherea în scrisori* („Cronica", nr. 15), *Gherea și „poziționea scriitorului"* („Convorbiri literare", nr. 10) ; Florin Faifer, *Teatrul istoric — teatrul politic (Paul Anghel)*, („Cronica", nr. 3), *Un prozator senzitiv* („Cronica", nr. 6), *Preludii la o monografie Zaharia Stancu* („Cronica", nr. 11), *Arta revoluționară* („Cronica", nr. 13), *Teatrul lui Mihail Davidoglu* („Cronica", nr. 17), *O mișcare de Renaștere* („Cronica", nr. 23), *Aurel Baranga — între satiră și vodevil* („Cronica", nr. 40), *Un basm modern* („Cronica", nr. 41), *Jocul vieții și al morții în teatrul lui Horia Lovinescu* („Cronica", nr. 45) ; Lucia Cireș (în colaborare) *Teatrul popular. Gruia lui Novac.* („Revista de etnografie și folclor", nr. 4), *Tradiții de cercetare folclorică vrînceană* („Milcovul", august, 1973) ; I. H. Ciubotaru, *Concursurile folclorice și valorificarea specificului local* („Convorbiri literare", nr. 20). *Un omagiu ?* pe marginea cărții *Trandafiri suceveni*, scoasă de Al. Bratu, („Cronica", nr. 40).

Cercetătorii Centrului au colaborat susținut la emisiunile științifice și culturale ale posturilor de radio Iași și București în domeniul istoriei și criticii literare, al cultivării limbii și al folcloristicii.

La colocviul consacrat tricentenarului Cantemir organizat de Universitatea din Freiburg (R.F.G.), prin societatea „M. Eminescu", desfășurat între 7—11 decembrie, cercet. Dragoș Moldovanu, care a făcut parte din delegația oficială a Academiei R. S. România, a prezentat lucrarea *Ezoterismul baroc în „Istoria ieroglifică"*.

În cadrul relațiilor cu institute științifice din străinătate au făcut stagii de specializare și schimburi de experiență cercet. Doina Cobeț (R. S. Cehoslovacia), Gabriela Drăgoi (R. P. Polonă) și Remus Zăstroiu (U.R.S.S.). Centrul a fost vizitat de dr. Zdenka Socková, de la Institutul pentru limba cehă din Praga (R. S. Cehoslovacă) și de Galina Klepikova de la Institutul de slavistică și balcanistică al Academiei de științe a U.R.S.S.

Scanned with OKEN Scanner

LUCRĂRI APĂRUTE
ÎN EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA

A. GRAUR (sub redacția), *Gramatica limbii române*, ed. a II-a, 2 vol., 1972, vol. I, 439 p. 22,50 lei, vol. II, 489 p., 30 lei.

Studii și materiale privitoare la formarea cuvintelor în limba română, vol. al VI-lea, 1972, 188 p., 9 lei.

I. C. CHIȚIMIA, *Probleme de bază ale literaturii române vechi*, 1972, 491 p., 30 lei.

Atlasul lingvistic român, serie nouă, vol. VII, *Verbul*, 1972, VIII+hărți de la 1951 la 2248, 117 lei.

N. SARAMANDU, *Cercetări asupra aromânei vorbite în Dobrogea. Fonetică. Observații asupra sistemului fonologic*, 1972, 203 p., 750 lei.

AL. DIMA și OVIDIU PAPADIMA (sub redacția), *Istoria și teoria comparatismului în România*, 1972, 363 p., 23,50 lei.

EMIL MANU, *Reviste românești de poezie*, 1972, 240 p. 6,75 lei.

ROMULUS VULCĂNESCU, *Coloana cerului*, 1972, 271 p., 27 lei.

AL. GRAUR, SORIN STATI, LUCIA WALD (sub redacția), *Tratat de lingvistică generală*, 1972, 564 p., 31 lei.

Fonetică, dialectologie, vol. VIII, 1973, 299 p., 16,50 lei.

AL. GRAUR, *Gramatica azi*, 1973, 289 p., 7 lei.

CORNELIA COHUȚ și MAGDALENA VULPE, *Graiul din zona „Porțile de Fier"* I. Texte, Sintaxă, 1973, 395 p., 12 lei.

Anuar de lingvistică și istorie literară, tomul XXIV, p. 1–228, 1973.

40567

Lei 40

Scanned with OKEN Scanner